

CONTEMPORARY TRENDS IN 21ST CENTURY LITERATURE

(Kannada, Hindi, Sanskrit & English)

By
DEPARTMENT OF LANGUAGES

Volume -5 , Issue 2 (Feb 2024)

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY
RESEARCH AND TECHNOLOGY

Volume -5 , Issue 2 (Feb 2024)

**International Journal of Multidisciplinary
Research and Technology**

ISSN 2582-7359 | Peer Reviewed Journal, Impact Factor 6.325

www.ijmrtjournal.com

**INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY
RESEARCH AND TECHNOLOGY**
PEER REVIEWED JOURNAL

DEPARTMENT OF LANGUAGES

Volume -5 , Issue 2 (Feb 2024)

Special Issue

on

**Contemporary Trends in 21st Century
Literature**

International Journal of Multidisciplinary Research and Technology

ISSN 2582-7359

Peer Reviewed Journal

Impact Factor 6.325

Published By

**Taran Publication
New Delhi**

JOURNAL DETAILS

Name of Journal	International Journal of Multidisciplinary Research and Technology
e-ISSN	2582-7359
Subject	Multidisciplinary
Publisher	Taran Publication
Impact Factor	6.325
Website	www.ijmrtjournal.com
Contact Number	8950448770, 9996906285
Country of Publication	India
Editor-in-Chief	Dr. Mandeep Kaur & Dr. Indrajeet Ramdas Bhagat

ABOUT - JAIN (Deemed-to-be University)

JAIN (Deemed-to-be University) has reached unprecedented heights in the field of education. It is an intellectual destination that draws inspired students from more than 53 countries to India's Silicon Valley Bengaluru, which has been established with the aim to provide quality education and entrepreneurial development. Its culturally vibrant campus consists of students from various states and has contributed to the rich academic traditions of the University. Over the years, the University has made conscious and concrete efforts to build on its strengths and consolidate its achievement.

JAIN (Deemed-to-be University) is accredited A++ with a CGPA of 3.71 by India's National Assessment and Accreditation Council (NAAC). It is ranked 68th by the National Institute of Ranking Framework (NIRF), Ministry of HRD, Government of India. The university has also received accreditation from the National Board of Accreditation and is an ISO Certified for Quality Management by TUV Nord. It is a member of the Association of Universities of Asia and the Pacific. JAIN (Deemed-to-be University) has also been awarded 5 stars in the Young University category in Karnataka by KSURF ICARE Ratings. From these numerous achievements, ones that highlights our mark are hosting Khelo India in 2021 and standing as the overall champion. We also hosted the AIU cultural fest, Jain Utsav in 2022. Another feather on our cap is placing second runners up in Khelo India, 2023. JAIN (Deemed-to-be University) is ranked 5th under top general private Universities in India by India Today, Best Universities, 2023.

JAIN (Deemed-to-be University) is not only an education force but also an institution that consistently achieves excellence and holistic development.

JAIN (Deemed-to-be University) has been conferred the prestigious Rashtriya Khel Protsahan Puraskar 2023, by the Ministry of Youth Affairs and Sports in the category of "Identification and nurturing of Budding and Young Talent for the Year 2023".

ABOUT - Center for Management Studies (CMS)

Center for Management Studies (CMS) is an integral part of JAIN (Deemed-to-be University). It is an institute that harnesses an international outlook with the commitment to create top-notch business leaders of the corporate world.

CMS is an ultimate destination for students where they will find new routes to fulfill their dreams. It is one of the top management centers with best facilities in Bengaluru, and the programs offered for bachelor and postgraduate degrees are designed to introduce students to the basics of business and communication. The entrepreneurship program has been designed to ignite creativity in students and encourage their resolving skills to pursue their own ideas. Our academic practices empower our students to redefine conventional wisdom and business perspectives. Students are prepared for successful careers in Management, Finance and Communication and are able to pursue extracurricular activities. CMS is committed to train budding business leaders and aspiring media professionals. In CMS, we provide all essential facilities to the students that will fulfill their academic goals and transform them into extraordinary personalities.

JU-CMS is a proud member of United Nations Academic Impact. It holds the position of overall ranking 9th, placement ranking 4th and academic excellence 5th in India by India Today. JU-CMS is ranked No 1 overall ranking in India, No 1 among top BBA Private Institutes, No. 1 among top BBA Private Universities and No. 1 among top BBA Institutes for Placements in India by Times BBA Educational Ranking Survey for the year 2023.

ABOUT - The Department of Languages

The Department of Languages of JAIN (Deemed-to-be University) offers a Post Graduate and Under Graduate programmes and multiple open electives. The Department consists of four divisions namely Kannada, Hindi, English and Sanskrit. The Department has a blend of experienced and dynamic faculty members, well established in their domains. Research and teaching at the Department of Languages is interdisciplinary in approach inculcated by cultural studies. The faculty offers a wide spectrum of disciplines. The study programmes are both research-oriented and practice-oriented, characterized by an excellent student/teacher ratio. The disciplines of the Language & Literature are engaged in interdisciplinary dialogue in research and teaching which contribute in many ways to the University research priority.

ABOUT - The Conference

The main focus of the conference is to bring together researchers, academicians and language speakers to present their research work and deliberate on Kannada, Hindi, Sanskrit, English languages, Societies and Cultures. Hence, the goal of the conference is to provide a forum to discuss contemporary trends in 21st century literature.

Objectives:

- To promote research and capacity building in order to preserve language, heritage and culture
- To develop new technologies and tools, and strategically use existing technologies and tools for preserving and processing Under-Resourced Indian Languages (URIL)
- To provide a common platform for stakeholders to undertake advocacy and outreach, and to share knowledge and resources
- To explore multiple perspectives in 21st century literature in Kannada, Hindi, Sanskrit and English

CHIEF PATRONS

Dr. Chenraj Roychand
Chancellor, JAIN (Deemed-to-be University)

Col. Hon. Dr. N. Sundararajan
Pro-Chancellor, JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Raj Singh
Vice-Chancellor, JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Dinesh Nilkant
Pro Vice Chancellor, JAIN (Deemed-to-be University)

PATRONS

Dr. Rajani Jairam
HOD, Dept. of Languages
Dean - Student Affairs
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Rekha Sinha
Professor in Hindi
Director - School of Interior Design
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Aravind Kumar
Professor in Hindi
Deputy Controller of Examination
Center for Distance & Online Education
JAIN (Deemed-to-be University)

Conference Advisory Board

Dr. C K Jagadeesh
Associate Professor
Department of Kannada, GFGC
Chikkaballapura

Dr. Prathibha Mudaliar
HOD and Professor
Department of Hindi
Manasa Gangotri, Mysore

Prof. M. K. Shridhar
Professor of Eminence
SVYASA Deemed to be University
Bengaluru

Dr. M. H. Rudramuni
Professor (Rtd.)
Department of English
University of Mysore, Mysuru

Dr. Sreenivasaiah
Professor in Hindi
Deputy Dean - Student Affairs
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Geetha Madhusudhan
Professor in Sanskrit
Department of Sanskrit
School of Commerce
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Yashaswini M
Associate Professor in English
Deputy Director-IQAC
JAIN (Deemed-to-be University)

Conference Convener

Dr. B. S. Hemalatha
Associate Professor
Department of Kannada
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Conference Co-Conveners

Dr. Sudha V Gadag
Assistant Professor
Department of Hindi
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Shiva Choudhary
Associate Professor
Department of English
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Ruma Banerjee
Associate Professor
Department of English
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Organizing Committee

Ms. Sunitha B K
Assistant Professor
Head of the Department
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Roopa Traisa
Associate Professor
Head Of the Department
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Umakanth S
Professor
Head of the Department
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Mr. Krishna Reddy
Associate Professor
Head of the Department
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Raghu G. Anand
Professor
Head of the Dual Program
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Bhargavi D. Hemmige
Associate Professor
Head of the Department
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Anila Bajpai
Assistant Professor
Head of the Department
Program Manager , BBA WOW,
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Radha Prathi
Professor
Department of Language - Sanskrit
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Charles K Godwin
Associate Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Mr. Preetham K.
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Pancy Evanjeline
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Mansi Wilkinson
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms.Sharmishta Bhanja
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Manoj Kumar
Assistant Professor
Department of Language - Hindi
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

MESSAGE FROM THE CHANCELLOR

DR. CHENRAJ ROYCHAND

**Chancellor, JAIN (Deemed to-be-University)
Bengaluru.**

I am honored to address you all as we gather here today for the prestigious one-day National Level Multi-Lingual Conference organized by Center for Management Studies, JAIN (Deemed-to-be University) on "Cultural and Socio-Economic Perspectives in Contemporary Literature." The main focus of the conference is to bring together researchers, academicians, and language speakers to present their research work and deliberate on contemporary trends in literature.

In an age characterized by rapid shifts and ongoing challenges, it's crucial to underscore the importance of preserving language, heritage, and culture while also embracing emerging technologies. Today, as we navigate the delicate balance between tradition and progress, it's essential to chart a course that not only fosters research and capacity building but also strategically leverages technology to safeguard and process Under-Resourced Indian Languages (URIL).

Our distinguished speakers, renowned experts in their respective fields, will share their knowledge, expertise, and groundbreaking research, offering unique perspectives on 21st-century literature. Their contributions will undoubtedly stimulate thought-provoking discussions, foster collaboration, and inspire innovative solutions that can drive us towards a deeper understanding of language, society, and culture.

The conference offers an exceptional platform for attendees to foster the exchange of knowledge and resources, advocating for the diverse literary traditions found in Kannada, Hindi, Sanskrit, and English languages. As we participate in thought-provoking discussions, let's embrace the chance to delve into various viewpoints and commemorate the richness of literature in the contemporary era.

I wish to extend my heartfelt gratitude to the organizing committee for their tireless efforts in uniting us all. Their dedication and careful planning have ensured the success of this conference, which holds the promise of being a transformative experience for everyone involved.

I also want to express my deepest appreciation to all the participants who have journeyed from various parts of the country to be here today. Your presence demonstrates your commitment to advancing literature, language, and culture, and shaping a brighter future for generations to come.

Let us embark on this journey of exploration, enlightenment, and collaboration together. May the next two days be filled with enriching discussions, insightful presentations, and meaningful connections. I am confident that the ideas and solutions generated during this conference will have a lasting impact on the world of literature and beyond. Wishing you all a productive and rewarding conference.

MESSAGE FROM THE PRO VICE CHANCELLOR

DR. DINESH NILKANT

Pro Vice Chancellor - JAIN (Deemed-to-be University)

Director – JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Bengaluru

It gives me immense pleasure to welcome the Delegates and all others present here to attend the prestigious One Day National Level Multi-Lingual Conference on Contemporary Literature organised by the Department of Languages at JAIN(Deemed-to-be University) Center for Management Studies,. The objective of the Conference is to create a dynamic platform that unites scholars, writers, and literary enthusiasts across diverse linguistic backgrounds, fostering an inclusive space for the exploration and celebration of contemporary literary expressions.

In this modern era of Artificial Intelligence, I would like to highlight on the profound significance of literature. Even in this technologically advanced age, literature remains a beacon of human expression and a repository of cultural and intellectual heritage. We cannot deny that language is the mother of all subjects and will always remain so. The enduring power of storytelling and the written word can never be overlooked for it continues to shape our understanding of the world and our place within it. There should be a thoughtful exploration of how AI and literature can intersect and complement each other, creating new avenues for creativity and insight.

I would like to express my heartfelt gratitude to the organizing committee members, teaching staff and non-teaching staff and our beloved students for their unwavering commitment, tireless efforts and meticulous planning to make this conference possible. I extend my heartfelt appreciation to all the participants who have joined us for this conference. Wish everyone present here an enriching experience.

MESSAGE FROM THE HEAD OF THE DEPARTMENT OF LANGUAGES

DR. RAJANI JAIRAM
DEAN - STUDENTS AFFAIRS
JAIN (Deemed-to-be University)

I feel extremely delighted to welcome you all to the One Day National Level Multi-Lingual Conference on Contemporary Literature hosted by the Department of Languages at JAIN (Deemed-to-be University) Center for Management Studies. Through this conference we are showcasing the importance of language and literature. Literature has sustained the realm of time and space. No one can survive without proper or correct communication. We should inculcate literature in our lives.

In the modern scientific era, we cannot overlook the intriguing intersection of technology and literature and its transformative influence. The diverse facets of literary pursuits, encompassing translation, content creation for platforms like Twitter and Instagram, as well as the crucial roles of proofreading, editing, and advertisement are some of the instances of this transformation. The importance of interpretation and the burgeoning role of social media handlers in the realm of literature needs to be recognized. I have no doubt that this conference will highlight the abundant opportunities that lie within the domain of literature, painting a vivid picture of the vibrant prospects awaiting enthusiasts in this field.

I extend my heartfelt gratitude to the organizing committee whose tireless efforts have brought us all together. I wish to express my sincere appreciation to each and every participant for your valuable presence and active involvement. Thank you and wish you all a successful conference.

KEYNOTE SPEAKER – 1

PROFESSOR T.V.KATTIMANI
Vice Chancellor,
Central Tribal University, Andhra Pradesh

Professor T.V. Kattimani, The Vice Chancellor of Central Tribal University of Andhra Pradesh is a highly accomplished individual with forty-four years of experience in teaching. He has bagged many prestigious awards for his immense contribution to the community and society in the field of education. Some of these awards are Vaagdhara Navratna Award in 2018, Karnataka Rajyotsava Award in 2016 and Alva's Nudisiri Award in 2017. He is also a prolific writer with many books to his credit. Some of the most eminent are : *NEP 2020- A Game Changer*, *Junglee Kulpathi Ki Katha*, *Swatch Bharat and Ek Bharat Shreshta Bharat*. Prior to his present position as Vice Chancellor of Central Tribal University of Andhra Pradesh, Professor Kattimani had held many key positions like President, Board of Governors, G B Pant Social Science Institute in Prayagraj and Vice Chancellor of Indira Gandhi National Tribal University in Madhya Pradesh. He is a distinguished member of National Curriculum Frameworks, Ministry of Education and National Education Policy, Ministry of Human Resource Development in Govt. of India. As a member of the Educational delegation of the Honourable President of India, he had visited Sweden, Belarus, Norway and Finland.

KEYNOTE SPEAKER – 2

PROFESSOR J. SREENIVASA MURTHY

J. Sreenivasa Murthy, born on April 22, 1956, has an extensive academic background with a BA (Hons) in 1974, MA in 1976, and Ph.D. in 1995. His professional journey includes serving as the I/C Principal of M.E.S. Degree College (2013-2014), founding the Mahabodhi Research Center in Bengaluru, and being a member of advisory committees at Presidency University, Kolkata and Gulbarga Central University. With 39 years of teaching Sanskrit experience, Murthy is a master facilitator in Total Quality Management in higher education and HR development, a resource person for Indian Theatre, and founder of the Abhijnana Theatre Research Foundation. He is also recognized for his work in theatre, radio, and television as an actor, director, producer, and translator of Sanskrit plays. His course on Tantra and Aesthetics was taught at JNU, Delhi, as a visiting faculty in 2019. Murthy has received awards for his literary and cultural research and theatre work, including the 'Sham.Ba. Joshi Award' (1993) and 'Samsa Award' (2000). He has contributed significantly to Sanskrit theatre, particularly with the "Purusha Sukta" project and has a rich research profile including a PhD thesis on the role of Sanskrit in Kannada's poetic language. He has guided several Ph.D. students and undertaken notable projects such as editing the Sanskrit translation of Kanaka Dasa's works and contributing to international academic publications.

ABOUT CONFERENCE BY CONFERENCE CONVENERS

It is with great pleasure and enthusiasm that we extend a hearty welcome to all of you to the esteemed National Multilingual Conference on “Contemporary literature”. Organised by JU-CMS Lalbagh Road, Language Department 12 October 2023. As the conveners of this one-day conference we are honoured to have the opportunity to bring together exceptional minds and passionate professionals from various corners of the literature world.

The main focus of the conference is to bring together researchers, academicians and language speakers to present their research work and deliberate on Kannada, Hindi, Sanskrit, English languages, Societies and Cultures. Hence, the goal of the conference is to provide a forum to discuss contemporary trends in 21st century literature.

On the Day of conference, we have curated an enriching program featuring distinguished speakers, experts and researchers who will present their groundbreaking work, share valuable insights and challenge conventional wisdom. Their contributions will encompass a broad range of topics.

As the convener, We would like to express our gratitude to the organizing committee members, teaching assistants and non-teaching staff and our beloved students of JU-CMS for their unwavering support, tireless efforts and meticulous planning. Their dedication has ensured that this conference offers a seamless experience for all participants, allowing us to focus on the most critical issues at hand.

We also extend our heartfelt appreciation to each and every participant for your valuable presence and active participation. your contributions through presentations and fruitful discussions during the networking sessions, will undoubtedly shape the outcomes of this conference and inspire new avenues for research and practice.

Dr. B. S. Hemalatha
Associate Professor
Department of Kannada
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Sudha V Gadag
Assistant Professor
Department of Hindi
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Members of the Editorial Board

Dr. C K Jagadeesh
Associate Professor
Department of Kannada, GFGC
Chikkaballapura

Dr. Prathibha Mudaliar
HOD and Professor
Department of Hindi
Manas Gangotri, Mysore

Prof. M. K. Shridhar
Professor of Eminence
SVYASA Deemed to be University
Bengaluru

Dr. M. H. Rudramuni
Professor (Rtd.)
Department of English
University of Mysore, Mysuru

Dr. Rajani Jairam
HOD, Dept. of Languages
Dean - Student Affairs
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Rekha Sinha
Professor in Hindi
Director - School of Interior Design
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Aravind Kumar
Professor in Hindi
Deputy Controller of Examination
Center for Distance & Online Education
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Sreenivasaiah
Professor in Hindi
Deputy Dean - Student Affairs
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Geetha Madhusudhan
Professor in Sanskrit
Department of Sanskrit
School of Commerce
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. Yashwini M
Associate Professor in English
Deputy Director-IQAC
JAIN (Deemed-to-be University)

Dr. B. S. Hemalatha
Associate Professor
Department of Kannada
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Sudha V Gadag
Assistant Professor
Department of Hindi
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Shiva Choudhary
Associate Professor
Department of English
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Dr. Ruma Banerjee
Associate Professor
Department of English
JAIN (Deemed-to-be University)-CMS

Ms. Radha Prathi
Professor
Department of Language - Sanskrit
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Charles K Godwin
Associate Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Mr. Preetham K.
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Pancy Evanjeline
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Mansi Wilkinson
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Ms. Sharmishta Bhanja
Assistant Professor
Department of Language - English
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

Dr. Manoj Kumar
Assistant Professor
Department of Language - Hindi
JAIN (Deemed-to-be University) -CMS

INDEX

S.no.	Title	Page no.
1.	GENESIS OF LIFE IN HUMANITIES <i>Anagha Girish</i>	1
2.	RESISTANCE TO MARGINALITY IN BAMA’S KARUKKU AND SANGATI <i>Antony Maria Selvi A., Dr. Ruma Banerjee</i>	5
3.	CULTURAL HISTORY OF KERALA MUSLIMS: REPRESENTATIONS OF MUSLIM IDENTITY ON SILVER SCREEN <i>Mr. Ashkar Ali</i>	9
4.	WOMAN -TO WOMAN: DISPLACEMENT, SEXUALITY, AND GENDER IN CAROL ANN DUFFY’S POETRY <i>Cebin, Ms. Joanna D’ Vaz</i>	14
5.	PARTITION FROM THE FEMALE GAZE- A CRITICAL STUDY OF AMRITA PRITAM’S NOVEL PINJAR <i>Dr Surbhi Jain</i>	19
6.	DELINEATING THE CONFLICTING SPACE IN KHALED HOSSEINI’S A THOUSAND SPLENDID SUNS <i>Dr. Sadiya Nair</i>	22
7.	HENRIK IBSEN’S A DOLL’S HOUSE, VIRGINIA WOOLF’S ‘PROFESSIONS FOR WOMEN’ AND MAYA DEREN’S MESHES OF THE AFTERNOON AS VOICES OF FEMINIST RESISTANCE <i>Emad Kamel Salami, Dr. Mekhala Venkatesh</i>	26
8.	MAN VS NATURE: AN ECOCRITICAL ANALYSIS OF THE NOVEL THE FOREST WAILS BY ANURADHA SHARMA PUJARI <i>Jasmine Basumatary, Dr. Ruma Banerjee</i>	33
9.	EXPLORING THE THEME OF MEDICAL HUMANITIES IN THE NOVEL "THE SILENT PATIENT" BY ALEX MICHAELIDES <i>J. Jenifer ,Dr. C.R. Sherly Winfred</i>	36
10.	THE MULTIFACETED IDENTITIES IN “TAMAS” BY BHISHAM SAHNI <i>S. Jesline Monica</i>	40
11.	POST-TRUTH ASPECTS OF FARMERS’ SUICIDES IN INDIA: A STUDY OF WIDOWS OF VIDARBHA AS ERASURE OF FARM WIDOWS <i>Ms Lalita K M, Dr. Charles K Godwin</i>	43

12.	SEARCH FOR THE IDENTITY OF THE PROTAGONIST OF THE LANKA'S PRINCESS BY KAVITHA KANE <i>Ms. S Mohanapriya</i>	49
13.	EXPLORING ENVIRONMENTAL JUSTICE IN "SHERDIL: THE PILIBHIT SAGA" <i>Sharmistha Bhanja</i>	54
14.	A CHANGING PERCEPTION OF SOCIAL MEDIA AND ITS IMPACT ON YOUTH WITH SPECIAL REFERENCE TO MUMBAI CITY <i>Ms. Sowmiya Kumar, Dr. Nivedita Manish</i>	59
15.	MARGINS TO MAINSTREAM: TRANSGENDER NARRATIVES IN BOLLYWOOD FILMS <i>Gadamsetty Surya, Maanav Girish</i>	63
16.	स्वातंत्र्योत्तर हिन्दी उपन्यास में स्त्री विमर्श <i>ज्योत्सना आर्य सोनी</i>	69
17.	समकालीन हिन्दी साहित्य में विविध विमर्श <i>डॉ. अश्विनी सचिन सदावर्ते</i>	74
18.	नयी कविता के मिथकीय खंडकाव्य : संवेदना के धरातल <i>डॉ. दीपा देशपांडे</i>	79
19.	सुषमा मुनीन्द्र और नारी चेतना <i>कविता यू.पी.</i>	86
20.	समकालीन हिन्दी साहित्य और विमर्श <i>रंजना गुप्ता</i>	91
21.	आदिवासी साहित्य में महिला लेखिका का योगदान <i>रूपम कुमारी</i>	96
22.	आदिवासी –विमर्श <i>डॉ. वी. तारा नायर</i>	99
23.	समकालीन कहानियों में वृद्धों की समस्याएँ <i>डा० दारा योगानंद, कुमारी वागीशा</i>	104
24.	समकालीन साहित्य और भूमंडलीकरण <i>श्रीमती विद्या विश्वेश्वरैय्या</i>	108
25.	संतुलन क्रिया: पर्यावरण संरक्षण और प्रतिस्थापन <i>प्रो. चंदना जैन, डॉ. मंजुला जी. हेच</i>	112

26.	डॉ. महीप सिंह के कथा साहित्य में नारी का महानगरीय जीवन संघर्ष <i>डॉ. रंजीत कुमार</i>	115
27.	स्त्री चेतना- एक अंतहीन विमर्श <i>डॉ. सुभद्रा कुमारी</i>	119
28.	मलयालम साहित्य में दलित विमर्श <i>श्रीमती सविता रै</i>	127
29.	अद्यतनकाले भारतीय भाषासु संस्कृतस्य प्रभावम् । <i>Malini Ramanna, Dr. Aravind C. Shanbhag</i>	130
30.	अद्यतनकाले भारतीयभाषासु संस्कृतस्य प्रभावः <i>Dr. Tirumal, N R Bahallika Rao</i>	134
31.	MAAYALOKA KAADAMBARIYA SAMEEKSHE <i>Dr. B.S. Hemalatha, V. Ambareesha</i>	139
32.	GANDASARU (KRUTHI): MAHILA SAMVEDANEYA VIBINNA NELEGALU <i>Dr. Manjula G.H, Chandana Jain</i>	142
33.	SAMSKRUTHA PATRIKODYAMA <i>Chitra Hegde</i>	145
34.	HARIDASA SAHITHYADALLI VIGNANA <i>Dr. Vanisree B. M</i>	151
35.	JEEVAJALA : PARISARA SAAHITHYAKONDU MAADARI <i>Krupa H.V.</i>	157
36.	ANUVAADA SAAHITHYADALLI MAHILAA SAMVEEDANE <i>Lakshmi kattimani</i>	160
37.	THALUVIKEYEE THAPASSU <i>Dr. Muniraja A</i>	166
38.	KANNADA SAAHITHYA MATTU PARISARA PRAGNE <i>Rachana R</i>	168
39.	MAHILA SAMVEEDNEYA VIBHINNA NELEGALU <i>Dr. B. N. Sharada</i>	173
40.	KANNADA MAHILAA KATHAA SAHITHYADALLI STREE SAMVEEDANEYA NELEGALU <i>Dr. Shivakumara D.C, Shwetha M.</i>	177
41.	KANNADA SAHITHYA MATTU PARISARA PRAGNE <i>Dr. Shivakumara D.C, Shashikala</i>	180

42.	TANDEYA PRABHAVA HAGU PARISARA PREEMI PUCHANTHE – SAMEEKSHI <i>Dr. Jagadeesh Babu B.V.</i>	184
43.	AADHUNIKA KANNADA SAHITHYA : SAMSKRUTHI CHINTHANEYA BADALAAVANEYA NELEGALU <i>Dr. Ravikumara P.G.</i>	191
44.	AADHUNIKA KANNADA NAATAKAGALALLI SAAMJIKATE <i>Dr. B.S. Hemalatha, B.V. balaraju</i>	196
45.	PRACHEENA SAHITHYADALLI MAHILAA SABALIKARANA <i>Dr. Umesh Angadi</i>	199

GENESIS OF LIFE IN HUMANITIES

Anagha Girish

MES PU College of Arts, Commerce and Science

This experimentation aims at decoding the primordial knowledge cited in the sacred literature of pre-historic Bharath. This knowledge guides on the path of providing better quality of health in the modern world. The research serves as an enchiridion for the interrelation between humanities and medical aspects. The study is highly essential, as they provide testimonies for the profound scientific knowledge. This information can aid the modern generation to rediscover vital medical implements. The analysis explicates the wonder of embryology with reference to the Bhagawata Purana (A inseparable part of Indian Literature). This sounds eccentric as the world rely on Gray's Anatomy. Astonishingly, similar explications are found in the Bhagawata authored several years ago. The study throws light on *intricate treatment techniques Surrogacy* mentioned in the Rigveda. Then we culminate the experimentation by elucidating some methods through which the modern generation can build a healthy society by revisiting our ancient literature. Further, we discuss the future of research trends in medical humanities sustained on pre-historic writings.

Keywords: embryology, Bhagawata Purana, Gray's anatomy, surrogacy, medical humanities.

Bharath is a noble country with prodigious values. The whole world experiences scarcity of words while praising our nation. When the microbial catastrophe (COVID 19) screamed the horror stridently, Bharath played the savior and ameliorated the circumstances. The mission was successful because of our medical mastery. We must inculcate gratitude towards our progenitors, who have established an undefeated scientific knowledge. A better medical community could be built by revisiting our ancient literature. In this study, we will wade through an astounding example of embryology and the intricate medical technique Surrogacy. Further, we discuss the future research trends in medical humanities based on primordial literature.

A wade through into ancient literature.

This research is based around the meritorious ancient texts such as Bhagawata Purana and Rigveda. A study is conducted by comparing the stages of fetal development as mentioned by modern day scientists and similar concepts of Bhagawata Purana. Then the method of surrogacy as mentioned in the Rigveda is explicated. This mode of explication is essential to uphold the importance of ancient literature in the detached world.

Emergence of life.

The embryology according to western scientists, is classified into 3 stages:

- **Germinal Stage:**

The zygote is formed. It begins to travel down the oviduct. Eventually, zygote divides into embryo and placenta. Then the zygote turns into a blastocyst. Further the blastocyst is embedded in the uterine lining. This process is called implantation.

- **Embryonic Stage:**

About 3-8th week the blastocyst begins to take on distinct human characteristics. It's now called the embryo. Structures and organs like neural tube, head eyes, mouth and limbs form. The development of heart and pulse is seen around 6th week. Around 8th week all the organ system take shape.

- **Fetal Stage:**

From 9th week till birth. Now the embryo is called the fetus. The fetus can be assigned gender at this stage.

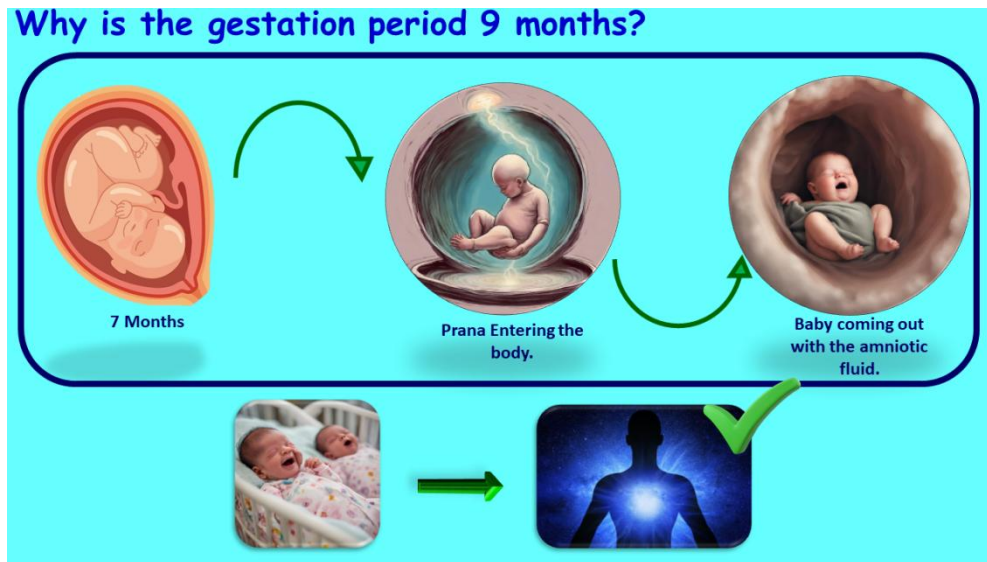
A similar elucidation can be seen in 31 chapter of 3rd canto of Bhagawata Puranam stated by Kapil Muni. The following verses elaborate on the stages of fetal development.

ಕಲಲಂ ತ್ವೇಕರಾತ್ರೇಣ ಪಂಚರಾತ್ರೇಣ ಬುದ್ಭುದಮ್ಹಂಃ

ದಶಾಹೇನ ತು ಕರ್ಕಂಧೂಃ ಪೇಶ್ಯಂಡಂ ವಾ ತತಃ ಪರಮ್ಹ್ಯಂಃ

There are some noteworthy facts unanswered by the science but answered by the Bhagawata Purana. We all are aware of the fact that fetal development completes at the seventh month with development of lungs. Then, why is the gestation period for 9 months? Science ineffectual in answering this quest. But sages gave a phenomenal answer. The child comes out with the water (amniotic fluid), when Prana enters its body. Thus, parturition depends on the Prana not neither the mother nor the child. Dr Padmakar Vishnu Vartak in his article Embryology and Chromosomes from Shrimad Bhagavatam cites “The Bhagawata says that all the organs of a living body are ready, their Dewatas (which means energy) have begun work, even then the baby does not come out of water. Finally, Kshetrajna Atman stepped in Chitta and aroused it from water. It means that the **baby comes out of amniotic fluid, when Kshetrajna Prana enters it.**”

The fact that premature children exist and they may have born between 7th to 9th month, but not after completion of 9th month. This uncertainty of parturition justifies the concept of Prana.

Another intriguing actuality of our literature can be seen in the verse 2.18.2 of the Rigveda. The verse prominently explains the process of Surrogacy. Surrogacy involves a person agreeing to carry and give birth to a baby for someone else.

सास्मा अरं प्रथमं स द्वितीयमुतो तृतीयं मनुषः स होता ।
अन्यस्या गर्भमन्य ऊ जनन्त सो अन्येभिः सचते जेन्यो वृषा ॥

The second part of this verse is given. This elucidates about the intricate medical process.

anyasyā garbhāṁ anya ū jananta so anyebhiḥ sacate jenyo vṛṣā
anyasyā = of the other female
garbhāṁ = womb
anya ū = another person
jananta = gives birth
so (sah) = that(womb)
anyebhiḥ = by other person
sacate = belong to
jenyo vṛṣā = of noble origin.

This clearly states that fetus in the womb of other woman is given birth by another woman. Therefore, Surrogacy is an ancient process which achieved prominence in modern times. The text Shri Krishnacharitra Manjari authored by Sri Raghavendra Teertharu mentions, the *shifting of the fetus* from Devaki's womb to Rohini's during the birth of Balarama (Krishna's elder brother) is an emphatic delineation of the *process of Surrogacy*.

These facts exhibit the profound expertise of our primogenitors in the field of science. One can revisit ancient literature to discover new medical implements to benefit the multitude.

The Time Ahead.

Medical Humanities can achieve glory by approaching our primeval literature. One can act in accordance with the following measures to accomplish the purpose:

- Revisit the ancient literature.
- Analogize the parallelism between ancient and modern theories.
- Note the undiscovered facts mentioned in pre-historic texts.
- Conduct experiments to validate the fact.
- Publish or put forth the validation.
- Make use of the validated knowledge to improve the healthcare facility.

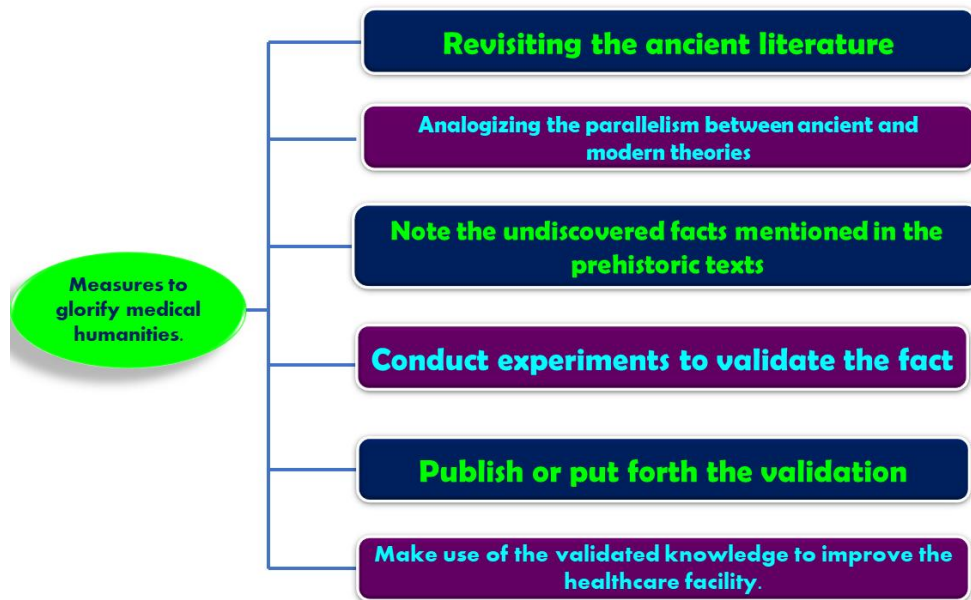

Figure 1: Future research trends.

Therefore, we can enhance the quality of healthcare amenities through ancient literature. Thus, literature plays vital role in providing excellent medical provisions. Our primordial texts are a treasure of abundant knowledge that assure well-being of every individual. Above mentioned were few examples, for there are several such spellbinding essential facts in the texts.

In a nutshell, primeval Bharath had equipped proficient scientific society which is evident in the texts of that age. It would not be fallacious to hypothesize that rediscovering the actualities of ancient literature can be essential in enhancing the medical resources, thereby implementing high technology of instruments. Thus, justifying the phrase ‘medical humanities.’

Works Cited

Keerthanacharya Sri Lakshmana Dasa Velankar, *Srimadbhagavatamahapuarana*. Volume1, Geethapress, Ghorakhpur. 2013 pp.335-336

Bibliography.

1. Dr Padmakar Vishnu Vartak, Embryology in Shrimad Bhagavatam, Sanskriti Magazine.
2. <https://www.sanskritimagazine.com/embryology-in-shrimad-bhagawatam/>
3. Hinduism_And_Science
4. https://www.facebook.com/SanatanaDharmaSena/posts/hinduism_and_sciencebackupsurrogacy-mentioned-in-the-vedarigveda-2182-clearly-me/3889888471060995/

RESISTANCE TO MARGINALITY IN BAMA'S KARUKKU AND SANGATI

¹Antony Maria Selvi A. ²Dr. Ruma Banerjee

¹Research Scholar, ²Associate Professor
Department of English, Jain-Deemed-to-be-University

Abstract:

Marginality implies exclusion. It is the process of pushing a particular group of people to the edges of society and denying them an active voice, identity or specific place and role in the society. The exclusion of the marginalized admits that they are excluded from a liminal space. The liminality makes the marginalized voiceless, dispossessed of the history and identity. It makes a person, group or concept insignificant or peripheral. There are different categories of marginalized groups in the world. It can be based on caste, class, race, religion, health or gender. It is Dalits in India, Blacks in America, Aborigines in Australia, women everywhere, religious minorities such as Muslims, Christians in India or Hindus in Pakistan. These groups are deliberately pushed to the fringes in society. Words like centre and periphery/margins that was understood distantly have now become more common. The paper here intends to bring light on the resistance of the dalit women marginalized constantly and its caste effects. Bama, through her pen covers extensively the anguish of marginalization of the women in 'Karukku' and 'Sangati' who although are oppressed in varied ways resist undauntedly.

Keywords: Marginalization, domination, resistance, caste, periphery

Introduction:

Bama famously known as Karukku Bama is a woman with exceptional strength and conviction against any type of oppression. She has a sharp eye for excellence in nature and a significant understanding of issues relating to caste, religion and subjugated Dalit women. She has clarity of thoughts and expression. She is devoted to the upliftment of the discouraged and is passionate about teaching and her main goal is to fabricate a casteless society.

Bama's works are perceived as exemplifying Dalit feminism and are renowned for celebrating the inner strength of suppressed and oppressed women. A confession and conversational method of writing embraced by Bama in *Karukku* and *Sangati* is noteworthy among Tamil Dalit fiction. Her works are rustic and use ordinary and colloquial language regularly not only for reported speeches but in the arguments as well that invariably stand for the marginalized subjects. Bama utilizes the vocabulary and talks idiom of the marginalized in her literary works thereby underlining the ideological supporting that controls the traces of personality, self-expression and artistic talk in Dalit writing.

The subjectivities that are formed under 'race', 'caste', 'class', 'creed', 'religion', 'colour' and 'gender' discrimination exist on the margins. These were the prominent factors that caused the dual antagonism between rich and poor, high and low, majority and minority, black and white, first world and third world and so on. Consequently, the discourse of the marginal is instituted as an alternative to the dominant either in its subjugations, subordinations or resistance.

Bama who hailed from a Dalit community rose to be the first Dalit women writer in India. In her works *Karukku* (2000) and *Sangati: Events* (2005), she describes the disgrace of marginality and suppression by the upper class discriminating against the Dalits who were considered as 'outcastes' in her village. She narrates various instances to illustrate how her Dalit community was dejected, looked down upon, hegemonized and marginalized brutally to the core. Bama's works especially *Karukku* engage in confronting the identity by lettering her own life story. Bama's argument in her books might as well be read and critically analysed as 'resistance literature' like that of the postcolonial writers as it is her constant struggle with caste, religion and gender. Through her writing, she yearns to resist this marginalization and encourage the Dalits to come out of caste/religious oppression. In *Karukku*, Bama metaphorically compares her wounds of oppression with the broken wings of the bird that is protected but 'caged'. After gaining sufficient strength she aspires to be a free bird flying high with full-fledged wings despite the maliciousness of wicked and ruthless people who still want to fling 'sticks and stones' on a

bird that is already wounded and has become 'wingless' to cause more suffering with their detestable 'words and deeds' (Bama, *Karukku* 104).

There are a series of stories about the atrocities done on women particularly the marginalized and Dalit women that are published in papers by the press in India. Often women are portrayed as witches; punished cruelly for having illegal affairs, and even killed for inter-caste marriages. But the men who are their partners in all occurrences are left free. The book *The Weave of My Life* by Urmila Pawar offers an important insight into the lived realities of Dalits, especially of women in that community in India. Although Pawar's autobiography is unnervingly positive in tone, it presents a vivid detail of the resilience it takes to live and flourish passing through the oppressions cast out at them. Pawar remarkably interlaces the act of her mother weaving 'aaydans' – a generic term in Marathi for all the items made from bamboo with her act of writing to express the agony, pain and suffering. She tries to link both actions organically. The autobiography of Pawar recounts the struggle of Dalit women of three generations who tirelessly struggle to overcome the caste barrier they are burdened with and are indescribably marginalized (Pawar 2009).

Bama the renowned writer in Tamil belonged to Parayar roots. After successfully publishing her first autobiography *Karukku* she decided to be a voice for the Parayar women in her village Puthupatti in Tamil Nadu and all Dalit women in India. Her voice against the oppressing community is a leading female voice providing an authentic and affirmative presence to all women discriminated against in society based on gender, religion and caste. Coming from the Paraya community, Bama herself becomes the perfect 'voice' for the women who predominantly belong to the oppressed caste. Raj Gauthaman is a well-known literary critic and a scholar of Dalits. As an answer to the question posed by Raj Gauthaman, the elder brother of a well-known Tamil novelist Bama, "Who has the right to write about Paraiyar/Dalit", responds, "Of course, one who is born a Paraiyar/Dalit has the birthright" (qtd. in Chandran and Hashim 2013, 348). The birthright of Bama to be a Dalit woman writer makes her assert herself fiercely when faced with the challenges of subjugation and marginalization meted out to Dalit women by upper-caste marauders. Being a woman, she empathizes with her kind and is filled with zeal to empower her fellow women to "rise up with fervour and walk towards victory as they begin their struggle as pioneers of a new society" (Bama *Sangati*, ix).

Sangati (2005) is a renowned influential Parayar feminist text that narrates actual stories of women victimized and paralyzed by patriarchal dominations. Yet the women in *Sangati* are dynamic, bold and readily rebellious in nature against injustice. They choose to live their life as they determine regardless of the subordination even as they are exposed repetitively owing to gender and caste. Bama makes a cognizant effort to focus on the feminist issues most probably because the women in her village were all people connected to her on a very personal level. She celebrates the Parayar women. Although her celebration is one that of rebellion against the humiliation and harassment thrust on them.

There are numerous instances in *Sangati* that speak of women's rough and crude ways like the many shouting matches, teasing among the women themselves, public fights, scathing and scornful remarks at their men who come drunk at the end of the day shelling out all the hard-earned money and so on. Bama considers these activities of women as some means to survive the atrocities they are deeply soaked in and dragged to experience on a daily basis which is common for all Dalit women. Bama writes,

If we are to live at all, we have to shout and shriek to keep ourselves sane. Upper-caste women, though, keep it all suppressed; they can become unstable and mentally ill. If you look at it like that, our women have an abundant will to survive however hard they might have to struggle for their last breath. Knowingly or unknowingly, we find ways of coping in the best way we can. (Bama, *Sangati* 68)

The protagonist Bama despite depicting the uncouth and unpolished ways of women she celebrates them and takes a firm stand that women deserve her commitment as a writer. She develops a strong female bond to invest in her community women and the women all over the power to survive all hardships and resist and transcend their own tyranny. Therefore, Bama employs and commits herself to be the 'spokesperson' for marginalized women, to be the 'voice' of the voiceless.

Even though the contemporary digital world still vanquishes women *Sangati* instils in them a larger lesson to be upheld in all crushing circumstances. Through her works, Bama encourages all women giving the example of the

uneducated women in a remote village of Puthupatti who survive trials and tribulations. The writer's message to all women who are marginalized by race, caste, gender, or religion is that, if these women could overcome courageously and live their lives then the present marginalized women in the world can also choose to live above and beyond oppression, by standing up for their rights and being supportive of their fellow women who are similarly denied their human rights. Bama encourages women to delve into real-life issues and uplift themselves and the community.

Among the marginalized, the Dalits and in particular, the Dalit Christians, are looked down on, and fearfully scarred and thrown to the periphery. Social prejudice, injustice, inequality and discrimination have completely broken this category into fragments. The Dalits formally known as untouchables rejected Hinduism in 1956, joined hands with Ambedkar and challenged the caste system in India and endorsed the rights of their community. Thus, 'Dalit Literature' has become a part of the literature of the marginalized. Dalit literature is specific for the Dalits which is explicitly written by Dalit writers and apparently for the community of Dalits. The term 'Dalit' means 'suppressed', 'broken to pieces', or 'crushed' and was initially used in the nineteenth century in the context of the oppression faced by the erstwhile untouchables of the Hindu community in India. Today the term has expanded to include all oppressed communities of India whether by caste, class or creed. The Dalits face social discrimination in our country even after seventy years of independence.

Dalit Christians are "twice alienated," firstly because they are discriminated against and segregated within the churches by the church authorities and secondly, they suffer exclusion and isolation in the broader community as well. Dalit Christian women even go to the extent of criticizing the Church hierarchy as they are practically exempted from rendering their services as clergy, although in the congregations they constitute a majority and are ready to serve selflessly. For instance, discrimination is expressed so openly that there are separate cemeteries pre-arranged, for lower caste members, isolated communion rails are reserved only for Dalit Christians and so on. Nevertheless, in recent days, discrimination in explicit forms has largely disappeared but then social isolation among different groups of people has never seen its end. It has stealthily crept inside the churches and continues to reign in subtle ways. Thus, the Dalit Christians are considered the poorest of sections in India. They remain as groups that are underprivileged under the educational and occupational status. The Dalit Christian woman suffers ample injustice. She loses her voice as thrice alienated from society due to caste, religion and gender. The stigma of untouchability, gender bias, the search for new Gods and conversion of religion, in search of dignity and humanity have all become extremely difficult for Dalits as they struggle to make a choice and improve their living standards to attain self-respect and human dignity which has been denied to them.

Omprakash Valmiki is one of the prominent Hindi Dalit Writers. The Dalit writers adopt autobiography as one of their favourite genres to write about their recurring experiences in all authenticity. Often the mainstream writers tend to suspect the Dalit autobiographies as formless, conventional and archetypal. In the earlier days, the Dalit lifestyle was portrayed by non-Dalits, historians, novelists and others. Now the marginalized Dalits have risen to their feet to write about their lives themselves. Dalit writings are not only about their personal lives but also about their community. History has indeed changed in literary writings, especially the Dalit writings. Thus, "Joothan: A Dalit's Life" which is considered the voice of many is a text valued enormously. This text was a healing texture to many oppressors. Valmiki in his autobiography *Joothan* (1997) forces his reader to concede the fact that the caste system still exists both overtly and covertly in the interior villages of India. He says that casteism is not an escape in so-called urban cities which is otherwise understood to be more liberal in its stand.

For those who find it difficult to articulate inequality experienced in life Bell Hooks' work comes to the forefront to support articulating in its true sense. Her work *Marginality as a Site of Resistance* (1990) envisions that the space of marginality is a place of resistance. Bell Hooks foresees the deprivation, oppression and marginality in her piece of work as an opportunity that provides a radical possibility for resistance. She thus in her essay declares:

Truly the mind that resists colonization struggles for freedom of expression. That struggle may not even begin with the colonizer; it may begin with one's segregated colonized community and family. I want to note that I am not trying to romantically re-inscribe the notion of that space of marginality where the oppressed live apart from the oppressors as "pure". I want to say that these margins have been both sites of oppression and sites of resistance. (Hooks 1990, 342)

Hooks considers every moment of segregation by the colonizers as an opportunity to transform the world. She doesn't speak of marginality that wishes "to lose, to give up, or surrender" in the process of moving into the center, rather stays in the site or even clings to it. She articulates this because according to her clinging on to the site indicates marginality that nourishes the oppressed with the capacity to resist. It offers them the possibility to possess a radical perspective and create an alternative imagination of the new worlds (341).

Bell Hooks' perspective of creating a new world is not something weird or myth. She asserts that marginality originates from the lived experience. Education may lead one to rise to a particular standard of living yet society around does not allow one to live in freedom. It discriminates and calls the marginalized the "Other" from the self. The people who call themselves radical critical thinkers also do not take a stand for the oppressed, rather they participate in it themselves by constructing a boundary for the other, as they still are in their space and have not entered the site of marginality. Hooks quotes Bob Marley who sings: "We refuse to be what you want us to be, we are what we are and that's the way it's going to be," that space of refusal..." (341). The substantial argument of Hooks is that the more repression binds the more should be the resistance that liberates within the space of marginality. The very act of speaking from the margins is resistance. The belongingness to the space of marginality fills the silenced for various reasons with zeal, enthusiasm, power and creativity to be potential builders of hope to build and sustain future generations. The incited moment has collided with the friction of pain and hopes to rise to conscience and speak until the world is transformed and synthesized.

Conclusion:

In Bama's works, Dalit women were hit severely by their spouses or brothers at home and abused at work by upper-caste men. Bama enormously outlines an energetic battle of resistance that was set up by Dalit women individually and collectively against male subjugation. While Bama finds savagery against women as one of a male-centric outlook, she furthermore reveals how Dalit women subvert it through their diligent work and all the more through access to instruction. Bama commends women who utilize their tongues to conquer male fierceness or women who depend upon instruction to cut out an existence free from male experts. On the possibility the Dalit women who lived in towns, and were uneducated could transcend their hardships to hold on with their lives, the present-day Dalit women could likewise live comparably model lives in the event that they decide to. For Bama, the privileges of her kindred ladies require more prominent consideration when contrasted with the bigger issue of position marginalization. Her stand, truly turns out to be justifiable, that one has to develop profound thoughts into the genuine issues of the Dalit women, which transverse over a genuine unspeakable atrocity.

Reference

1. Lama. Karukku. Edited by Mini Krishnan, Translated by Lakshmi Holmstrom, Macmillan India Limited, 2000.
2. ---. Sangati. Translated by Lakshmi Holmstrom, Oxford University Press, 2005. Bama. "Writing & Feminism" Interview by Githa Hariharan." Indian Cultural
3. Forum, YouTube, 29 Jan. 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=pnqfyazZLsY>. Foucault, Michel. The History of Sexuality. Translated by Robert Hurley, Pantheon Books, 1978, p. 100.
4. ---. Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason. Vintage Books, 1988.
5. Gates, Jr., Henry Louis. The Signifying Monkey: A Theory of African-American Literary Criticism. Oxford University Press, 1988, p. 4.
6. Hooks, Bell. "Marginality as Site of Resistance." Out There: Marginalization and
7. Contemporary Cultures, edited by Russell Ferguson et al., MIT Press, New Museum of Contemporary Art, 1990, pp. 341-43.
8. Jain, Kalpana. "Stigma, Shame and Silence." Musings on Vital Issues, by Mahatma Gandhi University, Kottayam, edited by P J George, Orient BlackSwan Private Limited, 2010, pp. 65-69.
9. Pawar, Urmila. The Weave of My Life. Translated by Maya Pandit, Columbia University Press, 2009.
10. Spivak, Gayatri Chakravorty. Can the Subaltern Speak? In: Cary Nelson and Lawrence Grossberg. University of Illinois Press, 2017, pp. 24-28.
11. ---. Can the Subaltern Speak? 1988, pp. 66-111, http://abahlali.org/files/Can_the_subaltern_speak.pdf.
12. "The Discourse of the Marginal." Google, Shodhganga, pp. 20-31, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YUjkPpoaQDcJ:shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/61157/6/06_chapter%25202.pdf+&cd=1&hl=en&ct=c lnk&gl=in. Accessed 7 June 2020.
13. Valmiki, Omprakash. "Joothan." Musings on Vital Issues, by Mahatma Gandhi
14. University, Kottayam, edited by P J George, Orient BlackSwan Private Limited, 2010, p. 93-98.

CULTURAL HISTORY OF KERALA MUSLIMS: REPRESENTATIONS OF MUSLIM IDENTITY ON SILVER SCREEN

Mr. Ashkar Ali

Asst. Prof. of English
City College Jayanagar, Bangalore, Bangalore University
Mangalasseriyl House, Thodupuzha East P O
Idukki (District), Kerala. PIN 685585

ABSTRACT

In the contemporary cultural discourses cinema is considered to be the most popular of the cultural practices reflecting the mirror images of social, economic and cultural phenomena in modern societies. Throughout history, cinema has been a powerful force in Indian society's cultural and national life. Movies have played major roles in reshaping and redefining our cultural ethos and political identity. Since 1950's onward Malayalam cinema industry had attained the maturity and freedom of expression in its own ways to represent the lives of natives as much as realistic and unique compared to the contemporary film industries of other languages. Even though Kerala is a multi-religious society, Muslim community has not given the status of a social mainstream position and a normal social status in silver screen. This alienation and isolation are made possible by creating stereotypes of Muslim/non-elite Hindu characters which eventually function as an "other" to the upper caste Hindu heroes. These stereotypes made an impending influence in the social understanding and the antagonism with Hindu national and Muslim "other" got appropriated and legitimized.

Here, this research paper is an attempt to study and analyze the early representation of Muslim culture in Malayalam cinema, according to the changing trends in evolution of Mappila cultural history. During the period 1960-1985 the film industry had been experimentally encountered with Muslim cult in cinema and succeed to construct some stereotypes (Premature marriage of women, Polygamy and Triple Talaq) about the community as an enthusiastic element for the majority of the ordinary class belong to other religion and communities. This research paper deals in detail with the cultural cook up of stereotypes along with the problematic question – besides serving the comic impact whether such films could meet the desired purpose of social satire than mere mockery.

Keywords- Cultural history, Cinema, Mappila/Muslim, Other, Stereotype, Mappila culture, Representation, Political identity.

In contemporary cultural discourses, Cinema has been considered the most popular cultural practice reflecting the mirror images of social, economic and cultural phenomena in modern societies. Movies have played significant roles in reshaping and redefining our cultural ethos and political identity. Daya Nand Gautham in his book *Cinema and Society* opines that "The relevance of cinema as a tool towards the socio-economic and political transformation of society has received global acknowledgement and recognition" (14).

Since the 1950s Malayalam cinema industry has attained the maturity and freedom of expression in its own ways to represent the lives of natives as realistic and unique compared to the contemporary film industries of other languages. Even though Kerala is a multi-religious society, the Muslim community has not been given the status of a social mainstream position and a regular social status on the silver screen. This alienation and isolation are made possible by creating stereotypes of Muslim or non-elite Hindu characters which eventually function as an "other" to the upper caste Hindu heroes. These stereotypes impeded the social understanding and the antagonism between Hindu national and Muslim "other" then got appropriated and legitimized. This research paper attempts to study and analyze the representation of Muslim identity in Malayalam cinema since the 1960s, which has been interlinked with the changing trends in evolution of Mappila cultural history. The Malabar Muslims are generally referred to as "Mappilas" in Kerala. Roland E. Miller in his seminal work *Mappila Muslims of Kerala: A Study in Islamic Trends* suggests a major theory behind the etymology of the word "Mappila".

Miller defines as:

The word has evolved as the combination of two morphemes 'Maa' and 'Pilla' which in turn meant to be the 'son of mother'. The Arabians and Persians who had come to Malabar for the commercial purpose had been involved in marital relationships with Kerala Women and set them free off marital status when they return back to native lands after the short periods of trade in Malabar. Thus the way the offspring born and brought of such marriages are identified, accepted and pronounced only as their relationship with their mothers, turned to call as 'Mappila' (31).

During the period 1960-1985 the film industry experimentally encountered Mappila cult in cinema and succeeded in constructing some stereotypes like Premature marriage of women, Polygamy and Triple Talaq about the community as an enthusiastic element for the majority of the ordinary class belonging to other religion and communities.

This research paper deals in detail with the cultural cook-up of stereotypes in Muslim representation and the problematic question – besides serving the comic impact whether such films could meet the desired purpose of social satire rather than mere mockery. While attempting to identify “the problematic Muslim in Malayalam movies”, this paper naturally goes back to Kerala Muslim’s cultural history with its phases of evolution.

The pioneering movie which shot first ever in the genre of Muslim cult adaptation was titled as *Umma* directed by Kunjacko in 1960 :

At the end of fifties, Udaya reopened the studio by the financial help of Kerala Finance Corporation and produced a Muslim community movie titled *Umma*.

On the day of release protesting march by yelling slogans against the film in Kozhikode and Alappuzha. Members of the protest entered theatres for matinee. The film insults the emotion of Muslim community was their slogans. The audience and theatre owners expected a conflict. Show begun. Slowly the protestors welcomed the film with applause. The climax scenes echoed by applause and cheer up. Some others opined that this was a crooked plan by the Kunjacko himself. However *Umma* was a good film (John N. G. 64).

It was the first Muslim social film in Malayalam. The story of the film revolves around marital evils that prevailed in the Muslim community, particularly in the Malabar region. Polygamy was the theme of the film. Next major attempt of Muslim cult portrayal is in *Kandam Becha Coat* can be remarked as the beginning of the use of dialect and colloquial language of an indigenous community in Malayalam cinema. *Laila Majnu* was the first “Malayalam version of the classic Sufi legend” filmed extensively in Hindi and other Indian languages. Most of the Mappila cult films of the decade were fashioned in the general sentimental theme of difficulties and internal conflicts faced by brides and their families in terms of dowry, unbalanced social status and unsuccessful secret love affairs. All of those female oriented film narratives introduced an everlasting custom of naming the cinema titles as a signifier to the unique identities of Mappila community exemplified with Muslim heroin's names (*Ayisha, Naseema, Khadeeja*), costumes and ornaments (*Kuttikuppayam, Kuppivala, Kasavuthattam*), historical figures such as *Kayamkulam Kochunni, Kunjali Marakkar Anarkali* etc.

Mappila social films were weighted not only with a strong plot of social criticism and rich visual-artistic value but also the evergreen melodious rhythms of traditional

Mappila tunes or “ishals” carried the soul of Mappila culture, touched the hearts of millions beyond religious boundaries. This particular decade of 1960-1970 precisely snapped the Mappila population; redrew conventional notions about them; helped in popularisation of Mappila cult and flavour; brought into mainstream at least in silver screen.

1970's begun with experimental film *Olavum Theeravum* introducing a realistic approach in film making. The film presented two strong female characters Beevathu and Nabeesa in negative and positive shades as fallen mother and virtuous daughter with a thematic problematizing of purity of female body as well as the unsuccessful struggles to resist its commodification. The two significant discourses put forth by this film in front of the public consciousness were the psychology behind rape as it is an agency of patriarchy in order to control and suppress women by the affluent capitalists. *Olavum Theeravum* has been credited with helping to bring about a "flowering of art-house films that have today become the defining quality of Malayalam cinema"(Kasbekar 235).

The subject matter of Muslim social films undergone changes as though the socio political environments of the community progressing to a positive direction and projected theromanticism, luxury experienced by a Muslim hero and heroine in a wealthy atmosphere.

Gradually the “marginalization” and “cultural subjugation” of the Muslims came into Cinema just like other spheres of social life due to the lack of proper education especially among women and an attitude against the practice of English education among men. These became terrible setbacks into the descent and fell as backward class.

Representation of the Mappila population slowly moved from major plot and protagoniststo the marginal roles of “fishermen”, “local butcher”, “teashop keepers”, “petty traders”, “brokers”, “benevolent patron”, “compassionate old lady”, “stupid landlords”, “lustful priests” and “polygamists” in Malayalam Cinema.

Late 1970's and beginning of 1980's was the period of “Gulf Boom” in Kerala especiallyamong Muslim population. Historical ties and the religious identity of Kerala Muslims helped to forge a bond with Gulf Countries. Gulf migrants, many of whom were from the working and the lower-middle classes, gradually gained social status. A myth was in making that of the “Gulf man”. The Gulf Dream has also found its expression in Malayalam cinema and literature. It was profoundly inspired the making of films such as *Ee Naadu* (1982), *Visa* (1983), *Garshom* (1999). All are depicting the hardships of Gulf life ended in financial depression and attempts to reach Gulf by fraudulent visa agents in order to build a new dreamy life through the perspectives and life circumstances of Muslim protagonists in common. However, Gulf money fled into Kerala to reconstruct the fallen standards of Mappila population in social status, employment, economy as well as in education and they thrived to build a new luxurious way of life, with majestic purchasing capacity of all facilities they wanted.

Movies such as *Mylanchi* (1982) and *Maniyara* (1983) were produced in this background where Muslims began to possess an influencing space in society. Through these films director M. Krishnan Nair again invited the public attention into the deep sorrows and domestic violence faced by married Muslim women in the name of dowry and polygamy; internal conflicts and oppression inside a middle class Muslim family. The upgradation in class hierarchy from lower trade class to affluent middle class can be visible in these contemporary films. They managed to reflect the fastgrowing social reality in Kerala regarding the potential Gulf money.

The 1987 film *Uppu* written by K. M. A. Rahim considered as the “most powerful talkie” ever produced in Malayalam to speak against the atavistic Muslim practice of male polygamy.

The film is entirely on the side of the wronged wives, mounting a strong criticism of this aspect of the Muslim religion; won the “National Film Award for Best Feature Film in Malayalam.” Even though the film gone highly controversial as it dealt with a sensitive content, intelligently succeed to justify the real plight ethos and psyche of victims of it. It was a strong warning against those who misuse the religious laws and exploit women and poor people. Producer and writer K. M. A. Rahim stated, "The villain in the film is the distorted perception of Muslim personal law...We did not intend to teach—the reality itself is thought-provoking." This same approach and intention could be visible in the later melodrama *Padam Onnu Oru Vilapam*(2003) by T. V. Chandran where the subject matter changed to the “premature marriage of Muslim girl child”; “discouragement of girl's education”. Both films pointed out secretly prevailing social evils which would disgrace Mappilas as an unsophisticated community in this modern age.

Mappila family system is essentially nuclear in type which are often diverged from the pillar roots of joint families at each generation, the forgotten culture of joint family system and residence together at “tharavadu” is beautifully painted by Sathyan Anthikkad in 2005 film *Achuvinte Amma* where we get encountered with a huge traditional Muslim joint family built onthe warmth of Gulf money; filled with so many characters in blood relation to the “matriarch- Moothumma” played by actress Sukumari similar to a traditional Nair tharavadu, unusual in very scenarios of Malayalam cinema at all.

The crucial allegations regarding miss interpretation and miss representation of Mappila cult inMalayalam cinema is always being the humorous elements for people from other communities. They are: the controversial personal laws concerning polygamy, triple talaq, premature marriage of girl child, homosexuality among males, luxurious

feasting, lust for gold, illiteracy of both female and male, over-exploitation by priests, misuse of Purdah, and forced dowry.

Romantic comedy films including *Pranayanilavu*(1999), *Udayapuram Sulthan*(1999), *Da Thadiya*(2012) indirectly mock at the homosexuality accused against Mappila men; the satiric cult movie *Kilichundan Mambazham*(2006), *Innath Chinthavishayam*(2008), *Mosayile Kuthirameenukal*(2015), ridicule the polygamy, talaq, luxurious feasting and male patriarchy oppressing females.

Several violent antagonistic characters like brutal butchers, fearsome goons as well as mercenaries were portrayed stereotypically with Muslim nomenclature such as Hamsa, Bava, Haaji and Hyder deliberately employed to heighten the stature of villainy and to let the audience anticipate their unequal ferocity. The predominant villains with Muslim names such as “Rawther” and “Settu” stereotypically established and portrayed in many films (Dhruvam, Vietnam Colony) physically featured with massive stature, beard, and tough attitude and body language brought a negative shade on the particular sub-community. In Indian cinema the 1992 Tamil classic *Roja*, initiated the filming style-“a strong dose of sledgehammer nationalism which marks out Pakistan as the enemy country and shows a few bearded ‘misguided’ men operating at its instigation” (Rajendran n.pag.). The incident of 9/11 punched out a black mark on the communal life of the entire Muslim population in Kerala and badly reflected in Malayalam films on defining the characteristics of a character named as Muslim and the scenario of his association with terrorist groups in Pakistan and Kashmir. This tendency practiced too much as a cliché in Malayalam cinema immensely haunted. It hurt the emotions self-consciousness and nobility of an average Muslim in every spheres of social life.

The process of “othering” of Muslims in Indian Cinema has been a product of the politically motivated and manipulated cultural assertiveness of a nationalistic consciousness.

The reverberations of this popular cultural practice are heard in regional movies like Malayalam. Situating cinema as a crucial distribution source of popular culture the ideological implications in the popular narratives are to be undergone serious analysis. The visible politics of representation evidence that cinema is essentially political as well as propagandistic. The early problematic portrayals have contributed in shaping the general sentiment and cultural identity regarding Muslims in the public consciousness of Kerala society. The recurring appearances of clichéd stereotypes of representation underlie that pretext. However, the representations and misrepresentations influenced the inner dynamics and cultural ethos of Muslims as an ethnic community and became instrumental in determining the ways of community’s interactions with other communities in society.

Finally, coming to the transition waves of New – Generation Malayalam Cinema, the objectives or motives of films have undergone a radical shift in their perspective. Today, it has become a platform for expressing the self and the society. The representations of societies and cultures have been taken into account very seriously. The unrepresented/ misrepresented sections of the society and hitherto neglected sections of society like Muslim community are brought into the mainstream cinematic narratives. The best illustrations of this subversion could be identified in popular culture with New Generation Malayalam Cinema which triggered the popularization and deconstruction of perspectives regarding cultural identities of religion, caste, faith and fashions especially in the case of Mappila community which were once meant, only to portray some stereotypical roles as part of the practicing exercise since last two decades by Molly wood.

The current trend of Muslim Social films flows through an unconventional path by attaining fandom from every cross sections of audience irrespective of gender, religion and age and in turn they are guiding Mollywood more into realistic adaptation of down to earth stories of common man; deliberately acting as the catalyst in popularization of Mappila cult, folklore, heritage, unique identities and food culture at every arena of Malayali popular culture.

Works Cited

1. DBpedia. Umma (1960 film). [http://www.live.dbpedia.org/resource/Umma_\(1960_film\)](http://www.live.dbpedia.org/resource/Umma_(1960_film))
2. Web. 11 Feb. 2019.
3. Gautham, Daya Nand. Cinema and Society: Its Influence and Importance in Different
4. Spheres of Human Life. New Delhi: Regal, 2016. Print.

5. John, N. G. Cinemayum Njanum 70 Varshangal. Kottayam: D C, 2012. Print.
6. Kasabekar, Asha. Pop Culture India! Media, Arts, and Lifestyle. California: ABC CLIO, 2006. Print.
8. Miller, Roland E. Mappila Muslims of Kerala-A Study in Islamic Trends. New Delhi: Orient Longman, 1976. Print.
10. Rajendran, Sowmya. "25 years since 'Roja': Has the depiction of 'Patriotism' on screen changed? ". The News Minute.com. 15 Aug. 2017. Web.
11. <http://www.thenewsminute.com>. 20 Jan. 2019.
12. "Uppu." WORLDeBookLIBRARY. worldlibrary.com. n.p. n.d. Web. 25 Mar. 2019.

WOMAN -TO WOMAN: DISPLACEMENT, SEXUALITY, AND GENDER IN CAROL ANN DUFFY'S POETRY

¹Cebin, ²Ms. Joanna D' Vaz

¹II M.A English,
Holy Cross College (Autonomous), Tiruchirappalli -2
²Asst. Professor, M.A., M. Phil.
Department of English
Holy Cross College (Autonomous) Tiruchirappalli -2

ABSTRACT

Carol Ann Duffy is, arguably, not only the most extensively accredited minstrel in Britain moment but is also a major influence on a wide range of muses. With her filleted syntax, populist verse fashion, feminist politics, and most importantly dramatic Language, (which she's notorious for), Duffy stylishly illustrates the subtle, but profound changes that are taking place in contemporary British poetry. Duffy is also known for her poetry essay to unmask the lyrical language, her disquisition and exploitation of everyday speech; as well as addressing complex philosophical issues, like the place of language in the construction of the tone, the failure of language to say anything, etc. She also writes about lesbian love and womanish fornication, in either unsexed or ungendered narrative voices. This paper seeks to estimate and bandy the minstrel's sense of relegation and fornication through textual analysis of Duffy's major book-length collections. It also highlights the place of pronouns in the minstrel's corpus, while concluding with the proposition that "home" in Duffy's poetry is a reflection of pluralism and fluidity in which the minstrel is raised and lives; and the recrimination of these for African compendiums is also underscored.

Keywords: Carol Ann Duffy, The world's wife, Woman displacement, Sexuality, Gender,

This paper will examine one of the strongest voices in British poetry moment, Carol Ann Duffy. Duffy is seen as someone out to break erudite taboos and traditions which manifest in her condemnation of traditional dialogues, and capability to rewrite masculinist representations of womanish identity and fornication (Armitage and Crawford 1998). Duffy is among the most famed and extensively read muses in Britain moment her runes have set up a place in her native Scottish and English seminaries' class; and she has entered multitudinous awards including the Forward, Whitbread, and a CBE Given the success that Duffy achieved she could well have been the representative minstrel of her generation. The representativeness of her work is presumably the subject of her sense and sensibility, of her disturbance within contemporary Britain It's under her exemplary introduction of a feminist voice in poetry through habitual, but emotional use of the fashion of harangue, which gives her runes an edge position to attack and affirm while allowing her to simplify and attune complex ideas about language and its political meaning. Duffy's poetry belongs to "the New Plain Style" employed by numerous contemporary muses – Tony Harrison, Wendy Cope, James Fenton, Kit Wright, and Simon Armitage – along with sophisticated bias and "speaking voice. Yet Duffy is significantly different and stands out from her coevals (Forbes1995). An important point of Carol Ann Duffy's runes is the issue of relegation. nearly related to this is her treatment of fornication. Another aspect of her work is the question of pronouns and the related use of unsexed and ungendered voices. In agitating Duffy's work, there's quite a lot to gain in tracing her development through these features; thus, this paper will concentrate on these three different but affiliated. Relegation Duffy, white and in her late forties was born in Glasgow in 1955. Having been born in Scotland, and also moving to Stafford in England at the age of six, Duffy has to endure a change in her language and the coexisting, essential changes in her emphasis as well. This verbal deportation stays with her as is apparent in her work. Indeed, the mask of deportation has covered much of the terrain of Duffy's poetry. For the case, "Yes Officer" prefigures a displaced and alienated persona in a foreign country It was about the time of day you mentioned, yes. I flash back noticing the quality of light beyond the ground. I lit a cigarette. I saw some raspberries. I knew the words for them and their cooperative noun. A skein of geese. This cell is further down from anywhere I've ever been. perhaps.) Without my language, I am a visionless man in the wrong house. also comes the fists, the thrills. I coil in a corner, uttering empty vowels until they have their verity. That is my full name. With my good arm, I subscribe to a phony. Yes, Officer, I did. I did and these, your words, admit it (Dealing Manhattan 198731). Duffy's position as a Scot scattered in England as a long-term inhabitant puts her on the edge

of a kind of boundary that imposes a choice on her. She has to both assimilate and blend or maintain the difference. Either she belongs or faces rejection, either to familiarise herself with her new country or get alienated. All these are paradoxical for a poet who is considered a "representative". In the same tone, she reflects on "deportation" I used to suppose the world was where we lived in space, one country shining in the big dark. I saw a snap when I was small. Now I'm an Alien Where I come from there are numerous jobs, the immature is sullen and does not dream. My nut bears our child and I was to work also, find a home. Twenty times we would say This is you when you were a baby when the plum tree was a shoot (Dealing Manhattan 59, original italics). 353 Ismail Bala Woman-to-Woman There may be other similar causes of deportation of Duffy as a Scot living in England, or as a lesbian in a heterosexual society. The dilemma for people who find themselves in this situation appears as problematic as it is for Duffy. Whether to be on the peripheries while confidently affirming her difference in a society that trivializes and rejects or to discard her difference with the supposition that the metropolitan culture will simply ignore it. piecemeal from the sense of deportation, the related themes of homesickness, nostalgia, and loss are also strong features of Duffy's poetry. The integration of the sense of homesickness and romantic/ public love is a significant point for Duffy as she asks in "Homesick") What country do we come from? This one? The one where the sun burns when we've night? The one the moon chills; down, possible? Why is our love amiss, music only echoes itself, the light wrong? We scrape in the dust with sticks, dying of homesickness for when, where, and what (Dealing Manhattan 19). also, Duffy tacitly echoes that well-known Freudian dictum "love is homesickness", laying bare her unyielding desire to, in the words of Rees- Jones "place the unplaceable, to regain the prelinguistic, the country which is the other, because we can no way speak or reclaim it"(200142). In other words, the lyric highlights completely the dangerous desire to return to a repressed material body It's no further than a yearning for an imagined identity which is contemporaneously a hunt for an ungendered, immediate, indeed undifferentiated tone, with all the attendant nebulosity and impossibility. The largely moving "Nostalgia" relies on what could be called the "Scottish threnody of expatriation", about the Scottish mountains with their clear, stimulating air, and the representational bagpipes. The nostalgia that's so characteristic of Scottishness isn't only peculiar to those who are displaced; indeed those who chose to remain behind and stood their ground are tortured by the inviting sense of loss; while to a potentially returning "exile" like Duffy. when one returned, with his life in a sack on his reverse, to find the same street with the same sign on the auberge, the same bell chiming the hour on the timekeeper, and everything changed(Mean Time 199310, emphasis added) This lyric, with its violent evocation and festivity of home does not, still, hint that there's no volition to home it contends that there's nothing called home only the word, which is continuously echoed in place of it In "Plainsong" the each- pervasive melancholy is linked indeed in similar goods as mundane as the rustling sound of meadows and trees listening. The words you have for goods die in your heart, but meadows are plainsong, patiently chanting the circles you can not repeat or understand. This is your motherland Lost One, a Stranger who speaks with Rips Dealing Manhattan, 60). What this lyric portends to is that homesickness can happen nearly about everywhere at any point in time as the minstrel says in "Strange Place"" love, latterly, I'll feel homesick for this strange place"(Dealing Manhattan 55). Elsewhere in "The Way My Mama Speaks" successfully planting double incantatory Scottish expressions, "The Day and Ever" and "What Like Is It", Duffy juxtaposes homesickness, mama and no age remembrances" This subtle propinquity is also apparent in "Moments of Grace" The chimes of maters calling in children at dusk. Yes, It seems we live in those stunning years only to hang them; the sinking scents and colors of bottomless hours like a melting ballooning before hands. The tedium since (named runes 1994 111, original italics). propinquity achieves an added burst of brilliance in "Before You Were Mine" in which Duffy speculates about an old snap of her ma she remembers and experiences love for" the bold girl winking in Portobello, nearly in Scotland, before I was born. The setting is also vital to the nostalgia simultaneously for both the minstrel's motherland and nature. In Duffy's case thus, expatriation appears as neither being completely nor indeed being rootless, as O'Brien (1998) would say as it also does not have any root at all. Ironically, she can be seen, as her sense of being displaced attests, as decreasingly a migrant in the country to which she can fairly and no less technically be a citizen of, as she is. And this double edge of disgruntlement and displacement is what endue her to poeticize the bitter/ sweet exploits of other strangers like her who live in Britain moment Fornication The idea that womanish identity is a notion constructed by mannish converse is also a well-given theme in Duffy's poetry. Her runes are explicitly addressed to women. They're woman-to-woman runes in a receded way, in their distant setting occasionally as bandied over) in recollections of non-age ("The Good schoolteacher"), in their disquisition of a specific sense of origin ("Stafford Afterlife"), or in their use of literal settings ("Warming her plums") 5. But despite their egregious erotic and intimate lyricism, the runes don't suggest importance in terms of fornication. She attempts to assess and lessen the language of love poetry to show its

unsuitability, especially in the depiction of lesbian love. The language is written to demonstrate the strength and vitality of the womanish voice. Consider, for illustration, "Sleeping" which like Calder and Goodman (199641- 70) argue is deeply erotic Under the dark warm waters of sleep your hand parts me I'm featuring you anyway. Your mouth is hot fruit, wet, a fruit I taste with my opening mouth; my eyes closed. You, you. Your breath flares into hot words that explode in my head, also you ask, push, for an answer. And this is how we sleep. You are in now, hard, demanding; I conjure more fiercely, dream till it hurts that this is for real, yes, I feel it. When you hear me, you hold on tight, frantic, As if we were drowning (Mean Time 35). It's a vague lyric since it isn't clear whether or not the sexual hassle is vividly recalled then it's simply a "dream", or it happened, as it were, between individuals one of whom is sleeping in the morning. But the nebulosity doesn't in any way obscure the clarity of the picture painted; just as Duffy's trenchant employment of the three-line stanzas that she so much likes heightens the feeling of violent sexual catharsis Also in her further attempt to revise masculinist representations of womanish fornication, reverse the supposed authority of mannish voice and offer a womanish volition, lots of her runes emplace a well-given conceit of lesbianism glass imagery The image of glass is stationed in "Oppenheim's Cup and Saucer" whose title refers to the notorious Meret Oppenheim's fur-lined mug known firstly in French as "Dejeuner en Forrure" As she undressed me, her guts were glass/ and there were glasses in the bed"(Standing womanish raw 198548). The imagery then suggests not just an act of love, but also portrays the two lover erotically looking at themselves, objectifying their love by eroticizing it. The speaker of the lyric views her mate as an exact reflection of herself, physically and psychologically her guts were a glass, and the unmentioned, though suggested private parts. Also in "Small Womanish Skull" the persona looks rather mystified in a drunken torpor at her reflection to which she remarks" This is a friend of mine. See, I hold her face in pulsing, passionate/ hands"(Mean Time 25). In "Warming her Plums" the image of glass is portrayed with an absurd tone" In her looking glass/ my red lips part as though I want to speak"(Dealing Manhattan 58). Indeed though the image of glass is emblematic of lesbian love, it also suggests a concern, as say in the novels of D.H. Lawrence with a concurrent disquisition of both heterosexual and lesbian (or homosexual) relationships. It's a craving for heterosexual cooperation;" the 'other' country of lesbianism" as Woods (200187) describes it. The imagery could also be seen as a tone- imagery, attesting to a retired masturbating tendency, or a presumed heterosexuality in the speaker of the lyric; since the veritable act of undressing could be that of the speaker's tone revealing herself before the glass for her fulfilment. This apparent nebulosity in the tenor of some runes' speaking voices can subsequently be extended to show how Duffy (and the speakers) reveal their own concealed craving for heterosexual full filament." You are in now, hard/ demanding" could as similarly be suggesting to phallic penetration, and thus represents some kind of penis covetousness and a craving for heterosexual love. Yet, the over-assertive lesbian tone of some of the runes is veritably important and tied to lesbians' tendency to fall into what Freud calls the masculinity complex. Duffy and some of her speakers are fraudulent in taking a substitution for the phallus, but all the more ironic, she also phallicitizes her own body and that of her runes' speakers. This negotiation is done while Duffy is claiming to have taken on an anon-phallic, external object – a woman – via which they both act as they have rather than they are the phalluses themselves. As such the issue of fornication is stationed in Duffy's poetry as a means of exploring the nature and form of love and preceding connections in a variety of ways. Hence, Duffy's reliance is more or less on the use of dramatic harangue (though there are also numerous lyrics about love in her corpus). Fornication thus is divided into a context that's generally gender-grounded and one that relies on factual/physical relationships (Woods 2001). That's why maybe eroticism is so pervasive in her poetry in terms of its exposition of orgasmic sounds,(as in "Two Small Runes of Desire"), manly homosexuality(" Café Royal"), masochism in a heterosexual relationship (" psycho"), the height of love beyond expression in words(" Words, Wide Night"), the destructive effect of violent love(" Eley's pellet"), the breakdown of love(" Adultery"), or images of an unknown, brutal nut(" To the Unknown Lover"), and maternal love(" The Way my mama Speaks" and" Before you were lyric since it isn't clear whether or not the sexual hassle vividly recalled then simply a "dream", or it happens, as it were, between individuals one of whom is sleeping at the morning. But the nebulosity doesn't in any way obscure the clarity of the picture painted; just as Duffy's trenchant employment of the three-line stanzas that she so much likes heightens the feeling of violent sexual catharsis Also in her further attempt to revise masculinist representations of womanish fornication, reverse the supposed authority of mannish voice and offer a womanish volition, lots of her runes emplace a well-given conceit of lesbianism glass imagery The image of glass is stationed in "Oppenheim's Cup and Saucer" whose title refers to the notorious Meret Oppenheim's fur-lined mug known firstly in French as "Dejeuner en Forrure" As she undressed me, her guts were glass/ and there were glasses in the bed"(Standing womanish raw 198548). The imagery then suggests not just an act of love, but also portrays the two lover erotically looking at themselves,

objectifying their love by eroticizing it. The speaker of the lyric views her mate as an exact reflection of herself, physically and psychologically, ("her guts were a glass"), and the unmentioned, though suggested private part(s). Also in "Small Womanish Skull" the persona looks rather mystified in a drunken torpor at her reflection to which she remarks "This is a friend of mine. See, I hold her face in pulsing, passionate/ hands"(Mean Time 25). In "Warming her Plums" the image of glass is portrayed with an absurd tone "In her looking glass/ my red lips part as though I want to speak" (Dealing Manhattan 58). Indeed though the image of glass is emblematic of lesbian love, it also suggests concern, as said in the novels of D.H. Lawrence with a concurrent disquisition of both heterosexual and lesbian or homosexual relationships. It's a craving for heterosexual cooperation;" the 'other' country of lesbianism" as Woods 200187) describes it. The imagery could also be seen as a tone-imagery, attesting to a retired masturbating tendency, or a presumed heterosexuality in the speaker of the lyric; since the veritable act of undressing could be that of the speaker's tone revealing herself before the glass for her fulfillment. This apparent nebulosity in the tenor of some runes' speaking voices can subsequently be extended to show how Duffy and the speakers) reveal their own concealed craving for heterosexual fulfillment." You are in now, hard/ demanding" could as similarly be suggesting phallic penetration, and thus represents some kind of penis covetousness and a craving for heterosexual love. Yet, the over-assertive lesbian tone of some of the runes is veritably important and tied to lesbians' tendency to fall into what Freud calls the masculinity complex. Duffy and some of her speakers are fraudulent in taking a substitution for the phallus, but all the more ironic, she also phallicizes her own body and that of her runes' speakers. This negotiation is done while Duffy is claiming to have taken on an anon-phallic, external object – a woman – via which they both act as they have rather than they are the phalluses themselves. As such the issue of fornication is stationed in Duffy's poetry as a means of exploring the nature and form of love and preceding connections in a variety of ways. Hence, Duffy's reliance more or less on the use of dramatic harangue, though there are also numerous lyrics about love in her corpus). Fornication thus is divided into a context that's generally gender-grounded, and one that relies on factual/ physical relationships Woods 2001). That's why maybe eroticism is so pervasive in her poetry in terms of its exposition of orgasmic sounds,(as in "Two Small Runes of Desire"), manly homosexuality(" Café Royal"), masochism in a heterosexual relationship(" psycho"), the height of love beyond expression in words(" Words, Wide Night"), the destructive effect of violent love(" Eley's pellet"), the broken of love(" Adultery"), or images of an unknown, brutal nut(" To the Unknown Lover"), and maternal love(" The Way my mama Speaks" and " Before you were The binary themes of relegation and fornication are, in the last analysis both embedded in a language that's wholly Duffy's. And language becomes the epicentre of Duffy's poetry, largely as the notion which," nurtured and dissatisfied" the champion, Ludwig Wittgenstein. He prefigures in her work as a symbol brewing through not just what can not be said yet won't remain unsaid, but as substantiation of verity, as a means of philosophical inquiry In the end Duffy's poetry demonstrates further one characteristic of the recent surge of poetry composed in response to lesbian sexuality. The supposition that what counts most is the content which may reflect the experience of lesbian women pens. This poetry, of which Duffy's work is part, is essentially polemical poetry marked by a content of particular narrative and rhetoric about relegation and sexuality. The recrimination of all these to, say an African anthology, particularly a womanish reader to which Duffy's poetry is largely directed is given below. As members of societies that are continuously submersed with culture-specific gender construction in literature, Africans need to challenge these conversations of gender which are unfolding throughout their societies. Both Newell (1997) and Abraham (1999) assert that African women are raised in a social terrain that's at best fluid, while images of gender and the preceding ideological position are constantly changing to underlay the changes taking place. What Duffy's poetry reminds African compendiums is that being raised in formerly colonized societies, their struggle for liberation, and their hunt for true- identity is, in a way, a form of deserting not just traditional beliefs, but Imperialism from within their culture and its representation of them. Duffy's assertive voice against masculinist stereotyping of women demonstrates the veracity to rewrite women's poetry from what Newell calls the "matrifocal principle", and to concentrate on the treatment of the womanish body as a kind of a textual attempt to strike and establish knowledge. While there's no compelling need to accept Duffy's fornication, African compendiums can and should, as Duffy insists, associate their fornication and gender with positive attributes to defocus women's attention from mannish values and values concentrate their attention toward fully woman-like foci. And since Duffy's work is primarily embedded in a textual practice that's beyond the inscribed words or ideas, it is, as similar, a representation of a real, lived experience of the world constructed in a textbook. Duffy captures this world and molds it into a kind of lyrical interpretive experience reflecting a particular (British/ Scottish) community life in a social air that others could follow. It lays bare to an African audience the nebulous/ unequivocal notion of home. To Duffy, home is a representation of the multilateral, smart terrain in

which the minstrel lives, with its continuously evolving new individualities, and its postmodern, indeed cyber-like community. Connected to this is Duffy's running of home as fluid and elastic locating it in images that are easily Scottish while asserting that home is far and wide. Ambiguous and paradoxical as it may sound Duffy's idea of home is apparent in the metamorphosis of identity in Britain. thus, cases of relegation and issues of gender and sexuality are continuously being reworked and queried as people in both Britain and elsewhere look for ways of linking their language, their fornication, and their prepossessions in an unruly world. This has a profound assignment to Duffy's African Readers.

REFERENCES:

1. Calder, A. and Goodman, L. (1996) "Gender and Poetry" in Lizbeth Goodman (ed.)
2. Literature and Gender, London: Routledge, pp. 41-70. Day, G. and Docherty, B. (eds.) (1997)
3. British Poetry from the 1950s to the 1990s: Politics and Art, Basingstoke: Macmillan.
4. Duffy, C.A. (1985) Standing Female Nude, London: Anvil.
5. The devil's wife -Carol Ann Duffy.

PARTITION FROM THE FEMALE GAZE- A CRITICAL STUDY OF AMRITA PRITAM'S NOVEL PINJAR

Dr Surbhi Jain

Assistant Professor, Jain (Deemed-to-be-University), Bangalore

Abstract

It is said that in the patriarchal institution, a woman is always targeted and sometimes punished in the name of a family, society or a nation. Mostly, people speak for women rather than let them speak for themselves. In most of the Partition writings, violence on women has been one of the major themes of Partition. Writers show how women become the most vulnerable and easy target to disgrace other communities. The chapter focuses on how writers highlight the issues of women during Partition such as abduction, rape, rejection, shame, and the trauma of migration

Keywords: Nation, Partition, Migration, Vulnerable, Women, Trauma

Partition writings bemoan the rupture of Hindus-Muslims unity and recall the memories of pre-Partition days. Communal violence had defiled the peace of the country which fought against colonialism. It is said that in the patriarchal institution, a woman is always targeted and sometimes punished in the name of a family, society, or nation. Mostly, people speak for women rather than let them speak for themselves. In most of Partition writings, violence against women has been one of the major themes. The writers show how women become the most vulnerable entities and easy targets to disgrace other communities.

In this context, Ritu Menon writes: "They are presumed to be outside history because they are outside the public and the political, where history is made. Consequently, they have no part in it" (3). Half of the population which was dislocated, violated, killed, and humiliated during Partition comprised women but there is a deep silence about them. Punjab has witnessed the suicide and murders of thousands of women who sacrificed their lives. Till today, people sing about the glory and bravery of Sikh women but there are only few Punjabi novels such as Nanak Singh's *Khooon De Shoale* (1948), Kartar Singh Duggal's *Nau Te Mass* (1951), Amrita Pritam's *Pinjar* (1951), Tasneem Jadan's *Saver Hoi* (1977), and other Punjabi novels which have depicted the lives of women who had seen those times when they were expected to save the honour of their communities.

Amrita Pritam, one of the finest Punjabi women writers wrote a magnificent poem "I Ask to Warish Shah Today" (1947), which is an emotional eruption over the conditions of women who were the worst victims of Partition. She writes:

Today, I call Warish Shah,

Speak from inside your grave,

And turn, today,
the book of love's next affectionate page

Once, one daughter of Punjab cried;

you wrote a wailing saga

Today, a million daughters cry to you, Waris Shah Rise. (1-8)

Through these verses, Amrita Pritam calls a legendary poet Warish Shah and asks him to come out from his grave to write on the bloodshed of Partition. Through this heart-wrenching poem, Amrita Pritam wants Warish Shah, the writer of the famous tale of "Heer Ranjha" to write for thousands of Heers who were humiliated multiple times during Partition days. The poem raises voice against the patriarchal society where a woman's body is considered merely as an object of sensual pleasure, has little agency, and gets included in somebody else's discourse. Ritu Menon and Kamla Bhasin quote a woman's expression on her condition in Indian society, she says: "My child

what of a woman? It's her lot to be used, either by her own men or by others" (45). If history is observed from the spectacles of women, one would find them most vulnerable, especially during the periods of war and conflict.

In 1947, communal hatred was deeply rooted in the minds of Hindus and Muslims and that aggression of one community over the other was usually exhibited in physical attacks on women. This continuous torture at the hands of men from both the communities pushed women into a state of trauma. No other country had faced such mass exodus and brutality perpetrated on its people as India did in the year 1947. The 1947 Partition had stirred the souls of millions of people who had to leave all their possessions behind. It is the guileless people who always pay the highest price amid war or crisis.

The present chapter aims to study the female characters of the novel *Pinjar*, who were crushed by the society, especially during Partition, however, they challenged the stereotypical representation of the patriarchal society and became resilient rather than suffering as a victim. The chapter majorly focuses on Amrita Pritam's novel *The Skeleton* whose protagonist, Pooro rises like a phoenix even after enduring multiple tortures. She is the finest example of such women who not only empowered themselves but also protected other women especially in 1947 when women were the worst victims of Partition.

Many writers have demystified Partition but, Amrita Pritam is one of the first women writers to look at Partition from the female point of view and allow her women characters to speak rather than to be spoken for. Amrita Pritam is a distinctive writer of her era when 'religion' used to be the crucial theme of women's writings whereas male writers' subjects were "woman was a flower, woman was a beauty, youth, grace" (qtd in Ruth: 2). However, Amrita Pritam's theme was "woman in search of her identity through struggle" (qtd in Ruth: 2). Women have always been tormented, violated, and demeaned in a patriarchal society but Pritam's women characters fight for their rights and identities. Upshots of Partition perturbed Amrita Pritam, consequently, she has written multiple poems, short stories, and novels based on and around this topic. In her autobiography *Black Rose* (1967), she writes: "When during partition, the religious tornado struck the country, and made thousands of women weep, my mind too was cut into a thousand pieces and kept weeping with thousands of women..." (74).

The pitiable situation of women in 1947 led Amrita Pritam to question the position and identity of a woman in a patriarchal society where she has always been considered inferior and labeled as the 'other'. Khushwant Singh calls women "second sex" (*TP* 23) who must be protected by men, while Pritam elucidates her frustration against such ideas in her autobiography *Revenue Stamp* (1976):

...Partition of the country in 1947, when all social, and political and religious values came crashing down like glass smashed into smithereens under the feet of people in flight... Those crushed pieces of glass bruised my soul and my limbs bled. I wrote my hymns for the sufferings for those who were abducted and raped. The passion of those monstrous times has been with me since, like some consuming fire.... (16)

The above statement indicates that it is not only the victims but witnesses too, who get affected. In the book *Trauma and Recovery* (1992), Judith Herman says that it is an arduous task for an observer to be indifferent to what happens around him. She writes: "Witnesses as well as victims are subject to dialectic of trauma. It is difficult for an observer to remain clear-headed and calm... To speak publicly about one's knowledge of atrocities is to invite the stigma attaches to victims" (2). Thus, most of the writings of the twentieth century have common themes viz. Partition, violence, women, and their experiences of Partition.

Amrita Pritam's, *The Skeleton*, begins ten years before Partition riots, but brings the protagonist close to those who had witnessed, lived, and experienced Partition. Through Pooro's experiences and observations, the writer foregrounds that women of both the countries were demeaned, dishonored, raped, abducted, and in many cases were brutally killed not only by other communities but also by their men to protect their honour and chastity. Jagdish Batra writes: "A temple called "Satianwala Mandir" in Karnal memorializes the voluntary suicide of several women to escape being abused by Muslim hordes" (13). Thus, these real incidents compelled Pritam to deal with her work with profound sensitivity. Pritam's depiction of characters makes her distinctive from other female writers as her characters know how to react to the situation than to be the victim. Patricia Hill Collins' Feminist Standpoint Theory argues that women portray their plight and speaks for themselves after attaining a position and taking charge of their own lives and that of others.

According to Collins, such revelation “leads us to respect experience and differences, to respect people enough to believe that they are in the best possible position to make their own revolution” (qtd in Herkman: 343). Therefore, the protagonist of *The Skeleton* is not projected as a helpless woman, rather she overtly speaks about atrocities perpetrated on her and other women due to patriarchy and the onslaught of Partition. The other minor characters such as Poro’s mother, Tara, Mad Woman, Kammo, and Lajwanti help Poro evolve like a heroine.

In the novella, Poro becomes the mouthpiece of Amrita Pritam who had witnessed the most crucial and violent event of Indian history. The violence on women added fuel to the fire and their bodies were transported to their country with engraved message on their private parts “With love from India vis-à-vis with love from Pakistan” (TS 81). The news of atrocities on women disturbs the psyche of Poro hence her ears “burned with rage when she heard of the abduction of Hindu girls by Muslims and Muslim girls by Hindus. Some had been forced into marriage, some murdered, some stripped and paraded naked in the streets” (TS 85). It is crucial to understand the most horrific event from the perspective of women who are tortured physically as well as mentally.

For example, in the novel *The Skeleton*, the author talks about gender issues through her male and female characters. She writes that after the episode of the naked parade, Poro finds a girl in the sugarcane field who had been kidnapped from the Hindu refugee camp and raped and disgraced by many men after her abduction. Pritam writes: “The girl had been forced to spend the preceding nine nights with different men” (TS 88). The plight of women agonises Poro and she questions the existence of women and their place in the patriarchal institution. She contemplates: “Could the earth soaked with human blood produce golden corn? Could maize remain fragrant if its roots were fed with stinking corpses? Would women whose sisters had been dishonoured bear sons for the despoilers?” (TS 88). A similar episode of the abduction of a Hindu woman from the refugee camp has been mentioned in Chaman Nahal’s *Azadi* where Chandani, a minor character in the novel is abducted by Muslims during Partition riots and is never recovered even after the Rehabilitation Act.

Poro’s evolution as a strong woman is reflected when she takes the charge of saving the life of the abducted girl. She is informed about a Hindu refugee camp where she takes the girl, but the presence of the Hindus of her village and their condition disturbs her. Pritam writes: “The refugees looked crestfallen; misfortune had settled on their faces like a layer of dust...” (TS 89). In the refugee camp, Poro meets Ramchand, who brings back the memories of her past. The informal yet awkward conversation with Ramchand makes her worried about her family but he discloses that her brother has got married to his sister and he has got married to her sister. He further adds that his sister Lajo has been abducted by a Muslim lad. The pain of losing everything and especially the abduction of Lajo could be seen on the face of Ramchand. Poro promises Ramchand in helping him to find and save Lajo though, ironically, he is one of those who had rejected her after her abduction. Hence, Poro’s actions and her role are a real tour de force as she still prefers to help those who had snatched her identity and left her to suffer alone.

Some episodes depict Poro’s evolution from a skeleton to phoenix such as her motherly love for Tara and Kammo, taking up the responsibility of the Mad Woman’s child after her death, helping a Hindu woman in her safe relocation to a refugee camp, rescue of Lajo from her abductor and her successful departure to India, and her own decision to stay with Rashida by rejecting the proposal of returning to India. Hence, Poro accepts her past and compromises with her situations in life and to some extent forgives those, who were responsible for all the tragedies in her life. Pritam’s writings condemn the practices of patriarchy which do not provide a separate room for women but Pritam’s characters struggle, fight, evolve, and finally achieve success in shaping their identities in a world that is governed by men.

Works Cited

1. Pritam, Amrita. *Pinjar: The Skeleton and Other Stories*. Trans. Khushwant Singh. Bombay: Jaico, 1964. Print.
2. Batra, Jagdish. “Coping With the Aftermath of Partition: Some Personal and Impersonal Narratives.” *The Partition of India: Beyond Improbable Lines*. Ed. Daniela Rogobete and Elisabetta Marino. London: Cambridge Scholars, 2018. 9-23.
3. Berger, John. “Male and Female Presence.” *On Art and Aesthetics*. 12 Jan. 2017. Web. 20 Nov. 2020.
4. Bhalla, Alok. “Memory History and Fictional Representation of the Partition.” *Economical and Political Weekly* 34. 44 (1999): 3119-3128.
5. Bhasin, Kamla and Ritu Menon. *Borders and Boundaries*. Rutgers University Press, 1998.
6. Bhasin, Kamla. *What is Patriarchy: Gender*. New Delhi: Women Unlimited, 1993. Print.
7. Bloom, Sandra L. “Trauma Abbreviated Theory.” *A Coordinated Community Family Respond to Violence* (1999): 1:17.

DELINEATING THE CONFLICTING SPACE IN KHALED HOSSEINI'S A THOUSAND SPLENDID SUNS

Dr. Sadiya Nair

Assistant Professor and Programme Co-ordinator (PCEHRMER) in the Department of English,
School of Humanities and Social Sciences (SHSS), Jain University, Bangalore

ABSTRACT

Space, which is one of the most intricate recesses of one's personal identity becomes painfully distancing and distressing during times of conflict. Space, in connotation to literature denotes to spatial representation and the narrator's representation of the world or the self. Conflict and trauma within one's territorial and domestic spaces affects individuals, thereby aggravating and detaching people from their family and social circles. The paper explores to delineate conflicting space within the territorial and familial spaces as depicted in Khaled Hosseini's *A Thousand Splendid Suns* and how conflict affects the spatial confines of the individuals- especially women who were mostly affected personally, emotionally, and socially during such times of conflict. The paper helps to understand how characters negotiate for their spaces and struggle to survive within such challenging spatial confines.

Keywords: Space, Conflict, Spatial, Confine, Trauma, Negotiate.

The concept of 'Space' in literature relates to settings or surroundings of characters, events or objects in a literary narrative which constitutes a fictional universe. Yuri Lotman in *The Structure of the Artistic Text* defines space as the entity which represents "an author's model of the world, expressed in the model of spatial representation. In a literary world, space models different relations of the world picture: temporary, social, ethical and others (...) in the literary models of the world- space sometimes metaphorically adopts meanings of relations in the modelled world structure, that are not themselves spatial at all." (218)

Spaces are most often fictitious realities imposed and created by the author. 'Conflicting Space' in the paper refers to the geographic space affected by conflict due to political, social, geographic or ethnic differences of opinion. The paper focuses on the issues of space and how the societal and gender issues faced in Afghanistan during the time of conflict is represented in Khaled Hosseini's '*A Thousand Splendid Suns*.' The novel depicts the miserable conditions of women who were strangled by patriarchy, religious dogmas, indoctrination, cultural taboos and traditional restrictions.

In Afghanistan, 'public spaces' were mostly male dominated, and women depended on their men folk, not for their subsistence, but for their very existence. Key decisions relating to power were deliberated and implemented by men and women were most often subordinated. Places like Afghanistan were also prone to racial conflict, as people were trapped within the maze of the never-ending nature of conflict. Men and women suffered equally, and as in most conflict zones, women were the worst sufferers as they were marginalized by their own men and by the strangulating patriarchal norms.

The novel revolves around two women characters who can be understood as entities entangled in the nuances of domestic space and conflict. The novel narrates the violence and abuse faced by women in family and society as they were restricted from the rest of the world. Taliban rule in Afghanistan, restricted the movement of women who were always supposed to be accompanied only along with their menfolk, thereby limiting women's access. Women were denied social and political independence, and to add fuel to fire, there were a great deal of tribal customs such as female infanticide, honour killings and marital abuse in the society. Abusing and harming women were normalized in the society. Even after the fall of the Taliban in 2001, the conditions of women remained deplorable and pathetic, they faced issues such as domestic violence and confinement. Home which is considered as one of the sacrosanct and safest places became places of silent torture and an arena for physical violence. Women started feeling deprived and subordinated facing brutalities in its most primitive form. Later they started enduring violence and reconciled to it as part and parcel of their 'fate' and succumbed to their tragic fate as a part of their sad destiny.

Men were also equally affected due to conflict. They turned out to be disillusioned, depressed, angry, and jobless. For them physical abuse was a manifestation of their inner deprivations, and it became a feel-good factor for them as them, as it momentarily made them feel that they were in full control over their lives. Violence in family was quite common and was considered as an act of normalcy. Thus, the constructed space of home became a place for fear, threat and physical violence for women. The novel also depicts characters who are indulged in or caught in the quagmire of domestic violence within their private and public spaces. The pain and chaos of survival is well depicted in the female characters of the novel such as Mariam and Laila. As a child, Mariam was denied of her very rights and privileges. Jalil drew a world of make belief for the young Mariam:

“...She would never see the famous minarets up close, and she would never pick up fruits from Hirat’s orchards or stroll in the fields of wheat. But whenever Jalil talked like this, Mariam would listen with enchantment.” (06)

The novel begins with the life of Mariam as a young child who hardly socializes. Living in an isolated place with her mother, her father’s stories created cheerful and joyous overtones which she could never visualize or enjoy in her later life. Her childhood desires were rejected by her father. At a very young age, she understood that women were relegated within the confines of the domestic space of their homes. Even her mother Nana, supports the indoctrination that women were meant only to be home keepers. Through her husband Rasheed, Mariam understands later in life that women are strangulated by customs and traditions. The burqa becomes a metaphorical symbol to conceal the pain of subjugation. Society too at large condemns women for claiming autonomy and independence. Rasheed claims his superiority over his wife by claiming how men have more commanding powers in women’s space. Rasheed represents a microcosm of the cruel traditional masochistic Afghan society. Even Laila, the educated and bold girl becomes a marginalized victim in Rasheed’s household. Though she initially receives care and support from her husband Rasheed, she realizes that it was all done with an intention to beget a male heir and to victimize Mariam, the uneducated first wife.

Rasheed’s words “What a man does in his home is his business.” Shows his utter disdain and disregard for women. It reminds one of Hegel’s master slave relationships where the chauvinist patriarch feels that it is his prerogative to punish his wife whose conditions were similar to that of a domesticated animal. After facing constant physical and mental harassment, they feel that the ‘so called safe places of home’ turns out to be dreadful spaces with recurrent cries of pain and anguish. The haven of home transforms itself to a dreadful zone of violence. The domestic space of space resounds with the startling sounds of whiplash and howling cries of agony and pain. Rasheed uses wood, belt and other sharp objects to discipline his wives, whose conditions were akin to that of domesticated animals. The house resounded with the painful and oppressing cries of Laila and Rasheeda. The sarcastic remarks, threats, abuses and physical violence inflicted and hurled by Rasheed intimidated his wives.

Rasheed states that there was “no court in this country.” (163) or any places of justice which could grant them freedom. The socially constructed space becomes a strangulating arena of torture where poor women like Mariam and Rasheeda became victimized and marginalized. In Mariam’s case, marriage was her father’s decision to get rid of her daughter. In Laila’s situation, it was an attempt to escape from the fire to the burning pan. Both women were equally oppressed, and they equally represented the deplorable conditions of women in the Afghan society. Space here is constructed by conflicting Afghan doctrines and women suffered to struggle in such situations.

The novel reveals Afghanistan and its stringent implementation on religion, culture, and tradition. The constant state of conflict in Afghanistan makes it one of the unstable countries with an explicit demonstration of regressive and patriarchal attitude towards women. Women were confined to the domestic spaces as care givers and as home makers. Women were also subordinated and deprived. They shared a limited space and women struggled to create space for themselves. This is well delineated in the narrative, as the two female protagonists Mariam and Laila lived within a limited constructed space.

Taking the current situation in Afghanistan still the situation remains the same, after the takeover of Afghanistan by the Taliban in August 2021, women have been wholly excluded from public office and the judiciary. Today, Afghanistan’s women and girls are required to adhere to a strict dress code and are not permitted to travel more than 75 km without a male companion. Most often the womenfolk are compelled to stay at home. Taliban government also supported male chauvinism which led to increased cases of physical and verbal assaults in the name of ‘honour killings’ and later led to legalizing tribal customs. With the influence of tribal traditions, domestic violence was

constructed as an accepted norm. Violence in the family was normalized and considered as totally acceptable. Thereby the limited space of women becomes a strong space and passive resistance and resilience. Though society limited and restricted women's movement, there was a voice of dissent which rose amid the hushed cries and fearful shudders.

In the first part of the novel, the readers comprehend Mariam's father as a powerful and dominant patriarch, though he indoctrinates himself through the image of a trustworthy and dependable person.

"Whenever Jalil talked like this, Mariam would listen with enchantment. She would admire Jalil for his vast worldly knowledge. She would quiver with pride to have a father who knew such things."

A child like Mariam who lived all her life in an isolated area, found all her father's stories mesmerising. Jalil, in fact dons the role of a caring father, in order to hide his own mistakes of neglecting the needs and rights of Mariam and her mother. From her early childhood, Mariam grew up learning to be obedient and reinforced the fact that she had no voice outside a domestic space. Thus, young girls like Mariam grew up to be submissive and obedient. She was also constantly reminded and reinforced the fact by her mother. Her mother reinstated in young Mariam 's mind, the notion of woman as a homemaker and as a provider of domestic bliss. Hence girls grew up thinking that they had no life outside the domestic space. Education, liberal thinking and the ability to voice for themselves was restricted and suppressed from childhood. This is very much evident as it was her own mother who restricted young Mariam's schooling, though she was good in studies.

"There is only one, only one skill a woman like you and me need in life, and they don't teach it in school...and it's this tahamul. Endure... It's all we have. Do you understand?"

...they don't teach it in school, and no more talk about school." (14)

Here women who is supposed to fight and oppose injustice supports indoctrination. She reaffirms that endurance is the only way to survive. It was quite ironical that women reinstate submission as an ideal attribute for a home maker and she reaffirms that it is the fate of women to endure trauma and pain which life has to offer.

In a later stage in her life, this indoctrination of fear and submissiveness became a reality in Mariam's life, through her husband Rasheed. 'Rasheed's demands and judgements rained down on them (Mariam and Laila) like rockets on Kabul.' (137) Women in such restricted spaces became subjugated and restricted, moreover domesticated to a life of helpless submissiveness. There were unwritten rules and restrictions to go outdoors – such as a fully covered burqa. Here tradition and religion played a vital role in reinforcing a life of docility. Here burqa becomes a symbol enforced by religion to cover up this indoctrination. Rasheed, the male patriarch and husband of Mariam and Laila superimposes the dogma that man is superior and has the power to dictate and control women's space. He thus becomes a stereotypical patriarch of the traditional Afghan society. Later when Mariam and Laila tries to escape from Kabul tired of facing the domestic violence and tortures, they were caught and interrogated by the police. Instead of rescuing and protecting the innocent victims, the law officers were also keen to superimpose laws and codes of behaviour vouching for docile and submissive behaviour as the appropriate and accepted norm in society. They supported violence in domestic space and male chauvinism as a normal and acceptable behavioural trait. This is quite discernible in the lines:

"...what a man does in his home is his business..."

What about the law, then, officer Rahman?

Tears of rage stung her eyes. 'Will you be there to maintain order?' as a matter of policy, we do not interfere with private family matters." (160)

Laila understood that the safety and security of women is never a cause of concern to a legal officer or in the enforcement of law. Law supported men's acts of injustice rather than protecting women. Mariam and Laila endured acts of violence and assaults which were hurled to them in the form of insults, sarcasm and physical as well as verbal abuse. After a point of time, they stopped responding to pain and agony.

“Downstairs the beating began... There was no cursing, no screaming, no pleading, no surprise yelps, only the systematic business of beating and being beaten, the thump thump of something solid repeatedly striking flesh, something, someone hitting a wall with a thud, cloth ripping. Now and then Laila heard running footsteps, a wordless chase, a furniture turning over, glass shattering, then the thumping once more...

...there isn't a court in this God forsaken country, that will hold me accountable... To Mariam first...and to you last. I'll make you (Laila) watch. You understand me. I'll make you watch. And with that he left the room. But not before delivering a kick to the flank that would have made Laila pissing blood for days.” (163)

The novel also resonates with the tormenting cries during the regular scenes of fight, when Rasheed caught hold of Mariam and Laila who were tried to escape and run away from home. The narrative abounds with episodes of violence and acts of physical abuse accompanied by verbal and mental abuse which intimidated Mariam and Laila with threat and fear. Rasheed was also confident that there was no law to protect Mariam and Laila. The law of the land provided immunity to Rasheed for all his brutal activities. Women, on the other hand were confined to domestic spaces. They flapped their wings in the void and relentlessly struggled to escape the tyranny within the domestic spaces, but they were caught and punished mercilessly.

Mariam who was punished and thrashed brutally by Rasheed for escaping understood that most women in Kabul who were imprisoned were not guilty for any heinous offences, rather they were punished for the common offence of 'running away from home.' Even in terms of matrimony, the girl's father had absolute power to force his daughter to any suitor whomsoever he chose. Women who rejected or tried to escape faced severe legal punishments. Divorce was acceptable only to men, and they enjoyed absolute abuse of power hampering women's space and identity.

Women had to shatter the indoctrinated space of subjugation and slavery to create a space for themselves. Most often they failed to escape trauma, as society and legal system entraps and entangles women's rights rather than protecting them. Hence women had to empower themselves risking their lives and future. Women thus faced physical and mental abuse within their conflicting domestic spaces, as they struggled to escape the chaos of abuse and brutalities from an unempathetic father or a brutal husband. The indoctrination and violence restricted their space for growth. Thereby women faced tough situations of crisis to survive within such confined spaces.

References

1. Abrams, M.H. A Glossary of Literary Terms. Earl Mc Peek: Boston, 1999.
2. Alvi, Hayat. 2011. Women in Afghanistan: A Human Rights Tragedy Ten Years After 9/11. Human Rights and Human Welfare working paper. No: 66
3. Hosseini, Khalid. A Thousand Splendid Suns. London: Bloomsbury Publishing, 2007. Print.
4. Lotman, Yuri. The Structure of Artistic Art. London: Oxon Publishing Ltd, 1977.
5. Merriam Webster. Space. Dec,2011. merriamwebster.com/dictionary/space%5B2%5B.
6. Millet, Kate. Sexual Politics. Canada: Granada Publishing, 1990.
7. Momanu, Mariana. The Pedagogical Dimension of Indoctrination and the Construction in Education. Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology and Practical Philosophy. Vol IV, No:1. June 2012. Pp:88-105

HENRIK IBSEN'S *A DOLL'S HOUSE*, VIRGINIA WOOLF'S 'PROFESSIONS FOR WOMEN' AND MAYA DEREN'S *MESHES OF THE AFTERNOON* AS VOICES OF FEMINIST RESISTANCE

¹Emad Kamel Salami, ²Dr. Mekhala Venkatesh

¹Ph.D. Research Scholar, Department of English,
School of Humanities and Social Sciences, Jain (Deemed-to-be University), Bangaluru, India.

²Associate Professor & Research Guide, Department of English
Jain (Deemed-to-be University), Bangaluru, India.

Abstract:

Henrik Ibsen's *A Doll's House* (1879) is still acclaimed as one of the most performed plays. The play deals with the fate of a married woman who lacked reasonable opportunities for self-fulfilment in a male-dominated world. In 1931, Virginia Woolf delivered her speech before a branch of the National Society for Women's Service, which was later published posthumously in *The Death of the Moth and Other Essays* under the title 'Professions for Women'. *Meshes of the Afternoon* is an American surrealist short experimental film directed by the starring wife-and-husband team, Maya Deren and Alexander Hammid. Through the course of the film, Maya Deren sees a mirrored-faced mysterious hooded figure while she walks back home. Later on, she falls asleep and sees a dream with the same incident repeated many times while she is trying to chase that figure. After every failure, she enters her house seeing multiple household objects including a key, a phonograph, a bread knife, a flower and a telephone. The film has been considered significant due to its feminist leanings, varied camera angles and creative editing that depict a surrealist world habituated by a lone woman haunted by a male's eerie presence. Despite the different historical periods of these three texts, they do share core themes that classify them as 'Voices of Feminist Resistance'. The aim of this research article is to study Ibsen's *A Doll's House*, Woolf's essay 'Professions for Women' and Deren and Hammid's *Meshes of the Afternoon* as feminist resistance texts in light of each other. Hence, the study will focus on Nora, the protagonist, as a marginalized character who rebels against patriarchy and eventually walks out of the cozy comforts of home, husband and children. The study will also examine the similarities between the characteristics of Woolf's concept 'The Angel in the House*' and how she succeeds in murdering it, and Ibsen's protagonist Nora who leaves her secure home. This study will analyze Maya Deren's character as a female figure being chased and trapped by the mysterious hooded male figure representing male dominance.

Key Words: Resistance, Marginalization, Patriarchy, Intertextuality, Female Identity.

1. Introduction:

Henrik Ibsen was never classified as a feminist; rather, he was considered a humanist. However, feminist approaches and fighting for women's rights have always been main themes in his works. Ibsen was well-known not only for his plays and poems, but also for his revolutionary thoughts which have undeniably contributed to the development of the nineteenth and twentieth centuries' literature in general and drama in particular. In *A Doll's House*, Ibsen has investigated the plight of Nora Helmer in the society as a woman, and at home as a wife. In Act III of the play, Nora becomes a resistant woman who dares to leave her house and slam the door against her husband's mistreatment and objectification of her. This can be seen as closing a door of restrictions and opening a door of new possibilities in a new world. This process of self-realization enables Nora to see that her individuality and identity have been taken by her husband, Torvald Helmer. Nora expresses her desire to free herself from the doll's house in which she was living, and to face the world on her own. Up to that point, no woman before Nora, in fiction, has dared to slam the door and speak up against the male-dominated society.

The similarity point between Ibsen's *A Doll's House* and Woolf's "Professions for Women" is that they both approach the issue of the discrimination against women based on gender. However, Ibsen puts it in the context of the marriage institution. Virginia Woolf approaches it from a different angle; that is, discrimination against female writers. Woolf's essay concentrates on the Victorian phantom known as 'The Angel in the House'. Woolf tells the women writers of her time that in order for them to become successful writers, they should first kill the angel in the

house; the thing that becomes a part of every woman writing occupation. Woolf describes that what she means by 'The Angel in the House' in her essay is the code that is prescribed by men on women, who have internalized and accepted it as a part of their personality.

On the other hand, *Meshes of the Afternoon* was Maya Deren's desire to come up with an avant-garde film under the movement of Surrealism which was influenced by Sigmund Freud's psychoanalysis and interpretation of dream's. The earliest versions of the film were completely silent until 1959 when music was added to it. The film starts with a woman (Maya Deren herself) seeing a mysterious hooded figure with a mirror for the face while she is heading to her home. The male figure leaves a flower on the street, which Maya picks up and fails to trace the shadow of the figure after that. She enters her home and takes an afternoon nap on a chair. She, then, starts dreaming about the same incident happening repeatedly, but still is unable to catch the figure. Ultimately, she enters her home and finds it in a different way from what it was before. Maya tries to draw the audience's attention by repeatedly showing domestic objects such as a key, a knife, a record player, a phone and a flower. This film is most intriguing as it has the ability to enter the human mind's consciousness. It is a film that attempts to place a woman in a male-dominated society.

2. Conceptual Framework:

Resistance literature is a form of literature produced by either a marginalized author or a mainstream author who stands on behalf of the marginalized. Marginalization can happen on different bases, for example, gender, social class, ethnicity religion and so on. Elaine Showalter is one of the most well-known figures in the domain of the twentieth century criticism in general, and Feminist Criticism in particular. In her influential and critical essay, "Towards a Feminist Poetics", Showalter divides Feminist Criticism into two different types. The first type, she states, is associated with *woman as reader*. This type shows women as consumers of the male-produced literature. She calls this analysis of women as *feminist critique*. The woman figure in this kind of literature is constituted by the male with previously-planned assumptions and stereotypes. The second type is concerned with *woman as writer*; where women are seen as the text's meaning producer. For this type of discourse, Showalter has borrowed the French term 'la gynocritics' (Showalter, 403).

The female figure has sometimes been misrepresented in literature in general and male-produced literature in particular. According to Stephanie A. Harper, many authoritative representations of women in literature contained binaries that neglected the desire and agency of female character (Harper, 9). Virginia Woolf points out that, until the nineteenth century, women were identified according to their relation to men, which restricted them with a limited circle of domestic or sexual roles (Woolf, 63). This reminds us of the radical change in Nora Helmer's character as a wife to rebel, tear up the boundaries of the marital cage and slam the door.

On the other hand, the nineteenth century female writers have sometimes written back against the literary conventions that defined them in the male-produced literature. In her essay, "Professions for Women", Virginia Woolf talks about the restrictions that women writers suffer from in the patriarchal society. Woolf states that the women's role in the nineteenth century was limited to soothe, flatter and comfort men. She goes further to elaborate that women have to fight an enemy which is 'The Angel in the House'; that is, women themselves.

There are many women who have succeeded in the field of literature and made a turning point in the literary domain. Those women must have fought that angel and defeated it, the angel which, according to Woolf, is not physical, but a phantom or a set of codes that have been prescribed by men on women. Women have naturalized and internalized this victimization. However, women of the eighteenth and nineteenth centuries have dared to break up this set of codes and become successful writers. Woolf mentions a group of these writers who are classified under this example such as; Jane Austen, George Eliot, and Aphra Behn. Nevertheless, they faced some material obstacles that they had to solve themselves rather than depending on men (Woolf, 3)

3. Discussion:

This section of the research paper will analyze the three proposed texts; Henrik Ibsen's *A Doll's House*, Virginia Woolf's "Professions for Women" and Maya Deren's *Meshes of the Afternoon*. Furthermore, this section will bring the intertextuality aspects and study how these three texts are similarly considered as voices of Feminist resistance. The discussion section will focus on the marginalized image of the female character in the three select texts.

3.1. The Literary Representation of the Marginalized Female Character:

Women are usually represented as meek, submissive and emotionally instable, whereas men are portrayed as strong, dominant and aggressive. This image of women comes both from their external characteristics and internal traits. In literature, the gender of the authors is also another factor which may affect their description of the female character in their literary works. Henrik Ibsen, the late nineteenth century Norwegian playwright, represents his protagonist, Nora, as an obedient wife whose task it to take a good care of her lovely home and family, and to dance and sing for her husband like a battery-powered doll. In the beginning of the play, Nora rightly fits is the position that has been prescribed to her by the society. She is seen as the dutiful mother and wife who sacrifices her comfort and life for the sake of her family. However, in Act III of the play, Nora brings a turning point in the climax of the play when she rebels and starts resisting against her husband and father's objectification from one side, and the patriarchal society's restriction to her freedom from the other side.

In order for the resistance to exist, there must be a marginalization first. Nora, the main female character in the play, is represented as a marginalized woman in the patriarchal society of the nineteenth century. Nora's voice is always muted, she does not try to speak up or resist. She lives in a dream-like married life and thinks that she has been wronged by both her father and husband; as she says to her husband:

Nora: "You have never understood me. ___ I have had great injustice done me, Torvald; first by father, and then by you." (Ibsen, 82)

Nora was also called by names that objectify her and show her as a meek and submissive woman by both her father and husband, as shown in the following line:

Nora: "Here I have been your **doll-wife**, as just at home I used to be papa's **doll-child**" (Ibsen, 83)

Moreover, Torvald always uses animals and birds' names to call his wife; he rarely calls her by her real name. He also uses pronouns such as "my" and "mine" to indicate that Nora is nothing but his own property, as shown below:

Helmer: "Is that **my lark** twittering there?"

Nora: Yes, it is.

Helmer: Is it the **squirrel** frisking around?"

Nora: Yes!" (Ibsen, 8)

Moreover, Torvald always used to call Nora: "My little spendthrift", "My little feather brain", "My little lark", "My strange little being", "My little sweet song bird", and "My poor little Nora". The words "little" and "My" dominate his conversation, she is always "little", never out of "My". She is always under his wings and one of his properties beside the house and the children.

Nora as belonging to the subaltern, subordinate, "the other", and "the second Sex" tries to assert herself and hence to resist. Nora is depicted as the last to come among her family members in the play and this is shown in the following line:

Nora: "Torvald hasn't had an hour's illness since that time. And the children are so healthy and well, and so am I" (Ibsen, 16)

Torvald accuses Nora of destroying his happiness and future; "You have destroyed my whole happiness. You have ruined my future" (Ibsen, 78) .His whole concern was on himself as a centre neglecting the equal effect on the other partner .He uses words as "pet" and "spoil". His choice of words manifests his perception of Nora as something that belongs to him and not as independent entity.

Virginia Woolf's essay, "Professions for Women" (1931), also discussed the marginalization of women based on gender, but it took it from a literary perspective. Woolf has mainly narrowed down her essay to encompass the women's career as a writer. She tells her audience a story on how to become a professional woman. Woolf demonstrates that it was not an easy task for a woman to become a writer in the Victorian period due to the restrictions of the patriarchal society on how a woman should think and write. She states that in order for a female

writer to review a book, for example, she has first to fight a battle with a certain phantom. She does not have to fight with external forces, but an also internal force which, according to Woolf, is a more difficult task. This internal phantom is a restriction that always comes between a female writer and her paper. Unless that angel is killed, the woman will never be able to express herself freely.

Woolf continues to give a detailed description of what the patriarchal society wanted a woman to be. She elaborates that a woman sacrificed herself daily for the sake of men. She was excellent at her family life arts; she was expected to take the least meaty piece of chicken. She has not had a mind of her own. "Professions for Women" can be considered a motivation text by Virginia Woolf in which she encourages her women writers fellows to get a well-established knowledge about the 'Angel in the House' and start rebelling against the discrimination of the society over women writers.

Maya Deren was one of the earliest female directors who were deeply influenced by surrealism and changed her name from Eleanora to Maya (illusion in Sanskrit) in order to start her own career as a filmmaker and director. Maya Deren appeared to have some psychological problems in her life, from which this film was inspired. The film's significance lies in its ability to enter the unconscious on the human mind. It is a film that tries to locate the woman figure in a male-dominated society through illusions that are frequently repeated in the form of dreams, with the female figure trying to catch hold of reality, but could not.

The plot of the film was derived from Maya's lived experiences, feelings and the anxieties that she has gone through during her life. Deren has used the techniques of dream sequences and multiple personalities in order to discover the multiple layers of consciousness in the mind. Maya Deren appears in the film with a man and she seems to be unhappy with him as if she is succumbing to the traditional patriarchal codes of the typical relationship between a man and a woman. As the film progresses, the audience can notice the underlying tones of the female identity in Deren's dreams. The irony in the movie is that while Maya is trying to find her identity in the dream, she feels safe when awakened by a man; as if it is the man's duty to save the woman and make her life better. In the film, Deren takes the role of the helpless female character who needs a man to save her from her distress (Damsel in distress).

3.2. Findings: Analysis of the Results:

This section of the research paper will mainly focus on the findings that this paper has added to the existing body of knowledge in the field. There will be an intertextual approach to address the interwoven points of similarity among the three texts as voices of feminist resistance despite their difference in terms of addressing discrimination based on gender, social class, woman's career and type of romantic relationship.

In the middle of Act III of Ibsen's *A Doll's House*, a vital turning point in Nora's life occurs. When the miracle of miracles that Nora was waiting for does not happen, she decides to speak up and show her true feelings:

Nora: "It's not so late yet. Sit down, Torvald; you and I have much to say to each other."

Helmer: Nora__ what does this mean? Your cold, set face__

Nora: Sit down. It will take some time. I have much to talk over with you." (Ibsen, 82)

Nora realizes that her husband does not appreciate what she has done for him. This incident takes her into consciousness and makes her reveal all her true feelings towards her husband. At the end of the play, Nora decides to break the strict societal rules of what a fit woman must be. She starts to seek a true life in which she can find herself and do what is true for her. She starts to free herself from the patriarchal mindset of Torvald and the society:

Nora: "Oh, Torvald, you are not the man to teach me to be a fit wife for you." **and;**

Helmer: "And you don't consider what the world will say!

Nora: I can pay no heed to that. I only know that I must do it." (Ibsen, 84:85)

Nora's decision of leaving the house can also be seen as a part of her resistance. She wants to stand alone in order to truly discover herself. When her husband tries to forbid her from leaving the house, she resists:

Nora: “I must stand quite alone if I am ever to know myself and my surroundings; so I cannot stay with you.....”

Helmer: I shall not allow it! I forbid it!

Nora: It is of no use your forbidding me anything now.”(Ibsen, 84)

Resistance is defined as a refusal to obey and it could be a statement, an action or both as in Nora's case. . Staging Resistance is the performance or the actual presentation of resistance and that what is applied in the art of drama by Henrik Ibsen. The statement or act of resistance requires re-examining of the past and then excluding the traditions and practices that caused to abolish the identity of the person. . Resistance includes de-centring of the centre and return the "other" right to express itself. To resist is to dispute toward the hegemonic social structure and that what Nora did. The first thing Helmer utters is “I” in “I am saved” and not “we” to which Nora replies “And I?” which asserts that she starts becoming aware of her status. Helmer again returns to his centre that he “had forgiven” and started excusing her “inexperience”, and misjudged decisions and that he will guide her womanly helplessness. On the same page Helmer has a long speech where he mentions the pronoun "I" seven times and where the words followed were “shield, shelter, saved, and forgive”. He concludes that when a man forgives his wife she becomes his property in double sense, his wife and his child. A woman is either a daughter, wife, mother or sister to someone.

Comparatively speaking, Woolf, “in Professions for Women”, talks about women’s sufferings as novelists in the male-dominated society. She takes it from a literary point of view; however, Ibsen takes it from a marital perspective. Nevertheless, there are similar ideas between the two texts. In Ibsen’s, for example, Nora always spends the money on her husband and children; she does not buy anything for herself. The patriarchal environment in which she lived both in her father’s and husband’s houses taught her that males are always privileged over women:

Helmer: “Oh! Ah! But now tell me, you little spendthrift, have you thought of anything for yourself?”

Nora: For myself! Oh, I don’t want anything.” (Ibsen, 10)

In Woolf’s essay, we see a line indicating the same idea, that women in a house take the less precious things, or even they get nothing for the sake of men:

“She was utterly unselfish. She excelled in the difficult arts of family life. She sacrificed herself daily. If there was chicken, she took the leg” (Woolf, 2)

This line shows how women in the days of Queen Victoria were supposed to be unselfish and good at familial affairs. Woolf uses a metaphor of the chicken’s leg here because it is the least meaty piece of a chicken. This piece was the woman’s share of the whole chicken. Another point of similarity between the two texts is when Nora lived at her father’s house and she used to submit silently to his opinions. She had none, and even if she had, she was not supposed to say for her father will not like them:

Nora: “While I was at home with father, he used to tell me all his opinions, and I held the same opinions. If I had others I said nothing about them, because he wouldn’t have liked it” (Ibsen, 83)

Virginia Woolf conveys the same idea that women were not allowed by the society to express themselves freely:

“In short she was so constituted that she never had a mind or a wish of her own, but preferred to sympathize always with the minds and wishes of others.” (Woolf, 2)

At the end of the play, Nora discovers that all the past eight years of her marital life were just an illusion. At that moment, she woke up from her unconsciousness and decided to discover herself more when she said:

Nora: “I must stand quite alone if I am ever to know myself and my surroundings; so I cannot stay with you”.(Ibsen,84)

Woolf also says in her essay that after a woman kills her Angel (in Nora’s case the angel is the patriarchal mindset that is internalized in her mind) she has to prove to the society that she is able to stand alone without man’s support:

“In other words, now that she had rid herself of falsehood, that young woman had only to be herself. (Woolf, 3)

Nora’s character meets that which Virginia Woolf describes in her essay “Profession for Women” as “intensely sympathetic. She was immensely charming. She was utterly unselfish”. (Woolf, 2) Woolf was describing a phantom but Nora was a real woman admiring her angel in the house. When Torvald asks if she wants anything for herself for Christmas she says: “For Myself! Oh, I don’t want anything.”, to which her husband replies “No one would believe how much it costs a man to keep such a little bird as you” (Ibsen, 10). The kind of discourse he is using fits within the hegemonic context which is responsible for the common unjust social practices against women in the Victorian era. The husband should “keep” his “bird” which “costs” and that is how institution of marriage was constructed from the societal point of view.

In the last two acts of the play, it is clear how the female character, Nora, was marginalized and how she embodied the concept of ‘The Angel in the House’ by Woolf. Woolf’s ‘Angel’ has been unconscious, but ‘The Angel in the House’ is a description of the subconscious of each woman. To be fully aware, sensitive and conscious of the inherent customs and condition is the key to murder the ‘Angel’ and that was the key of Nora’s revolution in the final act.

In comparison of these two texts with Deren’s short film, *Meshes of the Afternoon* includes a psychodrama based on dreams in order to expose themes like death, ambiguity, desire, loss and identity. The film makes the spectator experience a journey of entering the isolated reality of the projected female character who is caught within an endless conflict between reality and illusion. The female character in the film is always chasing her real identity in a male-dominated society, but never catching it. Once the woman enters her domestic territory (her home), she feels more relaxed and safe than what she felt before. However, her mental peace is interrupted by some domestic objects which are in a state of disorder; a telephone off the hook, a record player, a key, and a knife stabbed in a loaf of bread (Hopson, 3).

These elements are used by Deren to function as a disruption of the safety and peace of the female character. However, once the woman is awakened from her afternoon sleep by a man, she feels safe and back to consciousness. The whole events are repeated in two cycles, one from a woman’s point of view, and the other from a man’s. The woman’s image while she was pressing her hands on the window’s glass was intended by Deren to represent an image of a woman as what the society wants to see her apart from her real identity inside the domestic space (Hopson, 4).

Eventually, though the intertextuality between these three texts is perfectly clear, however, there exist some minor differences. For example, Henrik Ibsen is a male writing about a female; it is the image of the female from the male’s point of view. However, Virginia Woolf is a female writing about females in general, and those who are occupied in literary professions in particular. *Meshes of the Afternoon* combines the two perspectives of both a woman (Maya Deren) and a man (Alexander Hammid). The gender of the film’s directors is both a male and a female, hence their perspectives might have been neutral and this might be the reason of the ambiguity and disorder in the film progression.

Ibsen takes the idea from a marital perspective, he depicts the life of a husband and a wife and how the wife is marginalized by her husband, father and the society as a whole. On the other hand, Woolf takes it from a literary point of view. She talks about how women writers were confined in their freedom of writing in a male-dominated society, and were not allowed to freely express themselves and write in their own way. Deren and Hammid collaboratively establish their inputs in making a film which shows how woman is stuck in the depth of the unconsciousness, and to what extent she is dependent on a man both in her societal and domestic life.

The third and last difference is that in Ibsen’s *A Doll’s House*, Nora’s angel is her husband’s domination in particular, and the patriarchal society in general. However, in Woolf’s essay, the angel is the woman herself. It is an image which the society imposed on women writers and the women also internalized it to the extent that they could not express what they feel. In *Meshes of the Afternoon*, the female character’s angel is a disguised hooded figure with a mirror for the face, which can be seen as a combination of the male’s domination as well as the society’s oppression of the female identity.

4. Conclusion:

The three texts are very important in the history of the Feminist drama. Nora as the main female character shows her ability for life independence. Her struggles reveal her desire to fight against discrimination and oppression toward women. Her struggles are divided into two categories. The first is the struggle to fight against the strong patriarchal power. The second is the struggle to fight against the weak images of women in that time. Woolf has tried to encourage the young women to fight against injustice and get their social right, and to resist and break the chain of the dominant authority. Deren and Hammid wanted to allow the viewer to have access into the woman's unconscious and experience a lived experience of loss, desire and conflict against the male patriarchy. It was a film that used the psychosis of a character in the form of repeated dreams in order to show that everything in a woman's life is disorganized when her freedom is captured by the male-dominated mindset.

Resistance literature tries to change the cultural practices and empower the marginalized who struggle for centuries from oppression and subjugation. To give them a voice, in this context, is to acknowledge the females voices and allow them to express themselves freely. Thus, these texts succeed as texts of women's resistance.

Work Cited List:

1. Ahmad, Rayees & Aasif Rashid Wani. The Concept of Feminism in Henrik Ibsen's A Doll's House. Journal of Literature, Languages and Linguistics, Vol. 47, ISSN 2422-8435. 2018, pp: 52-56. Print.
2. Deren Maya et al. directors. *Meshes of the Afternoon*. Publisher Not Identified 1943.
3. Harper, Stephanie A. *Vulnerable Resistance in Victorian Women's Writing*. University of South Florida. 2022. Print.
4. Hopson, Charlotte. Art of the Moving Image: Critical Commentary. Extract: 04.16- 06.58. Version : <http://www.youtube.com/watch?v=4S03Aw5HULU>
5. Ibsen, Henrik. *A Doll's House*. Trans. William Archer. London and Edinburgh: Thomas Nelson and Sons, Ltd., 1879.
6. Mukherjee, Tutun. *Staging Resistance: Plays by Women in Translation*. Oxford University Press . 2005. Print.
7. Pravitasari, Destarina Intan. *Nora's Struggles for Life Independence in Ibsen's A Doll's House: A Feminist Study*. Yogyakarta State University, 2013.
8. Woolf, Virginia. "Professions for Women." Reichert, Klaus. *The Death of the Moth and Other Essays*. Michigan: Hogarth Press, 1947.
9. Woolf, Virginia. *A Room of One's Own*. Oxford UP, 2015.

MAN VS NATURE: AN ECOCRITICAL ANALYSIS OF THE NOVEL *THE FOREST WAILS* BY ANURADHA SHARMA PUJARI.

¹Jasmine Basumatary,²Dr. Ruma Banerjee

¹Ph.D [English] Research Scholar, Jain [Deemed-to-be] University, Bangalore

²Associate Professor, Department of English, CMS, Jain [Deemed-to-be] University, Bangalore

Abstract:

Eco-criticism, as the study of the environment and literature, has been significant among various writers and researchers as it helps to examine closely the literary texts that deal with various environmental issues. With the rise in ceaseless developments, human beings are causing destruction to nature. With the increased population and illegal encroachment in forests and hills, many trees and hills are being cut down to construct different buildings for human settlement. As a result, the earth has seen a constant change in its behaviour, like frequent changes in weather conditions, pollution, natural disasters, etc. However, humans are unaware of the fact that nature can also retaliate and that they are unknowingly calling for a war against it. These concerns related to the environment are often penned by various writers in across the globe. Similarly, many Assamese writers also incorporate this theme in their writing in relation to the ecological issues faced by the state of Assam. The paper thus attempts to analyze the various human behaviours that are working against the natural world, as represented in the Assamese novel *The Forest Wails* by Anuradha Sharma Pujari. Further, it also seeks to understand the idea of a balanced existence between nature and man.

Keywords: Eco-criticism, nature, destruction, retaliation, illegal encroachment, balanced existence, Assamese

Introduction:

During the last few decades, study revolving around nature and literature from different perspectives, or in other words, eco-criticism has become a primary form of discussion among many literary writers, critics, and researchers. Ecocriticism stands as a tool through which it attempts to examine the environment with respect to human behaviour as represented in literary texts as well as in theoretical discourses. Keeping in mind the various environmental issues, many literary writers attempt to explore the global natural emergency prevailing across the world through the form of both fictional and non-fictional works. Such works strive to closely examine the attitude of humankind towards nature and its resources. Further, many researchers believe that colonialism is one of the major factors that contribute towards the destruction of nature and the environment worldwide. It was through colonialism; that men are under the notion that nature is an everlasting source of survival for mankind. Further, with the rise in the extensive use of technologies and sciences, the ever-globalizing world has been continuously misusing nature and its resources for its own selfish purposes and benefits.

Nature and literature are observed to have always shared an intimate relationship. Since ages, many writers have often written about their love and admiration for the nature or expressed their concerns related to it. Oftentimes they also wrote about how the destructive behaviour of mankind is slowly leading towards the degradation of the environment. Many writers across the world consider it as one of the primary issues and depict its significance in their literary works. Similarly, writers from the state of Assam are also observed as maneuvering it as a central theme, especially in their fictional writings. Thus, this paper seeks to examine and understand the idea of ecocriticism as represented in the novel *The Forest Wails*, by one of the renowned contemporary Assamese authors, Anuradha Sharma Pujari.

Originally published in the Assamese language as *Iyat Ekhn Aaronya Asil* in the year 2019, the novel is later translated into English by Bhaswati Parasar in the year 2021. The novel addresses various events of how human behaviour is directly and indirectly destroying the natural world from its core. The narrative is designed in a way that it stands as a voice of a wailing environment thriving to be saved. It also vocalizes the fear and forewarns the catastrophic ending that mankind is going to witness because of their unmindful and heedless behaviour towards nature. The author picks up the most heated concerns related to environmental issues such as deforestation, soil erosion, pollution etc. and tries to narrate how the natural world is degrading day by day, while people are busy

establishing and promoting their own luxurious lives. The author represents through various incidents how men have turned into cruel beings and are often insensitive when it comes to saving their own land from destruction.

According to Vandana Shiva, the world is seen as something that is to be owned, and the market, in return, is driven by profits from it. This notion of owning the world, known as corporate globalization results in the idea of Earth Democracy (2010: 02). Often, mankind views the planet Earth as private property and believes that they can control the environment and keep it in the palm of their hands. However, they are least aware of the fact that nature can also retaliate. The author, Anuradha Sharma Pujari, beautifully attempts to represent this idea in her novel by throwing light on how deforestation, cutting down trees and clearing forest areas have turned the environment into a haphazard. Sharma sets her novel against the backdrop of the ongoing ethnic and political conflict related to the illegal land encroachment of migrants in the land of Assam. Further, she also tries to reveal to her reader the other side of the story about illegal land encroachments and evictions conducted by the forest department. She represents how the natural world is both owned and commoditized by the people of the world.

The narrator, who is a fifty-year-old lady, encounters the natural world after she broke her leg and was bound to be confined in her room. Throughout the novel, we see a gradual change in the narrator's perspective and attitude towards nature. The narrator describes that the hills that surround her city were once an abode and a secure habitat for wild animals and birds. However, with rise of factories and industries in a span of just a few years, the beautiful green slope of hills has turned uneven and ugly. Consequently, turning the forests into villages and villages into towns. Alongside the concern related to the devastation of ecology, Anuradha Sharma also puts forward the discussion related to the infiltration of illegal migrants, who, according to the novel, are brought by the government themselves for their selfish political purposes. These people are believed to be brought by government officials and politicians themselves as a vote bank. They bribe these innocent and poor people by promising them a good livelihood, land, and money. Thereby, locating them in the forests by clearing the trees and cutting down the hills. The habitats of wild animals and birds are thus illegally and cunningly occupied by mankind, resulting in a lack of habitat for these animals and birds. The leopards and elephants started roaming around in the city in search of food as their habitats were destroyed and conquered by mankind. Consequently, the existence of the forests can hardly be seen now. Further, the novel also introduces us to a true nature lover, Rajbongshi, a forest department official, who mentions that the urge to experience a city life, to live in luxury, and to meet their petty and selfish desires is shattering the ecosystem. This is expressed in the lines below:

To live in the city for their petty, selfish desires, men are encroaching on this forest area and destroying the ecosystem. (Pujari 2021: 162)

Ranjan has seen the Teak wood forest that they had nurtured disappearing in front of their eyes. All water bodies in the city-the lakes, the streams are all filled. These areas are bid to the big business groups-some have created multi-storied luxurious apartments: some have built five star hotels; some have built super-specialty nursing homes or some have built big boarding schools. (2021: 101)

The above excerpt from the novel clearly states that the greed of mankind has slowly led to the destruction of nature. The author attempts to represent that human beings have considered nature as a source of income. For instance, as mentioned in the novel, thousands of teakwood trees in the forest areas are uprooted and killed illegally by planting chemicals beside the roots of the trees, and these trees are sold in the market with high profits. Besides illegal meat from deer and wild ducks, horns from rhinos are sold in the market as part of a trading business (2021: 117). These activities and behaviours of mankind towards nature have put the existence of animals and the entire natural world at stake. Nature and its beings do not pose a threat to the people, but the cruel acts of mankind compel them to retaliate. Unfortunately, least does the human know that they are beginning a war between themselves and nature, as mentioned in the lines below:

Humans have declared their aggressive war against the wild animals, the trees, the hills. (2021: 28)

And this war, if you notice a little, is turning more visibly scarier each passing day-the tussle between man and nature for a little place of shelter, for a little space of protection is ceaselessly going on a razor edge. (2021: 111)

These denote that the consequence of the war between nature and mankind will be the near destruction of humanity. The narrator could foresee the apocalypse that is waiting for them to devour for their barbaric atrocities done

towards the environment. The author further attempts to demonstrate that the war has already begun, and that nature has started to reciprocate. The novel states that due to extensive acts of deforestation, the cutting down of hills, and the rampant construction of huge industries and buildings, people are experiencing a change in the weather. With the drastic change in the environment, many people have lost their lives due to landslides during heavy rainfalls. In addition, many natural disasters have also increased, posing a threat to mankind (2021: 62). For instance, Mohan Gurung, who lived in the hills, lost his young daughter in a similar natural disaster. One rainy afternoon, while she was sleeping in her room, a gigantic rock fell on their roof, crushing her to death. This indicates that nature will no longer silence herself from reciprocating. The atrocities of mankind have left nature helpless, and she is almost losing her battle day by day in this continuous war against men. However, men are unaware of the fact that if only nature lives, men shall live. People like the narrator, Juti, Ranu and Madhuri are so engrossed in their busy life schedules that they often disregard the plight of nature. Besides, the novel mentions that often the media shows only one side of the story. They only highlight that the Forest Department is trying to destroy the homes of innocent people living in hills. But they do not tell the true story behind this action. Rajbongshi and Ranjan, the official workers of the Forest Department, could alone understand that nature is burning and wailing due to the selfish acts of mankind. People have turned so inhuman that they do not hesitate to carelessly cut down trees, shatter the nests of birds with unborn hatchlings, and rip apart the belly of the pregnant deer (2021: 165) without trying to understand that nature too can feel the pain caused to her. Humans illegally encroached on the habitats of the animals, leaving them homeless and endangered. They have nowhere to go. If humans are asked to relocate, they can find a way to build their own habitat again with time, but it is not the same with nature and its species. Thus, forest officials like Rajbongshi and Ranjan believe that clearing the illegally built houses in the hills and planting more trees can pave the way to a balanced existence for man and nature. They believe that the wild animals and birds can once again come back to their old habitat and make themselves at home again. There is no religion that teaches us to destroy and tear down nature (2021: 165).

Conclusion:

Anuradha Sharma Pujari tries to shed light on the fearful dangers that are lurking in mankind due to their incessant global developments carried out at the cost of cutting down trees and clearing forests and hills. The novel tells us that there is a strong connection between the existence of the city and the forest, wherein one is dependent on the other. As a result, it is important for us to aim for a balanced existence between man and nature. Hills and forests like Amchang, Segunbari, and Simolutoli need to breathe. To have a balanced existence, it is important to make people aware of the current scenario. The green compounds of the houses or the trees need to be preserved as an act of compensation for the cruel human deeds of the past. Rather than concentrating on ways to gain money and profit, it is important to conserve natural resources. One should not harm or kill the other for greed. Nature is often voiceless and silent; therefore, it is our responsibility to interact with the elements of nature so that they can open their heavy hearts. Anuradha Sharma, through her novel, also indirectly shuns the idea of bonsai plants, as it is not just to suppress the natural growth of a plant. Further, the novel also mentions that we can live with the trees without cutting them by building eco-friendly houses that are constructed with various sustainable factors of nature itself rather than artificial man-made factors (2021: 179). Thus, through this novel, Anuradha Sharma seeks to remind mankind that, if humans do not put a halt to their cruel deeds against nature, then we will only be moving back to beginning of creation, where there was only unfathomable darkness. Nature never forgets the harm that has been caused to it. Nature understands love as it blooms amidst nature (2021: 229). Therefore, as we are co-existing with nature, we need to understand the behaviour of nature and live in harmony with it so that the foreboding dangers do not shadow humanity.

References:

1. Ahmad Dar, Firdous Ecocriticism: A Study of Relationship Between Literature and Environment. International Journal of Research and Psychology. Vol 5, Issue 1, ISSN: 2455-426X, 2019
2. Mishra Kumar, Sandip. Ecocriticism: A Study of Environmental Issues in Literature. Conference: Contemporary Social Issues, MMU, Ambala, Volume: 6, 2016
3. Sharma, Pujari Anuradha: The Forest Wails. Walnut Publication, 2021(Kindle Version)
4. Shiva, Vandana. Earth Democracy: Justice, Sustainability, and Peace. Natraj Publishers Dehradun, 2010.

EXPLORING THE THEME OF MEDICAL HUMANITIES IN THE NOVEL "THE SILENT PATIENT" BY ALEX MICHAELIDES

J. Jenifer, ²Dr. C.R. Sherly Winfred

¹II M.A. English, Holy Cross College (Autonomous) Tiruchirappalli – (620002)

² Assistant Professor in English
Holy Cross College (Autonomous), Tiruchirappalli – (620002)

Abstract:

The gripping psychological thriller "The Silent Patient" by Alex Michaelides is a thoughtful examination of the issue of medical humanities in the setting of mental health. This abstract explores how the novel depicts the complex interaction between doctors and patients, the ethical dilemmas that arise throughout the healing process, and the therapeutic power of art in the context of mental illness. The novel follows the story of an artist named Alice Berenson, who goes into hiding after being accused of killing her husband. The mysterious character becomes the patient of a psychotherapist named Theo Faber, who is obsessed with finding out why Alice is mutilated. As Theo tries to break Alice's silence, the story provides an eye-opening insight into the relationship between doctors and their patients, and how empathy, compassion, and patience play a key role in the healing process. In addition, "The Silent Patient" introduces the idea of art as a therapeutic tool for Alicia. Her deep bond with a particular piece of art, Alcestis becomes a focal point in the story, highlighting the healing power of creativity in the face of mental health issues. This artistic element illustrates the importance of the medical humanities and how art can be a tool for communication, self-exploration, and emotional liberation for people struggling with psychological issues. The novel's focus on medical ethics adds a whole new layer to the medical humanities theme. As Theo tries to figure out what to do about his involvement in Alice's case, it makes you think about the limits and duties of healthcare workers, what's the right thing to do and when is the right time to tell the truth versus when is it time to shut it down, and how to balance professional detachment with personal investment. To sum up, "The Silent Patient" by Alex Michaelides novel serves as a powerful tool for exploring the topic of medical humanities, exploring the complex relationships between medical professionals and their patients, their ethical dilemmas, and the therapeutic power of art in the realm of mental health. The novel's thought-provoking narrative serves as a reminder of the value of empathy, compassion and creative expression within the realm of mental healthcare, and is a valuable addition to the literature study of medical humanities.

Keywords: Mental health, psychotherapy, medical humanities, art therapy, ethics in medicine, trauma, diagnosis, treatment.

Introduction:

In the story, Alicia Berenson, a gifted painter, is charged with the cold-blooded murder of her husband, Gabriel. However, after the murder, Alicia is silent and won't utter a single word. She is admitted to The Grove, a secure mental facility in London, where she lives as a patient under the supervision of psychotherapist Theo Faber.

The character played by Alicia Berenson in the novel "The Silent Patient" provides a prism through which to examine several aspects of the medical humanities, such as patient experiences, ethical issues, the function of art in healing, and the effects of stigma on mental health.

In *The Silent Patient*, a case is made for the need of therapists taking responsibility for their own self-care and participating in their own healing. Maintaining one's own the topic of mental health is a necessary aspect of one's professional development and may even be affected by the mental health procedures a therapist goes through with their patients. Theo begins his therapy before he decides to pursue a career as a psychotherapist, working through the physical and emotional abuse he endured at the hands of his violent father as a kid and adolescent. In his reflection on his decision to pursue a career in psychotherapy, he states, "Pure self-interest was the true driving force. I set out to do things for myself. I think most people who work in the field of mental health share this belief. Due to our own harm, psychology is what draws us to this field of work. The question is whether we are willing to acknowledge this or not."

The protagonist of the book is a therapist named Dr. Theo Faber who is driven to end Alicia's quiet. His quest to find a treatment for Alicia's illness is an expression of the larger medical conversation about mental health. In order to examine the root cause of Alicia's trauma, Michaelides deftly applies parts of psychoanalysis, a discipline with roots in the medical humanities. The story emphasizes the complex connection between psychological health and the state of the subconscious via the course of Dr. Faber's therapy sessions with Alicia.

Alicia's silence raises issues about patient privacy and the patient's right to decide how they want to be treated or how they want to communicate. This topic makes you think about how to strike a balance between protecting a patient's right to their own space and giving them the right care.

Alicia's vulnerability as a mute the patient and a murder suspect raises issues regarding the relationship between mental health care and the realm of criminal justice. The book challenges readers to think about the morality of treating people who may have attached significant offenses and how those in medicine might treat such cases with kindness and fairness.

Theo Faber's efforts to break Alicia's silence and comprehend the underlying causes of her mutism are where the theme of medical humanities is brought into play. The novel examines the intricacies of mental health, the effects of trauma on the mind, and the function of art as a vehicle for self-expression and healing through his therapeutic sessions, interactions with other staff members, and encounters with patients at The Grove. Theo's behaviour with his patient, Alicia, was influenced by his personal life and the traumas of his past.

An accomplished artist named Alicia uses her work to communicate, and her paintings offer a glimpse into her tormented mind. This aesthetic part of her persona emphasizes the notion that the arts may be a potent catalyst for catharsis and self-awareness, which is consistent with the broader subject of medical humanities. It highlights the significance of providing patients with a comprehensive course of care, acknowledging that their artistic and emotional manifestations can be just as important as conventional medical procedures.

The story makes reference to familial ties and how they affect mental health. A psychosocial viewpoint can be used to explore the dynamics of Alicia's family members and how they affect her mental health while taking into account the importance of family in psychological health and recovery.

In "The Silent Patient," Alex Michaelides deftly incorporates the subject of medical humanities into a gripping story, provoking readers to think about the relationships between mental illness, art therapy, and the human condition. The novel challenges us to think about the many facets of healthcare and the important roles that kindness, imagination, and understanding play in the process of recovering and healing. The story addresses the complex interaction between mental health practitioners, their patients, and the world of art as Theo Faber dives further into Alicia's world, demonstrating the significant effect that these relationships can have on the path to understanding and redemption.

"Unexpressed emotions will never die. They are buried alive, and will come forth later, in uglier ways." (*Sigmund Freud*) The author of "The Silent Patient," Alex Michaelides, begins section two with this quotation. He does so to remind the reader that, in psychiatry, a patient's silence is not necessarily a sign of emptiness or a lack of feeling, but rather that it is frequently a method for them to communicate, express themselves, and, in many cases, scream. In other words, not always can you hear the screams of the sick.

Theo, who serves as Alicia's therapist, employs a variety of techniques to figure out Alicia's experiences and understand her thoughts and intentions. He reads her diaries, attempts to understand and relate her paintings to her condition and the crime that she committed, and decodes every nonverbal cue the patient gives off.

The medical humanities of psychological infanticide are pointed out in the book "The Silent Patient" in a significant way. Because Alicia's mother Eva passed away while she was a child. Alicia's father said,

"Why did my poor Eva have to pass away? why did she have to do it? Why wasn't Alicia killed off instead?"

'She claimed, "He murdered me. "Dad just killed me," I said.'

The psychological traumas that affect children emotionally and how they present themselves in adults later is

something I was aware of. Imagine being told that you should be dead by your father, the one person who is responsible for your survival. How horrifying and traumatizing that must be for a young person, and how your sense of self-worth would collapse. The anguish would be too vast and enormous to feel, so you would inhale it, repress it, and bury it.

In the novel *The Silent Patient*, two narrators—an artist by the name of Alicia and a psychotherapist by the name of Theo—tell two intertwining tales. Alicia shoots her husband Gabriel five times in the face one evening when he gets home from work. She then stops talking. She is admitted to the Grove Mental Hospital in North London and becomes a silent patient.

“Therapy should not attempt to change the past; instead, it should assist the patient in acknowledging and expressing his sadness over his past.”

A forensic psychotherapist named Theo is dedicated to finding Alicia and is interested in hearing her story. In the Grove, he becomes a psychotherapist on her interdisciplinary care team. Theo confronted Gabriel, who was having an affair with his wife Katheryn, when he broke into Alicia and Gabriel's home on the night of the murder, the reader later discovers. He restrained Gabriel and made him choose between killing him or Alicia.

"I don't want to die," responded Gabriel in response.

A comprehensive and culturally competent health care system includes elements such as investigating patients' personal lives, taking into account their social background, and comprehending their childhood experiences.

Alicia was put to silence by this symbolic demise, as she would later remark, "I remained silent." How was it possible for me to speak? I had received a death sentence from Gabriel.

“Dead people don't speak”

Theo released Alicia's hands from the restraints and left the house, allowing her to shoot

Gabriel once she took the revolver in her hand. Theo's need for authority and a sense of command over his own private life is suggested by his desire to find the reality and "fix" Alicia. His need for control serves as a psychological drive.

Theo wants to aid Alicia's psychological recuperation by revealing the truth and assisting her emotional healing. His role in fostering mental health and resiliency is consistent with the medical humanities' primary emphasis on healing.

Theo's work as a therapist emphasizes the significance for psychological and emotional recovery, which is a key area of study for the medical humanities. His pursuit into Alicia's mutism's underlying causes and trauma's healing are in line with his mission to advance mental health and recovery.

The psychological damage that Alicia has experienced is manifested in her silence. Her experiences in treatment and her encounters with mental health specialists highlight the negative effects of trauma on a person's mental and emotional wellbeing. This may spark conversations about the significance of trauma-informed therapy in medical settings.

Patient-centered therapy, kindness, morality, the psychological application of narratives, and the significance of the doctor-patient connection in mental health treatment are just a few of the concepts and themes that are embodied in Dr. Theo Faber's treatment of Alicia Berenson's case, which is a case that highlights many medical humanities principles and topics.

The work also discusses how society and culture view mental health. Alicia's Greek-Cypriot heritage adds a level of cultural complications to her persona and serves as an example of how cultural considerations can affect how someone experiences mental illness and receives treatment. Subtly highlighting the value of cultural competency in medicine, Michaelides exhorts practitioners to take into account the distinctive cultural settings of their patients.

Conclusion:

Alex Michaelides' outstanding book "The Silent Patient" offers a deep investigation of the medical humanities by expertly fusing the realms of literature and medicine. The novel explores psychiatrists, psychoanalysis, artistic therapy, ethics, and various cultural viewpoints on mental health through its characters, storyline, and environment. The complexity of the mind of humans and medical practice are both brought up for consideration by the author. The importance of the medical humanities in advancing our understanding of wellness and medical conditions is highlighted in this way, serving as a reminder that medicine is a deeply human effort in addition to being a branch of science.

References

1. Michaelides, Alex. *The Silent Patient*, The Orion Publishing Group Limited, London (2019)
2. <https://celadonbooks.com/uncovered-behind-the-silent-patients-stunning-design/>

THE MULTIFACETED IDENTITIES IN “TAMAS” BY BHISHAM SAHNI

S. Jesline Monica

II M.A. English, Holy Cross College (Autonomous), Tiruchirappalli – 62002

Abstract:

The abstract explores the theme of identity in Bhisham Sahni's novel “Tamas.” Set in partition-era India, the novel explores the multifaceted aspects of identity, including religious, cultural and personal dimensions. Through the experiences of diverse characters, “Tamas” illustrates the profound impact of political and social forces on individual identity. It examines how individuals grapple with their religious and communal affiliations, often torn between loyalty to their heritage and the need to survive. Additionally, the novel examines the blurred lines between victims and perpetrators, highlighting the complexity of identity in times of communal conflict. In this tumultuous period of history, “Tamas” highlights the fragility and fluidity of identity, making it a powerful work of literature that resonates in contemporary discussions of diversity, identity, division and the search for self amid social upheaval. He skillfully conveys the ambiguities of identity in pre - partition India. The book explores how personal and societal identities are developed, tested, and altered amid religious tensions. It is a moving examination of the resilience and vulnerabilities of human nature.

Keywords: Partition of India, Religious Identity, Self-identity, Cultural Identity, Transformation, Societal Pressure.

Introduction:

Tamas, written by famous Hindi author Bhisham Sahni, is a story about the lives of ordinary people caught in identity conflicts. Tamas explores how, in the wake of the 1947 India-Pakistan Partition and its aftermath, ordinary peace-loving villagers found themselves drawn into the dirty work of politics and attacked by brainwashing community fanatics to pursue narrow interests consistent with the disintegration of society. basis of religion.

Written in 1974, 'Tamas' received critical acclaim and also won the prestigious ‘Sahitya Akademie Award’ the following year, 1975. Most of the conspiratorial events in the book are said to be partly inspired by the author's real life, as Sahni was a direct witness in Rawalpindi of the 1947 communal riots that devastated the country. Tamas represents one of the darkest periods of Indian history.

Before 1947, India was under British colonial rule for nearly two centuries. As the independence movement progressed, the differences between the Hindu and Muslim communities became more apparent. The last British Viceroy in India, Lord Louis Mountbatten, proposed a partition plan that was accepted by Indian leaders. This plan divided India into two independent dominions, India and Pakistan, on August 15, 1947.

Partition was accompanied by widespread communal violence, riots and mass migration. Millions of people were displaced and horrific incidents of violence occurred along religious line. Bhisham Sahni's novel “Tamas” is set against the chaotic backdrop of communal violence during the Partition period. The word “Tamas” itself means darkness or ignorance in Sanskrit, and symbolizes the chaos and darkness that engulfed the region at the time.

The novel is mainly set in a rural village, where communal tensions and violence take place. This rural setting allows the author to explore the impact of these broader political and religious changes on ordinary people in their daily lives.

In “Tamas”, Bhisham Sahni masterfully captures the fear, confusion and tragedy that accompanied Partition, making it a powerful commentary on the impact of historical events on individual and collective identity. This setting serves as an important backdrop for exploring the theme of identity, as the characters grapple with their religious, cultural and national ties amid the chaos of Partition.

India is a country of great diversity. Harmony exists between and despite the coexistence of multiple religions, castes, sects, groups, languages and identities. It is rightly said that the beauty of a nation really lies in its diversity and that there is great unity in this diversity. The coexistence of all these religions and identities has given India a rich culture and heritage, which forms the foundation for the socio-cultural development of any country. However, this cultural diversity generates elements of hatred and division.

Tamas, by Bhisham Sahni, explores this very aspect of society which tends to develop rifts in relationships between people of different identities. At the beginning, the book describes how tensions arose between the two communities and the events that followed affected each person equally, regardless of their identity, thereby affirming the notion that all humans are equal. I chose this novel because it represents life as it is. The description of life in this novel is similar to what one would find in everyday life.

Additionally, Tamas can be read as a meticulous analysis of the complex nature of humans, in which Sahni explains how fragile the human mind becomes in certain situations. A reasonable and prudent person cannot imagine that religious identity could become the cause of large-scale massacres on both sides. However, the impossible becomes a harsh reality when human minds are possessed by fanaticism rather than reason.

At its core, Tamas is a story about the lives of people from the Hindu and Muslim communities, and shows how their lives are intertwined. However, all this falls apart instantly as people fear their identities are being attacked. The story is set in a small town in the North-West Frontier Province at the time of Partition.

Nathu, a cleaner, is tricked and paid to murder a pig by a Muslim politician in the area. The pig will be used by the village veterinarian to conduct medicinal studies, Nathu is informed. The pig's carcass is discovered on the steps of the village mosque the following morning, though, after he has killed it. By adding to the existing tense ties due to the Partition, this bizarre episode leads to violence between Hindus and Muslims. Angered Muslims murder Hindus and Sikhs, who then massacre the Muslims as the violence breaks out in the village and extends throughout the region.

The British government eventually stops the slaughter with the aid of the army. The community would never be the same again, but the harm had already been done. Rebuilding trust would be a herculean job given the irreparable damage done to the relationships between the two populations. The book's conclusion makes an effort to show how incomplete life would be without one another. Life is never solitary; thus, one community cannot flourish and thrive at the expense of the other. Each and every one of us is dependent on the other in various ways.

In India, occupations are highly specialized and functional, meaning that only members of a particular caste can hold certain positions. The family a person is born into determines their profession. The next generation will also be prepared to become priests in a family where several generations have served as temple priests.

Additionally, only Brahmins are assigned to elevated and ostensibly noble jobs like those of priests and temple authorities. Only those from "lower castes" like Dalits execute manual labor-intensive tasks like scavenging, cleaning, labouring, masonry, and other odd jobs. In addition, a person's religious identification might differentiate them for a variety of jobs. People become interdependent as a result of all of this when managing their daily concerns.

In order to maintain a functional life, individuals of all faiths and social status must rely on and place their trust in one another, as is the case in Tamas. When this process is broken, everyday life's routine also suffers. A society and its members thrive when they are together, in the end. No segment or subset of society can be ignored because everyone has a stake in ensuring its proper operation.

Despite all of this, it is normal for two ideologically disparate cultures to clash occasionally. Similar conflicts arise between Muslims and Hindus in "Tamas." However, it was only because of our tendency to behave hastily and without thinking that they engaged in a violent altercation.

Everyone is straightforward and temperamental, yet identity is a highly complicated area of life. Identity has become a crucial aspect of a man's life as a result of the complexity of human nature. Contrasting conceptions of identity can easily alter a person's opinion. When the British officer Richard is explaining to his wife Liza the dire circumstances of the town in one chapter of the book, their conversation offers the following insights:

Richard: *"They are fighting both against us and against one another"*

Liza: *"You are again joking, Richard" pretty*

Richard: *"In the name of religion they fight against one another; in the name of freedom, they fight against us"*

Liza: *"Don't try to be too clever, Richard. I also know a thing or two. In the name of freedom, they fight against you, but in the name of religion you make them fight one another"*

With these comments, Bhasham Sahni has effectively demonstrated how man is willing to go beyond all bounds when his identity is threatened. People became divided and started fighting among themselves during the height of India's struggle for independence from the British, despite the fact that they had been coerced into fighting by the Britishers themselves. Millions of people perished in riots, but if they had been fighting the British instead of their own family members, the war against the British would have been considerably simpler.

The concept of capitalizing on a person's susceptibility to identification also served as the foundation for the British policy of "Divide and Rule," which they very successfully applied in India. It is simple to induce a crisis of identity in a man. As they were aware of India's love for religion, the British had mastered this tactic and occasionally forced Indians to fight among themselves in the name of religion. The British government is depicted in *Tamas* as well as other works of art like Khushwant Singh's *Train to Pakistan* and Garam Hawa working together with local politicians to create instability in society.

"In a corpse of trees, they saw the white grave of saint. No lamp was burning on it. On this night, people had forgotten to light a lamp here."

This statement is a profound reflection of what was happening at the time. During the riots, people were killing one another and setting fire to homes rather than lighting the lamp at the saint's grave as was customary.

The book's final chapter depicts a Hindu property dealer attempting to make a deal with a Muslim who wants to leave a Hindu colony. They refer to the animosity between the communities and the idea of the creation of Pakistan as a political ploy in their discussions. It is rumored that if the riot-like conditions return to normal, nobody would want to leave their existing neighborhood's. Every community's merchant can be observed interacting with one another.

People reaffirm their commitment to one another and resume their jocular behaviour as they come to understand the futility of their rage and animosity. We are only able to comprehend the value of a neighbour in times of need. It is true that the characters had not forgotten and forgave one another; instead, they still harboured resentment. However, common sense eventually wins out when they realise how important one another is.

Religious or communal violence is not a recent phenomenon in India. Instead, religious conflict between Hindus and Muslims had existed in India long before she declared independence from the British. In August 1946, Direct-Action Day violence claimed more than 3000 lives and injured 17,000 more. A massacre unlike any other occurred during the Anti-Sikh riots of 1984, when politicians from the Congress incited Hindus to commit atrocities against the Sikhs in the wake of the killing of the country's first lady, Indira Gandhi.

Recently, we heard about Manipur issue over 150 people have died and others have been displaced as a result of the most recent wave of racial unrest between the majority Meitei Kuki groups, which broke out more than three months ago.

Conclusion:

Hate crimes are a new form of communal violence that India has been seeing recently. In the last several years, there has been a sharp increase in reports of religiously motivated hate crimes, such as Hindu mobs lynching Muslim businessmen transporting meat. This is worrying trend for modern India.

Some of the scenes in "*Tamas*" (which means darkness) are horrifying, like the ones where a group of Sikh women and their young children jump into a well to escape rioters and where a young boy of fifteen who has been brainwashed into communal violence and bloodshed mercilessly kills an elderly man. These incidents cause one to reflect on the times in which we find ourselves. I felt ashamed that we would fight to the death over a pointless issue that was actually deliberately stoked to gain political advantage.

References:

1. Sahni, Bhasham. *Tamas*, Penguin Books India, (2001).
2. <https://medium.com/legal-jumble>
3. <https://www.thequint.com/news/india/direct-action-day>

POST-TRUTH ASPECTS OF FARMERS' SUICIDES IN INDIA: A STUDY OF WIDOWS OF VIDARBHA AS ERASURE OF FARM WIDOWS

¹Ms Lalita K M, ²Dr. Charles K Godwin

¹Research Scholar (PhD Eng), Jain University, Bangalore 560009

²Associate Prof (Eng), Jain University (CMS Lalbagh), Bangalore 560009

Abstract

The farmers of India commit suicides due to crushing debt burdens, crop-failures and hopelessness. They leave behind the women and family members to cope with the situation. The issue of invisible farm-widows explains the tyranny and ruthlessness with which these issues are dealt by the local officials and leaders. Kota Neelima, a journalist and author has done extensive longitudinal research on such farm widows, exposing the failure of the rural banking systems, and loan waiver schemes. This article aims to study the reality of surviving invisible farm-widows who constitute a major thrust of the population in her work *Widows of Vidarbha*. These widows are rendered invisible to the government. Their voices are unheard and ignored for a long-time. This accounts to erasure of the farm-widows by the elite authorities to sustain power. The research question is to map post-truth elements of erasure of farm widows as per NCRB data through the realistic fictional work *Widows of Vidarbha* by Kota Neelima. The NCRB shows a slanted view of the farmer-suicides ignoring harsh realities.

Keywords: Farmers-Suicides, Post-truth, Invisibility, Farmer-Widows, media, Erasure

Introduction

The Indian farmer suicides have been an issue of concern over the last few decades, every government has taken measures towards bringing some sort of relief to the farmers by announcing debt-relief, loan waiver schemes and widow compensation. In spite of these measures, the issue has been looming around. Farmers continue to commit suicide due to crop-failures, overburdening of debt, and increased risk of investment. This agrarian distress has discouraged many farmers from continuing with agriculture as their profession. The vicious circle embeds anger, frustration and hopelessness in the next generation.

According to the Cambridge Dictionary, the definition of suicide is “the act of killing oneself intentionally.” It is a personal tragedy that causes a premature end to one’s life. And stimulates a rippling effect on the lives of the family members. The common ways of committing suicides are shooting oneself with a gun, drinking poison/pesticides, jumping into a well, setting fire to oneself, hanging oneself to death with a rope and so on.

The author Kota Neelima, a senior journalist turned writer has conducted an extensive study of such farm widows through thorough field analysis and interviews. Many unstructured interviews have helped her pave the reality behind the distress. The author stresses on the fact that the government has turned a blind eye to the farm widows, who bear the burden of their deceased spouses. They remain invisible to the state, policy-makers, the legal-authorities, and their own families. The patriarchal system has oppressed the farm-widows through socio-political and economic realms. The text *Widows of Vidarbha* exposes the horrible state of farmers leading them to suicide. The problems begin with the false-promises of greater yield with genetically -modified seeds. The farmers invested in the Bt Cotton seeds, only to realize later that that the crop requires more and more fertilizers, pesticides and irrigation supply and so on. Only with a hope of assured returns the farmer decides to make such an investment, the failed hopes and no road to recovery forces him to commit suicide.

This research article analyses the issue of invisibility of such farm-widows as erasure of memories and trauma. The objective is achieved through the post-truth analysis as er critic Lee McIntye. In the text *Post-Truth* he claims that rampant, lying, bullshitting, cherry-picking facts and fabrication of data leads to creation of the post-truth environment. The surge in social media and downfall of traditional media act as a catalyst to the same. This creates scope for swaying of public opinion in accordance with the popular narrative. This is an impact of capitalism and multi-national corporate set up that runs on speedy profits. Agriculture has now turned from a co-operative-set-up to a corporate set-up. The study is critically analysed through the post-truth theory. The farmers, who are close to the ground realities of agriculture, and its nuanced problems are never considered for policy making too, whether

structured policy, legal policies or banking policies. The so-called loan-waiver schemes have failed in mitigating the intensity of the issue. The problem lies in lengthy, exhaustive meandering processes to obtain the relief. Many small farmers who require these measures the most do not have the necessary documents. The entitlement records do not even recognize female-farmers.

The double marginalization of these farm-widows firstly at the hands of the state and with their own families cause erasure of memories. Identity erasure takes place to dominate a group over the other. It is mainly done by the superior, powerful, resourceful in ways that go unnoticed by the general public. The theoretical framework used to analyse this realistic fictional work is applying the theory of post-truth. The theory of post-truth has emerged as a postmodern, western concept.

The widows are denied compensation as it would pose a threat to their positions and portfolios owing to faulty policy and administrative failure. These increasing number of suicides would expose their vicious and devious means of attaining and retaining power.

Post-Truth Politics.

The Oxford English Dictionary defines post-truth as “relating to or denoting circumstances in which objective facts are less-influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal beliefs.” It is associated with America’s ex-Prime Minister Donald Trump’s election and the Brexit Referendum. It refers to circumstances where the reality is infiltrated with diverse perspectives and reasoning, logic, proper facts, and number do not account to be important to determine public-opinion. Instead, public-opinion is swayed by the narratives of the elite and powerful, based on sentiments and emotions.

In the words of Lee McIntyre, “This [Post-Truth] is not the abandonment of facts, but a corruption of the process by which facts are credibly gathered and reliably used to shape one’s beliefs about reality” (11)

The concept of post-truth is at its developing stage in India, with the advent of affordable internet packages and mobile devices, The social media platforms like Facebook, Twitter and WhatsApp the general public is prone to be victims of stimulating content in the form of videos and photos from vested interest groups. With a phone in hand anyone can post content that suits their perspective instantaneously with detailed and thorough research. The rampant propaganda model of the 2014 elections stands as an example of this model duplicated in India too. The poor and weak classes of society suffered the most, struggled through the demonetization period, they did not even resist or fight back the difficulties caused by the move. The impact hit the target spot cutting deep into the system.

Shiv Viswanathan, professor of Jindal Global Law School, claims that the present democracy is in a flux, the ordinary citizen cannot distinguish the reality when the power of truth confronts the truth of power. Post-truth is simulacrum in communication theory is an imitation of the real which feels more real than the real. (Viswanathan)

The real challenge faced by the small farmers are varying weather conditions, expensive irrigation methods, and costly seeds, besides this there are expenses on the farming machinery, electricity, water-pumps, transport to and from warehouses. The agrarian community have been experiencing these issues from times immemorial. No government has dealt with the intricacies of such matters, although agriculture forms a major part of the country’s GDP. Topical solutions to such issue only aggravate the problems caused by the system to rot over a period. Such long neglected issues have accumulated resulting in increasing number of farmer suicides.

According to Shiv Vishwanath, the post-truth era in India “The post truth family is a new, saccharine construct built on old dualisms.” (“Post-Truth Family”). He proposes the idea of the ruling party regime as authoritarian, religious and narrowed to uniformity and monoculture. The threat of the government supporting the corporate giants like to acquire more and more wealth, at the cost of farmers accounts to a post-truth model in the society. The researcher analyses capitalistic tendencies of the present government. They aid giant corporate houses to make it easier for them to access foodgrains at cheaper prices at the cost of the farmers’ investment and risk.

The farmers protested the three draconian farm bills which promised to create an ecosystem where farmers and traders enjoy the freedom to sell and purchase farm produce outside registered mandis under the states’ APMCs. To promote barrier -free inter-state and intra-state trade of farmers’ produce, to reduce marketing /transportation costs and help farmers in getting better prices. Finally, to remove commodities like cereals, pulses, oilseeds, edible oils,

onion and potatoes from the list of essential commodities. This will remove fears of private investors of excessive regulatory interference in their business operations.

Trajectory of Erasure

Kota Neelima, the researcher and author, stresses on the issue of invisibility of farm widows as the primary cause for the continuation of agrarian distress in the country. The woman who is the centre of this universe is entirely ignored, hence the problems continue to occur. This research work records the lives of 18 farm widows in an effective way. The author discusses four important factors in the book namely; The suppression of women in the patriarchal society, the urgency of providing quality education to the young generation as an incumbent on the government. Thirdly the hopelessness of the surviving family members of deceased farmers and finally the approach of the state and political authorities towards the issue

The researcher posits the argument that the farmers protests is a desperate cry to relook at the agrarian distress keeping in mind the ground realities of the farming community in the policy making and laws. The study aims to draw a connection with erasure through suicides and farm protests. The desperate demand for MSP vehemently puts out the fact in the open that the farmers require financial assistance for the crops grown so that there is enough sum ensured on the investment put by them. The researcher portrays the same through the analysis of farm widows in the text.

The realistic fictional work bases its arguments on invisibility of widows in policy and politics. Neither are these farm widows acknowledged or remembered by the media when the husbands commit suicide, nor are they given state aid. The elected legislative representatives have been insensitive and ruthless with the local farmers. The mainstream media portrays partial information about them, there are no revisitations and timely follow-ups made for the farm widows to ensure their prolonged welfare. Democracy is a sham in this region. Farmer suicides are enmeshed among the bureaucracy of Yavatmal and Amravati districts of Maharashtra where the research was conducted by the author.

Fabrication of Facts

Farmers suicides were discovered as deaths caused due to alcoholism, depression, vices, family disputes. The deceased farmers were blamed for being ambitious, extravagant, adventurous, lazy, cowardly and too emotional. The parameter for recognizing a farmers' death were applicable only to those who had unpaid bank loans and had land in their name or in the name of their families. The correct suicides of the farmers verified through the process, only could earn them the compensation money." (Neelima 2)

To further the stance, the research reveals that the government claims that the farmer could go to any extent to claim money, even kill himself. Rs 1lakh might have increased the toll. The farmers sense of dignity being hurt contributed as a major reason to suicides. His inability to repay the debt. The research reveals that the state ignored their husbands, while they were alive, how their desperate applications for welfare were rejected, the multiple visits to the collectorates for relief were unaddressed. The money spent on appeasing the tehsildars, gram-sevaks, panchayat-members, talathis (village accountants) rendered unworthy. The farmer- widows pleaded with tearful eyes the stable mental conditions of their husbands. They signed documents attesting the truth, but were still invisible to the state. (Neelima 3)

According to an article in the *Hindustan Times*, "No one Believes NCRB's Farmer Suicide Data, not even NCRB," dated Jul 21st 2015 stated the number of reported farmer suicides decreased 67 per cent from 17,368 in 2009 to 5650 in 2014. It claimed only 4.3 per cent of total suicides in India. The report justifies that Akhilesh Kumar, NCRB's chief statistical officer agreeing to the fact there are limitations in terms of collecting suicide data, they completely relied on data collected from police-stations in states. Although they tried to revise the proforma and include more detailed analysis on profession-wise suicides. The complexity of tracing suicides with their causes and compensation reporting can skew data. The boundary lines that distinguish what could be considered data and what should not be is blurred.

The social scientist and Magsaysay award winner P Sainath who has made significant contribution in this field farmer suicides reports that farmer wives by custom, land is almost never in their names. This classification enables governments to exclude countless women farmer suicides. (“No one believes”)

The Vidarbha Jan Andolan Samiti president Kishor Tiwari claimed that the NCRB report was a hoax because the NCRB changed its data -collection process, and classified farm related suicides under two categories—farmers and agricultural labourers. Earlier to this it was categorized as Accidental Deaths and Suicides in India.

In an article published in India Today, P Sainath states that statistics for female farmer suicides are “complete-rubbish.” He argues that tens of thousands of women get excluded from the farmer suicides in the country just because they are never considered as farmers. This was discussed during the valedictorian address at the XVI National Conference of Indian Association for Women’s Studies. His argument stands on the basis that before the male member committed suicide, the female executed more than 60 per cent of the labour on the field. Challenging the validity of the reports produced by the NCRB, the journalist called it a “parody for women farmers” as women farmers’ suicides was the only category where most of the states reported zero suicides. (“Women exclusion”)

To ascertain the researcher’s hypothesis that the authorities alter facts for the purpose of protecting their personal interests, the argument further claims that “Many girls and women have been pushed into the column of housewives” (“Women exclusion”) Punjab and Haryana states do not report the category of female farmer suicide at all, as women are not recognized under the category of farmers at all.

Erasure in the context of invisibility of Farm Widows

Erasure is an essential analytical tool /mode of thought in shaping conceptualizations of change and continuity in subjects of human knowledge. It defines ‘erasure’ as the act of deleting or removing something, it is vital to unlocking the paradoxical nature of the very subject under erasure, allowing us to move beyond fixed binary creations of meaning and significance. The Cambridge Dictionary describes ‘erasure’ as an act of causing a feeling, memory or period of time to be completely forgotten.

This research article analyses the erasure of farm-widows in India. The researcher validates these claims through the analysis of the text *Widows of Vidarbha*. The intensive longitudinal research by Kota Neelima, explores such strategic erasure. The article from Hindustan Times and the reports of P. Sainath, the founder member of People’s Archive of Rural India.(PARI) The easiest category to push into is the column of housewives, here even women who toil for 16 hours a day, when asked what do you do reply that they only sit at home. These are the blind spots the researcher analyses and maps the same in the text widows of Vidarbha.

The Anecdotes of Erasure

The text *Widows of Vidarbha* records the life of widow Vandana, and Sonu recalled how her father was harassed for the repayment of loans by the banks and moneylenders in the Vidarbha region, an evidence, a verdict from the closest people of the farmer. “He was crushed by repeated home visits from people asking for money.” (40)

The next case studied is Atmaram, a farmer who had an outstanding loan of rs.30,000 as informal loan from the bank. He finally committed suicide by consuming poison. The official report submitted by the SDO to the district administration, summed observations, comments and statements on suicide. It had stated at the time of his death, the amount payable had increased to Rs 91,462. Manjubai, the widow of Atmaram had started to do work as a daily labourer for wages paying Rs 100 per day. According to the report, Atmaram had died on 28th Sep at 3.00 a.m. at a hospital in Yavatmal because of poisoning. He had consumed 50 ml of pale of pale reddish fluid which smelt abnormal. The police and the administration certified his character stated he had no addictions and his mental condition and social status were good. The suspicion pointed to the probability that Manjubai must have been lying when she stated that he had committed suicide because of crop failure and his inability to repay outstanding loans. (Neelima *Widows* 25)

Farmers had to possess the right kind of documents to validate their claims, failing to which compensation was denied to them. They had to fill a lengthy questionnaire consisting of 43 questions that dug deep into the life of the dead farmer. Whether the children of the farmer were married, how many animals, the farmer had, how many were

young, whether the farmer had sold cotton to the federation or to private buyers. This was just to scrutinize and squeeze out details if the farmer had another source of income.

There were many number of officials involved in the investigation like the sarpanch, deputy sarpanch, police, civil surgeon, Sub Divisional Officer, agricultural officer, tehsildar, as well as the district collector. The suspicion was furthered by the fact that Atmaram's family did not have a ration-card, which was required for BPL families to avail welfare schemes. The problems of the family long winded and seemingly transparent procedures were too exhaustive and tiresome for the innocent villagers.

(Neelima *Widows* 24) Of the total Rs 1 lakh awarded to the farm widow, the tehsildar decided that the amount should be made a fixed deposit and the family had no say in it. It appeared as though it was out of genuine interest by the state so that the amount would not be used to pay repay private loans. His family would get a monthly interest till the amount matured.

The family had never taken welfare facility provided the government They did not have trust in sort of schemes. Her immediate needs of paying the electricity bills and water bills, repaying a private loan from a relative bogged down crushing her financially and emotionally. Even after two years of the compensation amount received, it had not helped them improve their living condition.

Another case of Mira Dike where the husband had committed suicide was of the belief that higher education must be granted at free of cost to children of deceased farmers so that it helps them pursue their dreams and aspirations to live a better life. The Bal Sangopan Yojana was scheduled to end when Aniket turned 18 and the mother as he would have to give up his education. The daughter of the farmer preferred to take up teaching her profession as she feared to continue with a course in agriculture. (Neelima *Widows*, 56)

The children of the deceased famers are now afraid to take farming as their livelihood, they prefer to travel to cities where opportunities of growth and development are much better. They fear the life that their parents have lived through. They fear the erasure of identities. The researcher analyses that the children of the deceased farmer are now aware of the difficulties, risks and challenges that their families have gone through. They keep hearing such tragic stories of suicide every day and fear the system, authorities and erasure of their identity.

Another case of suicide in Yavatmal district by a farmer named Janardhan states that he visited the collectorate, for requesting financial aid for crop failure for two continuous years in his 2-acre field. However, he did not return, but his dead body returned. He had consumed poison and killed himself. The state did not run any enquiry as to why he committed suicide. Although he was eligible for the Rs1 lakh compensation, there was no investigation conducted although the farmer had died in the premises of the office. The state always remains guiltless of any such untoward event. The state made the widow invisible after granting the compensation amount.

The text records more than 18 such cases , and what get to know is the tip of the ice-berg. The rural farmers are overburdened by many other agrarian distress issues which cause crop-failures and emotional breakdowns. The author Kota Neelima quotes P Sainath in the text *Widows of Vidarbha*

So the number of suicides keeps mounting—but the number of farm suicides keeps falling! If accepted at face value, this jugglery would imply that only farmers are doing well. Everybody else is sinking in Vidarbha. Read more seriously, the region specific data—viewed against the national and state figures—suggest that Vidarbha is today the worst place in the nation to be a farmer.(67)

The administration just wanted lesser and lesser work to make number of suicides less as it would reflect badly on their current positions. Neither the ruling part nor the opposition officials made any attempt at mitigation of the issue. They only sought to evade the issue, as it would push them out of their comfort zones.

The author states that the unofficial suicides remained high in the Yavatmal district as widows of farmers were refused compensation for not possessing the required criteria like documents or land entitlement deed. The lines that differentiated one death from another death were not drawn in public, they were kept in closed files.

The case of Vijay Ade was a unique one, he had 5.63 acres of land and the loan was in his mother's name. The loan amount had amounted to Rs 55, 044. He had ended his life due to desperation and frustration. The tehsildar

however being closest to reality and his observations were taken as final on all information regarding the villages. The report was a comprehensive exploration of Vijay's life accessible to the officers, but not to his own family. The researcher analyses these repeated occurrences as post-truth. The general public and the policy makers who are distant from reality rely on governmental data.

The data of NCRB that is arrived at by such faulty methods. Methods that are appropriated to suit the needs of the government officials. The general public would never get to see the tehsildar's words or opinions about Vijay, or have access to the documents that he or she had refer to, unless they followed the procedure and asked for them. All this was based on presumptions, to work on his lopsided advantage. The reasons for rejecting compensation were the land not entitled under the name of Vijay, secondly, though his family members stated the reason as debt burden, it was not acceptable and viable in this case, as Vijay had not communicated of his intentions to commit suicide.

Conclusion

The researcher justifies the hypothesis that the powerful and elite control data, data being collected are in turn very important for policy -making. The researcher posits the arguments that the poor and helpless are manipulate to a great extent by the rich and resourceful. The information collected does not suffice the need. The officials and authorities are distant from the harsh ground realities, The reality however remains that they are only maintaining their own power status and positions. They fabricate the facts and figure through erasure. This politics in India has deep connectedness with the capitalistic ideas of the west. Although they claim to be farmer-friendly, the reality remains that erasure and data fabrication are the tools in the hands of the authorities to exercise control and rise-up in positions of power. The other texts like the *Riverstones*, *The Shoes of the Dead*, *Death of a Moneylender* and *The Honest Season* of the same author validate the arguments analysed in this paper. The researcher draws elements of post truth from the texts to validate the argument here. Kota Neelima, being a senior journalist, researcher, author , painter , activist and the director of Indian Perception Studies, has drawn sources from harsh journalistic and reporting experiences. The authors lecture reveals that in the postmodern world, more unstructured communication and alt-news agencies must operate, to counter the post-truth. The hegemony of post-truth in a democracy has an upper hand as politics is enmeshed in emotions in India. The country's politicians have been successful in erasing episodes of bitter and sour memories from the minds of the people and exercising their control through powerful media messages.

References

1. McIntyre, Lee. *Post-Truth*. The MIT P, 2018. The MIT Press Essential Knowledge Ser
2. Neelima, Kota. *Widows of Vidarbha. Making of Shadows*. 2018. Rupa Publications. Print
3. "Farmers Answer Dumb Questions" *NewsLaundry* 20th Dec 2020 <https://www.newslaundry.com/2020/12/12/watch-farmers-answer-dumb-questions>
4. "No one believes NCRB's farmer suicide data, not even NCRB" 2015 <https://www.hindustantimes.com/india/no-one-believes-ncrb-s-farmer-suicide-data-not-even-ncrb/story-yOEgCC8nNZkZ10KwE7TQOI.html>
5. Neelima, Kota. "Farmer Suicides: The Fate of Women Left Behind." <https://www.hindustantimes.com/analysis/farmer-suicides-the-fate-of-the-women-left-behind/story-jhJ1bwcMu9ilbAAXntCbOI.html> 15th Sept 2019
6. Ravi, Shamika "A Reality Check on Suicides in India" Brookings India IMPACT Series. 2015. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/06/shamika-paper-suicides-edited.pdf>
7. Sainath, P. "The Farm Crisis: Why Have Over one Lakh Farmers Killed Themselves in the Past Decade?" *The Hindu*. Speakers' Lecture Series: Parliament House, 6, Sep 2007. <http://164.100.47.194/inputprogram/lecturefiles/psainath.pdf>
8. Vishvanath, Shiv. "The Year We reinvented the Truth" *The Hindu*. Dec 31, 2016. Shiv Visvanathan on the coming of the post-truth society - The Hindu
9. "What are The Farm Bills and How They Will Affect Farmers" *NewsLaundry*. 22nd Sep 2020 <https://www.newslaundry.com/2020/09/22/explained-what-are-the-farm-bills-and-how-will-they-affect-farmers>
10. "Women are the Single Largest Exclusion in India's Farmer Suicides Data: P Sainath" *India Today* Jan 31st 2020. <https://www.indiatoday.in/india/story/women-are-the-single-largest-exclusion-in-india-s-farmer-suicides-data-p-sainath-1642141-2020-01-31>

SEARCH FOR THE IDENTITY OF THE PROTAGONIST OF THE LANKA'S PRINCESS BY KAVITHA KANE

Ms. S Mohanapriya

Assistant Professor, Dept.of Behavioural skills and communication
Manipal University, Bangalore.

Abstract

Individuality and self-respect keep everyone alive. This world has seen different people of various generations, races, and time periods in terms of searching, and proving their own identity. If we search the history of any part of the universe, it could be interpreted in a deeper sense, the root cause of the huge wars, impactful decisions, sacrifices, conspiracies, and betrayals was proving the self. If not to satisfy the higher thirst of ego, at least the sense of self-respect should be appreciated. All the characters in the fictional world that attracted fame and appreciation mostly possess a sense of identity in other words a deep sense of self. The present study aims to bring in such a character from an Indian mythological background, who searches and yearns to prove herself in every given occurrence. Right from her childhood days. It would be a complete study of a character, or protagonist of the fictional work by Kavita Kane. The paper brings out the agony of Meenakshi later to be named Surpanaka. The name itself shows how her identity is being misinterpreted. This paper also explores, how in the journey of her proving self-identity throughout her life, she unfortunately loses it and is painted as the personification of an evil mind.

Introduction

"I am not an angel,' I asserted; 'and I will not be one till I die: I will be myself. Mr. Rochester, you must neither expect nor exact anything celestial of me - for you will not get it, any more than I shall get it of you: which I do not at all anticipate." – words of Charlotte Bronte, Jane Eyre. (Atlas) These words suit perfectly for the character depicted by Kavitha Kane in Lanka's Princess. This is a story of a reputed mythological character from Ramayana, one of the renowned Indian epics. The author brilliantly crafted the plot from the perspective of Meenakshi better known as Surpanaka, the lustful form of a demon. In this fiction, the character is so beautifully portrayed how in search of her identity, she loses it and is named after her evil deed that stricken not to be allowed to be dominated by her own siblings. There are many such instances explained throughout the novel, where she wants to be safeguarded from others' ill-treatment and degradation sometimes by herself too. This is an attempt to explore such inner conflict of the famous character known for her wickedness.

Review of Literature

"All her works unfold the tale from the side-lined or neglected characters point of view. Kane brings a new outlook on Ravan's sister Surpanakha through her book Lanka's Princess. (M. Rathod)."

"The Indian epic Ramayana underplays the role of Surpanakha who is forced to abandon her identity of Meenakshi and evolves to be Surpanakha in the hands of her dreadful family, as a victim in the hands of patriarchal dominance and a gender-biased society. She is the victim in the hands of her mother, her brothers, and her family and circumstances force her to suspect her family and their approach towards her as a girl child in the family. Surpanakha's life and her scheming revolves around her upbringing, her connect and disconnect with her siblings, the open partiality shown by her mother, rejection, her marriage, imposed widowhood and loss of her son, her self-imposed exile, revenge and ultimately her freedom and compassion that moved her ahead to living the life of Kubja." (Ponmani)

"The lowest in the rank of the marginal are those women who are born with physical deformities. In most cases, their own families and societies spurn them, detesting their very shadows and expressing derision and disgust by exposing them to physical, verbal, and psychological torment. Such women sway with absolute unsteadiness between life and death,

unable to let themselves into one, and way too frightened to willingly embrace the other.” (Menon)

“Her mutilation adds fuel to the fire and thus transforms ‘Lanka’s princess’ into a cunning and scheming yet an assertive woman. The novel speaks about her assertion and heightened anger that destroys everything. Thus, Lanka’s Princess explores the complexities of human nature to comprehend the meaning of life, learning and self-identity.” (Arekar and Doibale)

“Lanka’s Princess portrays the story from the vantage of this lady, who is more abhorred than contemptuous. Kavita Kane tries to affirm that both, males and females can have the characteristics or factors like valiance, strength, boldness, dominance, zeal, love, compassion, tenderness, forgiveness, temperament, self-representation, self essence, and freedom as these characteristics are human attributes and can be common to either men or women.” (Joshi and Sharma)

The Beginning of the Search – Meenakshi

The novel begins with (the prologue) introduction of the character Kubja supposed to be ‘Surpanaka’ in her next birth. The opening of the plot itself reveals the journey of self-exploration of Kubja, who is in the agony of self-pity for her crooked-looking physique. Her dialogue with Krishna, the King of Mathura seeds in her the enthusiasm for knowing her past life. “*Yes, I come for you Kubja, the grave misdeed I committed in my last life, where you were Surpanakha in your previous birth. And I was Ram. She stared him transfixed, speechless. ‘You were born a beautiful princess Meenakshi, the sister of the asura king Ravan, but your wickedness turned you into a monster – Surpanakha, the woman as hard as nails....’ he explained.*” (Kane 11-12). Thus, the story of Meenakshi is being shared with Kubja. In her life as Meenakshi, most of the time she faces ignorance, ignominy, and humiliations that lead her to grow wickedness -Surpanakha. In every important instant of her life, in some way, her brother Ravan’s incursion is there to make her feel unimportant and lose her identity and dignity.

The Girl

The main plot which is the depiction of the story described by Krishna begins with the announcement of the birth of Meenakshi. Mother Kaikesi is highly disappointed as she expected a baby boy for her mission of capturing Lanka back and making Lanka a land of Asuras as it was earlier. This disappointment leads to disgust and a strange form of hatred for the new-born in her heart which is quite unnatural for motherhood and makes the child weaken in her friable days when she solely depends on and longs for motherly care. This disappointment and uneasiness make the child more restive and need to be self-sufficient most of the time even with her own siblings in a due course of time. These frequent insults and disgrace make young child Meenakshi grow tougher and pave the way to evil because no one cares for her, her feelings, her petty and tiny, sweet nothings of her typical childhood. One such incident happens when Ravan at the age of thirteen kills ‘Maya’ the pet goat of Meenakshi. She becomes furious and attacks Ravan with her fingernails. Ravan starts bleeding. Instead of examining what has happened, Mother Kaikesi blindly supports Ravan and condemns Meenakshi in her own usual way to protect Ravan the ray of hope for her to achieve her goal. In this quarrel, Ravan calls her ‘Surpanaka’ who is taken by Vishvaras the head of the family blaming Ravan for his ill behaviour. Soon after, Meenakshi has to face the rage of her mother for attacking her son who is precious to her.

“*‘You dared to attack your elder brother, you wildcat! She heard her mother scream, slapping her hard again....’ ‘Surpanakha that’s the right name for you, you monster! ‘Yes, I am a monster! Screeched Meenakshi, her eyes flashing baring her claws at her mother. ‘See them? If anyone hurts me, I shall hurt them with these !! I am Surpanakha! Her high-pitched voice was filled with rage. Her nails glinted in the sunlight.’*” (Kane 20-21).

Thus, beautiful Meenakshi, with her golden-drop beautiful eyes, and her thick locks now takes new birth as Surpanakha the name given to her by her brother and consented by her mother for the same. She loses her identity and self-acclaimed for the same to protect herself.

Meenakshi and Taraka

In most parts of the world, women are considered, celebrated, and adored for their looks rather than virtues and other positive qualities as individuals. ‘The Looks’ qualify women in all attributes. In this respect also, Surpanakha

is being humiliated by her own mother. This made her more inferior and aloof. Kaikesi is being advised by her mother Taraka not to ill-treat the girl.

“She is nine but looks as if she’s still five- she has neither grown in brains, height or even looks for that matter! Meenakshi was aware of her mother’s critical eyes moving minutely over her slight, dark, skinny frame and flushed unconsciously, trying to disengage herself from her grandmother’s snug arms.’ she’s a stunned dwarf, in every sense! I had hoped that my daughter would take after me, just as I took after you, Ma.” (Kane 24-25).

These sorts of words, certainly shatter one’s confidence. Meenakshi starts believing that she doesn’t possess good or feminine attractive looks like others of her age group. If she is not confident, it would be remotely possible for her to prove her identity. However, Meenakshi realizes later part of the story that, she has a better identity than external beauty and she need not go behind the ‘looks’ She chooses to study the art of Magic which her grandmother Taraka is good at.

Meenakshi absolutely has better days with her grandmother asking so many doubts about femininity, their clan, her looks, and how they can be changed by magic, and beauty, whose words comfort her, soothe her, and identify her real self in the words of her grandma. However, Meenakshi feels that her grandma is exaggerating because of the love she has for her granddaughter.

Encounter with Kubera

Ravan and his brothers are out to learn different forms of arts including warship and other martial arts to attack Kubera and rule over Lanka. Calculating this move, Kubera the son of Vishrava from his first wife, who is the king of Lanka meets Vishrava and his family to instruct him not to encroach on his domain. This infuriates Kaikesi and poor Vishrava does not believe that the intention of Ravan would be the same. He argues and assures his son that Ravan and his brothers would do no harm to him. However, Kubera distrusting his father's words, asks his half-sister Meenakshi to go with him. When she refuses, he pulls her forcefully and thus Meenakshi becomes wild and sets herself free from the clutches of her half-brother in a violent way. Hurt Kubera curses the entire family and leaves. This incident makes Meenakshi believe that she has no one to safeguard her except herself. The same thought made her when she wants to revenge Ravan for the death of her husband, and son that she gets help from nobody but herself. In the following events, it is only Meenakshi, who felt dejected for her father leaving them behind. Many times, she recollects her father almost throughout the novel. This shows her self-consciousness and love for her father. When Kuber is imprisoned and the throne usurped by Ravan, Vishvaras supports him as his own principles allow him. In the argument, Meenakshi states that she would be leaving with her father to the ashram, after all, he is a rishi, his identity. The words from her father made her too depressed. *“Our worlds have drifted apart. That world of rishis versus the asura. peace versus war, them versus us” “Her eyes burned, her heart was tearing her mind drowning in a cauldron of thoughts and emotions: love, despair and pain” (Kane 82-83).* She realizes that she does not belong to her father anymore, that is a major part of identity given to anyone. she cannot accommodate herself completely with her mother for obvious reasons.

Shurpanaka generally figured out how to root herself as a solid and confident person. This can likewise be found in the frequency where, Kuber, her stepsibling, attempts to show his power by focusing on her gentility to impel her siblings, particularly Ravana. Yet flops wretchedly when she retaliates as opposed to capitulating and fights back emphatically with her weapon, her nails. This demonstrates her character with complete acknowledgment of what her identity is. (Joshi and Sharma)

As Princess of Lanka, though Meenakshi accepted the title of princess, she is always in some unknown pain in the depths of her heart. There is some kind of shallowness prevailing around her. She seeks nature as her rescuer all the time. This shows Meenakshi though portrayed and painted as evil-natured, is just to cover herself from her agonies and seeks to prove her identity.

Marriage

Meenakshi’s marriage with Vidyujiva is another struggle with her brother Ravan and her mother. It's only through her love, and determination that she got married to him. Though she is happy with Vidyujiva, she feels discomfort staying in Lanka, under the watch of Ravan. She wanted to fly with her husband to a faraway land, far away from

Ravan, who always is the reason for her losses, so that she could be on her own self. Her thirst for self-identity is more that she wants to go to her husband's place though it is not as luxurious as Lanka. She always feels that Ravan would be a trouble for her husband, a kind of insecurity tossed her frequently. However, her wish to move away from Ravan and her mother is not fulfilled.

"You don't seem to realize that I don't want to be here! She argued, her cheeks still flushed with disappointed frustration.... 'you mention this palace as if it's a paradise for me, but it is a gilded prison. Take me away, Vidyujiva, please!' she implored. We'll be happier away from Lanka."(Kane 138-139).

Widowed Surpanakha

Surpanakha's self-respect is utterly shattered once she befalls to know that Ravana killed Vidujiva, blaming him was conspiring against the king and family to usurp Lanka. During the argument, Kaikesi as usual defends her son and curses Meenakshi that she is a monster. Thus, she decides to kill and revenge for her loss. *"Meenu, you were always ugly, not merely in your looks but your ugly twisted mind – mean, vindictive and ... oh, so unlovable! you are Surpanakha, not my daughter but a monster. As she is in a state of dreadful moment, she says to herself "I am like jungle's Tigress"*(Kane 178-179), which means she wants to make others realize who she is. The second bolt comes to her by death of her son Kumar the only hope she has for her revenge. She feels she lost everything in her life. She is nothing now. She is not a wife, she doesn't have a family, and she is no more a mother. This loss, this insecurity makes her deliberate that she is unimportant and intends to regain the importance by revenge.

Surpanakha's Scheme

Surpanakha out of vengeance which is whirled out of frequent insults, disappointments, and losses has taken the story forward. She meets Ravan in Lanka to instigate him to take Sita from the forest through her brilliant argument in the open court against all her people except Ravan. She skillfully plays with words to provoke Ravan to believe he deserves Sita. She coaxes Vibhishana at the appropriate time to join Rama to kill Ravan. All the incidents henceforth turn out as planned by her including the death of her Megnath, son of Ravan. Every time she is tossed with the feeling of guilt, she recollects her agonies of losing her beloved husband and son to carry forward. Finally, Ravan too gets killed on the battlefield. She travels all the way to Ayodhya to kill Lakshman, Urmila, and their infant to avenge Lakshman for his cruelty.

At the palace of Lakshman, when she attempts to harm Urmila and her little baby in the cradle, through a sudden slip of the moment, Surpanakha feels deteriorated and strikes conversation with Lakshman and his wife Urmila. Urmila speaks philosophically and Surpanakha realizes herself, her follies, and confesses her deeds that once seemed to be a salvation. Urmila's thought-provoking speech gives a new dimension to her way of thinking *"None of us are innocent, all of us are guilty of our actions, 'said Urmila. But we have to take ouns for those actions, should we not? you cannot blame it on others or on fate to have created our fortunes and our misfortunes. It is us, Surpanakha, we have none to blame, or absolve but us. There is no escaping our responsibility."*(Kane 290-291). She sadly realizes her scheme was successful, yet she has not gained anything. Nothing remaining for her to think on, to live on.

Self-Esteem

Though Meenakshi often known as a demon, has a deep sense of self-respect and feminist views. She supports and pities Vedavathi and Ramabha who are the victims of Ravan's desire. When Ravan tries to paint a political colour for his act, Meenakshi cuts....

"And that takes away her freedom to her body, her choice, her desires but gives you the privilege of overriding her refusal and taking her by force?..... and, she condemns his self-centric nature – "Your harem loves you, your family lauds you. (Kane 125-126) But have you loved anyone except yourself, brother? From this one can comprehend that Meenakshi who is desperate to prove herself and her dignity, does not want to be self-cantered, she chooses to be genuine in almost everything. However, she is not able to follow her values in the later part of the tale.

Meenakshi always loved freedom. She finds solace in her father's ashram without luxuries. She wants to get away from Lanka far away with her husband to start a new life, and when she wants to prepare her son to avenge Ravan,

she chooses the Dandaka Forest, where nature is her only shelter and saviour. *"In the forest, there are no boundaries, no social impositions. Man makes rules and breaks them; but in the jungle, he has to follow a different law. Animals, free, untamed were more true to their nature, Surpanakha believed ..."* (Kane 186-187)

It was the humiliation that rifted her self-esteem, Ram's denial of her proposal is secondary, when Surpanakha learns about the game both the brothers are playing mocking her, she gets into a furious rage. *"Surpanakha felt a flare of ungovernable fury. Were she and her emotions so frivolous so as to be played with and to be sniggered at so openly?"* (Kane 202-203). When Lakshman mutilates her by cutting her nose and ears off, the sense of fury and vengeance gets so strong that leads her way to Lanka, scheming against Ravan and the two princes as well.

"She had lost him, she had lost her husband, her dignity, her honour, but not her will. Never my will." (Kane 206-207).

In the battle, after everything is ended, her agonies paid off, Surpanakha in her utter remorse, out of emptiness proceeds back to the land, that tossed her life, seeking an end. She gets into the vast blue ocean bordered by heavy mountains, topped with blue sky. Her last thought uncovers what she has been searching for, in her entire life, from Meenakshi, turned to be Surpanakha. *"thought how really everything is so beautiful in this world if one makes the effort to see it; everything except us, ourselves. What we think and what we do, when we forget our human dignity and the higher grace of her existence. I had lived a dead life, would I die a better death?"* (Kane 296- 297) Thus, Surpanakha's search for identity demonstrates to the readers that understanding the identity of oneself should be from within not from externals, our self-dignity should lead to the higher value of human dignity.

Conclusion

As with every other story, the story or the fate of Surpanakha leaves, a sense of sympathy in the minds of readers. However, irrespective of the cultural, racial, geographical, and economic differences human beings who are ill-treated and made struggled would undergo mental illusions that would result in other psychological and behavioural issues for him and his acquaintances. Human beings are meant to be socializing with respect to each other so that, unnecessary disputes could be prevented. *"[p]eople in their natural state are basically good. But, this natural innocence, however, is corrupted by the evils of society."* (Rousseau). It is her need for justice for ill-treatment and ignorance during her childhood, the death of her husband and son which channelizes the emotion of revenge in her, demonising her and completing her transformation from the beautiful-eyed Meenakshi to the long, sharp-nailed Shurpanaka. (Arekar and Doibale). The tale depicted by Kavita Kane clearly states the situations and events that shape the characters. Surpanakha in many ways tries to withhold her genuine nature, however, her humiliations against human dignity finally lead her to be wicked. Kane's attempt to see the epic from the perspective of her chosen character served the purpose.

Works Cited

1. Arekar, Madhavi, and Kranti Doibale. "Shurpanaka: The Subversive Journey of a Woman Unheard in Kavita Kane's Lanka's Princess." *Sjifactor*, vol. VII, no. III July, July 2018, pp. 131–135, vpmthane.org/jbcapp/upload/m6/28.pdf, <https://doi.org/2018>.
2. Atlas, Nava. "Literary Ladies Guide." *Literary Ladies Guide*, 25 Dec. 2017, www.literaryladiesguide.com/author-quotes/quotes-jane-eyre-charlotte-bronte/.
3. Joshi, Kapila, and Kaushal Kishore Sharma. "METAMORPHOSIS of MEENAKSHI to SUPARNKHA; a STUDY of the VILLAIN or VICTIM." *ECB*, no. Eur. Chem. Bull. 2023,12(Special Issue 9), 9 June 2023, pp. 686–690, www.eurchembull.com/uploads/paper/4ed6d67150e212fa3476817880a0b034.pdf, <https://doi.org/10.48047/ecb/2023.12.9.67>.
4. Kane, Kavita. *Lankas Princess*. 2017. New Delhi, Rupa Publishers, 2017, pp. 1–328, www.pdfdrive.com/search?q=lankas+Princess+by+kavita+Kane&pagecount=&pubyear=&searchin=&em=&more=true.
5. M. Rathod, Nehalben. "A Critical Study of Kavita Kane's Lanka's Princess." *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARSCT)*, vol. 2, no. 2, Jan. 2023, ijarsct.co.in/Paper7938.pdf.
6. Menon, Sujatha. "The Cry of the Marginal in the Kavita Kane's Lanka's Princess." *Langlit*, no. 2349 - 5139, 1 Mar. 2020, www.researchgate.net/publication/349336213_SURPANAKHA_THE_CRY_OF_THE_MARGINAL_IN_KAVITA_KANE'S_LANKA'S_PRINCESS, <https://doi.org/March,2020>. Accessed 16 Feb. 2021.
7. Ponmani, Gnana. "Surpanakha – a Wrong Woman or a Wronged Woman in the Lights of Kavita Kane's Lanka's Princess." *Research Gate*, 24 Dec. 2021, www.researchgate.net/publication/357311317_Lanka%27s_Princess.
8. Rousseau, Jean Jaques. Rousseau, Jean Jacques. *The Social Contract*. www.azquotes.com (29 th March, 2018).

EXPLORING ENVIRONMENTAL JUSTICE IN “SHERDIL: THE PILIBHIT SAGA”

Sharmistha Bhanja

Assistant Professor

Center for Management Studies, Jain (Deemed-to-be) University

Abstract:

Environmental justice theory asserts that environmental responsibilities and benefits are unevenly allocated across different social groups, generally along racial, economic, or social class lines. The film highlights the concept of distributive justice by underscoring how systemic inequalities can leave marginalised communities vulnerable to environmental threats without access to basic resources and protection from wildlife threats aligned with bureaucratic apathy. Gangaram, the dedicated ‘Sarpanch’ (village head) of Jhundao’s drastic step to help his community with the ensured compensation for victims of tiger attacks underscores the financial disparities in environmental policies and the need for equitable access to environmental benefits. By synergising Gangaram's quest for justice along with the literary critiques offered by David Schlosberg, Andrew Dobson, Vandana Shiva and others this study aims to epitomise how environmental policies can exacerbate disparities, leaving vulnerable communities to bear the brunt of ecological challenges. In essence, "Sherdil" serves as a thought-provoking exploration of environmental justice theory. Through its portrayal of systemic inequalities, environmental challenges and issues of distributive justice, the film compels viewers to contemplate the complex and multifaceted nature of environmental justice issues.

Keywords: Environmental Justice, distributive justice, recognition, corrective justice, environmental inequity.

The fundamental definition of environmental justice as discussed by Andrew Dobson is the “just distribution of environmental goods and bads among the human population” (20). In the preface of *Justice, Society and Nature*, Gleeson and Low concur with Dobson. Environmental ‘goods’(benefits) include agricultural areas, pure water, non-toxic food, and clean air, whereas environmental ‘bads’(drawbacks) include industrial hazardous wastes, mineral sites, and landfill sites. The classic definition emphasizes on fair distribution of environmental benefits and burdens among all communities, regardless of race, socioeconomic status, or other demographic factors. Environmental justice activists claim that marginalised communities deal with a disproportionate share of the brunt of environmental ‘bads’. Cinema and media have played a significant role in raising awareness about these issues, with films like "Sherdil" contributing to the discourse.

Branching from the Justice theory of John Rawls, environmental justice tackles environmental mitigation challenges through a four-fold perspective. Environmental justice acquires a distinct aspect from the "four-fold definition," as elaborated in the *Cambridge Handbook of Environmental Justice*. The first facet, distributive justice, aims for a fair distribution of both adverse effects and benefits across the nation. Procedural justice, the second fold, pertains to the political aspect, advocating for transparent and equitable handling of environmental issues through an inclusive decision-making process involving various societal classes. The third fold, Corrective justice, leans towards legislative measures, necessitating active enforcement of laws to shield marginalized and economically disadvantaged communities from environmental harm, demanding due compensation from the responsible party. The fourth and final fold, social justice, consistently underscores the interconnectedness of environmental justice with broader social and economic justice concerns, widening its scope significantly (Cambridge 10). These four pillars provide a robust foundation for the expansive trajectory of environmental justice. The broad spectrum of issues encapsulated under 'Environmental justice' transforms the theory into an umbrella term, encompassing concepts like 'environmental racism,' 'environmental inequity,' and 'environmental discrimination,'. This inclusivity imparts a pluralistic and pragmatic character to the theory, addressing various aspects such as distribution, recognition, political participation, and democratic decision-making processes, setting it apart from other branches of justice (Schlosberg 45).

“Sherdil” (2022), a poignant film directed by Srijit Mukherji presents a compelling narrative that serves as a prism through which to delve into the nuanced theme of environmental justice. Set in a remote village named Jhundao,

the movie provides a rich backdrop to explore the intricate dynamics of environmental inequalities, policy failure and sacrifices made by the poor villagers. As Jhundao faces simultaneously the dire consequences of deaths by starvation and relentless wildlife attacks, Gangaram, the dedicated 'Sarpanch', played by Pankaj Tripathi, grapples with the oppressive circumstances of environmental injustice. The film underscores how systemic inequalities can leave marginalized communities vulnerable to environmental threats. Gangaram's pursuit of justice highlights the theoretical concepts of agency and mobilisation within the context of environmental justice. Frustrated by bureaucratic indifference, he fabricates a terminal illness, adopting a desperate measure to secure compensation for his village. This portrayal accentuates the agency of marginalised individuals who, when left without recourse, are compelled to take extraordinary actions in the pursuit of justice.

This research paper aims to –

- i. Examine the myriad versions of environmental injustices portrayed in the movie.
- ii. Evaluate the accuracy of the film's depiction of environmental justice issues since this is a movie based on real incidents.
- iii. Examine the reception of the movie by the audience.
- iv. Discuss the implications of the film's representation of environmental justice for real-world advocacy.

The story of the movie is narrated by a police officer who declares to be the first-row audience of the narrative. The movie starts by showing Pankaj Tripathi walking into an administrative office where he expresses the pathetic condition he along with the villagers of Jhundao is surviving. Right from the beginning, the plight for official recognition of the villagers of Jhundao is evident as Gangaram says that their village comes under the administration of Gutipur but officials stress that it comes under Majhiala. He says "It can barely be spotted on the map" of India (*Sherdil* 01:58:59). "Our identity is partly shaped by recognition or its absence... Nonrecognition or misrecognition can inflict harm, can be a form of oppression..." (qtd. in Schlosberg 18). In this case, lack of recognition posed serious harm and oppression to individuals and the community as their plight remained unheard by the authorities. Gangaram goes on describing the pathetic condition of the village "Our village Jhundao is right beside the jungle. Wild animals like boars, deer, nilgais, elephants and many more are destroying our farmlands. The villagers are dying of starvation" (01:58:42). Along with this, drought, flood and other natural calamities are always on top of their heads. He urges government officials to help him receive any relief funds to help the villagers. Instead of helping him, the officials ask him to bring several certificates from various government departments. Illiterate, simple-minded and confused Gangaram fails to grasp the complex concept of the internet and the innumerable steps of processing his appeal from Panchayat office to Block to DM office, Commissioner, Secretariat to CM relief Fund and PM Relief Fund. Baffled, frustrated, and wearied Gangaram reads a notice that says "Near a tiger reserve, if someone is killed by a tiger while strolling or working in the field, the government will give them ten lakh rupees!" (01:37:59) and hatches a plan to save his people.

This movie is based on a real incident reported to police in 2017. Forest officials and police accused several people of abandoning their elderly in the wild to be mauled by tigers, placing their remains in the field and then claiming government compensation. The locals justified themselves by claiming that the elderly willingly walked into the woods to save their family from hardship (00:05:21). This film may remind the viewers of *Peepi Lives* (2010) by Anusha Rizvi, the scathing satire on poverty on the farmers' deaths and their reception by Indian politics and media. Unlike Natha in *Peepi Lives*, Gangaram decides to dedicate his life to the welfare of his village. To make his family and other villagers agree to his plan he fakes to have the final stage of blood cancer and only a few days to live. His grand plan involves him venturing deep into the jungle to find the Tiger. Every two days a search party would go to the jungle to find him. Once he locates the Tiger he would light up firecrackers to let the villagers know his location. He strictly instructs them to find his remains and plant them in his field then go to the concerned authority to demand the promised compensation. He justifies his leave as if he's going to die soon anyway if his death can bring better days for the next generation so that no one else has to live a life like Mahesh, a fellow villager, picking up a shovel and some stale food and waiting at the main road to get picked up as labourer along with two hundred others (01:38:48). In *The Routledge Handbook of Environmental Justice*, Rosie Day has linked distributive justice, one of the major pillars of environmental justice, to poverty, social deprivation and minority racial groups. Kyle Whyte while discussing the recognition paradigm of environmental injustices discussed the link

of both environmental and social injustices with poverty. Gangaram's dream of having a school, a hospital and electricity in Jhundao screams social inequalities faced by minorities. Sicotte and Bruelle have included such social inequalities in the broader environmental justice movement redefining the 'environment' as not just wilderness but rural and urban communities. Environmental justice identifies the disruptions that individuals endure in their everyday lives as a result of social injustices that endanger their existence. This connection between social justice and environmentalism has given environmental justice important viewpoints and helped to shape the movement into a localised, place-based movement (Sicotte and Bruelle 32).

In the jungle, Gangaram meets Jim Ahmad, a locally infamous poacher who justifies his hunt for the Tiger by saying "The reason why tiger kills is exactly why I kill the tiger. To survive" (00:58:18). Jim serves as a conduit for Srijit to highlight the ecological dimensions of environmental justice. The environment encompasses not just human beings but also the entirety of non-human nature, including animals, plants, landscapes, and ecologies, reflecting an inseparable shared essence rather than a divisible property (Introduction, Gleeson and Low). David Schlosberg, in his book *Defining Environmental Justice*, has successfully interconnected these two dimensions. His concept of environmental justice is more comprehensive and widely accepted, recognizing that discussions on environmental justice inherently involve considerations of ecological justice. Schlosberg integrates both ecological justice and environmental justice into a unified framework, asserting that principles of justice, such as distribution, recognition, capability, and participation, are applicable to both human and non-human domains. In essence, he contends that a broad array of theoretical concerns, concepts, and tools can be effectively applied to address issues of both environmental and ecological justice (Schlosberg 6). This extends the scope beyond mere environmental and ecological considerations, evolving into a practice that emphasizes acknowledgement, broadening decision-making processes, and fostering the essential capacities required for both human and non-human entities in individual and community functioning. Jim agrees to help Gangaram in his quest. On their quest to follow the pugmark, Jim reveals that the pugmark belongs to 'T-22', a specific Tiger. Upon learning the unique name of the Tiger, a surprised Gangaram remarks that even tigers have names and numbers like 'T-371', and 'T-22' in the jungle while humans have to go through many ordeals just to update their ration cards. Gangaram's remark questions the broader course on environmentalism which keeps its stress on preserving the animals and the natural elements. But what about the unfortunate humans like the people of Jhundao in it? Here lies the significance of the Environmental Justice movement. Being an anthropocentric theory, environmental justice addresses the unfortunate, impoverished people like Gangaram and his fellow villagers.

Meanwhile, his wife Lajjo, played by Sayani Gupta learns the truth about Gangaram's faking of his terminal illness. Terrified and at the same time exasperated Lajjo questions the integrity of other village elders about letting Ganga leave. She finally asks for the help of the local police station and forest department to arrange a search party for Gangaram. In the jungle, Gangaram finally locates T-22, sitting quietly and elegantly. Jim says that T-22 is not a man-eater and it has recently consumed a deer as its meal so it may not attack Gangaram. Desperate in his condition, Gangaram advances towards T-22 frantically to tease it. He pleads and he tries to irritate T-22 so that it would attack him while Jim aims on his target with his gun. By hearing all the hustle, the police and forest department people locate Gangaram and Jim with his gun aiming for T-22. Jim gets killed by the Police while trying to run away. Gangaram gets captured and accused of being guilty by Indian Penal Code section "120 B, 447, 429, 379, 34, Wild Life Protection Act 51 I and Arms Act Section 25" (21:34-24). In simple words, Gangaram gets accused of being in the company of a criminal like Jim Ahmad, trespassing in the forest, killing, theft of national property and criminal acts in furtherance of common intention. Upon asking about his side of the story Gangaram delivers a heartfelt speech about his ill fate along with his fellow villagers by saying, Sir, something is happening on the other side of the jungle, something we can't see. Due to this, the (hungry) animals are straying into the villages. (Starved)Villagers are running to the city. And the city-dwellers, well, their hunger has no end. The primary reason behind it all is poverty and starvation. (00:15:23)

He acknowledges his ill-stratagem of claiming the compensation offered by the government by being mauled by the Tiger. At the same time, he says that if only anyone would be such interested to hear him out, this day would never come and Jim would still be alive. He urges the Judge to grant him the highest punishment while he requests to make a national forest just for the poor villagers for their protection because the "poor are dying. Not poverty" (00:15:19). He says that people can come and visit just like they visit a zoo and promise on behalf of his people to behave just like wildlife. They would go to any extent just to make sure that their children would not go through the

imperishable hunger ever again. Listening to this heart-wrenching speech, Judge realises the truth and the gravity of his situation and he declares Gangaram free of all charges, giving it a proper cinematic climax. The uniqueness and peculiarity of Gangaram's situation catches the attention of a small-scale journalist in a local newspaper. Gradually, Gangaram's story spread like wildfire in social media and news channels with several hashtags like #saveJhundao, #justiceforGangaram, #sherdilGangaram etc. The narrator reveals the reason behind such uproar, "People were furious by the fact that a nation aiming for a trillion-dollar economy, had citizens who are willing to get killed by a tiger merely for ten lakh rupees" (00:19:06).

The limelight on Gangaram takes on a totally commercialised turn by showing Gangaram in a 'Tiger brand Chawanpraash' advertisement and inaugurating a film based on his life. Towards the end of the movie, Gangaram, Lajjo and their two kids are shown in a Five-star Hotel buffet where Gangaram is astonished by the dexterity of aristocrats and remarks "Look at the amount of food people are wasting here. We could feed all the kids in Jhundao with it" (00:08:24). Vandana Shiva, while discussing food crisis in a developing country like India says, "The food crisis reflects a deeper crisis--the creation of "redundant" of disposable people and, alongside them, the potential for violence and social and political instability" (Shiva 10). In a country where billions are already denied their right to food and doomed to famine and malnutrition, Gangaram's experience of food waste at a high-society party satirises the grandiose discourses about environmental justice and sustainability while sitting in air-conditioned hall rooms. While returning to their village in two deluxe cars with an eminent political bigwig, played by Srijit Mukherji who talks of commercialising all the places Gangaram had been in the jungle for tourism purposes. As the character played by Srijit acknowledges the plan is the brain-child of a certain high-profile minister, their conversation again questions the extent of human knowledge of the wild and their constant desire to exploit nature for the benefit of rich people by pushing the peripheral people more towards the periphery.

While discussing environmental justice and the rights of indigenous people, Laura Westra stresses Principle 14 of the Stockholm Declaration which states that indigenous people have the right to control their land and natural resources to maintain their way of life. Here, in the movie, "Sherdil" it is revealed that not only the indigenous people have lost control of both land and natural resources but also their basic human rights (Westra 4). By examining the movie through the particular lens of environmental justice we can stress the multitudinousness of environmental justice theory in application through visual representations. This paper has discussed the fundamental themes of environmental injustice portrayed in the film that examine the complicated relationship between social inequities and environmental concerns while putting human rights issues at the forefront. A thorough examination of issues like relocation, injustices to people's rights, and acknowledgement along with the education and information will help environmental justice groups in India become stronger. The prevailing development model has devolved into a mechanistic one, heralding death, degradation, and destruction. This fake growth paradigm has allowed a few individuals to become affluent while impoverishing the masses and the environment.

Works Cited:

1. Atapattu, Sumudu A, et al. *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable*. Cambridge, Cambridge University Press, 2020.
2. Dobson, Andrew. *Justice and the Environment: Conceptions of Environmental Sustainability and Dimensions of Social Justice*. Oxford, Oxford University Press, 1998.
3. Holifield, Ryan and Jayajit Chakraborty and Gordon Walker, ed. *The Routledge Handbook of Environmental Justice*. Routledge, 2018.
4. Low, Nicholas, and Brendan Gleeson. *Justice, Society, and Nature: An Exploration of Political Ecology*. New York; London, Routledge, 1998.
5. Newton, David E. *Environmental Justice*. Second. ABC CLIO, 2009.
6. Peepli [Live]. Dir. Anusha Rizvi. Perf. Omkar Das Manikpuri, Raghubir Yadav, Shalini
7. Vatsa, Malaika Shenoy, Nawazuddin Siddique, and Naseeruddin Shah. UTV Motion Pictures, 2010.
8. Rawls, John. *A Theory of Justice*. Revised Edition. Harvard University Press, 1999.
9. Schlosberg, David. *Defining Environmental Justice*. Oxford University Press, 2007.
10. *Sherdil: The Pilibhit Saga*. Dir. Srijit Mukherji. Perf. Pankaj Tripathi, Neeraj Kabi and Sayani Gupta, Gulshan Kumar, T-Series and Reliance Entertainment, 2022.
11. Shiva, Vandana. *Soil Not Oil: Environmental Justice in an Age of Climate Crisis*, North Atlantic Books, 2008
12. ---. *The Vandana Shiva Reader*. University Press Kentucky, 2015.
13. Sicotte, Diane M., and Robert J. Brulle. "Social Movements for Environmental Justice through the Lens of Social Movement Theory." *The Routledge Handbook of Environmental Justice*, edited by Ryan Holifield et al., Routledge, 2018, pp. 25–36.

18. Steady, Filomina Chioma, ed. Environmental Justice in New Millenium. Palgrave Macmillan,2009.
19. Stein, Rachel, ed. New Perspectives on Environmental Justice. Rutgers University Press,2004.
20. Westra, Laura. Environmental Justice and the Rights of Indigenous Peoples, Routledge,2013.

A CHANGING PERCEPTION OF SOCIAL MEDIA AND ITS IMPACT ON YOUTH WITH SPECIAL REFERENCE TO MUMBAI CITY.

¹Ms. Sowmiya Kumar, ²Dr. Nivedita Manish

¹ Ph.D research scholar, Department: Mass Communication & Journalism,
Pacific Academy of Higher Education and Research University, Udaipur-313003

²Assistant Professor, Department: Mass Communication & Journalism
Pacific Academy of Higher Education and Research University, Udaipur-313003

Abstract:

It is essential to understand and evaluate the need for a study. Research can be done from many different vantage points, and with many different types of data. The significance of the topic at hand cannot be overstated. One of the most compelling is a desire to better grasp the study's central subject. Timeliness and potential for large-scale social impact are our top priorities when choosing a research topic. Given social media's extensive impact in the modern world, it served as the study's primary emphasis. They participate in social media frequently for many different reasons. Among young people, Instagram is the most widely used social media network, followed by Facebook and YouTube. Instagram gives young people a way to increase their online visibility by letting them make and share films and GIFs within their social networks. The importance of new media in the context of cultural and mental health issues can only be better understood via research. Modern youth are so engrossed in their mobile devices that they overlook to develop meaningful relationships with those closest to them. Due to the country's emphasis on family and tradition, it is unusual to see young people in India creating their own online subculture. The study's potential psychological consequences are also important. The psychological aspect is considered as a major issue since young people nowadays are more susceptible to anxiety and sadness than ever before. The increased prevalence of anxiety and sadness among today's youth may have multiple causes, but it's important to keep in mind the central role that social media plays in this epidemic. Finally, research into the impact of social media on young people is essential.

Keywords:

Social Media, Changing perception, Effects of social media on family and youth.

Introduction & History of Social Media

1. Introduction:

With the rise of new media, India's telecommunications and IT sectors saw radical transformations. Today's society uses popular social media platforms in various contexts. The advent of the Internet ushered in a period of unprecedented revolutionary change and transformation across the globe; this was especially true in the realm of social media, where many new developments have since emerged.

Types of social media and various platforms:

Facebook:

Mr. Zuckerberg introduced "Facebook," as it was first called, in February 2004; the name was borrowed from the first-year orientation packets that profiled students and faculty. Over half of the undergraduate population at Harvard had a profile after one month, with 1,200 students signing up in the first 24 hours.

LinkedIn:

2002 LinkedIn's co-founder Reid Hoffman started the company in his homeroom; the website didn't go live until May 5, 2003. LinkedIn, now led by Ryan Roslansky, is at the helm of a multifaceted organisation with income streams that include membership fees, advertising sales, and recruitment solutions. With the closure of the LinkedIn acquisition in December 2016, Microsoft united the top professional cloud with the top professional network.

WhatsApp:

Jan Koum and Brian Acton, who had worked at Yahoo for a combined 20 years, founded WhatsApp. Although WhatsApp became a part of Facebook in 2014, WhatsApp is still operated independently, with an emphasis on creating a messaging service that is quick and reliable no matter where you are.

Instagram:

Instagram is a well-liked platform among today's youth. Its debut occurred in 2010 after years of development. Most users download this software to share photos and create short videos (30 seconds or less) with friends. There has been a meteoric rise in this method's popularity among today's youth.

Twitter:

Twitter, the online microblogging service disseminating short messages of up to 280 characters (tweets), significantly impacted early 21st-century politics and culture.

Telegram:

Among young people, Telegram is one of the most well-liked social networks. Instagram is a photo and video-sharing application created in 2010. Its most well-known function is the ability to create short video clips in under 30 seconds.

YouTube:

YouTube was created on February 14, 2005, by Chad Hurley, Steve Chen, and Jawed Karim. The developers of YouTube set out to make it easy for anyone to share their videos with the world. There were no practical alternatives to YouTube until its creation.

Review of Literature:

In his study titled "The Impact of Social Media on Society," researcher Amdie (2015) emphasises the significant role that social media plays in modern society, culture, and the economy. The divide between countries is narrowed thanks mainly to social media's ability to facilitate communication. Relationships within the family are emphasised, and social media that promotes criminal behaviour is singled out for criticism. It also highlights the benefits that people have from using social media. It provides an opportunity to practise grammar and enhance one's ability to communicate. The focus is on mental health issues, including stress, anxiety, and depression. The researcher has only discussed the negative aspects of social media and has done so in a very generic way since this is a qualitative study instead of a quantitative one.

The Impact of social media on students' schoolwork is the subject of a recent study published by Lahiry, S., Choudhury, S., Chatterjee, S., and Hazra (Lahiry et al., 2019). The effects of social media on students' grades and friendships were studied in a cross-sectional survey conducted at an East Indian medical school. The research design is a cross-sectional study, and the sample size is 650 students who are all readers of the Journal of Education and Health Promotion. The decision to pair a student from a medical background with the rest of the group has positive and harmful repercussions on the quality of their friendships. The study's authors paid More attention to Facebook than any other social network—the observed void in geographically focused research.

In this study, we focus primarily on social media's role in the genesis of modern societies. It's 2021 (Sengar). It also highlights the significance of social media in attracting new customers and raising brand recognition among the general public. As things stand now, social media is a crucial factor in the successful development and expansion of businesses. One area where more study is needed is the significance of social media to corporate growth, which has been brought to light here.

According to a recent study (Siddiqui, 2016), This study examines the effects of social media in several fields, including the academic, the commercial, and the social spheres. It focuses mainly on how far this influence on children lasts. The good and bad effects that technology would have on pupils were also discussed. In our country, no research has been done to determine how much of an effect social media is having on young people.

DATA ANALYSIS AND INTERPRETATION

Introduction: As countries invest more in technology and more people have access to electronic devices, the influence of social media grows. The significance of social media has grown alongside the widespread availability of electronic devices.

Preliminary Examination of the Data Using Questionnaires: We have employed a questionnaire-based qualitative research strategy in this study. Primary data comes from seeing, interviewing, and surveying social media users.

SECONDARY DATA

Several books, journals, reports, maps, articles, magazines, and the Internet were consulted for secondary data to establish an alternative answer to the city of Mumbai's preexisting problem.

Response rate: Fifty people were randomly selected from a pool of residents in a few cities in Maharashtra, such as Mumbai, and requested to participate. A self-administered questionnaire with adequate blank spaces and thorough questions was used to compile the data for this investigation.

The objective of the Research:

1. To understand the usability trend and perception of social media among youth.
2. To examine what types of social media are frequently used as a source of information.
3. To understand the changing notions of social media and how it has turned out to be an addiction for youth. (Especially concerning hashtags, social media languages, Image filters, comments and the viewing percentage of the images).
4. To determine how much social media affects family relations and youth.

HYPOTHESES USED FOR THE STUDY

The following Null Hypotheses (Ho) have been formulated to understand the relationship between the users who use various types of social media in Mumbai and the challenges youth face in the current scenario.

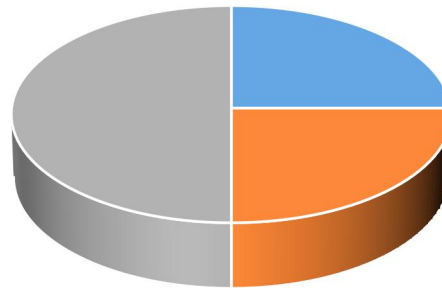
Ho1: - There is a significant relationship between the perception of youth on social media.

Ho2: - There is no significant relationship between the Impact of social media and the method used to control addiction, especially among youth.

Ho3: - social media has no significant impact on the youth in Mumbai.

Ho4: - There is no significant relationship between the family of youth affected by social media and other external factors.

Impact of Social Media on Youth in Mumbai City

■ Positive ■ Negative ■ Neutral ■

Findings:

The data analysis revealed a significant correlation between the factors that are relevant to each hypothesis. It reveals that there is often a negative consequence despite the generally good significance of young people's social media usage.

Conclusion:

Teenagers today aren't only using social media to share photos anymore; they're also learning new things, keeping up with the latest fashions, and creating creative ways to apply these skills. They also use social media to learn new things and develop their expertise. Although this is a beneficial aspect of young people's use of social media, there is a dark side: kids are steadily becoming hooked to social media due to the large amount of time they spend on sites like Instagram and YouTube, where they are constantly exposed to new information and trends. Factors such as age, gender, and household wealth all played crucial roles in shaping how social media affected young people. In the present context, the effects of social media on young people are neutral.

References

1. Amedie, J. (2015). *Scholar Commons. The Impact of Social Media on Society Pop Culture Intersections.* http://scholarcommons.scu.edu/engl_176http://scholarcommons.scu.edu/engl_176/2
2. Lahiri, S., Choudhury, S., Chatterjee, S., & Hazra, A. (2019). Impact of social media on academic performance and interpersonal relation: A cross-sectional study among students at a tertiary medical centre in East India. *Journal of Education and Health Promotion, 8*(1).
3. Sengar, A. S. (2021). T. impact of social media on business growth and performance in India. A. J. of R. in B. E. and M. 11(12), 27-31.
4. Siddiqui, S. (2016). Social Media Its Impact with Positive and Negative Aspects. In *International Journal of Computer Applications Technology and Research. 5*(2).

MARGINS TO MAINSTREAM: TRANSGENDER NARRATIVES IN BOLLYWOOD FILMS

¹Gadamsetty Surya, ²Maanav Girish

¹Assistant Professor, Global Institute of Management Sciences, Bengaluru.

²B.C.A I Sem Student, Global Institute of Management Sciences, Bengaluru.

Abstract:

Although the transition is a common occurrence in our daily lives, getting a benchmark for any form of transition makes it stand out from others but people typically take time to accept the transition. In light of this, this research paper analyses the period of transition in film studies with regard to Bollywood on how their move from common concepts to the themes of transgender and same-sex love tales got accepted. This is related to the recently developed stream of film studies in the English department as well as the stream of gender studies in the English department that focuses on transgender, lesbian, and homosexual people. To state the transition, the researcher selects certain films from the Bollywood industry and through the use of qualitative and analytical research, the researcher attempts to state the transformation in acceptance by performing interdisciplinary studies and integrating gender studies into film studies.

Keywords: Transition, transgender, lesbian, gay, gender.

Introduction:

Human society undergoes various changes and evolution regularly but accepting the change is time taking because of the strictly adhered rules and beliefs in the minds of people. Let us draw back to science which people did not accept in the beginning but welcomed with time theories like Darwin's evolution theory or when the theory about the earth being oval in shape not flat had major debates during the ancient time due to the strong beliefs in their minds. In the same way, the belief in opposite-sex love and marriage is considered an accepted marriage institution, if it is narrowed down belief in traces of same-caste and religion marriage can also be observed majorly. In the same way, opposite-sex love, roles, scenes, and characters in film studies can be noted for the reason of generating humor in the early 1800s and 1900s film industry. These footprints can be observed in Bollywood movies like "Anjam" directed by Rahul Rawail, Kabir Sadanand's movie "Tum Milo Toh Sahi", "Kaali Topi Laal Rumaal" directed by B. Vijaya Reddy and many more represent the characters of trans-women roles to generate humor even in this present time with the development of social media like Instagram reels or YouTube shorts content creators still make fun with LGBTQ+ roles but the presence of mind of Bollywood filmmakers had changed with the time many filmmakers tried to represent Transsexuals and Transgender movies. The researcher chooses a few films from the Bollywood film industry to trace the transition and acceptance namely, Fire (1996), Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga (2019), 377 Abnormal (2019), Shubh Mangal Zyada Saavdhan (2020), Badhaai Doo (2020), Chandigarh Kare Aashiqui (2021), and Maja Ma (2022).

Review of Literature:

The review of literature focused from 2018 to 2022 various researchers focused on Bollywood movies portrayal but with a comparison of different movies and few research papers focused on Malayalam movies and their representation.

1. Rashmi Raja in her research paper "V. R. An Analysis on the Representation of LGBTQ Community in Hindi Cinema" examined how mainstream Hindi cinema has portrayed the queer population, and particularly how homosexuality has been portrayed over the past two years. They looked at the portrayal of them coming out of the closet, the way homophobia and the shame associated with it are dealt with, the level of public acceptance, and the human rights viewpoints contained.
2. Mammen, A. A. in her research paper "Queer Ecologies – Research Paper [May 2021]: The Portrayal of Queerness in Malayalam Films" centered on LGBTQ+ performances in movies like Randu Penkuttikal (1978), Deshadanakkili Karayarilla (1986), Chanthupottu (2005), Njaan Marykutty (2018), and Moothon (2019), the

portrayal of queerness in Malayalam films has taken a brave stand. These performances brought to life the harsh realities and injustices that these sexual minorities must endure.

3. Darshana Chakrabarty in her research paper "The Representation of LGBTQ Community in Indian Parallel Cinema and Its Audience Reception" focused on how the LGBTQ community is portrayed in Indian parallel cinema and how the audience reacts to it, as well as how these topics are shown to inform the audience and how they are reacted to by viewers. The article explores the beliefs, perceptions, and misconceptions around the topics with a focus on Rituparno Ghosh's films and works to improve how they can be depicted in cinema to have an impact on the audience and work towards a healthy society.
4. Mehak Chugh, and Lalit Kumar, in their research paper "A Study On The Portrayal Of Different Sexualities In Indian Cinema And Its Acceptance In Indian Society With Special Reference To Delhi NCR." Presented how various sexual orientations are portrayed in Indian cinema and how society views them. While conducting research for this study, it became clear that Delhi NCR residents are open to LGBTQ representation in mainstream cinema, regardless of their age group as a whole, their gender or sexual orientation, or even just their personal preferences. It became clear that when the subject of LGBTQ representation is brought up in an intensely personal and realistic manner on OTT platforms.

Methodology:

The researchers opted for interdisciplinary research by combining film studies and gender studies to propose accurate outcomes. The researcher also considers qualitative research by examining texts of gender studies and exploratory research by focusing on the aim of representation and acceptance of transsexuals and transgender representation in Bollywood movies.

Research Objectives:

1. To examine the role of Bollywood movies on Transsexuals and Transgender.
2. To find the change in the acceptance of the audience on LGBTQ+ theme stories.
3. To identify the change in the representation of Transsexuals and Transgender characters.

Discussion:

Movies are a great platform that inspires people all over the world and it helps in shaping the minds of people as it reaches the common audience of educated professionals. The best example can be traced back to the impact made by the serial "Ramayana" in 1987 where people believed the actors are real form of gods. A newspaper article in "The Hindustan Times" mentioned the "Ramayan effect: Arun Govil blesses woman as she lays at his feet, prays to him at airport" On October 2 2022 this implies that any visual representation can lead to long-lasting impact in the minds of people. With the expansion of technology and business, pan-India and world films became common. So, the impact of movies on shaping the audience's minds is currently on the global platform.

Researchers had currently chosen the movies from the year 2018 to 2022 to present the change in acceptance of themes the movie Fire (1996) is chosen to bring out the difference.

Fire (1996):

The movie Fire (1996) by Deepa Mehta is considered as first Indian Lesbian movie. Shabana Azmi and Nandita Das, played Radha and Sita, the wives of two brothers who fall in love with one another, in the lesbian love story. A servant finds out about the relationship and notifies one of the husbands, throwing the family into full disarray. After many difficulties, including a real and metaphorical "trial by fire," the two ladies decide to separate from their husbands and start a new life together.

A few weeks after the film's debut, Extremists of the Hindu Right specifically targeted director Deepa Mehta and the two starring actresses for assault and abuse. In Delhi and Mumbai, screenings of the movie were disrupted and vandalised by angry mobs who said it promoted "perversion" and insulted Hinduism. The theatres where the film was shown were also vandalised, and posters were torn down. The overt portrayal of a lesbian relationship on television in India sparked a heated debate over topics like freedom of speech and homosexuality. However, the movie received a lot of positive support, which led to a successful and continuous run in Indian theatres and it also

gave queer sexuality widespread exposure. Additionally, it led to various forms of advocacy on the subject and gave LGBT people much-needed visibility.

377 abnormal (2019):

377 abnormal directed by Faruk Kabir was a breakthrough the event to present the issues regarding section 377. The title itself projects the ironical presentation where the meaning suggests “377 ab normal” which means same-sex love is now normal. The movie brings all the real happenings. It portrays the lives of persons who were severely impacted by Section 377 for many years. The 2018 case of Navtej Singh Johar v. Union of India, in which a five-judge Supreme Court constitution bench heard the arguments of five petitioners for four days straight, served as the inspiration for the film. Faruk Kabir depicts the journey of LGBTQ community members in this film, providing viewers a taste of the challenges, persecution, and struggles that these people go through in order to obtain justice before the Supreme Court on September 6, 2018.

Along with true personalities, the film depicts actual events in India's LGBT history. Keshav Suri, the son of famed hotelier Lalit Suri and the future owner of the Lalit Group of Hotels, is one of the fictional characters based on actual people. In the film, he is depicted as gay and he is certain about it. The increasing number of homophobic attacks on the LGBT community, such the one that occurred in the Colorado gay club, led Keshav Suri to seek legal assistance in order to combat it, most notably through Section 377. Keshav Suri, played by actor Sid Makkar, appears in the film.

The film switches to flashback mode and displays the past of other petitioners. The main character of the narrative is a Lucknow resident named Arif Jafar (Zeeshan Ayyub), who was the first person to be detained in accordance with Section 377 in 2001. The "Bharosa Trust," an NGO that offers AIDS education and support, was founded by Arif Jafar. In addition to being gay himself, he was also an activist for AIDS, HIV, and LGBT rights, and the authorities took him to jail for this reason alone. Jafar was sentenced to 17 years in prison for spreading the notion of "unnatural sex" as a result of the compelling arguments made by the defence attorney Narendra Kaushal. Jafar was accused of indulging in sexual acts that are outside the laws of nature. (First post)

Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga (2019) :

Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga directed by Shelly Chopra Dhar tries to bring out the reserved mindset of people at the beginning of the movie, it starts with relatives and family questioning sweetie Chaudhary's marriage update without asking about her concern. This represents the suppression of freedom of speech or concern of choice. The movie also questions people's mindset when sweetie Chaudhary asks Sahil Mizra “Why does everyone have one-track mind?” which represents people's belief in heterosexual relations and it brings the question of acceptance of transexual identity and this concept is passed to the coming generations which can be observed in the flashback of sweetie Chaudhary's school memory when their friends unlock the secret of her love with a girl which lead to bullying and cornering her. Director Shelly Chopra Dhar brought the conservative mindset of heterosexuals where her brother considers it as a “disease” rather than understanding, the director also brings the inferiority complex and hesitation of coming out of the closet through the lines of Kuhu mentioning that “if you call yourself abnormal, what do you expect from other people”. The movie parallelly brings the change in each generation when Balbir Chaudhary has a passion for cooking and never takes the chance to cook in the absence of his mother, this represents the conservative beliefs that a man should not enter the kitchen and the movie also brings the importance of art and drama where Sweetie depicts her emotions through painting and the story is represented through drama to make people understanding it can also be observed the reality when audience walk out form the drama during the projection of love between two girls.

Shubh Mangal Zyada Saavdhan (2020):

Shubh Mangal Zyada Saavdhan is directed by Hitesh Kewalya. The story is about Aman and Karthik's story, which is featured in the film Shubh Mangal Zyada Saavdhan, is a novel addition to the love stories that have traditionally been depicted in Indian cinema. The Tripathi family's social circle, which is unwilling to accept any standard of sexuality other than hetero, is another excellent example of how homophobia permeates Indian society. (Kumar, P.). The movie brings out how a homophobic family reacts to their gay son's love. The movie presents people mindset of believing as a disease when Ayushmann Khurrana is questioned by the uncle played by Manurishi Chaddha.

"Aapne kab decides kiya ki aap gay nahi banoge," the latter responds. (When did you decide against coming out as gay?) and also Gajraj Rao, who plays Aman's father Shankar Tripathi, is a scientist with a pragmatic outlook on everything but his son's sexual preference. The Tripathi family struggles to accept the 'illness' and the ramifications it has for society after hearing Kartik and Aman's shocking news. The movie director brings out the movie in a humour way and Suttle way and at the same time in a thought-provoking way. The climax of movie where most of the characters in the movie watch the news when Section 377 is repealed on September 6, 2018, before the movie comes to a close. The movie tries to make it very apparent that sex between consenting adults in private is now legal on a national level, regardless of the gender of the people involved, by concluding the story with the reading down of Section 377. The movie makes an effort to avoid coming across as overly didactic, so it includes as much humour as it can, even if some of it occasionally looks forced. (Niladri R. Chatterjee)

Chandigarh Kare Aashiqui (2021):

Chandigarh Kare Aashiqui directed by Abhishek Kapoor represents the acceptance and society's acceptance of a man-loving transwoman. The movie presents restriction of gender options in many mobile applications with male and female, the theme of hesitation and inferiority complex is also represented in the movie through the presentation of scars (suicide attempts) on her hands, According to sobering findings from a research that was just released by the American Academy of Pediatrics, transgender adolescents attempt suicide at alarmingly high rates, with transgender boys and non-binary youth having the greatest rates.

The hesitation to unlock her secret of transition from a man to a woman Maanvi brar, runs away from reality and her habit of changing her workplace, is presented, this implies the mindset of many transgender to move away from their birthplace and start a new beginning. In reality, family and society acceptance plays a vital role, this movie presents how her mother and relatives taunt her about her gender change. The change in the acceptance of Manvinder and his family is brought close to reality where they change their decision after the reveal of truth by Maanvi but the movie also brings the concept of failure of society's role during Manvinder family berate Maanvi and the people surrounded by them start posting it in social media but at the end of the movie the director presented the concept of love is love by Manvinder time taking to understand the transgender process and accepting the love by meeting doctors, an educated transgender (who is jobless which brings up the restriction of transgender's in many roles).

Maja maa (2022):

Maja maa directed by Anand Tiwari represented the theme of transsexuals but of a married woman who is in the closet of women though she knows she is lesbian, the movie acts as an eyeopener and inspiration to all married women who silenced themselves to the pressure of family and society. The movie reveals the change in behaviour of society and Pallavi's husband on Pallavi when they get to know she is lesbian, the director represents the change in the behaviour of the family too Pallavi's son mentions "I had treated you as a god but you lost that carder" and his activity of taking his mother to a baba considering lesbian as ill represents his unwillingness of welcoming same-sex love. The movie also brings up the extant nature of obsession with respect from society when Tejas Patel's alliance gets in trouble when they are informed about Pallavi's character. It also brings up the concept that education is different from the character of acceptance, Pallavi's son foreign returned closed mindset but the acceptance and support of Pallavi's daughter Tara Patel who is pursuing her Ph.D. in gender studies can be observed. This concludes the outraged understanding of LGBTQ+ can be gained by understanding gender studies in depth, this also brings the unhappy nature of Tara's father and brother in her area of Ph.D. The movie in conclusion presents how a married woman comes out of the closet. As rightly mentioned by Eve Sedgwick considers a 'Coming out. In her book, Epistemology of the Closet (1990) Eve Sedgwick argues that everyone to some degree desires to be a snitch.

Badhaai Doo (2022):

Baadhai Doo directed by Harshvardhan Kulkarni tried their best to bring out different types of mindsets when they are homosexuals. The character of Shardul can be seen as scared to bring his identity out and keeps it secret only with Sumi, whom he asks to marry him as she is lesbian, and by mentioning let's marry and let's lead an individual life. The movie also brings the age factor to same-sex love when Shardul's boyfriend leaves him as he is young when compared to him. The character of Sumi and Rimjim (Sumi girlfriend) can be observed as daring when the

secret comes out but Shardul tries to hide the secret and acts as power husband by giving commands to Sumi in front of his colleagues. Guru Narayan who is a lawyer and Shardul boyfriend also asks Shardul to be courageous enough to identify his gender in public. The movie closes with the question of the adoption of a baby, which is not possible until one has opposite-sex parents and which leads them to remain married and adopt a baby followed by taking care as same-sex parents individually (Sumi and Rimjim; Shardul and Guru Narayan). Finally, the movie also brings many stereotypes, when the movie opens with the marriage proposal without concern for Shardul where the presentation of body shaming can also be seen when his uncle mentions that fat chubby girls are good for marriage and also color discrimination when Sumi is questioned on her dark skin by the marriage proposal. The movie also provides knowledge of same-sex dating apps available to educate people. In conclusion, As rightly mentioned by E times, in the movie “as members of the homosexual and lesbian community who live in the closet, Sumi and Shardul lead parallel and socially repressed lives. They believe that by choosing a compromise marriage to appease their overbearing families, they will have cover to pursue the partners of their choice.”

Analysis:

The analysis of all the movies represents that same-sex love is a disease. Many researchers mentioned that this is the effect of cultural and societal norms. There is a growing consensus among experts that, in the words of Baunach (2012) “changing attitudes toward same-sex marriage reflects a cultural shift”. The acceptance of these movies can be observed as a greater shift compared to the time period of movie “Fire”. These movies also represent that education doesn’t make one aware of the same sex but it is the knowledge one should have by pursuing gender studies.

These movies also represent how the LGBTQ+ community is rather transsexuals and transgender face mental issues in order to accept their gender in public. As mentioned by Mental Health America “According to one study, LGBTQ+ individuals needed mental health treatments at a rate that was 2.5 times higher than that of their straight peers. They are, however, also particularly vulnerable to humiliation, terror, prejudice, and traumatic or unfavourable situations.”

One more common theme in all the movies that can be observed is the pressure of opposite-sex marriage or the assumption of their children’s gender and arranging a marriage proposal. According to the LGBTQ couples in a study mentioned that "Legally speaking, same-sex unions are required. However, when you have access to a new institution or ceremony, such as marriage, it might alter how people perceive themselves and their relationships from a social perspective."

Thus, the movies “ Fire, Badhaai Doo, Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga, 377 Abnormal, Shubh Mangal Zyada Saavdhan, Chandigarh Kare Aashiqui, and Maja Ma brings a major shift in their themes of acceptance and to present the issues regarding transsexuals and transgenders.

Conclusion:

When the Supreme Court decriminalized homosexuality in 2018, Justice DY Chandrachud quoted the late Justice Leila Seth and said, "The right that makes us human is the right to love. To criminalize the expression of that right is cruel and inhumane." It brought major relief to Transgender and transsexuals in the legal stream but in the social stream, it can be mentioned that still there is a need for great change in the minds of people. Though analyzing the movies “Fire, Badhaai Doo, Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga, 377 Abnormal, Shubh Mangal Zyada Saavdhan, Chandigarh Kare Aashiqui, and Maja Ma it can be observed that the film makes tried their best to bring the underlined concept close to reality without making it absurd. In order to ponder on the issue of justice for this gender demography and to advocate for them, these films offer an insider's perspective into Indian households and psyches. They act as amplifiers to bring attention to, promote understanding of, and value for LGBTQ concerns.

References:

1. Azmi, Shabana, Nandita Das, Ranjit Chowdhary, Kulbhushan Kharbanda, and Deepa Mehta. Fire. Canada: Trial by Fire Films, 1996.
2. Baunach Dawn Michelle. 2012. “Changing Same-sex Marriage Attitudes in American from 1988 through 2010.” *Public Opinion Quarterly* 76(2):364–78.

3. academic.oup.com/poq/article-abstract/76/2/364/1819280
4. Chakrabarty, Darshana. (2021). The Representation of LGBTQ Community in Indian Parallel Cinema and Its Audience Reception. 10.13140/RG.2.2.30686.56642.
5. www.researchgate.net/publication/348818135_The_Representation_of_LGBTQ_Community_in_Indian_Parallel_Cinema_and_Its_Audience_Reception
6. Chatterjee, Niladri R. "'LOOK LIKE A NORMAL JODI': HOW QUEER IS SHUBH MANGAL ZYADA SAVDHAN? i." (2020).
7. ir.nbu.ac.in/bitstream/123456789/4560/1/NEGOTIATIONS%2C%20Vol%203%2C%20%28MARCH%202020%29_01.pdf
8. HT Entertainment Desk, Ramayan effect: Arun Govil blesses woman as she lays at his feet, prays to him at airport. Watch, Hindustan Times. Oct 02, 2022.
9. www.hindustantimes.com/entertainment/tv/ramayan-effect-arun-govil-blesses-woman-as-she-lays-at-his-feet-prays-to-him-101664679002823.html
10. Kabir, Faruk , Director . 377 AbNormal zee 5, 2019.
11. Kapoor, Abhishek, Director. Chandigarh Kare Aashiqui, T-Series, 2021.
12. Kewalya, Hitesh, Director. Shubh Mangal Zyada Saavdhan, T-Series, Colour Yellow Productions, 2020.
13. Kulkarni, Harshavardhan, Director. Badhaai Do, Junglee Pictures, 2020.
14. Kumar, P. . (2022). Hero loves Hero: Understanding the Changing Rendition of Sexuality through the Movie Shubh Mangal Zyada Saavdhan. *RESEARCH HUB International Multidisciplinary Research Journal*, 9(1), 10–13.
15. doi.org/10.53573/rhimrj.2022.v09i01.002
16. LGBTQ+ Communities and Mental Health
17. mhanational.org/issues/lgbtq-communities-and-mental-health
18. Mammen, A. A. . (2021). Queer Ecologies – Research Paper [May 2021]: The Portrayal of Queerness in Malayalam Films. *SMART MOVES JOURNAL IJELLH*, 9(5), 277–296.
19. doi.org/10.24113/ijellh.v9i5.11066
20. Mehak Chugh,Lalit Kumar, "A Study On The Portrayal Of Different Sexualities In Indian Cinema And Its Acceptance In Indian Society With Special Reference To Delhi Ncr.", *International Journal Of Creative Research Thoughts (IJCRT)*, ISSN:2320-2882, Volume.10, Issue 3, pp.d346-d373, March 2022.
21. www.ijcrt.org/papers/IJCRT2203379.pdf
22. New Study Reveals Shocking Rates of Attempted Suicide Among Trans Adolescents by HRC Staff
23. www.hrc.org/news/new-study-reveals-shocking-rates-of-attempted-suicide-among-trans-adolescens
24. Pleadars "377 Ab Normal movie review", November 2, 2020.
25. blog.ipleaders.in/377-ab-normal-movie-review/#:~:text=and%20Maanvi%20Gagroo.-,Summary%20of%20the%20movie,i.e%20Navtej%20Singh%20Johar%20V.
26. Rashmi Raja V. R. An Analysis on the Representation of LGBTQ Community in Hindi Cinema. *Res. J. Humanities and Social Sciences*. 2018; 9(1): 177-182.
27. rjhssonline.com/HTMLPaper.aspx?Journal=Research%20Journal%20of%20Humanities%20and%20Social%20Sciences;PID=2018-9-1-31
28. Shelly, Chopra Dhar, Director. Ek Ladki Ko Dekha Toh Aisa Laga Vinod Chopra Films, 2019.
29. Tiwari, Anand, Director. Maja Ma, Leo Media Collective, 2022.
30. Upadhyay, Karishma "77 Ab Normal movie review: Indian LGBTQ community deserves a better film than this patchy, soulless affair", *First Post*, March 26, 2019.
31. www.firstpost.com/entertainment/377-ab-normal-movie-review-indian-lgbtq-community-deserves-a-better-film-than-this-patchy-soulless-affair-6326611.html

स्वातंत्र्योत्तर हिन्दी उपन्यास में स्त्री विमर्श

ज्योत्सना आर्य सोनी

असिस्टेंट प्रोफेसर

एस आर एन आदर्श कॉलेज चामराजपेट बेंगलुरु

सारांश: स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात साहित्य में एक नई धारा पल्लवित होती हुई हमारे समक्ष आई। जिसमें स्त्री के अस्तित्व के प्रति जागरूकता, सामाजिक अराजकता, नैतिकता के प्रति विरोध, भीतर का खोखलापन, जीवन के प्रति निराशा एवं कुंठा, नवीन मूल्यों की स्थापना आदि स्वर मुखरित हुए। जिसकी दिशा परंपरागत साहित्यिक मूल्यों को नकारते हुए युगीन उपन्यासों में आधुनिकता की दौड़ में विघटित होते संबंधों की सच्ची कहानी दिखाई देती है। स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात उपन्यासकारों ने नारी के व्यक्तित्व निर्माण करने वाली मूल प्रवृत्तियों प्रवेश के महत्व को स्वीकार करते हुए उसकी स्वच्छंद अभिव्यक्ति में बाधक सामाजिक मान्यताओं की संगतता और असंगतता पर गहराई से विचार किया, और उसे अपने साहित्य में अभिव्यक्ति दी। रूढ़िवादी परंपरा के विरोध में उभरते हुए स्त्री विमर्श ईश्वर ने स्त्री जगत को बेहतर बनाने के लिए प्रयास किया है।

प्रस्तावना

नारी धरती की तरह धैर्य और सहनशीलता का महासमुद्र। सृजन का आधार। पुरुष की सहचरी, अर्धांगिनी। दया, त्याग, ममता की अक्षुण्ण खान, प्रेम स्नेह विश्वास का अथाह सागर। सौन्दर्य की प्रतिमूर्ति, प्रेम और स्नेह की देवी ईश्वर कितने गुणों से परिपूर्ण नारी के अनेक रूप हैं। वह लक्ष्मी के रूप में पूज्या है, धन-धान्य भरने वाली अन्नपूर्णेश्वरी है। जीवन गड़ने वाली सजुना है। जीवन के सुख दुख को बांटने वाली अर्धांगिनी है। जीवन को दिशा देने वाली सहचरी है, मित्र है। मौत के गर्त में जाकर जीवन को गढ़ने वाली है और मानवता का पाठ स्पंदन करने वाली है। परिवार नामक 'श्रेष्ठतम संस्था' की नींव रखती है। जिसे वह जीवन देकर मकान से घर बनाती है। नारी ने हमारी संस्कृति, धर्म, सभ्यता को बनाने में अपनी महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है। वे नारी पुरुष की प्रेरणा हैं और पुरुष के संघर्ष का प्रतीक भी। यही प्रेरणा और समन्वय की सृष्टि के जीवन चक्र को पूरा करता है। नर-नारी की पूर्णता और नारी की श्रेष्ठता को प्रतिपादित करते हुए महात्मा गांधी ने कहा है – "स्त्री को अबला कहना अपमान है यदि शक्ति का अभिप्राय पार्श्विक शक्ति से है तो स्त्री सचमुच पुरुष की अपेक्षा कम शक्तिशाली है। यदि शक्ति का मतलब नैतिक शक्ति से है तो स्त्री पुरुष से कहीं अधिक शक्तिमान है।"¹

इतिहास से अब तक

नारी का सभ्यता और संस्कृति की प्रारंभिक काल में गौरव में स्थान था, और प्रारंभ में उसे मातृसत्तात्मक होने की सर्वोच्च स्थान प्राप्त था। वैदिक काल में नारी शिक्षित और स्वतंत्र होने के साथ-साथ हर कार्य में सहभागी थी। उत्तर वैदिक काल में आते आते उसका दायरा घर में सिमटने लगा और पुरुष की अधीनतम होने लगी। उपनिषद व सूत्र काल तक आते-आते स्थिति में और गिरावट आई और महाकाव्य काल में उसे देवी और दान भी दो भागों में विभाजित कर दिया गया। बौद्ध और जैन काल में कुछ अस्थाई सुधार हुआ पर मध्यकाल में मुस्लिम आक्रमणों ने उसे घर की चारदीवारी में कैद कर दिया स्वतंत्र अस्तित्व अपशब्द मात्र में अवशेष रहा।

आज हिंदी उपन्यासों में स्त्री का जीवन संघर्ष और स्वरमुख रूप से व्यक्त हो रहा है। आज स्त्रियों के पश्र बदल रहे हैं। आज के उपन्यासों में न केवल घरेलू कामकाजी स्त्रियों के जीवन में हो रहे बदलाव को रेखांकित किया गया है बल्कि उनके चरित्रों को भी सामने लाने का प्रयास किया गया है। जो महानगर में अपने बड़े सपनों के साथ जीना चाहती हैं। नारी स्वतंत्रता में पूर्णता परिवर्तन तब आता है, जब वे आर्थिक दृष्टि से मजबूत होने लगीं। विभिन्न रूपों में नारी का विकास होने लगता है। विश्व प्रसिद्ध नारीवादी, 'सिमोन द बुउआ' कि उक्ति इस बात का समर्थन करती है "हमें यह नहीं समझ लेना चाहिए कि केवल आर्थिक स्थिति के बदलते ही स्त्री में पूर्ण परिवर्तन हो जाएगा यद्यपि मानव विकास के क्रम में आर्थिक व्यवस्था एक आधारभूत तत्व है जो व्यक्ति का नेता है किंतु उसके बावजूद नैतिक सामाजिक और सांस्कृतिक अवस्थाओं में भी परिवर्तन की पूरी जरूरत है जिसको बदलने बिना नई स्त्री का आविर्भाव संभव नहीं होगा" 2। स्वतंत्रता से पहले नारियों ने स्वयं को ग्रस्त की चार दीवारों और सुखद भविष्य तक सीमित रखा किंतु स्वतंत्रता के पश्चात भारतीय नारियां स्वयं की पहचान व बेहतर कैरियर की ओर अग्रसर हो गईं। इन विचारों का प्रभाव मोहन राकेश, कृष्णा सोबती, मनु भंडारी, उषा प्रियंवदा, मैत्री पुष्पा, मंजुल भगत, मृदुला गर्ग, निर्मल वर्मा और सुरेंद्र वर्मा के नारी पात्रों में विद्यमान रहा। स्वातंत्र्योत्तर भारत की स्त्रियां राष्ट्रीय एवं सामाजिक जीवन की मुख्यधारा में शामिल होना चाहती हैं। मैत्री जी के उपन्यास 'इदन्नम' की नायिका 'नंदा' गांव के कल्याण के लिए ग्रामीण जनता का नेतृत्व करती है। गांव में घूम-घूम कर जागृति पैदा करती है।— "यह नेता लोग हमें जीवित आदमी की आदमी नहीं केवल वोट समझते हैं हमें हम सोचने समझने का मद्दा रखने वाले इंसान नहीं इनकी निगाह में कागज पर ठुकी मोहर है" 3। इसी उपन्यास की अन्य पात्र कुसुमा भाभी का पितृसत्तात्मक समाज से विद्रोह और पीड़ा भी देखने को मिलती है— अग्नि साच्छी करके ही आए थे। तुम्हारे पूत के साथ-साथ भांवरें फिरा के। लिहाज रखा उसने? निभाया संबंध? दूसरी बिठा दी हमारी छाती पर। अंधेर पीते रहे तुम लोग। खाक है बूढ़े पन पर। उस दिन से कोई संबंध कोई नाता नहीं रहा हमारा। जो ब्याह कर लाया था उसे ही कोई ताल्लुक नहीं तो इस घर में हमारा कौन ससुर और कौन जेठ" 4। 'चाक' समय का प्रतीक है। यह पूरे ब्रज प्रदेश के चारों ओर घूमता सा प्रतीत होता है। चाक की सीमा और औरतों को आर्थिक रूप से संपन्न करने की तरफ ध्यान ना देना। 'सारंग' कई गुणों में निपुण है, पर वह आर्थिक रूप से दूसरों पर निर्भर है। सारंग समाज बदलाव की सूत्रधार तो है किंतु आर्थिक रूप से आत्मनिर्भर ना होने के कारण कहीं ना कहीं उस का प्रयास पूर्ण नहीं होता। सारंग अपनी स्त्री अस्तित्व को बनाए रखने के लिए कई तरह के संघर्ष करती हैं मैत्रेयी जी के नारी को कोई वैज्ञानिक मार्ग नहीं दिखा पाई कि विद्रोह के बाद नारी कौन सी दिशा तय करें? सारंग के संघर्ष को पूरी तरह से गति प्रदान की है, पर विकास की समन्वित रूपरेखा नहीं। स्त्री के मातृत्व पर जब आंच आती है तो स्त्री किसी को बाधा तूफान से लड़ने को तैयार हो जाती है। चाहे वह उसे तूफान को झेलने की ताकत रखती है या नहीं। मैत्रेयी जी अपने पात्र सारंग के माध्यम से यही दिखाने का प्रयास करती हैं।— असल मर्द है तो छू चंदन को, छू चंदन को रंडी बनी खड़ी है सारंग" 5। मैत्रेई पुष्पा ने अपने उपन्यास चौक में स्त्रियों की दयनीय स्थिति यों का लेखा-जोखा प्रस्तुत किया है स्त्री चाहे ग्रामीण व शहरी उसकी स्थिति में विशेष परिवर्तन नहीं दिखाई पड़ता मैत्री जी ने स्पष्ट किया है कि "जानवरों के बाद अगर किसी को खूटे से बांधा जाता है तो वह आंगन लीपती घर सहेजती औरतें हैं यहां तो स्त्री का जन्म होते ही खेरा पातिन दादी चंदना की कथा याद कर आने लगती है कि बेटी जन्मी है तो इससे खबरदार भी करती रहना। इसकी जननी कि इसको कितने और कहां तक पांव बढ़ाने है। छोटी कोम से लेकर बड़ी जाति तक की औरतों की एक सी ही दशा। एक से बंधन है। एक से कसाब। परिवार नहीं संतान का मोह इनको जीने की हिम्मत देता रहता है। कचहरी कानून के लिए भी है लेकिन वहां तक इनका जाना चली भी जाए तो हर और से हमें घेरने लगते हैं" 6 समाज में विवाह नामक ऐसी सामाजिक संस्था है जो आपसी तालमेल, विश्वास, भरोसे, प्रेम, आदर- सम्मान पर समझौते पर टिका होता है। जब जब

कहीं किसी एक मूल्य का असंतुलन दिखाई देता है तो स्त्री पुरुष संबंध में टकरा हट शुरू होने लगती है।, 'मुझे चांद चाहिए' में वर्षा वशिष्ठ के पिता को अपनी लड़की का नाटक में भाग लेना सामाजिक आचरण और नैतिकता का उल्लंघन लगता है ,जबकि वर्षा के लिए अभिनय जीवन का अनिवार्य हिस्सा है। पिता पुत्री का संवाद यहां स्पष्ट करता है "सिलबिल यह मैं क्या सुन रहा हूं..... तू नौटंकी मेें काम रही कर रही है क्या? कान खोल कर सुन ले हर बात की हद होती है आखिर हमारे घर की भी कोई इज्जत है..... यह नौटंकी नहीं क्लासिकल ड्रामा है और इसमें ऐसे घरों की लड़कियां काम करती है जिनकी इज्जत हमारे घरों से भी ज्यादा है कम नहीं।.... मुझे अपने घर से मतलब है ,तेरे साथ लड़के भी काम रहे कर रहे हैं एक के साथ नाचती है और गाना गाती है कल के दिन कुछ ऊंच-नीच हो गया तो हमें मुंह छुपाने कुछ जगह नहीं मिलेगी लड़की की लाज मिट्टी का सिकोरा होती है"।7 स्वातंत्र्योत्तर भारतीय साहित्य का महत्वपूर्ण बिंदु है 'स्त्री विमर्श'। विज्ञापन हो या साहित्य स्त्री का देह उसका केंद्र रहा है। स्त्री की घुटन, उसकी छटपटाहट को उसकी स्वतंत्रता की प्यास एवं मुक्ति की आकांक्षा को उसकी अपनी अस्मिता को स्वातंत्र्योत्तर भारतीय साहित्य में मनु भंडारी, प्रभा खेतान, चित्रा मुद्गल ,मृदुला गर्ग, कृष्णा सोबती , मैत्रेयी पुष्पा, राजी सेठ जैसी लेखिकाओं ने वाणी दी है। इसलिए उपन्यास कारों ने अपने औपन्यासिक लेखन के केंद्र में स्त्री जीवन के जिन मुद्दों को रखा है। उनमें समाज परिवार में स्त्री की दशा, स्त्री पर पुरुष का वर्चस्व, स्त्री का शोषण, स्त्री की आर्थिक निर्भरता, स्त्री की पुरुष के समकक्ष अधिकारों की मांग, और प्रत्येक क्षेत्र में वरण की स्वतंत्रता की इच्छा प्रमुख है। इन उपन्यासों की बनावट इन्हीं मुद्दों को पक्ष विपक्ष में रखते हुए स्त्री तत्वको पूर्णता प्राप्ति की दिशा में आगे बढ़ाती है। कृष्णा सोबती की मित्रो मरजानी (1967)जिंदगीनामा (1979)दिलो दानिश (1993) और समय सरगम (2000) जैसे उपन्यासों की रचना के द्वारा स्त्री गत संवेदना को बड़े सूक्ष्म स्तर पर अभिव्यक्त किया गया है। उनके यहां सामाजिक मान्यताओं वरुण परंपराओं की मार झेलती स्त्री का संघर्ष भी है, तो पितृसत्तात्मक व्यवस्थाओं से टकराती स्त्री का प्रखर स्वर भी है। मित्रो मरजानी उपन्यास में पहली बार लेखिका द्वारा स्त्री की समर्पिता इमेज को तोड़कर अपनी दैहिक जरूरतों के पक्ष में बिना किसी हिचक के मुख्य स्त्री को एक नए रूप में प्रस्तुत किया गया है आलोचकों ने कृष्णा सोबती पर अक्षीलता का आरोप भी लगाया। उषा प्रियंवदा के दो उपन्यास 'पचपन खंभे लाल दीवारें' (1961) तथा रुकोगी नहीं राधिका (1967) में स्त्री को दो अलग-अलग छवियों में चित्रित किया गया है। 'पचपन खंभे लाल दीवारें'पारिवारिक परिस्थितियों में पिसती मध्यम वर्गीय समाज की यथार्थ को उद्घाटित करती सुषमा की अंतर्व्यथा का लेखा-जोखा है।' जबकि रुकोगी नहीं राधिका' की नायिका राधिका आधुनिक बोध की परिणिति, अकेलेपन, द्वंद,अजनबी बन तथा अस्तित्व आदि चिंतन से प्रेरित है। वरण की स्वतंत्रता में विश्वास रखने वाली राधिका अपनी स्वतंत्र सोच व व्यक्तिगत निर्णय के आधार पर अपने जीवन की राह स्वयं सुनती है। उषा प्रियंवदा के अन्य तीन उपन्यास शेष यात्रा (1984) अंतरवशी (2004) तथा भया कबीरा उदास (2007) वस्तुतः प्रवासी भारतीय स्त्री के जीवन में जीवन के विभिन्न पहलुओं को प्रस्तुत करता है। शेष यात्रा व अंतरवशी उपन्यास में उषा प्रियंवदा ने अनु एवं वाना के माध्यम से दो संस्कृतियों के बीच संघर्ष करती स्त्री के मानस व उसके और निर्णयों की स्थिति में पीड़ादायी जीवन जीने की व्यवस्था को प्रकट किया है।' भैया कबीरा उदास'उपन्यास में अमेरिका में रह रही एक अविवाहित कॉलेज की प्राध्यापिका लिली के कैंसर ग्रस्त होने के संघर्ष का भावपूर्ण चित्रण है।लिली के दार्शनिक एकलाप के माध्यम से उषा प्रियंवदा ने स्त्री जीवन से जुड़े महत्वपूर्ण प्रश्नों को दार्शनिक भाव भूमि पर उठाया है। राजीव सेठ ने तत्सम (1983)तथा निष्कर्ष (1995)उपन्यासों की रचना की प्रथम में युवा विधवा वसुधा के माध्यम से स्त्री की स्वतंत्रता एवं उसके अस्तित्व के संबंध में महत्वपूर्ण प्रश्न उठाए हैं। नारी विषयक प्रश्नों को बौद्धिक स्तर पर नई आधार भूमि देने की दृष्टि से मृदुला गर्ग का उपन्यास कठ गुलाब(1996)चर्चा का विषय बना है यह सृजन की संभावनाओं की बहु आयामी संदेशों का विश्लेषण करने वाला उपन्यास है। यह मातृत्व विरोधी नहीं,

पर यह अवश्य स्थापित करता है कि मातृत्व ही स्त्री के जीवन की सार्थकता नहीं है। स्त्री स्वयं को शक्ति संपन्न समझे पुरुष की सापेक्षता में अपनी पहचान खोजने में अधीनस्थ की भूमिका प्राप्त होगी इस दृष्टि से कठगुलाब मृत संबंधों को हादसा समझकर उस से मुक्त होती स्त्री कथा है। इसकी लेखिका ने स्वयं के हिंदी उपन्यास करना केवल परिदृश्य बदला अपितु संवेदना और शिल्प दोनों दृष्टि से नवीन उपन्यासों की रचना हुई इस संदर्भ में मृदुला गर्ग का चित्र कोबरा (1979) ममता कालिया का बेघर (1971) मेहरून्निसा परवेज का अकेला पलाश (1984) मृणाल पांडे के पट रंगपुराण (1983) शशी प्रभा शास्त्री का कर्क रेखा (1983) नासिरा शर्मा का सात नदियाः एकसमुंद्र (1984) शामल्ली (1987) जिंदाबाद मुहावरे (1993) ठकरीकी मंगनी (1989) रमणिका गुप्ता के सीता (1987) सूर्यबाला के दीक्षांत (1984) यामिनी के कथा (1991) नमिता सिंह ने अपनी सली बे (1995) क्षमा शर्मा के परछाई अन्नपूर्णा (1996) मोबाइल (2000) जया जादवानी के तत्वमसि (2000) चित्र मुद्गल एक जमीन अपनी (1990) आंवा तथा गिरी गुड (2002) गीतांजलि श्री का माई, हमारा शहर उस बरस (1998) तिरोहित (2001) खाली जगह (2006) आदि उपन्यासों में स्त्री के प्रश्न को उठाया गया है। प्रायः इन सभी उपन्यासों में अपने अस्तित्व के लिए संघर्ष करने स्त्री की जीवन कथाएं बोलती है यह कथाएं ना केवल बोलती है, बल्कि समाज के सामने प्रश्न करती है। उत्तर आधुनिकतावाद कई मूल्यों से टकराती तथा पुरुष के अधिक अधिकारों में अपना दखल दर्ज करने में सक्षम है। उपभोक्तावादी संस्कृति तथा बाजारवाद के बढ़ते वर्चस्व का शिकार हो रही स्त्री के साथ होने वाले खिलवाड़ की उद्घाटन तथा उसके मूल में व्यस्त समस्याएं भी संवेदना का केंद्र में उभरकर सामने आई है। रविंद्र वर्मा का मानना है कि “आज औरत ही नहीं आदमी भी पण्य वस्तु है और हमारे यहां उदारीकरण की प्रक्रिया के तहत आदमी रोज आदमी सस्ता हुआ जा रहा है। जब आदमी सस्ता होता है, तो स्त्री कौड़ियों के मोल बिकती है। सामान्यतः पुरुष प्रधान समाज में दोगम दर्जे का नागरिक होने की वजह से औरत पर किसी भी सामाजिक विघटन का ज्यादा दबाव पड़ता है वह एक ज्यादा संवेदनशील इकाई है”⁸ श्रीलाल शुक्ल के शब्दों में “नारी मुक्ति को लेकर लिखा गया अधिकांश गया साहित्य व्यवसायिक क्षेत्रों में पुरुष से प्रतिस्पर्धा और उसकी ईर्ष्या पारस्परिक विवाह प्रथा का खंडन, प्रत्याख्यान, यौन शुचिता की अवधारणा का प्रत्याख्यान, दहेज प्रथा की विकटता आदि अलग-अलग मुद्दों पर ही केंद्रित रह जाता है। भारतीय जनता में समग्र रूप से नारी की स्थिति का नक्शा हमारा साहित्य भी देते चूक जाता है जिस तरह इस दिशा में पूरे समाज और राजनीतिक चिंतन चूकरहा है।”⁹ अंततः यह कहा जा सकता है कि साहित्य के माध्यम से नारी की वास्तविक स्थिति व उससे जुड़े अनेक मुद्दों का समग्र एवं सूक्ष्म चिंतन होना अभी शेष है। इसमें कोई दो राय नहीं कि हिंदी में स्त्री विमर्श से जुड़े मुद्दों के उपन्यासों के माध्यम से पहल हो चुकी है रेखा कस्तवार के शब्दों में “महत्वपूर्ण यह है कि नगण्य ही सही स्त्रियों ने अपने लिए सांस लेने की जगह तो बनाई है यह थोड़ी सी स्त्रियां पितृ सत्ता से बाहर जाती स्त्रियां, बोलती हुई स्त्रियां, इनकार करती हुई स्त्रियां निश्चय ही मील का पत्थर साबित होगी व्यक्तिगत विद्रोह की अभिव्यक्ति सामाजिक विद्रोह का पर्याय बने ना बने संभावना अवश्य बनती है।”¹⁰ समग्रतः हिंदी के उपन्यास यात्रा में स्त्री को केंद्र में रखकर लिखी गई उपन्यासों को तीन श्रेणी में बांटा जा सकता है। पहली सुधारवादी, दूसरी यथार्थवादी, तीसरी स्त्रीवादी। समकालीन हिंदी उपन्यास में जो स्त्रीत्व प्रतिबिंबित हुआ है उसके भी 3 लक्षण हैं एक स्थिति अवमानना की है, दूसरी स्थिति दमन और शोषण की, परवशता और दास्तां की, तीसरी स्त्री शिक्षित समाज कामकाजी स्त्री की है जो घर से बाहर निकलती है पुरुष के हमले सहती है और अपने अधिकारों के प्रति सचेत होकर उनकी दृढ़ता से मांग करती है उन उपन्यासों की रचना शिल्प तो अनूठा है ही साथ ही स्त्री को दूसरे पन से मुक्त करता हुआ उसकी ‘अपनेपन’ में उसे तलाश कर रहा है। उसकी उड़ान अपनी निजी है मगर परिवार या समाज को बिखेर कर नहीं।

सन्दर्भ

- 1 साठोत्तरी हिंदी लेखिकाओं की कहानियों में नारी, मंगल कप्पी करें पृष्ठ संख्या 14
- 2 सिमोन द बूउआ- स्त्री उपेक्षिता द सेकंड सेक्स का प्रभा खेतान द्वारा अनुवाद पृष्ठ 343
- 3 इदन्नम मैत्रेयी पुष्पा, पृष्ठ संख्या 355 ,किताबघर प्रकाशन
- 4 इदन्नम, मैत्रीयी पुष्पा, पृष्ठ संख्या 146
- 5 चाक मैत्रेयी पुष्पा पृष्ठ संख्या 412
- 6 चाक मैत्रेयी पुष्पा पृष्ठ संख्या 345
- 7 मुझे चांद चाहिए ,सुरेंद्र वर्मा, पृष्ठ संख्या 321
- 8 रविंद्र शर्मा ,ताकत का खेल(लेख) उद्धृत,स्त्री के लिए जगह, संपादक राजकिशोर वाणी प्रकाशन सन् 1994, पृष्ठ संख्या 111- 12
- 9 श्रीलाल शुक्ल, लेख उद्धृत, स्त्री मुक्ति का सपना, संपादक प्रोफेसर कमला प्रसाद, पृष्ठ संख्या 519-520
- 10 रेखा कस्तवार, स्त्री चिंतन की चुनौतियां, राजकमल प्रकाशन नई दिल्ली , सन 1916 पृष्ठ संख्या 188
11. वेबदुनिया, समकालीन कथा कारों के उपन्यासों में स्त्री विमर्श डॉ नीरज अडालजआ
12. वेबदुनिया, स्वतंत्रोत्तर हिंदी उपन्यास.:. स्त्री आकांक्षा मुक्ति एवं विद्रोह का स्वर, रजनी पांडे, डॉ सुशीला लड्डा, डॉ सुनील तिवारी
- 13 वेबदुनिया, उनिता, साठोत्तरी हिंदी लेखिकाओं की कहानी में नारी मंगल कप्पी करें, पृष्ठ संख्या 14

“समकालीन हिन्दी साहित्य में विविध विमर्श”

डॉ. अश्विनी सचिन सदावर्ते

सह प्राध्यापक-सौंदर्या इन्स्टीट्यूट ऑफ मेनेजमेन्ट एंड सायंस

सारांश-वैश्विक स्तर पर समकालीन भारतीय साहित्य में तरह-तरह के विमर्श देखे जा सकते हैं। परंतु अक्सर यह देखा जाता है कि स्त्री विमर्श पर अत्याधिक विचार किया गया है। यहाँ मैंने प्रयास किया है कि अन्य विमर्श के बारे में चर्चा की जाए। जैसे देखा जाए तो साहित्य समाजशास्त्रीय विमर्श, राजनीतिक विमर्श, आदि। हिन्दी साहित्य के जानकारों ने साहित्य के माध्यम से विभिन्न पहलुओं पर विचार किया है और उन्होंने इन सभी विषयों पर गहराई से अध्ययन किया है। साहित्य के विविध विमर्श अलग-अलग विषयों को एक अलग जनरिया देता है। समाज में पाए जाने वाले कुछ ही विमर्शों की चर्चा यहां पर करने का प्रयास किया गया है।

मूल शब्द-बाल विमर्श, पुरुष विमर्श,

विस्तार

आज का युग भूमंडलीकरण का युग है। जागतीकरण भी जोरों पर है, ऐसे में वैश्विक परिदृश्य में भारतीय साहित्य में पाए जाने वाले विविध विमर्श पर एक नजर डालें, तो इस बात का पता चलता है कि भारतीय साहित्य में स्त्री विमर्श, आदिवासी विमर्श, वृद्ध विमर्श पर अत्याधिक लिखा गया है। जैसे विविध रूप से विमर्श देखे जा सकते हैं। विमर्श का अर्थ ही होता है, किसी घटना का सोच-विचार कर उस घटना के तथ्य या उसकी वास्तविकता का पता लगाना, उस घटना के बारे में सोचना, समझना। जब हम विविध विमर्श की बात करते हैं तब हमें विषय की सूक्ष्मता नजर आती है। बाल विमर्श पर खासकर चर्चा नहीं की जाती। हमें बाल विमर्श को नजरंदाज नहीं करना चाहिए। वैश्विक परिदृश्य में यह बहुत बड़ा तथा गंभीर विषय हो सकता है। किसी भी देश तथा समाज का आधार बालक ही हो सकते हैं। आगे चलकर वे ही हमारा समाज या विश्व के आधारस्तंभ कहलाते हैं। हिन्दी साहित्य के कई साहित्यकार हैं जिन्होंने इस विषय पर अपनी लेखनी चलाई है। साथ ही पुरुष विमर्श के बारे में बहुत ही कम देखा गया है। प्रस्तुत आलेख में कुछ विमर्शों के बारे में लिखने का प्रयास किया गया है।

प्रेमचन्द की कहानी ईदगाह एक ऐसे बच्चे की कहानी है जो कम उम्र का होते हुए भी कितना परिपक्व हो सकता है। प्रेमचन्द जी ने हामिद नाम के बालक के माध्यम से बालमनोविज्ञान को बड़ी ही खूबी से दर्शाया है। यह कहानी पाठकों के मन में एक कुतूहल पैदा करती जाती है। ईद के मौके पर ईदगाह जाने की लोगों की तैयारियाँ हो रही हैं। 1गाँव के लोग, बच्चे सब अपनी-अपनी तैयारियों में लगे हैं। बच्चों की एक अलग दुनिया होती है। हर बच्चे ने मेले से क्या खरीदना है इसके बारे में पहले से ही तय हो चुका है। ऐसे में हामिद जो महज आठ साल का बच्चा है वह भी सोचता है कि मेले में जाएगा और और कोई अच्छी चीज खरीदेगा। हामिद के माता-पिता नहीं हैं, वह अपनी दादी अमीना के साथ गाँव में रहता है। उसकी दादी कुछ छोटा-मोटा काम करके अपना और अपने पोते का गुजर-बसर कर रही है। हामिद मेले में जाना तो चाहता है परंतु उसके पास पैसे नहीं हैं। वह अपनी दादी को मेले में जाने के बारे में बताता है। दादी के पास पैसे न होने के कारण वह मेले में जाने से मना करती है। हामिद के सारे दोस्त शाम होते-होते मेला देखने के लिए निकलते हैं। हामिद मेले में जाने के लिए बहुत उत्साहित था। उसके उत्साह को देख दादी उसे किसी तरह तीन आने देने में सफल हो जाती है। हामिद मेले में जाकर बहुत खुश हो जाता है। अपने मित्रों के

साथ उसकी खुशी का कोई ठिकाना नहीं रहता। घर वापस जाते समय हर कोई खिलौने तथा मिठाईयाँ खरीदता है, परंतु हामिद अपने आप पर नियंत्रण रखते हुए अपनी दादी के लिए रसोई घर में उपयोगी चिमटा खरीदता है। उसने अपनी दादी को कई बार चूल्हे पर रोटी सेकते हुए जलते हाथों को देखा है। और उसी काम में सहायता करने के उद्देश्य से वह अपने लिए बिना कुछ लिए अपनी दादी के लिए खरीदारी करता है। दादी को जब वह चिमटा देता है तो दादी भावुक को जाती है उसकी आँखों से आँसू बहने लगते हैं। प्रेमचन्द जी ने हामिद महज आठ वर्ष की उम्र में कितना परिपक्व दिखाया है कि मन में विचार आता है कि इतने छोटे बच्चे में इतनी संवेदनशीलता तथा इतनी परिपक्वता कैसे आ सकती है? निर्धनता तथा गरिबी ने उसे समय से पहले ही परिपक्व बनाया था।

हामिद असुविधाओं में पला-बढ़ा आठ वर्ष की आयु में ही अपनी इच्छाओं को तिलांजलि देते हुए अपनी दादी की जरूरत को पहचानता है। अगर हम बालमानस को समझने का प्रयास करें तो कितनी सारी

गुथियाँ सुलझ जाएंगी। एक व्यक्ति तभी सशक्त बनता है जब उसे सशक्त परिवार का साथ हो अन्यथा वही बालक बंडखोर बन समाज में असंतुलन लाने का कारण बन जाता है। बच्चों का मन सही रूप में नाजुक होता है। बच्चे अनुकरणप्रिय होते हैं। यही बच्चे कल को बड़े होकर युवा कहलाते हैं। बच्चों के विकास में माता-पिता का बड़ा योगदान होता है। पुरुष विमर्श पर खास बात नहीं की जाती हालांकि आज समाज और समाज में स्थित पुरुष वर्ग भी काफी हद तक बदलता नजर आता है।

हार गया सत्यवान - इस कहानी की नायिका है दुर्गा। जो श्रीराम और किशोरी की संतान है। गुडिया जैसी दिखने वाली दुर्गा का असली नाम है 'सावित्री'। बहुत इंतज़ार के बाद जन्मी दुर्गा माँ-बाप की दुलारी है। घर-आंगन में चिडिया सी चहकती है। समय के साथ-साथ दुर्गा बड़ी होती है। माँ-बाप अपनी लाडली के लिए उचित वर-संशोधन करना शुरू करते हैं। नवीन नामक मनोविज्ञान के व्याख्याता के साथ दुर्गा का विवाह निश्चित हो जाता है। बेटी के विवाह के कुछ ही दिनों के बाद श्रीराम जी परलोक सिधार जाते हैं। पिता के पश्चात माँ की जिम्मेदारी दुर्गा स्वयं उठाती है। नवीन भी उसकी इस बात से सहमत हो जाता है। विवाह के कई वर्षों बाद भी नवीन और दुर्गा को संतान प्राप्ति नहीं होती।

दुर्गा अपने आपको घर के कामों में व्यस्त रखती है। अपनी माँ और नवीन के लिए जीना ही उसके जीवन का उद्देश्य बन जाता है। नवीन की सुबह की चाय से लेकर रात के खाने तक की हर एक बात का वह स्वयं खयाल रखती है। एक छोटे बच्चे की तरह उसकी हर ज़िद को पूरा करने में ही अपने जीवन की धन्यता मानती है। नवीन अब सेवा निवृत्त हो जाता है। सेवानिवृत्ति के बाद तो नवीन संपूर्णतः दुर्गा पर निर्भर रहने लगता है। दुर्गा पर आश्रित रहना उसे सुखद अनुभव देता है। दिन बड़े ही खुशी से गुजरते हैं। ऐसे में सबको हिला देने वाली खबर मिलती है कि दुर्गा को गर्भाशय का कैंसर है।

ऐसे में नवीन सोचने लगता है जिस गर्भाशय में बच्चा नहीं पल सका उसमें कैंसर कैसे पला? नवीन अंतर्बाह्य हिल जाता है। अपनी पत्नी को बचाने की हर संभव कोशिश करने लगता है। एक दिन दुर्गा उससे उसका मुरझाया चेहरा देखकर पूछती है कि वह इतना चिंतित क्यों है? तब वह भावुकता से कहता है कि वह उसकी जान है अगर उसे कुछ हो जाता है तो वह जीवित नहीं रह सकता। बहुत बड़े-बड़े वैद्य को दिखाया जाता है। परंतु नवीन अपनी सावित्री को बचाने में नकामयाब हो जाता है। एक दिन एक बड़ी कराह के साथ सावित्री उसे एकदम अकेला छोड़कर चली जाती है। नवीन मन ही मन कहता है कि आज का सत्यवान अपनी सावित्री को बचा नहीं सका। इस बात का दुख उसे हमेशा रहेगा।

¹किस्सा खतम हो गया टुन्नी का। नवीन की अकेली कहानी भी नहीं बन सकती। उसे भी टुन्नी के संग-साथ की अपनी कहानी के संग-साथ जीना है। आखिर हार गया सत्यवान। यमराज की जीत हुई। सत्यवान की जगह सावित्री होती तो शायद यमराज परास्त होते। पता नहीं क्या होता! कितनी सावित्रियाँ हारती रहती हैं। अभी तो मैं इस सत्यवान की हार पर अचंभित हूँ।

पति-पत्नी के बेजोड घनिष्ठ रिश्ते को इस कहानी में बड़ी ही मर्मिकता से दर्शाया गया है। निःसंतान होने के बावजूद पति कभी भी अपनी पत्नी को नकारता नहीं है। हर मनुष्य के जीवन में ऐसी बहुत सारी खुशियाँ होती हैं जो वह अपने जीवनसाथी के साथ बाँट सकता है। यही इस कहानी का मर्म है।

मगन है मदन- लेखिका अपने जीवन में अनेक लोगों को आश्रय दे चुकी है। बहुत से लोगों को उन्होंने संवारा है। उनमें से एक है मदन। मदन के जीवन की ऐसी कथा हमें ज्ञात होती है जहाँ मदन एक आम आदमी होते हुए भी अपने रिश्ते नातों को कितना महत्व देता है। लेखिका के घर काम करते समय उसका विवाह होना। पंद्रह दिनों के लिए कह कर वह कई महिनों तक वापस आया ही नहीं। उसने आकर बताया कि उसका विवाह हुआ ही नहीं। फिरसे नौकरी करने के लिए शुरुवात की। अपने विवाह का बहाना बनाकर वह कई बार गाँव जाता था पर विवाह होता ही नहीं था। एक बार जब वह विवाह के लिए गया तब विवाह कर के ही आया परंतु खुश नहीं लग रहा था। फिरसे वह नई नौकरी में लग गया। अब वह गाँव जाकर अपनी पत्नी के साथ थोड़ा समय बिताना चाहता था। गाँव से वापस आते समय वह अपनी पत्नी को साथ लाया। गाँववालों की वजह से उसका विवाह एक गूँगी और बहरी लडकी के साथ हुआ था। उसे अपने इस विवाह का कोई पछतावा नहीं था। वह मानता था कि अपने पल्ले से उसकी जिंदगी अगर बँधी है तो उसे सारा जीवन उस बंधन को निभाना तो पड़ेगा ही। मदन अपनी माँ की बहुत इज्जत करता था। माँ के कहने पर उसने गाँववालों से कोई नाराजगी नहीं दिखाई। वह अपनी पत्नी को अपने कमरे में बंद रखता था। घर का सारा काम वही करता था। कभी-कभी परेशान होकर पत्नी को मारता था। यह बात जब लेखिका को पता चली तब उन्होंने मदन को बुलावा भेजा। मदन सपत्नी लेखिका से मिलने आया। मदन ने अपने हाथों से पत्नी को सजाया। दोनों भी लेखिका के पास पहुँच गए। मदन की पत्नी देखने में बहुत सुंदर थी। लेखिका उसे मदन के उसके साथ के व्यवहार के बारे में पूछती है। मदन उसे हर बात इशारे समझाता और उसका उत्तर वह लेखिका को बता देता था। लेखिका ने मदन को उसे ना मारने के बारे में सख्त हिदायत दी। मदन अपनी पत्नी को एक बच्चे की तरह पालता था। उसने अपनी पत्नी को किसी डॉक्टर को दिखाया। सुनने के लिए कान में यंत्र लगाया। पत्नी बड़ी खुश नजर आती थी। शायद उसी खुशी के कारण उसके कंठ से एक दो शब्द भी निकलने लगे थे। मदन की खुशी का कोई ठिकाना नहीं था। उसकी पत्नी गर्भवती हो गई तब तो वह बहुत ही खुश नजर आ रहा था। अब तो वह अपनी पत्नी का और ज्यादा खयाल रखने लगा। परंतु उसकी इस खुशी को न जाने कैसे नजर लग गई। अचानक पत्नी का गर्भपात हुआ। अब उसकी जिंदगी दुख में बितने लगी। एक साल के भीतर ही उसकी पत्नी फिरसे गर्भवती हो गई। इस बार उसने अपनी पत्नी का बहुत ही खयाल रखा। उसे खाट से उतरने तक नहीं देता। पत्नी का मन लगा रहे इसके लिए एक टी.वी. सेट खरीद लाया। हर महिने स्वयं अपनी पत्नी को लेकर डॉक्टरी जाँच के लिए ले जाता। उसकी पत्नी ने एक सुंदर सी बालिका को जन्म दिया। दोनों मिलकर बेटी का खयाल रखते। धीरे-धीरे मदन की पत्नी भी कुछ शब्द बोलने लगी। दिनों भी अपनी बच्ची के साथ बहुत ही खुश थे।

¹ ढाई बीघा जमीन(कहानी संग्रह)-मृदुला सिन्हा,ज्ञान गंगा,दिल्ली, हार गया सत्यवान,पृ.स.८८

अपनी पत्नी के लिए मदन का समर्पण बहुत कुछ बता देता है। आज जहाँ हम देखते हैं कि छोटी-छोटी बात को लेकर पति-पत्नी में तनाव आ जाता है वहीं मदन अपनी पत्नी के प्रति के अपने व्यवहार से हमें बहुत कुछ बताता है। सहजीवन का पूरा अर्थ एक अनपढ़ अच्छी तरीके से समझता और उसे निभाता भी है। आज की पीढ़ी सहजीवन की परिभाषा ही नहीं समझती। पति-पत्नी दोनों एक परिवार के आधारस्तंभ होते हैं। उन्हें एक-दूसरे के प्रति के कर्तव्यों को समझकर उन्हें अपने कर्तव्यों का पालन करना चाहिए।

पगली कहीं की- एक ऐसी माँ जिसका नाम कस्तूरी है उसके जीवन से सुख कोसों दूर भाग गया है।

विवाह के बाद कस्तूरी अपने पति के साथ बहुत खुश थी। सास उसके बहुत लाड करती। विवाह के दो साल होने के बाद भी जब उन्हे बच्चा नहीं होता तो पति और सास उसे बाँझ कहते हुए परेशान करना शुरू करते हैं। पति उसपर झूठा आरोप लगाता है कि वह बच्चा देने के असमर्थ है। कस्तूरी को यह बात बहुत अच्छे से पता है कि उसका पति झूठ बोल रहा है। उसकी सास अब और ज्यादा उसकी प्रताड़ना करने लगती है। पति स्वयं पढा-लिखा होने के बावजूद कस्तूरी को मारने लगता है। एक दिन तो रातभर घर के बाहर निकाल देता है। दो-तीन बार पति की यह हरकत देख उसे भी लगने लगता है कि वह अब पागल हो गई है। पडोसी भी उसे पागल समझने लगते हैं। एक देर रात पति की मार खाकर पति उसे हमेशा की तरह घर के बाहर निकालता है। इस समय कस्तूरी घर छोड़कर चली जाती है। दूसरे दिन पति और सास को इस बात का पता चलता है परंतु वे दोनों कस्तूरी को ढूँढने का प्रयास नहीं करते। वे दोनों चैन की साँस लेते हैं। कस्तूरी रास्ते भर घूमती रहती है। राह चलते लोग उसे पागल समझने लगते हैं। चलते-चलते वह एक रेलवे स्टेशन पर पहुँच जाती है। स्टेशन के पास ही कुछ दरिंदों के हवस की शिकार बन जाती है। गर्भवती हो जाती है। एक सुंदर सी बालिका को जन्म देती है। एक स्वयंसेवी संस्था उसकी और बच्ची की जिम्मेदारी लेती है। कस्तूरी अपनी बच्ची के साथ-साथ आश्रम की अन्य बच्चियों की भी देखभाल करती है। आज उसकी मित्र श्रद्धा मजाक में ही उसकी बच्ची को 'पगली कहीं की' कहती है तब उसे अपना पिछला जीवन याद आता है। उसके पति के नकारने के बाद लोग उसे हमेशा से पगली कहकर ही पुकारते थे। अपनी गलती छुपाने के लिए पति ने उसे पगली करार दिया था जिसका गलत फायदा समाज ने भी उठाया। अनजाने में ही सही वह बच्चा जनने के लिए सक्षमता दिखाती है। समाज में आज भी ऐसी बहुत सारी महिलाएँ हैं जो अपने पति कमजोरी का शिकार बनी हैं। लोक-लज्जा के कारण सबकुछ सह लेती हैं। आज समाज में देखी जानेवाली अनेक समस्याओं में यह समस्या उभरकर आ रही है। इन समस्याओं के लिए समाधान ढूँढने की आवश्यकता है। वंध्यत्व केवल महिलाओं में ही नहीं पाया जाता, बच्चे को जन्म देने के लिए माता-पिता दोनों भी समान रूप से जिम्मेदार होते हैं। आज भी समाज में पुरुष अपनी कमियों को औरतों के माथे डालकर समाज में अपनी स्वच्छ और अच्छी छवि बनाने में सफल हो जाते हैं।

औरतों को चाहिए कि अपने साथ हो रहे अन्याय के खिलाफ वे आवाज उठाएँ। अपने खुद के लिए खड़ी हो जाए। समाज की छवि तब तक नहीं बदलेगी जबतक कोई भी व्यक्ति अन्याय के विरोध में खड़ा नहीं हो सकता।

निष्कर्ष

हर बच्चा अपने आपमें अनोखा होता है। उसे समझने की आवश्यकता है। माता-पिता का कर्तव्य है कि उस बच्चे को समझे, जाने और एक अच्छा नागरिक बनने में उसकी सहायता करें। स्त्री के विषय में चर्चा करते समय उसे सहानुभूति से देखने से अच्छा उसे समझने की आवश्यकता है तथा पुरुष के बारे में विचार करते समय उसकी परवरिश का विचार अत्यंत आवश्यक है।

संदर्भ

- आपका बंटी-मन्नू भंडारी , राधाकृष्ण प्रकाशन, २००६, पृ. ४५
- प्रेमचन्द की कहानियां, मापले प्रकाशन, उत्तर प्रदेश, २०२१ पृ. ३०
- मेरी प्रिय कहानियाँ-चित्रा मुद्गल, राजपाल प्रकाशन, दिल्ली, २०१३ पृ. ३३
- ढाई बीघा जमीन(कहानी संग्रह)-मृदुला सिन्हा, ज्ञान गंगा, दिल्ली, हार गया सत्यवान, पृ.स. ८८

नयी कविता के मिथकीय खंडकाव्य : संवेदना के धरातल

डॉ. दीपा देशपांडे

एम.ए. , एम.फिल ,पी.एच.डी

सुराना स्वायत्त डिग्री महाविद्यालय, सौथ एन्ड रोड, बेंगलुरु

परिचय:

जीवन और कविता दोनों का अविच्छेद संबंध रहा है। साहित्य में जीवन का प्रतिफलन होता है। हिन्दी साहित्य के इतिहास में कव्यों की परंपरा बहुत ही प्राचीन है। काव्य हमेशा युग चेतना को दर्शाने का प्रयास करता है। समय के साथ काव्य के रूप में जो परिवर्तन होता है, उसे खंडकाव्य की परंपरा में भी देख सकते हैं। खंडकाव्य प्रबंध काव्य का एक भेद है। हिन्दी साहित्य में आदिकाल ,भक्ति काल तथा आधुनिक काल के अंतर्गत भक्ति परक ,वीरता मूलक, प्रेम मूलक ऐतिहासिक अनेक प्रकार के खंडकाव्यों की रचना की गई है। खंडकाव्यों की प्रचुरता हिन्दी साहित्य में देखी जा सकती है। विशेषतः हिन्दी साहित्य में मिथकीय खंडकाव्यों का प्रभाव समकालीन समाज पर पड़ता रहा है।

१९६० के पश्चात हिन्दी साहित्य के लेखन क्रम में एक प्रवाह सा आया, जिसके चलते नयी कविता के कवियों ने नयी समस्याओं को चर्चा का विषय बनाया तथा इन कवियों ने लघु मानव को भी महत्व दिया। नयी कविता के दौर में मिथकीय खंडकाव्यों की विशेषता यह रही है कि कवियों ने रामायण ,महाभारत तथा अन्य पौराणिक कथाओं को आधार बनाकर खंडकाव्यों की रचना की है। मिथकीय खंडकाव्य में कवियों ने पुराण कथाओं का पुनरावृत्त न करके अपितु उनके माध्यम से समाज को संदेश देने का प्रयास किया है। मिथकीय खंडकाव्यों में संवेदना भी देखी जा सकती है। ऐसा साहित्य पाठकों को संवेदनशील बनाता है संवेदनशील साहित्य का प्रभाव व्यष्टि तथा समष्टि पर पड़ता है जो परिवर्तन के लिए उद्वेलित कर देता है।

मूल शब्द- : खंडकाव्य, मिथक, नयी कविता, संवेदना, सामाजिक संवेदना, राजनीतिक संवेदना

नयी कविता :परिचय

जीवन और कविता दोनों का अविच्छेद संबंध रहा है। किसी भी युग का कवि अपने सामायिक और सामाजिक यथार्थ से अप्रभावित नहीं रह सकता। साहित्य में जीवन का प्रतिफलन होता है।अतः वह अपने युग के आदर्शों को साथ लेकर चलता है। उसी प्रकार नयी कविता में भी नवीनता देखी जा सकती है।

सन १९६० के पश्चात हिन्दी कविता के रचना क्रम में एक ज्वार सा आया । देश की सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक एवं साहित्यिक उपलब्धियों के प्रभाव एवं प्रेरणा से नयी कविता का प्रदुर्भाव हुआ। नयी कविता के कवियों ने नयी समस्याओं तथा बदलते हुए जीवन मूल्यों की अभिव्यक्ति अपने काव्य में की। नयी कविता में मानवतावादी दृष्टिकोण है ,किंतु इसमें यथार्थवाद भी है। नयी कविता के संदर्भ में, इंद्रनाथ मदान के अनुसार,

”नयी कविता आधुनिकता की देन है और एक प्रक्रिया है।“१

नयी कविता के कवियों ने विविध विषयों को अपनी अभिव्यक्ति की वस्तु बनाया है विज्ञान ,यांत्रिकी, युद्ध और उसके कारण, मानव के खोखलेपन और एकाकीपन की अभिव्यक्ति नयी कविता के संदर्भ में देख सकते हैं। नयी कविता को आगे चलकर अकविता, ठोस कविता, साठोत्तरी कविता आदि नामों से प्रचलित हुई। नयी कविता में सत्य तथा यथार्थवाद को दर्शाया गया है।

खंडकाव्यों में मिथक

हिन्दी साहित्य के इतिहास में कव्यों की परंपरा बहुत ही प्राचीन है। काव्य हमेशा युग चेतना को दर्शाने का प्रयास करता है। समय के साथ काव्य के रूप में जो परिवर्तन होता है, उसे खंडकाव्य की परंपरा में भी देख सकते हैं।

खंडकाव्य: अर्थ एवं उत्पत्ति:

कविराज विश्वनाथ ने अपने काव्य समीक्षा ग्रंथ 'काव्य दर्पण' में सर्व प्रथम 'खंडकाव्य शब्द' का प्रयोग करते हुए इस प्रकार कहा है कि,

"खंडकाव्य वह है जो किसी घटना विशेष को लेकर लिखा गया हो"।¹² रूद्रट ने इसे लघुकाव्य कहकर संबोधित किया है। खंडकाव्य का 'खंड' शब्द का अर्थ कदापि नहीं कि वह बिखरा हुआ है, प्रत्युत यह 'खंड' उस अनुभूति की ओर संकेत करता है, जिसमें कवि जीवन के संपूर्ण रूप से प्रभावित न होकर आंशिक रूप से प्रभावित होता है। खंडकाव्य प्रबंध काव्य का एक भेद है ,इसमें कथाश्रित सुसंबद्धता होती है,संपूर्ण जीवन का चित्रण न होकर किसी एक घटना विशेष का चित्रण होता है। खंडकाव्य में कथारूप लघु होता है।आकार के आधार पर खंडकाव्य की परिभाषा इस प्रकार दी जा सकती है।

"जिस काव्य में कुछ कथा हो, कुछ वर्णन हो, कथा का अधिक विस्तार न हो, ऐसे काव्य को खंडकाव्य कहा जाता है"।

मिथक अर्थ एवं उत्पत्ति:

'मिथ' शब्द का कोशगत अर्थ पुरानी कथा,लोक कथा, लोक विश्वास ,धार्मिक विश्वास ,देवी-देवताओं की कथा, परंपरागत कथा ,सुरों और नायकों के जीवन से युक्त काल्पनिक या फिर बनाई हुई कथा आदि माना गया है। हिन्दी में 'मिथक' शब्द को जन्म देनेवाले आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदी जी हैं। द्विवेदी जी ने 'मिथक' शब्द का प्रयोग अंग्रेजी के "मिथ" शब्द से ली जिसकी उत्पत्ति यूनानीभाषा "माइथाँस" से हुआ है, जिसका अर्थ होता है 'आस वचन'। हिन्दी साहित्य में पौराणिक आख्यानो के लिए 'मिथक' शब्द का प्रयोग सर्वाधिक प्रचलित माना जाता है।

मिथक की परिभाषा:

सीताराम चतुर्वेदी जी के अनुसार,"पौराणिक कथा के लिए योरोप में जो "मिथ" शब्द चला वह वास्तव में धार्मिक शब्द है। 'मिथ' मूलतः ग्रीक भाषा का शब्द है ,यह इस भाषा का पुरातन शब्द है जिसका अर्थ है- वाणी का विषय। वाणी का विषय से तात्पर्य है एक कहानी ,आख्यान जो प्राचीन काल में सत्य माने जाते थे और जो कुछ रहस्यमय तथा गोपनीय अर्थ भी देते थे"।¹³

परिभाषाओं को ध्यान में रखते हुए मिथक के संबंध में कहा जाता है कि, मिथक का संबंध आदिम लोक मानस से है। मिथक में घटनाएँ अलौकिक होते हुए भी मानव जीवन के लिए प्रासंगिक होती हैं। आधुनिक काल में विशेष: नयी कविता के कवियों ने अपने खंडकाव्यों में मिथकों का प्रयोग किया है। रामायण, महाभारत आदि ग्रंथों को आधार बनाकर साठोत्तरी कवियों ने नवीनतम विचारधारा से युक्त खंडकाव्यों की रचना की है।

संवेदना:

संवेदना मूलतः मानव मन से संबंधित होता है। मनुष्य अपने ज्ञानेंद्रीयों से भौतिक जगत का ज्ञान प्राप्त करता है। मनुष्य इस लौकिक जीवन में सुखात्मक और दुःखात्मक दोनों प्रकार की अनुभूतियों को अनुभव करता है, इसी अनुभव को संवेदना कहते हैं। संवेदना क संबंध मानव मन से है, किसी वस्तु या घटना को देखकर मन में तरह-तरह के भाव उत्पन्न होते हैं वही संवेदना है। संवेदना शब्द मूलतः 'संस्कृत' शब्द से बना है, इसका अर्थ है कि **सुख-दुःख का अनुभव, ज्ञान, बोध, प्रतीति** इत्यदि। साहित्य के माध्यम से संवेदना को अभिव्यक्ति मिलती है। समाज में जो घटनाएँ होती हैं, उनका प्रतिबिंब साहित्य में देख सकते हैं। साहित्यकार का व्यक्तित्व महत्वपूर्ण होता है, क्योंकि वह संवेदनशील होता है। समाज में जो भी घट रहा होता है वह उससे प्रभावित होता है, अतः अपनी रचनाओं के माध्यम से व्यक्त करता है। शेखर शर्मा के अनुसार, "संवेदना कृतिकार और सहृदय पक्ष का प्रतिनिधित्व करती है। संवेदना समाज, परिवेश और मनःस्थिति के धरातल पर होनेवाले सांझे अनुभवों पर निर्भर करती है।"^४

संवेदना के प्रकार

1. व्यक्तिगत / मानवीय संवेदना
2. समाजिक संवेदना
3. राजनीतिक संवेदना
4. साहित्यिक संवेदना
5. सांस्कृतिक संवेदना

i. मिथकीय खंडकाव्यों में संवेदना के विविध पक्ष:

प्रत्येक युग के समाज की अपनी-अपनी संस्कृतियाँ होती हैं। भारतीय संस्कृति के मूलाधार है रामायण, महाभारत तथा उपनिषद् हैं। नयी कविता के कवियों ने पौराणिक कथाओं को आधार बनाकर अपने विचार व्यक्त किये हैं। अतः नयी कविता के खंडकाव्यों में संवेदना के विविध पक्ष भी देखे जा सकते हैं। प्रमुख रूप से **संशय की एक रात, आत्मजयी और प्रवाद पर्व** आदि में संवेदना के विविध रूप विद्यमान है।

संशय की एक रात में संवेदना के पक्ष :

संशय की एक रात खंडकाव्य रामायण पर आधारित है। इसमें कवि ने युद्ध प्रसंग को प्रस्थापित किया है। कवि ने स्वयं अपनी भूमिका में लिखा है कि, "यह कृति राम की विशिष्ट मनोदशा तथा युद्ध एवं शांति से संबंधित प्रश्नों एक विशिष्ट प्रयोजन को प्रस्तुत करती है। प्रश्न और उनके निराकरण अपनी सामाजिकाता के बाद भी राम उन्हें व्यक्तिगत रूप में पाते हैं। यह उन्हें निरा व्यक्ति कर देने की चेष्टा है नहीं बल्कि उनके व्यक्तित्व को देखने की चेष्टा है।"^५

1. सामाजिक संवेदना:

रचनाकार एक सामाजिक प्राणि होने के नाते समकालीन संदर्भों से प्रत्यक्ष और अप्रत्यक्ष रूप से प्रभावित होता है। चीनी आक्रमण के समय ऐसी स्थिति रचनाकार के मन में घर कर गई कि उसी का परिणाम है कि कवि ने राम को संशयी रूप में व्यक्त किया है। कवि का लक्ष्य रामायणीय मिथक द्वारा समकालीन परिस्थितियों को दर्शाना है। प्रस्तुत रचना में राम युद्ध टालना चाहते हैं, क्योंकि इससे जन विनाश होता है, राम के संशय के मूल में समष्टिगत दृष्टिकोण है। क्योंकि युद्ध का परिणाम सदैव विनाश की ओर ले जाता है। ऐसे समाज में रहनेवाले व्यक्ति कुंठाग्रस्त, खंडित व्यक्ति, अनास्था, अविश्वास से युक्त होंगे। सत्तारूढ़ व्यक्तियों का निर्णय समष्टि पर पड़ता है। राम एक प्रजावान पुरुष के रूप में युद्ध को रोकना चाहते हैं, कवि कहते हैं कि, "युद्ध आज की प्रमुख समस्या है। संभवतः सभी युग की। इस विभीषिका को सामाजिक एवं वैयक्तिक धरातल पर सभी युगों में भोगा जा रहा है और इसलिए राम को भी ऐसा ही एकत्व देकर प्रश्न उठाये गये हैं। जिस प्रकार कुछ प्रश्न सनातन होते हैं उसी प्रकार कुछ प्रजापुरुष भी सनातन के प्रतीक होते हैं।" ६

युद्ध से सामाजिक मूल्यों का ह्रास होता है राम दरश मिश्र जी के अनुसार, "युद्ध से एक कवि, एक मनुष्य एक मनीषा आहत होता है। विस्तार की लिप्सा सदा से जीभ लपलपाती हुई युद्ध के रूप में सामाजिक मूल्यों को चुनौती देती है, तब एक भयानक युद्ध, नर संहार, विकृतियाँ, खंडित आस्थाएँ टूटे हुए मूल्य ही रह जाते हैं।" ७

प्रस्तुत कथन से यह स्पष्ट होता है कि संशय की एक रात खंडकाव्य में कवि ने राम के माध्यम से समाज के प्रति अपनी संवेदना व्यक्त की है।

2. राजनीतिक संवेदना:

देश में होनेवाले परिवर्तनों से प्रजा प्रभावित होती है। राजनीतिक दलों के निर्णयों का प्रभाव संपूर्ण देश पर पड़ता है। अतः रामायणीय मिथक के द्वारा कवि ने समकालीन संदर्भों को अपनी रचना में प्रस्तुत करने का प्रयास किया है १९६२ ई. में चीनी आक्रमण के समय भारतीय नेता निःसंकोच युद्ध को स्वीकारने के पक्ष में न थे क्योंकि भारत ने विश्व-शांति का बेडा उठाया था। युद्ध का निर्णय दुष्कर था किंतु न चाहते हुए भी युद्ध की हानी उठानी पड़ी। युद्ध से देश में उथल-पुथल मच गयी। चीन को भला भारत को परतंत्र रखने की अनुमति कैसे दी जाए? राम के माध्यम से कवि कहते हैं कि,

"मैं निर्णय हूँ सबका, अपना नहीं, क्योंकि मैं अब निर्णय हूँ, व्यक्ति नहीं।" ८.

इससे भी बढ़कर राम का यह मानना है कि, व्यक्ति की अनिच्छा पर भी उसे समूह चेतना स्वीकारना चाहिए। युद्ध को किसी भी आधार पर अस्वीकार नहीं कर सकते जब वह देश के हित में हो। देश की अखंडता बनाये रखने के लिये युद्ध स्वीकारना अनिवार्य बन जाता है।

"युद्ध मंत्रणा नहीं, एक दर्शन है, अंतिम मार्ग है

सत्व और अधिकार अर्जन का किसी-किसी

युग में युद्ध ही अंतिम सत्य, दर्शन हुआ करता है मित्र"। ९

देश रक्षार्थ के लिये युद्ध अनिवार्य बन जाता है, विभिषण के माध्यम से कवि अपने मंतव्य प्रस्तुत करते हैं। कवि ने राजनीतिक संवेदना को प्रस्तुत खंडकाव्य के माध्यम से व्यक्त किया है।

3.व्यक्तिगत संवेदना

संशय की एक रात रचना के माध्यम से कवि ने राम का आत्मसंशय संघर्ष तथा व्यक्तिगत संवेदना जताई है। रावण के साथ होनोवाले युद्ध को राम जन विनाश का कारण बनाना नहीं चाहते। युद्ध या शांति में किसे अपनाये वे स्वयं निर्णय नहीं ले पाते। युद्ध के उत्तरदायी वे स्वयं को मानते हैं। व्यक्तिगत समस्या के लिये जनविनाश का कारण नहीं बनना चाहते।

"व्यक्तिगत मेरी समस्याएँ
क्यों ऐतिहासिक कारणों को जन्म दें ?" १०.

इस प्रकार कवि ने राम के माध्यम से व्यक्तिगत संवेदना व्यक्त की है। व्यक्तिगत समस्या को ऐतिहासिक कारण नहीं बनाना चाहते।

आत्मजयी खंडकाव्य में संवेदना पक्ष :

आत्मजयी कुँवर नारायण द्वारा रचित खंडकाव्य है। इसका कथानक "कठोपनिषद्" पर आधारित है। इसमें प्रमुख पात्र है वाजश्रवा और नचिकेता है। आत्मजयी की कथा कठोपनिषद् की कथा से थोड़ा भिन्न है। आत्मजयी के आत्महत्या प्रसंग में कवि ने परिवर्तन किया है। नचिकेता वास्तव में मरता नहीं वह मरने से पहले पानी से बाहर निकाल लिया जाता है और अचेतावस्था में स्वप्न देखता है। यम से साक्षात्कार करता है तीन वर माँगता है। "कठोपनिषद्" में तीन दिन, तीन रात निराहार रहकर यम कई प्रतीक्षा करता है, यम उसे तीन वर देते हैं, पहला पिता की क्रोध शांति, दूसरा यज्ञ में नचिकेताग्नि, तीसरा मृत्यु का रहस्योद्घाटन किंतु कवि ने पहले और तीसरे वरदान के आधार पर खंडकाव्य की रचना की है।

1. सामाजिक संवेदना:

कुँवर नारायण जी ने आत्मजयी के माध्यम से मानवीय जटिलताओं का बोध कराने का प्रयास है। नचिकेता अपने पिता के विरुद्ध विद्रोह करता है। अपने पिता के द्वारा किये जानेवाले बाह्याडंबरों का विरोध करता है। नचिकेता रूढ़ बनना नहीं चाहता तर्क और वितर्क से बात को समझना चाहता है। तर्क, वितर्क से सत्य की तलाश होगी, वहाँ असहमति होगी, पुरानी अंधविश्वासी पीढ़ी इस असहमति पर क्रुद्ध होगी और असहमति प्रकट करनेवालों को विद्रोही कहा जायेगा। प्रश्नों से रूढ़िवादियों के "जबरी मनोवृत्ति" को ठेस लगती है। कवि नचिकेता के माध्यम से कहते हैं कि,

" तुम्हारी दृष्टि में मैं विद्रोही हूँ
क्योंकि मेरे सवाल, तुम्हारी मान्यताओं का उल्लंघन करते हैं।" ११

वाजश्रवा एक प्रकार से " ठहरे हुए मूल्यों" का प्रतीक है, नचिकेता नयी पीढ़ी का प्रतीक है। ठहरे हुए मूल्य समाज के विकास में बाधा सिद्ध होते हैं। धर्म की आड़ में किया जाने वाला कृत्य व्यक्ति को विधर्मी बनाता है। समाज को यदि विकसित होना है तो जड़वादी प्रवृत्तियों को त्यागकर, सामाजिक मूल्यों को अपनाना चाहिए। जड़वादी प्रवृत्तियों के कारण समाज में कुंठा, निराशा, अकर्मण्यता आदि समाज विरोधी तत्व पनपने लगते हैं। इससे समाज व्यवस्था को खोखला कर देते हैं। नये भविष्य निर्माण के लिये अतीत की रूढ़ियों को ढोने की आवश्यकता नहीं है। कवि ने समाज के प्रगति को अवरूद्ध करनेवाले तथ्यों पर विचार किया है, अतः समाज के प्रति अपनी संवेदना जताई है।

2. सांस्कृतिक संवेदना:

कवि ने उपनिषद् को आधार बनाकर सांस्कृतिक महत्व दर्शाया है। मृत्यु, यम, यज्ञ आदि कहीं न कहीं हमारे प्राचीन संस्कृति को दर्शाते हैं। पौराणिकता के आधार पर नवीन संस्कृति के मूल्यों को अपनाने के लिये कवि कहते हैं। संस्कृति के नाम पर होनेवाले अंधानुकरण का विरोध किया है। कुल मिलाकर यह कहा जा सकता है कि अतीत की सांस्कृतिक चेतना से जुड़कर ही भविष्य का निर्माण कर सकते हैं।

प्रवाद पर्व खंडकाव्य में संवेदना के पक्ष:

प्रवाद पर्व की कथा मूलाधार वाल्मीकि रामायण है। लंका विजय के पश्चात अयोध्या वापसी पर धोबी द्वारा अपनी पत्नी की प्रताड़ना द्वारा सीता जी के चरित्र पर उँगली उठाने एवं तत्पश्चात राम द्वारा सीता परित्याग की घटनाओं को कवि ने युगीन संदर्भों से जोड़ा है। प्रवाद पर्व सन १९७५ में आपात काल के संदर्भ में लिखी गई रचना है।

1. राजनीतिक संवेदना

प्रवाद पर्व में प्रशासनिक और लोक तांत्रिक व्यवस्था के बारे में बताया गया है। एक धोबी की बात को भी राम महत्व देते हैं। प्रस्तुत रचना में कवि ने व्यक्ति, राजनीति, प्रशासन तथा राज्य व्यवस्था आदि के प्रति अपनी संवेदना व्यक्त की है। इसका रचना कल रहा १९७५, तब देश में आपातकाल घोषित कर दिया गया था। उन परिस्थितियों को देखते हुए रचनाकार ने प्रवाद पर्व की रचना की है। राजतंत्र या सामंतीय शासन प्रणाली में प्रजा की आवाज दबाई जाती है, किंतु प्रजा तंत्र व्यवस्था में लोकमत और जनवाणी का महत्व सदा रहता है। कवि ने अभिव्यक्ति स्वतंत्रता को महत्व दिया है। साधारण व्यक्ति के पास प्रश्न, संदेह होते हैं और उनका निवारण चाहते हैं, अतः इसे राज द्रोह समझना नहीं चाहिए। रचनाकार के संदर्भ में सत्ताधारी व्यक्ति राज्याधिकार को केवल अपने हित के लिये सुरक्षित रखना चाहते थे। सत्तारूढ़ व्यक्ति अपने अधिकार के बल पर जनता को दबा रहे थे। कवि प्रस्तुत संदर्भ में कहते हैं कि,

“ सत्ता के गोमुख पर बैठकर
उसके सारे शक्ति-जलों को
अपने ही अभिषेक के
लिए सुरक्षित रखना
यह कौन सा दर्शन है।” १२

प्रवाद पर्व में न्याय की महत्ता को दर्शाया गया है। न्याय सबके लिए एक समान होना चाहिए। सत्तारूढ़ व्यक्ति यदि कोई अपराध करता है तो उसे भी दंड का भागीदार बनाना चाहिए। राम निर्भीकता को ज्यादा महत्व देते हैं। आपातकालीन स्थिति में अभिव्यक्ति स्वतंत्रता तथा जनमानस की अस्तित्व संकट में थीं। अतः इन्हीं परिस्थितियों के प्रति कवि ने अपनी संवेदना जताई है।

2. सामाजिक संवेदना

प्रवाद पर्व में सीता के माध्यम से नारी परंपरागत आदर्शों से जुड़ा विराटत्व का चित्रण हुआ है। सीता के चरित्र को देखकर यह प्रतीत होता है कि, स्त्री अस्तित्व का हनन हुआ है। किंतु कवि ने सीता के चरित्र के माध्यम से यह दर्शाया है कि नारी पुरुष की

साधना में सहायक सिद्ध होती है। सीता प्रस्तुत रचना में सामाजिक न्याय के लिये अपने व्यक्तिगत रागात्मकता को त्याग देती है। प्रस्तुत संदर्भ में कवि पात्र के माध्यम से कहते हैं कि,

"राज्य न्याय और राष्ट्र
व्यक्तियों तथा संबंधों से
ऊपर होनी चाहिए।" १३

नारी के माध्यम से कवि सत्य, न्याय और त्याग के आदर्शों की स्थापना की गई है। वह सामाजिक पृष्ठभूमि प्रस्तुत करती है। सीता चरित्र के माध्यम से कवि सत्ताधारी व्यक्तियों को निहित स्वार्थ त्यागकर समाज के प्रति संवेदनशील बनने का संदेश दिया है।

निष्कर्ष:

अंततः यह कहा जा सकता है कि नई कविता के मिथकीय खंडकाव्यों में विविध प्रकार के संवेदनाएँ व्यक्त की गयी हैं। पुराण पुरावृत्त को न दोहराकर नयी चिंतन वृत्ति को प्रस्तुत किया गया है। जिसमें राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, मानवीय संवेदनाएँ विद्यमान हैं। इन सभी रचनाओं में साहित्यिक संवेदना भी विद्यमान है, अपने युगानुरूप होनोवाले परिवर्तनों को कवियों ने साहित्य के माध्यम से व्यक्त किया है। ऐसी रचनाएँ और उनमें स्थित संवेदनाएँ पाठकों के मन पर अमिट छाप छोड़ती हैं।

पाद टिप्पणियाँ:

१. राजनाथ शर्मा-साहित्यिक निबंध- पृ.सं-८२२
२. राजनाथ शर्मा-साहित्यिक निबंध- पृ.सं-८२२
३. डॉ. सविता मोहन-हिन्दी काव्य में मिथक का समसायिक संदर्भ- पृ.सं-१
४. डॉ. शिवदत्त शर्मा- संवेदना की अवधारणा और उसके प्रकार- पृ.सं.-२४६
५. नरेश मेहता-संशय की एक रात-भूमिका -पृ.सं-७
६. नरेश मेहता-संशय की एक रात-भूमिका -पृ.सं-७
७. राम दरश मिश्र-हिन्दी कविता आधुनिक आयाम-पृ.सं -१३५
८. नरेश मेहता-संशय की एक रात -पृ.सं-६६
९. नरेश मेहता-संशय की एक रात -पृ.सं- ८४
१०. नरेश मेहता-संशय की एक रात -पृ.सं- २९
११. कुँवर नारायण-आत्मजयी भूमिका-पृ.स. ९
१२. नरेश मेहता -प्रवाद पर्व- - पृ.स. ४०
१३. नरेश मेहता -प्रवाद पर्व- - पृ.स.-८०

सुषमा मुनीन्द्र और नारी चेतना

कविता यू.पी.

शोध छात्रा, हिंदी विभाग, कुवेंपु विश्वविद्यालय, शंकरघटा, शिवमोग्गा

सुषमा मुनीन्द्र भारतीय नारी, देश, समाज आदि की समस्याओं का यथार्थ चित्रण करती हैं। नारी के दुःख, पीड़ा, प्रेम और निराशा को समझती हैं। इनकी कहानियों के पात्र रुद्धियों, मान्यताओं पर व्यंग्य करते हुये परम्पराओं से परे जीवन को जीने की आशा करते हैं। सुषमा मुनीन्द्र ने मानसिक स्थिति का संवेदनात्मक धरातल स्थापित किया है। इन्होंने नारी के उपेक्षित व्यक्तित्व को पहचाना और उसकी विवशता, पीड़ा को यथार्थ अभिव्यक्ति प्रदान की है। स्त्री जब किसी से प्रेम करती है तो पूर्ण निष्ठा, तप, श्रद्धा से रिश्तों के प्रति अनुराग व्यक्त करती है परंतु पुरुष द्वारा वही अनुराग प्राप्त न होने पर वह बुरी तरह टूट जाती है। परम्परा और आधुनिकता का यह टकराव न केवल स्त्री-पुरुष अथवा सामाजिक परिस्थिति में दिखाई देता है वरन् रीति-रिवाज तथा क्रियाओं आदि पर भी देखा जा सकता है। आज नारी तथा युवा शिक्षित हैं तथा आर्थिक रूप से स्वयं को पुष्ट करने का प्रयास भी करता है। वह जानता है कि प्राचीन समय में व्याप्त परम्परा आधुनिक संदर्भों में कैसे बदल जाती है।

मूल शब्द- : मानसिक स्तर, , संवेदनात्मक, धरातल आत्म निर्भर, सदाशयवशता

प्रस्तावना

आज के युग में नई पीढ़ी की कथा लेखिकाओं में सुषमा मुनीन्द्र का नाम विशेष उल्लेखनीय है। यह एक ऐसी लेखिका है, जो भारतीय नारी, देश, समाज आदि की समस्याओं का यथार्थ चित्रण करती है। सुषमा मुनीन्द्र ने नारी के सभी रूपों को उजागर किया है। वे स्वयं नारी होने के कारण नारी के दुःख, पीड़ा, प्रेम और निराशा को समझती हैं, वे इन्हीं सब पहलुओं को खोलकर सामने लाई है।

टूटते संबंधों का यथार्थ

सुषमा मुनीन्द्र ने वर्तमान जीवन की विडम्बनाओं व आडम्बरों के मध्य झांकती जीवन की सच्चाई को निरूपित किया है। इनकी कहानियों के पात्र रुद्धियों, मान्यताओं पर व्यंग्य करते हुये परम्पराओं से परे जीवन को जीने की आशा करते हैं। सुषमा मुनीन्द्र ने मानसिक स्थिति का संवेदनात्मक धरातल स्थापित किया है। सुषमा अपनी कहानियों में पात्रों के मानसिक तनाव घुटन और अन्तर्द्वन्द्व को चित्रित करने में सफल रही हैं। वे अपनी कहानियों में जीवन की उलझनों जटिलताओं व संघर्षों को उजागर करती हैं। इनकी पैनी दृष्टि से समाज की जटिल व विषम परिस्थितियाँ भी बच नहीं सकी हैं। इनका वर्जन कर इन्होंने समाज को एक नई दिशा प्रदान की है। इनकी कहानियों में नारी शोषित ईकाई के रूप में सामने आती है। नारी की घुटन, पीड़ा, टूटन, और विवशता को अभिव्यक्त करना इनकी कहानियों का मुख्य उद्देश्य है, इन्होंने नारी के उपेक्षित व्यक्तित्व को पहचाना और उसकी विवशता, पीड़ा को यथार्थ अभिव्यक्ति प्रदान की है। सुषमा मुनीन्द्र की कहानियों के नारी पात्र मानसिक स्तर पर कुण्ठा, निराशा अकेलापन, संत्रास और अजनबीपन की समस्या से जूझती दिखाई देती है।

कहानी 'अन्तिम प्रहर का स्वप्न' की नायिका 'सिद्धि' है जिसके पति की मृत्यु हो जाती है। सिद्धि की तीन पुत्रियां तथा एक पुत्र है। सिद्धि अपने पुत्र से बहुत अधिक स्नेह करती है यह केवल पुत्र मात्र का ध्यान रखती है इसके चलते वह अपनी

बेटियों पर ध्यान नहीं दे पाती हैं तथा पक्षपातपूर्ण व्यवहार करती है। परिणाम स्वरूप बेटियाँ आत्मनिर्भर हो जाती हैं तथा पुत्र अपना विकास नहीं कर पाता हालांकि पुत्र 'प्रबुद्ध' को विकास करने की सारी दशायें (सुविधा, वस्त्र, उत्तम भोजन) आदि पुत्रियों की तुलना में श्रेष्ठतम रूप से उपलब्ध थी। परन्तु अपनी असफलता पर प्रबुद्ध माँ पर दोष लगाता है – “ माँ अब शाँक लगा तो मैं मर जाऊँगा। तुम मुझे यहाँ मरवाने लाई हो, फालतू बात सिद्धि पुत्र की दुर्दशा से पीड़ित थी, तुम्हें मेरी बात फालतू ही लगती हैं सब तुम्हारी गलती। तुमने मुझे इस तरह न पाला होता तो आज मैं मिट्टी का माघों न होता। जिस मां ने अपने पुत्र को समस्त सुख-सुविधाएँ प्रदान की जिससे वह अपना सम्पूर्ण विकास कर सकें अपनी पहचान बता सकें वही पुत्र अपनी मां पर दोष लगाकर उन्हें कष्ट पहुँचाता है। ”¹

कहानी 'चिन्दिया' में भी ऐसी टूटन को दर्शाया गया है कहानी की नायिका गीता है, जो अपाहिज लड़की है। भोपाल गैस काण्ड में उसके परिवार के सभी लोगों की मृत्यु हो जाती है। केवल गीता तथा उसके पिता का जीवन शेष रहता है। इस भोपाल गैस काण्ड में ही गीता अपाहिज हो जाती है तथा गैस के भीषण रसाव को सहने के कारण 'गीता' का पिता बाबू फेफड़ों की बिमारी का शिकार हो जाता है। 'गीता' की बहन तथा बच्चा भी इसी गैस काण्ड का शिकार हो जाते हैं। वह अपने पिता के घर रहने आयी थी। पिता द्वारा जीजा (बड़ी बहन का पति) से कहा जाता है कि वह 'गीता' से विवाह कर ले परन्तु 'जीजा' साफ मना कर देता है। क्योंकि गीता अपाहिज हो चुकी है। सारी घुटन, कुण्ठा, सत्रांस के चलते 'गीता' का पिता उसे समझाता है कि वह जीजा के कहे अनुसार चले क्योंकि बाबू को लगता है कि उसका जीवन भी कुछ दिनों का ही है परन्तु गीता नाराज होती है। क्रोधवश 'बाबू' गीता को भी मर जाने को कहता है - " तो मर जा । माहुर खा ले या किसी बावड़ी में डूब मर...।" ² "मर जा तो मैं भी चैन से मर सकूँ। काहे मेरे गले में जोंक की तरह चिपक कर बैठ गई है रे । तू भी उस गैस काण्ड में क्यों न मर गई। मर जाती तो मैं फुर्सत पाता ।" ³

विषम परिस्थितियों के चलते पिता द्वारा पुत्री की मृत्यु की कामना तथा पुत्री की लाचारी, बेबसी, उसमें कितना तनाव पैदा करती होगी इसका मार्मिक चित्रण सुषमा ने किया है। कहानी ' बॉटल ब्रश ' में भी इसी तनाव तथा घुटन को दर्शाया गया है। जब नारी अपने अकेलेपन के चलते परपुरुष से अनुराग कर बैठती है वह कोमल भावनाओं से पूरित स्त्री है अतः थोड़ा भी प्रेम, स्नेह, मिलने पर स्त्री का मन उस दिशा में आसक्त हो जाता है। ऐसा ही कुछ निहार कहानी की नायिका के साथ भी घटित होता है जो शिक्षिका है तथा साथी शिक्षक संदीपन से लगाव कर बैठती है। निहार के पति दूसरे स्थान पर अधिकारी पद पर नियुक्त होने के कारण पत्नी के साथ नहीं रह पाते। निहार इस अकेलेपन तथा पति के विशेष अधिकारी युक्त स्वभाव के कारण चलते संदीपन जो निहार के साथ उसी संस्थान में प्रोफेसर है से विशेष अनुराग स्थापित कर लेती है। परन्तु जब उसे ज्ञात होता है कि संदीपन उसे उस प्रेम भाव से नहीं देखता तो उसका नारी सुलभ मन दुखी होता है। निहार ने ' बॉटल ब्रश ' का पौधा अपने प्रेम स्वरूप संदीपन सर को उपहार में दिया था परन्तु उस पौधे को संदीपन की पत्नी 'हेम' ने रोपा तथा पोषण प्रदान किया इस बात से अनजान जब निहार उनके घर जाती है तो संदीपन की पत्नी हेम बॉटल ब्रश के प्रति लापरवाही बरती जाने वाली बात निहार के सम्मुख स्पष्ट हो जाती है तो निहार का हृदय द्रवित हो उठा तथा सारा लगाव आसक्ति क्षण भर में नष्ट प्रायः हो गई -

" क्या मँडम! आपने किस लापरवाह आदमी पर भरोसा किया। इतना छोटा पौधा और सर ने लापरवाही से बरामदे में रख दिया और भूल गये। " ⁴ वह तो दूसरे दिन मेरी (हेम) नजर पड़ी और मैंने रोप दिया। डरती थी सूख जाएगा पर मेरी इच्छाशक्ति ने सूखने नहीं दिया। निहार का मुख निस्प्रभ हो गया। मानों वह पौधा उसकी भावना का साधक था और संदीपन ने

पौधे की उपेक्षा कर उसे खारिज किया था। ऐसा तो नहीं कि सर मेरे साथ वही औपचारिकता करते रहे जो सहकर्मी के साथ की जाती है? उतनी भर सहायता करते रहे जो सदाशयवशता अकेली स्त्री की करनी चाहिए? जुड़ाव, लगाव, आसक्ति जो भी रही मेरी ओर से रही? सर की ओर से कुछ था ही नहीं? निहार को लगा जो कुछ मनोहर था जब स्याह हो गया। जिस खुशी के लिये यहाँ आई थी, वह यहाँ नहीं है।

परम्परागत और आधुनिक मूल्यों का टकराव

स्त्री जब किसी से प्रेम करती है तो पूर्ण निष्ठा, तप, श्रद्धा से रिश्तों के प्रति अनुराग व्यक्त करती है परंतु पुरुष द्वारा वही अनुराग प्राप्त न होने पर वह बुरी तरह टूट जाती है। उपरोक्त वर्णित समस्त बातों से स्पष्ट है कि आज समाज में अधिकांश रिश्ते टूटे हुये देखने को मिलते हैं। मनुष्य प्रत्येक रिश्तों में स्वार्थसिद्धि ही देखता है जहाँ उसका मंतव्य सिद्ध नहीं होता है वही इस का स्वरूप दिखाई देता है और इसी टूटते संबंधों और रिश्तों और स्वरूप का वर्णन सुषमा मुनीन्द्र ने किया है। टूटते हुये सम्बन्धों का यथार्थ आज का कड़वा सत्य है। परम्परागत और आधुनिक मूल्यों का टकराव सुषमा मुनीन्द्र की विशेषता है कि उन्होंने अपनी सभी कहानियों में नवीन और अनछुये प्रसंग को उभारने की चेष्टा की है। इसी क्रम में नारी मन की उस पत को खोलने का प्रयास किया है, जिसमें उसकी इच्छाएँ और भावनाएँ परम्परा, धर्म और नैतिकता के नाम पर कुचलती रहती है। युग परिवर्तन के साथ परिवर्तित मूल्यों ने नारी समाज, परिवार, प्रथा आदि विभिन्न स्तरों में जितना परिवर्तन दिखाई देता है उतना पुरुष की मानसिकता में नहीं दिखाई देता। इस कारण दोहरे मापदण्डों नैतिकता - अनैतिकता सम्बन्धी दोनों दृष्टिकोणों में सामंजस्य नहीं होता है। यही दुखद परिणाम पुरुषों की अपेक्षा नारी को अधिक भोगने पड़ते हैं। नारियों को अन्त में हारना पड़ता है, वे विद्रोही व स्वतंत्रता की पक्षधर तो होती हैं, किन्तु सामाजिक परिवेश के कारण उन्हें या तो पलायनवादी दृष्टि रखनी पड़ती है, या समझौतावादी। आधुनिक नारी का अन्तर्द्वन्द्व, पति के साथ बनते बिगड़ते सम्बन्धों को सुषमा ने अपनी कहानियों के माध्यम से उजागर किया है। सामाजिक समस्याओं जैसे सामाजिक शोषण, विषमता, वर्ग वैषम्य कलह भी आपकी कहानियों में चित्रित है। आपकी कहानियों के पात्र मानसिक निजता, व्यक्ति मन की असंगतियों तथा पारिवारिक सामाजिक जीवन से अद्भुत ट्रेजडी को भोगते हुये दिखाये गये है।

नारी की समर्पण भावना को भी उजागर किया गया है। नारी पात्र भारतीय संस्कार में विश्वास रखते हुये पूर्णतः पति के प्रति समर्पित है। अपनी कहानियों के माध्यम से भारतीय नारी के विशिष्ट वर्ग को मूर्त करने का प्रयास सुषमा जी ने किया है जो शिक्षित व आर्थिक रूप से स्वतंत्र होते हुये भी शोषण का शिकार होती है।

कहानी 'स्वाँग' में मनुहरि नामक युवक है जो अपने पिता के एक खास मित्र के आग्रह पर उनके घर पर रुकता है जहाँ वह प्रतियोगी परिक्षाओं की तैयारी करने आया है। परम्परागत और आधुनिक मूल्यों का टकराव यही दिखाई देता है जब मित्र परिवार मनुहरि को परम्परावश 'अतिथि देवो भवः' के आधार पर खूब साधन-सुविधा उपलब्ध कराते हैं परन्तु मनुहरि सोचता है कि इसके पीछे कोई विशेष कारण होगा। शायद यह मित्र परिवार अपनी सेवा सुश्रूषा के चलते अपनी बेटी से विवाह करने को कह दे - " कोई दो दिन को आ जाये तो लोगों को अडचन होती है और यह परिवार उसे निःशुल्क रखकर आनंद पा रहा है। स्पष्टतः इस घर सपना पल रहा है जिसके फलितार्थ प्रत्येक सदस्य, हाँ छोटी भी प्रयासरत हैं। " ⁵

कहानी 'फाऊल' में 'नायिका मनीषी तथा नायक अभिज्ञान के माध्यम से भी इस तथ्य को स्पष्ट किया गया है। जहाँ पुराने समय में भी अनमेल विवाह या जोरजबरदस्ती से विवाह कर दिये जाते थे परन्तु उस तथ्य का ज्ञापन होने पर पुरुष वर्ग नारी को प्रताड़ित तथा शोषित करता था परन्तु अभिज्ञान उस पुरुष वर्ग का प्रतिनिधित्व करता है जो आधुनिक विचारधारा से

प्रणीत है। तथा नारी हेतु उन्हीं मापदण्डों का स्वीकार्य करता है जो पुरुष वर्ग हेतु है। अभिज्ञान किसी लड़की से प्रेम करता था और उसे प्रेम में निराशा हाथ लगी। पारिवारिक दबाव के चलते वह मनीषी से विवाह कर लेता है परन्तु मनीषी' की चुप्पी तथा हर घड़ी छाया रहने वाली शान्ति अभिज्ञान को विचलित करती थी और वह अन्ततः उससे इस अथाह शान्ति का कारण पूछ लेता है। उसे ज्ञात होता है कि मनीषी ने भी प्रेम में असफलता प्राप्त की है परन्तु वह शोषण करने अथवा मनीषी को मानसिक यातना देने के बजाय सम्बल का कार्य करता है " -अफसोस ना करें। आपके व्यवहार से मुझे सुविधा हो गई। मुझे खुद का सम्भालने का समय मिल गया। मनीषी ने अब भी आंखे झुका रखी थीं और आंखों पर जो पलकें तनी हुई थी वे भांपने न देती थी आंखों में क्या ठहरा हुआ है? कोई कसम कोई चुभन, अफसोस, पीछे हर गई कोई स्मृति "...⁶

आज नारी तथा युवा शिक्षित है तथा आर्थिक रूप से स्वयं को पुष्ट करने का प्रयास भी करता है। वह जानता है कि प्राचीन समय में व्याप्त परम्परा आधुनिक संदर्भों में कैसे बदल जाती है। कहानी ' सिस्टम ' में मुद्रा नामक युवती है जो रीवा में अपनी बीमार बेटी जो हॉस्टल में रहती है उसकी देखभाल को आई थी। रैली की जानकारी उसे नहीं थी। ट्रेन में बहुत भीड़ थी। मुद्रा को लग रहा था कैसे वह ट्रेन में सफर कर पायेगी। मुद्रा ट्रेन के चलने पर ए०सी० डिब्बे में बढ़ गयी जबकि उसने स्लीपर का टिकट लिया था। पर जो होगा देखा जायेगा के सिद्धान्त के तहत वह उस ए० सी० कोच में बैठ गई। टी० सी० के आने पर वहाँ उपस्थित मंत्री महोदय कहते हैं कि यह दोनों मेरे साथ है अगर कुछ व्यवस्था हो जाये तो यही रहने दीजिये इस पर टी० सी० ने पाँच-पाँच सौ रुपये दोनों से लिए तथा साइड बर्थ दे दी। पैसे लेकर किसी भी तरह के लाभ के चलते पहले भी कार्य करने अथवा सहायता देने की परम्परा रही है परन्तु आधुनिक मूल्यों ने व्यक्ति मन को चेतन कर दिया है कि वह कहाँ तक और किस हद तक सही है ऐसी ही उलझन की स्थिति मुद्रा के समक्ष भी थी- मुद्रा का असमंजस कायम था - गलत सौदा तो नहीं हो गया? कोई समस्या तो नहीं आयेगी? यह नेता है या फ्रॉड? यदि नेता है तो किस तरह खुले आम भ्रष्टाचार को प्रोत्साहित कर रहा है। भ्रष्टाचार सदैव द्विपक्षीय होता है और दोनों पक्ष मुनाफे में रहते हैं। पीड़ित वे होते हैं, भ्रष्टाचार में लिप्त होने की जिनकी हैसियत नहीं होती यदि नेता उसे असंवैधानिक विधि से सुविधा दे रहा है तो वह ले रही है। फायदे का सौदा समझौता शुल्क मुद्रा ने रकम दे दी।

पहले शादी-ब्याह बड़े लोगों तथा किसी अनुभवी व्यक्ति द्वारा रिश्ते लाने की परम्परा थी परन्तु आधुनिक समय में यह काम इन्टरनेट कर रहा है। सुषमा मुनीन्द्र ने बड़ी ही सहजता से इस दशा को कहानी प्रतिमान में स्पष्ट किया है। जहाँ रोहिणी कहानी की नायिका राशि की माँ है तथा अपनी बेटी राशि की शादी इन्टरनेट के माध्यम से तय होने की सूचना सभी को देती है। बहने आश्चर्य चकित हो उठ कि अचानक कैसे विवाह सुनिश्चित हो गया – " चमत्कार इसी तरह होता है। शादी किसके माध्यम से तय हुई - इन्टरनेट के माध्यम से। - नेट पर ? - हाँ नेट पर। तुम किस पुराने समय में रहती हो सोहनी। हमारा भोपाल घूम जाओ और समय के बदलाव को देखो। अब नेट मैरिजेस होने लगी है। " ⁷

निष्कर्ष

सुषमा मिनीन्द्र जी ने अपने कहानियों में टूटते संबंधों का यथार्थ चित्रण प्रस्तुत करने के साथ परम्परा और आधुनिकता का यह टकराव भी सशक्त रूप से चित्रण किया है। परम्परा और आधुनिकता का यह टकराव न केवल स्त्री-पुरुष अथवा सामाजिक परिस्थिति में दिखाई देता है वरन् रीति-रिवाज तथा क्रियाओं आदि पर भी देखा जा सकता है। उपरोक्त उदाहरणों से स्पष्ट होता है कि परम्परा वही है परन्तु उसका आधुनिकीकरण हो गया है तथा जैसे-जैसे समाज में परिवर्तन होगा, शिक्षा के क्षेत्र में परिवर्तन होगा वैसे-वैसे यह टकराव भी होता है।

संदर्भ सूचि :

1. सुषमा मुनीन्द्र : अन्तिम प्रहर का स्वप्न : कहानी- अन्तिम प्रहर का स्वप्न : पृ : .234
2. सुषमा मुनीन्द्र : अन्तिम प्रहर का स्वप्न: कहानी – चिन्दिया : पृ : .206
3. सुषमा मुनीन्द्र : अन्तिम प्रहर का स्वप्न : कहानी - बाटल ब्रथ : पृ : .186
4. सुषमा मुनीन्द्र : अस्तित्व : कहानी – स्वांग : पृ : .117
5. सुषमा मुनीन्द्र : अस्तित्व : कहानी – फाऊल : पृ : .169
6. सुषमा मुनीन्द्र : अस्तित्व : कहानी – सिस्टम : पृ : .234
7. सुषमा मुनीन्द्र : अन्तिम प्रहर का स्वप्न : कहानी – प्रतिमान : पृ : .114

समकालीन हिन्दी साहित्य और विमर्श

रंजना गुप्ता

जैन विश्वविद्यालय, हिन्दी विभाग, बेगलूरु

सारांश

विमर्श क्या है? विमर्श का मतलब है, सोच विचार कर तथ्य या वास्तविकता के विषय में जानना। उस विषय पर चिन्तन मनन करना। विमर्श का मतलब यह भी है कि उस विषय पर चर्चा, परिचर्चा करना, संवाद करना, तर्क विर्तक प्रस्तुत करना। हमारा विषय है नारी विमर्श या स्त्री विमर्श। साहित्य में स्त्री विमर्श अर्थात् जैसे वृद्ध विमर्श, दलित विमर्श और अन्य विमर्श के विषय में चिन्तन करते हैं। लेखक, साहित्यकार स्त्री विमर्श को लेकर कैसा साहित्य रचते हैं, इस विषय पर हम चर्चा करेंगे।

यदि एक विमर्श के रूप में विचार करे तो हिन्दी साहित्य में महिला साहित्यकारों का योगदान जिस रूप में हम समकालीन समय में पाते हैं, वैसा पूर्वकाल जैसे भक्ति काल को ले, यदि विमर्श ले तो शायद उससे और पूर्व भी हो सकता है। उदाहरण के लिये कबीर की पत्नी लोई थी। क्या वह कबीर को कवितायें करती देखती होगी तो उन्होंने नहीं लिखा होगा? कहाँ है उनका साहित्य? तुलसीदास ने रामचरितमानस लिखा, क्या तुलसी दास की पत्नी तलावली ने इससे प्रभावित होकर कुछ भी न लिखा होगा? यदि पुरुष कवि या साहित्यकार थे तो उनकी पत्नियों ने क्या कुछ भी लिखा होगा? सहजो बाई उनका साहित्य प्रकाश में क्यों नहीं आया या उन्हें खोजा नहीं गया? कितने ही प्रश्न मन मस्तिष्क में जन्म लेते हैं। नारी विमर्श हिन्दी साहित्य में मीराबाई पंद्रहवीं शताब्दी की एक ऐसी ही विद्रोहणी प्रतिभा थी, जिसने नारी अस्मिता का एक अभूतपूर्व इतिहास रचा। उनका सम्बन्ध राजपरिवार से था। जब राज परिवारों को देखकर समाज प्रभावित होता था, उनका अनुकरण करता था, उसी परिवार से मीरा ने स्त्री पर पाबंदियों के विरुद्ध आवाज उठाई, वहीं से यह विमर्श बन जाता है।

यह आवाज थी पुरुषों और महिलाओं के मध्य समानता तथा न्याय को लेकर। सती प्रथा एक ऐसी प्रथा जिसे अंगरेजों ने १८२९ में समाप्त कर दिया। राजाराम मोहन राम और विद्यासागर के नारी मुक्ति के प्रयासों में व्यक्त हुई। दक्षिण भारत में देवदासी प्रथा एक धार्मिकप्रथा के रूप में देवदासियों का यौन उत्पीड़न का रूप धारण कर चुका था। कर्नाटक में किल्लूर की रानी किन्नूर चेतन्या ने अंगरेजों के विरुद्ध विद्रोह का नेतृत्व किया। झाँसी, की रानी लक्ष्मीबाई, अवध की बेगम हजरत महल ने १८५७ के विद्रोह को नेतृत्व प्रदान किया। भिकाजी कामा, एनी बेसेंट, कस्तूरबा गाँधी आदि नाम ऐसे हैं जो भारत की स्वतन्त्रता में अहम् भूमिका निभाते हैं।

स्त्री विमर्श

स्त्री विमर्श उस साहित्यिक आन्दोलन को कहा जाता है, जिसमें नारी अस्मिता को केन्द्र में रखकर संगठित रूप से स्त्री साहित्य की रचना की गई। हिन्दी साहित्य में स्त्री विमर्श अन्य अस्मिता मूलक विमर्शों के भाँति ही मुख्य विमर्श रहा है। स्त्री विमर्श हिन्दी साहित्य में पहली बार मध्यकाल में मीरा बाई के काव्य और व्यक्तित्व में उभरता दिखाई पड़ता है। मीराबाई पंद्रहवीं शताब्दी की एक ऐसी ही विद्रोहणी प्रतिभा थी, जिसने स्त्री अस्मिता का एक अभूतपूर्व इतिहास रचा। यह पुर्नजागरण की लहर राजा राम मोहन राय और विद्यासागर के नारी मुक्ति के प्रयासों में व्यक्त हुयी। स्वतंत्रता के पहले १८५७ में इसका प्रभाव महारानी लक्ष्मीबाई के विद्रोह में परिलक्षित होता है। नारी स्वाधीनता की यह आकांक्षा २०वीं सदी के तीसरे दशक में,

महादेवी वर्मा व सुभद्रा कुमारी चौहान के लेखन में नारी वादी स्वर की गूंज होती है। अनुभव और अनुभूति में अंतर होता है। यदि एक लेखक स्त्री के विषय में लिखता है तो वह अनुभव से अपने विचारों और भावों को व्यक्त करता है लेकिन यदि एक स्त्री लिखती है तो वह अनुभूति से लिखती है। "नारी" पत्रिका जिसकी सम्पादक सुभद्रा कुमारी चौहान थी। "चाँद" पत्रिका जिसमें स्त्री द्वारा सृजित सामग्री को स्थान दिया गया।

फ्रेंचस्का आर्सीनी लिखती है- "चाँद" पत्रिका ने यह काम उन सीमाओं को तोड़ कर दिखाया कि औरतो को क्या जानना चाहिये तथा औरतो को क्या बोलना चाहिये। १९२५ में सरोजनी नायडू कांग्रेस की पहली महिला अध्यक्ष चुनी गयी।

सुभद्राकुमारी चौहान आधुनिक काल में ऐसी सशक्त महिला साहित्यकार थीं। जिनकी इस कविता को हर बच्चे की जुबान ने याद किया है "खूब लड़ी मर्दानी वह तो झाँसी वाली रानी थी"।

भारत में राजाराम मोहन राय, विवेकानन्द, दयानन्द सरस्वती, ईश्वरचन्द्र विद्यासागर, ज्योतिबा फुले आदि ने स्त्रियों को केन्द्र में रख कर आन्दोलनों की शुरुआत की। सावित्री बाई फुले ने १८४८ में पूणे में स्कूल खोला और सावित्री बाई पहली शिक्षिका बनीं। सावित्री बाई ने कविताएँ भी लिखीं नैतिकता, नशाखोरी सम्बन्धी कुछ भाषण भी दिए। कृपाबाई सत्यानन्दन स्त्री मुद्दों के प्रति जागरूक थीं। उन्होंने पत्रिकाओं में लगातार लिखा। "कमला" और "सगुना" उनके दो उपन्यास हैं। आधुनिक हिन्दी की पहली आत्मकथा स्फुरणा देवी ने "अबलाओ का इन्साफ" रचना लिखी। "पत्नी की जिम्मेदारियों" लेख सूर्यकुमारी मेहता ने लिखा। "कन्याओं का उपनयन संस्कार" सुभद्रा देवी ने लिखा।

हिन्दी साहित्य में हमें महादेवी की कविताओं में स्त्री वेदना के अनेक रूप मिलते हैं। हमारा समाज स्त्री पुरुष दोनों से मिलकर बना है वे एक दूसरे के पूरक हैं। फिर भी यह असमानता क्यों? स्त्री पुरुष में भेद क्यों?

नई धारा की कवयित्रियों की बात होती है तो सुमन राजे लिखती हैं, १९०० से लेकर १९२५ तक में कवयित्रियों के कई स्वर सुनाई पड़ते हैं। हाँ यह कहना आवश्यक है, कि बदले हुए रचना केन्द्रों के साथ राज घरानों में कविता अभी भी हो रही है परन्तु वह लगभग सूख गई धारा है। कविता अब मध्य वर्ग से भी जुड़ने लगी है और राष्ट्रीय स्वर उसका प्रधान स्वर है। हालांकि वे आधुनिक स्त्री कविता की शुरुआत बताते हुए बुंदेलबाला का नाम याद करती हैं। साथ ही लिखती हैं कि 'हिन्दी की काव्य कोकिलाएँ' के लेख द्वारा नई धारा की प्रथम कवयित्री राजरानी देवी को माना है क्योंकि वे पहली कवयित्री हैं जो खुद को स्त्री समुदाय के साथ जोड़ते हुए अपनी साथी स्त्रियों का आह्वान करती हैं। कहती हैं..

देवियों क्या पतन अपना देखकर
नेत्र से आँसू निकलते हैं नहीं?
भाग्यहीना क्या स्वयं को देखकर
पाप से कलुषित हृदय जलते नहीं?
क्या न अब कुछ देश का अभिमान है?
खो गई सुखमय सभी स्वाधीनता
हो रहा कितना अधिक अपमान है?
समुद्र इसको कौन सकता है बता।

तोरनदेवी शुक्ल 'लली' का नाम भी राष्ट्रीय काव्य धारा के भीतर लिया जाता है। इन्हे जागृति कविता संग्रह पर केसरिया पुरुस्कार से सम्मानित भी किया गया था। गोपाल देवी ने संवत् १९४०

'शशि' नामक बालोपयोगी मासिक पत्रिका का संचालन किया। "हिन्दी काव्य की कोकिलएँ मे लेखक लिखते हैं - जिन दिनो हिन्दी साहित्य का स्त्री कवि समाज प्रगतिहीन होकर प्रायः स्तब्ध सा खड़ा था उस समय आपने हिन्दी साहित्य के रंगमंच को अपनी रचनाओं से सजाया। नवीन युग का स्त्री साहित्य आपकी ही कृतियों से आरम्भ होता है। स्त्री समाज को साहित्य का संदेश - सन्देश सुनाने वाली आप प्रथम आधुनिक महिला है। सरसता, सरलता और स्वाभाविकता आपके काव्य के सहज गुण हैं।

सुशीला टाक भौरे के काव्य संग्रह "स्वातिबूंद" और "खारे मोती" तथा "यह तुम भी जानो" काफी चर्चित रहे है। उदाहरण के लिए

"मां बाप ने पैदा किया था गुँगा
परिवेश में लंगडा बना दिया
चलती रही परिपाटी पर
बैसाखियाँ चरमराती है
अधिक बोझ से अकुलाकर
विस्कारित मन हुंकारता है
बैसाखियाँ को तोड़ दूँ"

इस कविता में स्त्री जीवन की पीड़ा का स्वर है।

२००१ को महिलाओं के सशक्तिकरण वर्ष के रूप में घोषित किया। आज स्त्री पितृस्ता का विरोध कर रही है, पारम्परिक बेडियों से मुक्त होना चाहती है। बीसवी शताब्दी के अंतिम दशक में स्त्रीवादी विचार को पनपने का सुअवसर मिला। भूमण्डलीकरण ने अपने अनेक अच्छाइयो और बुराइयों के साथ सभी वर्ग के शिक्षित स्त्रियो को घर से बाहर निकलने, काम करने का अवसर दिया। परम्परा से चली आ रही पितृसत्ता से मुक्ति पाने के लिये किए गए प्रयास स्त्री विमर्श को जन्म देते है।

डा. रमासिंह, किरण जैन, कान्ता, अमृता भारती, सुमन राजे, स्नेहमयी चौधरी, सुनीता जैन, मोना गुलाटी, ममता कालिया की साहित्यिक कृतियाँ स्वतंत्रोत्तर युग में आती है। नारी ने जिस पीड़ा को भोगा, उसे शब्दों में पिरोकर साहित्य को सजाया, अपनी भावनाओं को व्यक्त करने का माध्यम बनाया। नारी चेतना, नारी मे आयी जागरूकता, अपनी सदियों से चली आ रही छवि को तोड़ कर अपनी एक अलग पहचान साहित्य में महिला साहित्यकारो ने स्थापित की है। उनका सशक्त लेखन अनवरत साहित्य को समृद्ध कर रहा है और आगे भी समृद्ध करती रहेगी। समकालीन महिला साहित्यकारों ने आज के जीवन की परिवर्तनशीलता, जीवन मूल्यों, समकालीन परिवेश को अपनी साहित्यिक विधाओं में बुना है। सजाकर साहित्य को समृद्ध किया है। उन्होंने सदियों से चली आ रही इस मान्यता का खंडन किया कि महिला घर परिवार तक ही सीमित है। कृष्णा सोबती, मन्नू भण्डारी, मृदुला गर्ग, मैत्रिय पुष्पा, सुधा अरोडा आदि की एक लम्बी सूची है। जिन्होंने हिन्दी कथा साहित्य को अपने अनुभव, अपने अभिव्यक्ति, के माध्यम से साहित्य को पल्लवित किया है। वे अपनी आवाज को बेधड़क वयक्त करती है। मैत्रिय पुष्पा समकालीन महिला लेखन की समर्थ कहानीकार और उपन्यासकार है। उनके कथा साहित्य में बदलते हुए समय के साथ, बदलती हुयी नारी के आख्यान है। नारी, जो घर से निकलकर अपने सपने देखती है, अपनी नियति बनाने के लिये

स्वयम् उपक्रम करती हैं। खुद स्वावलंबी बनने के लिये जद्दोजहद करती है। जिस तरह प्रेमचंद के बारे में कहा जाता था कि वे अपनी रचनाओं में गाँव की स्त्रियों को लाये थे, उसी तरह मैत्रिय पुष्पा के बारे में कहा जाता है कि वे अपने लेखन में स्त्रियों का गाँव लेकर आई है। मैत्रिय पुष्पा की कहानी "फैसला" नारी के विद्रोही स्वर से पूर्ण है। अपने मतदान के अधिकार के प्रति जागरूकता तथा उसका प्रयोग से सम्बन्धित है। कृष्णा सोबती की कहानी "सिक्का बदल गया", मन्नू भण्डारी आज हमारे बीच नहीं है परन्तु उनका साहित्य आज भी हमारे विचारों को प्रभावित करता है। "हंस" पत्रिका में छपा उनका एक लेख "सीड़ियो पर बैठी लड़की" कहानी दिल को छूती है। "गोपाल को किसने मारा" कितने ही प्रश्नों को समाज के सम्मुख प्रस्तुत करती है। वे नारीमन की चितेरी है।

आज का समय चुनौतियों का है। आज के समकालीन परिस्थितियों को लेकर लेखकों और लेखिकाओं का चिन्तन स्त्री विमर्श को जन्म देता है। स्त्री ने अपने सामाजिक, मानसिक, आर्थिक एवं व्यवहारिक परिस्थितियों की सीमाओं से निकल कर स्त्री विमर्श को जन्म दिया है। हर विमर्श का जन्म होता है जब व्यक्ति अपनी जकड़न, विवशता, रूढिवादिता के विरोध में आवाज उठाता है, उसे समाप्त कर देना चाहता है। यहीं हुआ के स्त्री साथ। उसने इन सामाजिक जकड़न, विवशताओं, रूढिवादिता के विरोध में आवाज उठाई। ईश्वर ने सामाजिक व्यवस्था के लिये स्त्री पुरुष को जन्म दिया, फिर स्त्री पुरुष में भेद क्यों? एक नारी की यह मानसिक, शारिरिक व सामाजिक प्रक्रिया थी जो साहित्य में व्यक्त हुयी।

मन्नू जी के विषय में हम कह सकते हैं कि वे नारी जीवन के तनाव, घुटन तथा नारी पुरुष के बदलते रिश्तों, उनकी बदलती सोच तथा पारिवारिक संघर्षों को यथार्थ के धरातल पर जाकर व्यक्त करती है।

हमारे देश में वैदिक काल से यह परम्परा चली आ रही थी कि "यत्र नार्यस्तु पूजयन्तेरमन्ते तत्र देवता" वैदिक काल में नारी की सामाजिक, आर्थिक, पारिवारिक स्थिति काफी हद तक ठीक थी। परन्तु मुगलों के आक्रमण, उनके शासन काल में पर्दा प्रथा, अंग्रेजों के शासन काल में उत्पन्न अनेक सामाजिक, राजनैतिक और भी परिवर्तनों का प्रभाव, नारी की स्थिति पर पड़ा। फिर भी उस समय की महिला क्रान्तिकारियों के योगदान को हम नहीं नकार सकते। आजादी के बाद समय बदला, साथ साथ बहुत कुछ बदला शायद जितना बदलना चाहिये था उतना नहीं हुआ। नारी की स्थिति में बदलाव आया। आज आजादी के इतने वर्षों बाद भी नारी की अपनी अस्तित्व के प्रति संघर्ष जारी है। यह २१ वीं सदी का भारत है। यही कारण है कि हिन्दी साहित्य में नारी की खोई अस्मिता को सम्मान मिले, स्त्री विमर्श जन्म लेता है। इसे अंग्रेजी में फैमिनिजम भी कहते हैं। फैमिनिजम शब्द: सबसे पहले १८८० के दशक में फ्रांस में आया। इसका तात्पर्य था नारी का अधिकार। बाद में इसका तात्पर्य यह हुआ कि नारी से सम्बन्धित विषयों के बारे में कहना फैमिनिजम है। नारी के अधिकार, समाज में उसकी स्थिति, नारी के ऊपर हो रहे शोषण के विरुद्ध आवाज उठाना आदि नारीवाद के प्रमुख विषय हैं। आज के समकालीन समय में नारी ने खुलकर अपनी शोषण के खिलाफ आवाज उठाना शुरू किया है। आज के समकालीन साहित्य में नारीवादी लेखक लेखिकाओं ने नारी से सम्बन्धित अनेक मुद्दों पर अपनी लेखनी चलाई है। कहने का तात्पर्य यह है कि साहित्य के द्वारा हो रहे नारीवाद से बदलाव हो रहे हैं, बदलाव की गति धीमी हो सकती है परन्तु गतिमान होना आवश्यक है। सूरज के किरणों को भी घने अन्धकार के बाद ही आकाश को अपनी लालिया से आलोकित करने का, संसार में उजाला फैलाने का अवसर मिलता है। किसी भी इमारत की आधार शिला गहरे नीचे खोदकर ही रखी जाती है। हमारे प्राचीन काल से नारी के शोषण के विरुद्ध आवाज उठाई गयी। उसे समय समय पर किसी न किसी ने जारी रखा। वह लेखनी द्वारा हो या किसी अन्य गति विधियों द्वारा हो। उसी का परिणाम है कि हम आज इस स्थिति में हैं। बेहतर ही होगा, बदतर नहीं होगा, क्योंकि जब हम नारी शिक्षित होंगे तभी अपने अधिकारों के प्रति भी

जागरूक होंगे। यद्यपि रचनाओं के माध्यम से विमर्श चलता ही रहता है। महिला साहित्यकारों की पंक्ति में इससे ज्यादा सफल उदाहरण और क्या हो सकता है, जब बुकर पुरस्कार के लिये एक महिला लेखिका को नामित किया जाता है, वह है गीतांजली श्री। लंदन में बरिष्ठ कथाकार गीतांजली श्री के उपन्यास 'रेत समाधि' को इस वर्ष का अंतरराष्ट्रीय बुकर पुरस्कार प्रदान किया गया। वह राष्ट्रीय ही नहीं अन्तरराष्ट्रीय स्तर पर भी महिला साहित्यकार की अपनी सुदृढ़ पहचान है। वे कलम की सशक्त हस्ताक्षर बन रही हैं। वरिष्ठ साहित्यकार ममता कालिया को उनके समग्र साहित्य के लिये 'वेदव्यास' सम्मान दिया जायेगा।

हिन्दी साहित्य के विस्तृत आकाश में कितने ही सितारे हैं जो चमक रहे हैं और कितने ही सितारे धीरे धीरे प्रकाशमान हो रहे हैं। महिला साहित्यकारों की अपनी प्रतिभा की चमक है और उन्होंने साहित्य के पटल पर अपने को अंकित किया है।

सन्दर्भ-

1. पुस्तक आलोचना का खी पक्ष, सुजाता
2. हंस पत्रिका
3. वन माली पत्रिका
4. Ignite.in – Bala Devi in Journal of Advance & scholarly Research

आदिवासी साहित्य में महिला लेखिका का योगदान

रूपम कुमारी

बैंगलौर विश्वविद्यालय, बैंगलौर, (कर्णाटक)

1. आदिवासी साहित्य का परिचयात्मक वर्णन :-

आदिवासी साहित्य से तात्पर्य उस साहित्य से है, जिसमें आदिवासियों की जीवन – दशा और उनके समाज की स्थिति का वर्णन किया गया है। आदिवासी साहित्य को विभिन्न जगहों पर विभिन्न नामों से जाना जाता है। यूरोप और अमेरिका में इसे नेटिव अमेरिकन लिटरेचर, कलर्ड लिटरेचर, स्लेव लिटरेचर और अफ्रीकन - अमेरिकन लिटरेचर, अफ्रीकन देशों में ब्लैक लिटरेचर और आस्ट्रेलिया में एबोरिजनल लिटरेचर, तो अंग्रेज़ी में इंडीजिनस लिटरेचर, फर्स्टपीपुल लिटरेचर और ट्राइबल लिटरेचर कहते हैं। भारत में इसे हिन्दी एवं अन्य भारतीय भाषाओं में सामान्यतः 'आदिवासी साहित्य' कहा जाता है।

आदिवासी साहित्य के जनक के रूप में प्रसिद्धि प्राप्त पारी कुपार लिंगो को प्रथम प्राकृतिक वैज्ञानिक माना जाता है और उन्हें संगीत के जनक के रूप में याद किया जाता है। इसका वर्णन नेताम वंश के राजाओं के किले में मिली मूर्तियां भी करती है। छत्तीसगढ़ के बस्तर में इनके सम्मान में देव-जतरा निकाला जाता है। विशेष रूप से इन्हें गोंड आदिवासियों का जनक माना जाता है।

भारत में 300 से अधिक 'आदिवासी जनजातियाँ' पायी जाती हैं। कर्नाटक में 'लमबानी' मणिपुर में 'जालियांग' हिमाचल प्रदेश में 'किन्नारी' उड़ीसा में 'उरांव' नागालैंड में 'आओ' 'चाकाशांग' में 'यमंगलिजर' अरुणाचल प्रदेश में 'हिलगिरी' 'अपातनी' गुजरात में 'भील' 'मीना' 'गरासिया' 'डामोर' और 'सहरिया' नेपाल में 'थारू' झारखंड में 'असुर' 'मुण्डा' आदि प्रमुख जनजातियों के नाम सामने आते हैं।

2. आदिवासी साहित्य का महत्व:-

आदिवासी समाज और संस्कृति में पुरखों का बहुत महत्व है और मौखिक परंपरा में मिलने वाले गीत, कथाएं आदि भी पुरखों ने ही रची है, इसलिए इस मौखिक परंपरा को आगे बढ़ाने हेतु आदिवासी साहित्य महत्वपूर्ण है। आदिवासी साहित्य का लेखन केवल उनकी कहानियों और कविताओं के विस्तार के लिए शुरू नहीं हुआ है, बल्कि यह पहचान की खोज है, बाहरी लोगों के शोषण और आदिवासी पहचान और संकट से अतीत और वर्तमान को उजागर करना है। आदिवासी रचनाकारों ने अपनी मौखिक साहित्य की समृद्ध परंपरा का लाभ लेने के लिए आदिवासी साहित्य को जानना और समझना महत्वपूर्ण समझा है। इन्होंने आदिवासी अस्मिता और अस्तित्व के संघर्ष को अपना मुख्य हथियार बनाया है।

3. प्रमुख लेखक:-

राम दयाल मुण्डा – 1939, ग्रेस कुजूर – 1949, मोतीलाल मेनारिया, मधुकांकड़ियाँ, रणेन्द्र, मंगल मुण्डा, महादेव टोपो – 1954, वाल्टर भेंगरा – 1947, हरिराम मीणा – 1952, बंदना टेटे, महुआ मांझी, निर्मला पुतुल – 1972, नीतिशा खलको – 1986, रोज केकरकेट्टा इत्यादि प्रमुख आदिवासी लेखक-लेखिका हैं जिन्होंने आदिवासी साहित्य को आगे बढ़ाने में योगदान दिये हैं।

आदिवासी स्त्री लेखन

आदिवासी समाज में बहुत कम लोग आज भी शिक्षित नजर आते हैं परन्तु उन्हीं में से कुछ स्त्री – पात्र कलम के धनी भी हैं, जिन्होंने अपनी समस्याओं के ऊपर स्वयं लेखनी चलानी आरंभ कर दी हैं। जिनमें प्रमुख रोज केकरकेट्टा, हरिराम मीणा, निर्मला पुतुल, ग्रेस कुजूर, नीतिशा खलको इत्यादि हैं जिन्होंने आदिवासी साहित्य में अपना योगदान देकर आदिवासी समुदाय की अनेक महिलाओं को प्रेरित करने का काम कर रही हैं।

मुंडा आदिवासी समुदाय की 'एलिस एक्का' भारत की पहली महिला आदिवासी साहित्यकार हैं। आदिवासी महिला लेखिका की अग्रिम पंक्ति में 'रोज केकरकेट्टा' भी रही हैं। उन्होंने अपनी लेखनी तब शुरू की जब पृथक झारखंड राज्य के लिए आदिवासी आंदोलन तेज हो रहा था। रोज केकरकेट्टा ने आदिवासी महिलाओं के सवाल को उठाने के दौरान कई बार आदिवासी समाज की संस्थाओं से लड़ी।

स्त्री और प्रकृति:-

आदिवासी समुदाय के साहित्यकार के रूप में विख्याती प्राप्त ग्रेस कुजूर भी अपनी कविता के माध्यम से पर्यावरण की सुरक्षा करने की कोशिश की है जिसे हरिराम मीणा अपनी रचना 'आदिवासी दुनिया' पेज नंबर 200 में प्रस्तुत कर पुनः समाज को जगाने की कोशिश की है। ग्रेस कुजूर की कविता का अंश :-

“... हे संगी क्यों घूमते हो
झूलाते हुए खाली गुलेल
क्या तुम्हें अपनी धरती की
संधमारी सुनाई नहीं दे रही..”

4 इस कविता की कुछ पंक्तियों के माध्यम से ग्रेस कुजूर पर्यावरण की सुरक्षा करने के लिए आदिवासी समुदाय में प्रसिद्धि प्राप्त की और आदिवासी समुदाय को प्रेरित करने की कोशिश की हैं।

आदिवासी महिला लेखिका निर्मला पुतुल जो स्त्री के मन की गिरहों को शब्दों में पिरोती एक कवयित्री के रूप में प्रसिद्धि प्राप्त की है जिनकी प्रथम काव्य संग्रह “नगाड़े की तरह बजते शब्द” हैं जिनके शब्द यह घोषित करता है कि जंगल में शहरी आदमी घुस आया है। आदिवासियों में किसी घटना या सतर्कता के लिए नगाड़े बजाए जाते हैं और इसी आवाज से संपर्क बनाकर आदिवासी सजग हो जाता है। भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्कार से सम्मानित संथाली भाषा की सशक्त कवयित्री निर्मला पुतुल की काव्य संग्रह की पंक्तियां संदेश देती हैं-

“ देखो अपनी बस्ती के सीमांत पर
जहां धाराशायी हो रहे हैं, पेड़ कुल्हाड़ियों के सामने,
असहाय रोज नंगी बस्तियाँ।
एक रोज माँगेगी तुमसे तुम्हारी खामोशी का जवाब।

इस काव्य पंक्तियों के माध्यम से आदिवासी कवयित्री निर्मला पुतुल का कहना है कि वह लोग दबे पांव आते हैं और हमारे जल, जंगल, जमीन, पहाड़ को बर्बाद करते हैं। इन कविताओं के प्रस्तुति के द्वारा वर्तमान आदिवासी समाज की संवेदना गंभीर चिंतन के साथ उभर कर आई है।

नारी अस्मिता के प्रश्न:-

आज के उपभोक्तावादी युग में पुरुष का वर्चस्व बढ़ गया है। स्त्री की कोख के बगैर जिनका इस धरती पर आना संभव है वह स्त्री को देह मात्र समझने लगे हैं। ऐसे लोगों को 'निर्मला पुतुल' एहसास दिलाना चाहती है कि आपकी इन मजबूत जड़ों का इतिहास क्या है? आखिर इन्हें पनपने का अवसर किसने दिया? इसे जानने की कोशिश कभी आप लोगों ने की है? वे कहती हैं....

“तन की भूगोल से परे/ एक स्त्री के
मन की गांठे खोलकर/ कभी पढा है
तुमने उसके भीतर खोलता इतिहास?
उसके अंदर वंशबीज बोते।
क्या तुमने कभी महसूस है
उसकी फैलती जड़ों को अपने भीतर ?” 15

पुरुषवादी वर्चस्व को पूरी तरह ललकारती हुई निर्मला पुतुल कहती हैं....

“क्या तुम जानते हो
एक स्त्री के समस्त रिश्तों का व्याकरण?
बता सकते हो तुम?
एक स्त्री को स्त्री दृष्टि से देखते
उसके स्त्रीत्व की परिभाषा ?” 16

नारी अस्मिता की ये प्रश्न वे इसलिए भी उठाती है क्योंकि आदिवासी स्त्रियों ने अपने समाज में आए हर संकट में अपनी भागीदारी दिखाई है। चाहे वह कोई भी क्षेत्र रहा हो। आदिवासी लेखिका बासवी किड़ो कहती हैं- “आदिवासी अस्मिता का प्रश्न हो या जंगल, जमीन पर परंपरागत हक, सांस्कृतिक जीवन मूल्यों की रक्षा का सवाल या फिर साम्राज्यवाद विरोध की अगुवाई का मुद्दा, आदिवासी स्त्रियों ने उलगुलान (विद्रोह) के बराबर अपनी भूमिका निभाई हैं।”

आदिवासी साहित्य की भाषा और शैली:-

आदिवासी समाज में आदिवासी संस्कृति, दर्शन, जीवन शैली, प्रकृति और उनकी समस्याओं को अभिव्यक्त करते हुए साहित्य की भाषा और शैली को प्रस्तुत किया जाता है। आदिवासी साहित्य स्वांतः सुखाय नहीं लिखा जाता है। बल्कि यह प्रतिबद्ध साहित्य है और बदलाव के लिए कटिबद्ध है। आचार्य रामचंद्र शुक्ल कहते हैं “साहित्य समाज का दर्पण है”। साहित्य के भाषा, शैली उन्हीं के संस्कृति और कलाओं की तरह मिला है।

संदर्भ सूची :-

1. निर्मला पुतुल - नगाड़े की तरह बजते शब्द भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्कार, नई दिल्ली, पृ.सं.-84, सं-2012
2. हरिराम मीणा - आदिवासी दुनिया पृ.सं.-200, प्रकाशन-2021
3. ग्रेस कुजूर, आदिवासी जगत: समकालीन आदिवासी कविता, पृ.सं.01, प्रकाशन-2001 में पहली बार आर्यावर्त में छपी, काव्य शीर्षक।

आदिवासी -विमर्श

डॉ.वी.तारा नायर

हिंदी विभागाध्यक्षा , लोयोला डिग्री कालेज बेंगलोर -76

प्रकृति के संरक्षण की जब कभी भी बातें होती हैं तो आदिवासी समाज के योगदान को याद किया जाता है। पारी कुपार लिंगो को गौंड आदिवासियों का जनक माना गया। सहजीविका, समानता, प्रकृति प्रेम इनके श्रेष्ठ जीवन मूल्यों पर आधारित है। आदिवासियों ने विविधता की रक्षा के लिए प्रथाओं को भी बढ़ावा दिया है। पिछले ढाई दशकों में उदारीकरण और वैश्वीकरण की तेज होती प्रक्रिया के साथ जो बहुराष्ट्रीय कंपनियाँ बनी हैं जिससे की जल, जंगल और जमीन से संबंधित परंपरागत अधिकारों का अतिक्रमण बढ़ता ही चला गया। आदिवासी क्षेत्रों में संघर्ष की कहानी बहुत ही पुरानी है यह कोई नयी कहानी नहीं है। देखा जाए तो दुनिया के आदिवासी समाज ने अपनी लड़ाइयाँ खुद ही लड़ी हैं। साहित्य यदि बाजार के लिए नहीं है तो हिंदी साहित्य की प्रस्तुति आदिवासी समाज के बगैर क्यों है? यह एक बहुत ही बड़ा सवाल एवं मुद्दा रहा है। प्रेमचंद से छूटा आदिवासी आज भी बहिष्कृत क्यों है? युनेस्को ने भारत की जिन 196 जन भाषाओं के अस्तित्व को खतरा बताया है जिनमें से अधिकांश आदिवासी भाषाएँ हैं। यहाँ तक देखा गया है कि दलितों से प्रेरणा लेकर आदिवासियों की समस्याओं पर लेखन की दिशा में खुद ही आदिवासियों ने पहल की है। प्रेमचंद भले ही आदिवासी रचनाकार न हों, पर जिन्होंने अपनी रचना के जरिए महाजनी सभ्यता के विरुद्ध आवाज उठायी। प्रेमचंद्र ने आदिवासी दमन और शोषण के मूल पर प्रहार जारी रखा था। कहा जाए तो प्रेमचंद्र, रेणू जैसे कथाकार आदिवासियों की समस्याओं पर लिखने वाले रहे आदिवासी समस्याओं से रणेन्द्र और संजीव जैसे कथाकारों ने अपनी डायरिया भर दी थी। जिसमें आदिवासी विस्थापन और संघर्ष भी देखा जा सकता है। छत्तीसगढ़ और झारखंड के लेखकों की बात करे तो हेराल्ड टोप्पों, निर्मल मिंज, और रोज केर्केटा जैसे लेखक और पत्रकारों ने सामाजिक राजनैतिक विश्लेषण के लिहाज से अपनी उपस्थिति दर्ज करायी है। आज खुशी की बात यह है कि आदिवासी साहित्य को समाज में महत्वपूर्ण स्थान प्राप्त हो रहा है। समकालीन कवियों की बात कही जाए तो वे भी अपनी कविताओं में आदिवासी जीवन संघर्ष को, उनकी आकांक्षाओं को विषय बनाया है। यदि छत्तीसगढ़ इलाके की बात कही जाए तो रामकुमार वर्मा जो इसी मिट्टी की देन रहे हैं।

आदिवासी दो शब्दों का मेल है आदि और वासी। इन्हें महात्मा गाँधी ने गिरिजन कहा। पौराणिक कहावत के अनुसार शिवजी भी मूल आदिवासी भी थे। बाल्मिकी भी एक कोलो आदिवासी थे। भारत की जनसंख्या का बहुत हिस्सा आदिवासियों का ही है। ये इस भू-भाग के मूल निवासी माने गए। बाल्मिकी भी एक कोलो आदिवासी थे। भारत में आदिवासियों की एक विशिष्ट भाषा शैली है। भारत की 121 भाषाओं में 22 को ही संविधान की 8 आदिवासी भाषाओं को 2011 में द्वितीय राज्य भाषा का दर्जा दे दिया गया। देखा जाए तो जनजाति आदिवासियों में उराँव, सैंथाल, गौंड, खसिया, डोमरी, मिताड़, बोडों अधिक संख्या में देखने को मिलते हैं। यहाँ की आदिवासी जनजातियों में स्वर्गीय राजमोहनी देवी जिन्हें राष्ट्रपति अवार्ड भी मिला इन्होंने नारियों के स्वरोजगार की बात कही और खुद अपने पैरों पर खड़े होकर एक उज्ज्वल समाज को बनाने की बात कही थी। आदिवासी समाज में कुछ पुरुषों को नेता माना जाता है। जो बूढ़े, अनुभवी या पुजारी हो सकते हैं। वृद्ध महिलाओं को भी सम्मान दिया जाता है। जनजातियों की अपनी भाषा, संस्कृति, परंपरा दिखायी देती है। यदि धर्म की बात कही जाए तो सरना धर्म को छोड़कर बहुत से आदिवासी हिंदू, मुस्लिम, सिख, ईसाई जैसे धर्म को अपना रहे हैं जहाँ सरना लोग प्रकृति

की पूजा करते हैं। इन लोगों में मुण्डा, संथाल, भूमिज, उराँव, और गोंड आते हैं। पहली बार मूलनिवासी दिवस 9 अगस्त 1994 को जेनेवा में मनाया गया था।

आदिवासियों का संबंध ऐतिहासिक काल से जुड़ा है। इंडियन-अमेरिकन आदिवासी जो प्राचीन दस्यु निषाद के रूप में विभिन्न प्रजातियों, वंशजों से जुड़े हैं। आज के आदिवासी भारत में हिंदू-संस्कृति प्रभाव की दृष्टि से जीववाद, पितृपूजा आदि इन्हें हिंदू धर्म के और समीप लाते हैं।

छत्तीसगढ़ आदिवासी जनजातियाँ -- उत्तर कोशल के सरयू तट जिसकी राजधानी अयोध्या मानी गयी जो दक्षिणी कोशल विंध्याचल पर्वत माला के तट पर फैला हुआ था। दक्षिण में मुंडा, बैगा की जनजातियाँ पायी जाती हैं। आय, रोजगार, खान-पान की दृष्टि से देखे तो इन्हें खास रोजगार नहीं मिल पाता है। जिससे वे प्राकृतिक संसाधनों पर निर्भर रहते हैं। जैसे महुआ और तेंदू बीज संग्रहण, मछली पालन, कुकट पालन भी ये करते हैं जो इनके आजीविका का साधन माना जाता है। बैगा जनजाति के लोग पहाड़ी दुर्गम स्थानों पर बसते हैं जहाँ इनके घर गोबर और मिट्टियों से लिपे होते हैं। ये लोग आज भी ऐल्युमिनियम और पीतल के बर्तन का इस्तेमाल करते हैं। पुरानी कथाओं के अनुसार इनकी उत्पत्ति पांडवों से मानी गयी है। आंकड़ों को माने तो भुंजिया एक छोटी आदिवासी जनजाति है जो आर्थिक रूप से काफी कमजोर है जिस कारण इनके लोग कुपोषण के शिकार अधिक दिखायी देते हैं।

गोंड -- गोंड जनजाति की उत्पत्ति के संबंध में कोई ऐतिहासिक अभिलेख नहीं दूसरी अवधारणा यह है कि गोंड शब्द गौड से बना है जो बिहार और प. बंगाल के तहत आता है। रानी दुर्गावती इसी गौड जनजाति की देन रही हैं।

कंवर -- इस जनजाति के लोग महाभारत काल से ही दिखायी पड़ते हैं। महासंग्राम में बचे हुए कौरव अपने को छिपाने के लिए जंगल में छिपते फिरे और यही आगे कंवर जनजाति के रूप में पहचाने गए।

खैरवार -- छत्तीसगढ़ की जनजाति में एक अल्पसंख्यक रूप में इन्हें जाना गया। इनकी अधिकांश जनसंख्या बिहार और म.प्र. में पायी गयी। कालोनिल डाल्टन बताते हैं कि खैरवार शब्द खैर शब्द से बना है यह एक ऐसा वृक्ष है जो कच्चा बनाने के काम में आता है।

झारखंड का आदिवासी समाज -- खड़िया, गोंड, कोल, कंवर, सबर, असूर, बंजारा, संताली। इनके मुख्य तीज त्यौहार सरहुल परब, करम परब, जावा, भगता परब है। यहाँ के आदिवासी समस्याओं में अशिक्षा एक बहुत बड़ी बाधा रही है। उचित चिकित्सा, स्वच्छ और सुविधा की कमी से आदिवासियों के पोषण में बहुत कमी देखी गयी। इनमें ऋण त्रस्तता देखी गयी है। विभिन्न विकास जैसे सिंचाई, औद्योगिकी खनन, संरक्षण ने बड़ी संख्या में आदिवासियों को विस्थापित कर दिया है हाशियाकरण और भेदभाव ने इन्हें अक्सर पिछड़ेपन की श्रेणी में लाकर खड़ा कर दिया है। आदिवासियों को अक्सर राजनैतिक निर्णय लेने में कम प्रतिनिधित्व मिलता है सरकार और अन्य संस्थानों में आदिवासियों के प्रतिनिधित्व की कमी रही है, जो लोकतांत्रिक प्रक्रिया में भाग लेने और उनकी आवाज सुनने की उनकी क्षमता में बाधा उत्पन्न करती है। जलवायु परिवर्तन ने भी आदिवासियों पर गलत प्रभाव डाला है, ये आदिवासी अपने आपको जंगल का रखवाला बताते हैं और उनकी सुरक्षा करते हैं। अंग्रेजों ने बहुत समय पहले घोषणा की थी कि जंगल, राज्य की संपत्ति है। अंग्रेजों ने एक नई भूमि राजस्व प्रणाली की स्थापना की थी जिसके परिणाम स्वरूप आदिवासियों के परंपरा अधिकार समाप्त होने लगे थे। प्रकृति के संरक्षण की जब कभी भी बातें होती हैं तो आदिवासी समाज के योगदान को याद किया जाता है। आदिवासियों ने विविधता की रक्षा के लिए

प्रथाओं को भी बढ़ावा दिया है। पिछले ढाई दशकों में उदारीकरण और वैश्वीकरण की तेज होती प्रक्रिया के साथ जो कि आदिवासी क्षेत्रों में संघर्ष की कहानी रही है यह कोई नयी कहानी नहीं है। देखा जाए तो दुनिया के आदिवासी समाज ने अपनी लड़ाइयाँ खुद ही लड़ी है। साहित्य यदि बाजार के लिए नहीं है तो हिंदी साहित्य की प्रस्तुति आदिवासी समाज के बगैर क्यों है ? प्रेमचंद से छूटा आदिवासी आज भी बहिष्कृत क्यों है ? युनेस्को ने भारत की जिन 196 जन भाषाओं के अस्तित्व को खतरा बताया है जिनमें से अधिकांश आदिवासी भाषाएँ हैं। यहाँ तक देखा गया है कि दलितों से प्रेरणा लेकर आदिवासियों की समस्याओं पर लेखन की दिशा में खुद ही पहल की। प्रेमचंद भले ही आदिवासी रचनाकार न हो पर जिन्होंने अपनी रचना के जरिए महाजनी सभ्यता के विरुद्ध आवाज उठायी। प्रेमचंद्र ने आदिवासी दमन और शोषण के मूल पर प्रहार जारी रखा था। कहा जाए तो प्रेमचंद्र, रेणू जैसे कथाकार आदिवासी की समस्याओं पर लिखने वाले रहे हैं। आदिवासी समस्याओं से रणेन्द्र और संजीव जैसे कथाकारों ने अपनी डायरिया भर दी थी। जिसमें आदिवासी विस्थापन और संघर्ष भी देखा जा सकता है। छत्तीसगढ़ और झारखंड के लेखकों की बात करे तो हेराल्ड टोप्पो, निर्मल मिंज, और रोज केर्केटा जैसे लेखक और पत्रकारों ने सामाजिक राजनैतिक विश्लेषण के लिहाज अपनी उपस्थिति दर्ज करायी है। आज खुशी की बात यह है कि आदिवासी साहित्य को समाज में महत्वपूर्ण स्थान प्राप्त हो रहा है। समकालीन कवियों की बात कही जाए तो वे भी अपनी कविताओं में आदिवासी जीवन संघर्ष को, उनकी आकांक्षाओं को विषय बनाया है। यदि छत्तीसगढ़ इलाके की बात कही जाए तो रामकुमार वर्मा जो इसी मिट्टी की देन रहे हैं। शिक्षा के क्षेत्र में मातृ भाषा या श्रेणीय भाषा में शिक्षा न होने के कारण विस्थापन की समस्या अधिक बढ़ चुकी है। आदिवासियों का बहुत बड़ा तबका आज भी गरीबी, अशिक्षा, अंधविश्वास से जुझ रहा है। आदिवासियों के समाज में कुछ लोग पदाधिकारी भी हैं पर बहुत से उससे वंचित भी हैं। 19 वीं सदी में जनजातीय अर्थव्यवस्था और समाज में जो परिवर्तन किए गए हैं उनमें से झूम खेती मुख्य रही है। जो जमीन के छोटे छोटे टुकड़े पर की जाती रही है। आदिवासी समाज की वर्तमान स्थिति आज सुधर रही है। ये अपने क्षेत्रों से निकलकर शहरों में जाकर सम्मानपूर्ण जीवन बिता रहे हैं। इनके विकास में परियोजना तो अवश्य होती है पर पूरा लाभ इन्हें नहीं मिल पाता है।

आदिवासी महिलाएँ -- आदिवासी महिलाएँ अपने पुरुष समकक्षों के साथ कम वेतन, यौन शोषण, के साथ समान रूप से काम करती हैं। जनजातीय महिलाओं के पास संपत्ति के अधिकार नहीं हैं उनकी साक्षरता की बात कही जाए तो कम है। वे भारी मात्रा में कुपोषण की शिकार हैं। आर्यभारत में जिन जनजाती के रूप में ये आए उसका स्वरूप ग्रामीण ही माना जा सकता है। पुरुषों के समूह में स्त्रियाँ कम थी यही कारण है कि आदिवासी स्त्रियों ने इन्हें अपना गुलाम बना लिया और पितृसत्तात्मकता परंपरा का निर्वाह किया। एक आकड़ों के अनुसार पूरी आबादी के 8वें हिस्से को आदिवासियों का माना जा सकता है। आदिवासियों में यदि कोई लड़की अपने पसंद से विवाह कर ले तो उसे प्रताड़ित नहीं किया जाता है। न ही दहेज जैसी समस्याएँ ही आड़े आती हैं। कई आदिवासी इलाकों में आज भी स्त्रियाँ बेची खरीदी जाती हैं। आर्थिक संकट से बचने हेतु औरते गिरवी भी रखी जाती हैं। स्त्री की दशा को लेकर सबसे बड़ी कुप्रथा डायन प्रथा है। भगवान शिव के पौराणिक संदर्भों में शाकिनी, डाकिनी देखने को मिलती हैं। वैसे तो आदिवासी स्त्रियाँ सदियों से अपने प्रति हो रहे शोषण के खिलाफ लड़ रही हैं दंडकारण्य में कई स्त्रियाँ जान पर खेलकर आदिवासी महिलाओं को संगठित करके उनका मार्ग प्रशस्त कर रही हैं। आदिवासी समाज के लोग भोले होते हैं सरलता सादगी उनमें दिखलायी देती है। वे निरंतर संघर्ष शील एवं प्रगतिशील होते हैं। झारखंड की कवयित्री निर्मला पुतुल की कविता में स्त्रियों को जगाने का आह्वान सुनायी पड़ता है सिनेमा में अक्सर उन्हें लाचार दिखाया गया है। आदिवासी समाज की वर्तमान स्थिति लगभग सुधरती दिखायी पड़ रही है।

आदिवासी महिलाओं की स्थिति पर विचार करें तो एक आदिवासी महिला समाज के सामाजिक ,आर्थिक ढाँचे में एक महत्वपूर्ण स्थान रखती है। गैर आदिवासी समाज में , महिलाओं को बोझ नहीं माना जाता है। वे अपने सामाजिक जीवन से संबंधित पहलूओं में अपेक्षाकृत मुक्त और दृढ़ हाथ का प्रयोग करती है। वे बहुत ही मेहनती होती है। आश्चर्य यह है कि दुल्हन की कीमत की प्रथा विवाह के दौरान काफी आम होती है। आज शैक्षणिक संस्थानों में काफी छूट दी जा रही है। समावेशी विकास के लिए महिला केन्द्रित दृष्टिकोण को भी ध्यान में रखा जा रहा है। उत्तर पूर्व की आदिवासी महिला सिलाई -बुनाई में पारंगत होती है। यहाँ तक की कई जगह उन्हें जमीन भी विरासत में मिली होती है। वन बंधु कल्याण योजना के तहत उन्हें कई गुणात्मक लाभ देने की योजना भी है। वंश प्रणाली के द्वारा उनकी भूमिका काफी हद तक निर्धारित भी है। केरला की बात कही जाए तो वहाँ मातृसत्तात्मकता आज भी दिखायी देती है।

आदिवासियों के समानार्थी शब्दों की बात कही जाए तो गिरिजन ,जंगली ,बर्बर जैसे शब्दों का इनके लिए प्रयोग किया जाता रहा है। आदिवासी लेखन की बात की जाए तो आदिवासी साहित्य गीत या कविता के माध्यम से भी हमारे समक्ष आया है। इनमें जीवन संघर्ष की अभिव्यक्ति है। वृंदावन लाल वर्मा की 1947 में प्रकाशित कचनार जो गौंड आदिवासी जनजाति को चित्रित करता है। देवेन्द्र सत्यार्थी की भील 1952 में प्रकाशित रचना है। 1956 में योगेन्द्र सिंहा की वनलक्ष्मी , 1956 में उदय शंकर भट्ट की सागर ,लहरें और मके नुष्य , 1957 में रंगेय राघव की कब तक पुकारूँ , राजेन्द्र अवस्थी की जंगल के फूल 1960 मेंमहुआ मांझी 2012 में जो विशेष रूप से झारखंड के आदिवासी जीवन से संबंधित है।

छत्तीसगढ़ के आदिवासी समुदाय -- 2021 की जनगणना के अनुसार राज्य के 30 से प्रतिशत से भी ज्यादा आदिवासी जनसंख्या है। अर्थात 78 लाख से ज्यादा आदिवासी छत्तीसगढ़ में रहते है। जिससे राज्य को ट्राइबल स्टेट भी कहा जाता है। 2011 के जनगणना के अनुसार भारत में सबसे ज्यादा आदिवासी आबादी मध्यप्रदेश को घोषित कर दिया गया। यहा बैगा ,पतरा जैसी जनजातियाँ रचा-बसा करती है। इनका प्रमुख पेशा बागवानी ,कृषि , है। प्रकृति से संसाधनों को प्राप्त कर जीवन गुजारा करते है। 21वीं सदी के प्रारंभिक दशकों में नए सामाजिक आंदोलनों ने किसानों और आदिवासियों के सैद्धांतिक मुद्दों को आगे उठाया आदिवासी साहित्य अपने प्रारंभिक निर्माणावस्था में विविधताओं से भरी मिली। फिर बाद में उसमें आदिवासी चिंतन को एक विशिष्ट स्थान मिला। आदिवासी रचनाकारों ने अपनी मौखिक साहित्य की समृद्ध परंपरा का लाभ उठाने हुए मौलिक सृजन को महत्व दिया। आदिवासी साहित्यकार डा. विनायक तुकाराम के अनुसार " आदिवासी साहित्य इस भूमि पर आदिम वेदना तथा अनुभव का शब्द रूप है। "आदिवासी और साहित्य को नियामक माना जा सकता है। आदिवासी साहित्य को समझने हेतु उनके जीवन को करीबी से जानना भी जरूरी है। यह एक जनवादी साहित्य है जिसमें विशेषताएँ , मान्यताएँ ,लोककथाएँ ,मिथक ,प्रकृति सभी कुछ है। यह सहानुभूति का साहित्य नहीं वरन जीवन संघर्ष का साहित्य है। कहा जाता है कि साहित्य समाज का दर्पण है लेकिन आदिवासी चिंतन के संदर्भ में इस सिद्धांत की परिणति व्यवहारिक तौर पर नहीं हुयी है। अतः इस साहित्य को और अधिक विकसित करने की आवश्यकता पर बल दिया जाना होगा। आदिवासी समाज सभ्यता में लोक संस्कृति को बचाना भी बहुत जरूरी है। आज इसी संस्कृति हेतु उसे सरकार व मुख्यधारा से संघर्ष करना पड़ रहा है आदिवासी साहित्य वर्तमान की जरूरत है। इसके द्वारा ही जल, जंगल और जमीन से बेदखल कर इनके अस्तित्व का जो संकट खड़ा हुआ है उसे सरकार द्वारा सामाजिक आर्थिक स्थिति में सुधार कर समायोजित किया जा सकता है। आज की परिस्थिति पर नजर डालें तो भौतिकता एवं आधुनिकता के इस दौर में लोग अपनी ही भाषा के विलुप्त होने के कारण अपने ही प्रदेश की संस्कृति और परंपरा को लगभग भूलते चले जा रहे है। बस्तर में बारूद की गंध ने पलायन ,विस्थापन ,प्रकृति संहार को तो आमंत्रिक किया है सबसे ज्यादा संकट यहाँ के आदिवासियों की अस्मिता के बीज

यानी बोलियों के समक्ष खड़ा हो चुका है। आज भी हजारों, लाखों की संख्या में आदिवासी, पुलिस कैंप यानी सुरक्षा बलों द्वारा स्थापित कालोनियों में रहते हैं। इस प्रकार उनके रहन सहन बदलते चले जा रहे हैं। आज वे स्थानीय बोलियों को अपना रहे हैं। कहने का तात्पर्य उनकी पुस्तैनी पहचान खो रही है और प्रकृतिपूर्ण जीवन भी बदलता चला जा रहा है। आज छत्तीस गढ़ में भी प्राथमिक स्कूलों क्षेत्रीय भाषाओं को अपना लिया है।

निष्कर्ष— आदिवासी साहित्य समाज और संस्कृति की गहरी पैठ है। जो नवजागृत चेतना उत्पन्न करती है। आदिवासी विमर्श भी आदिवासी अस्मिता की पहचान एवं संकटों के खिलाफ जारी प्रतिरोध का साहित्य है। ये अपने आत्मनिर्णय अधिकारों की माँग करते हैं। आदिवासी विमर्श बीसवीं सदी के अंतिम दशक में शुरु हुआ। 1991 के उदारीकरण और मुक्त व्यापार व्यवस्था ने आदिवासियों को शहर की तरफ पलायन करवाया जहाँ तिहाड़ी मजदूरी कर वे कठिनाई से जीवन यापन करने लगे। आदिवासी साहित्यकार डा. विनायक तुकाराम के अनुसार " आदिवासी साहित्य इस भूमि से प्रसूत आदिम वेदना तथा अनुभव का शब्द रूप है। "आदिवासी दर्शन और साहित्य को नियामक माना जा सकता है। आदिवासी साहित्य को समझने हेतु उनके जीवन को करीबी से जानना भी जरूरी है। यह एक जनवादी साहित्य है जिसमें विशेषताएँ, मान्यताएँ, लोककथाएँ, मिथक, प्रकृति सभी कुछ हैं। यह सहानुभूति का साहित्य नहीं वरन जीवन संघर्ष का साहित्य है। कहा जाता है कि साहित्य समाज का दर्पण है लेकिन आदिवासी चिंतन के संदर्भ में इस सिद्धांत की परिणति व्यवहारिक तौर पर नहीं हुयी है। अतः इस साहित्य को और अधिक विकसित करने की आवश्यकता पर बल दिया जाना होगा।

संदर्भ सूची-

1. गंगा सहाय मीणा--आदिवासी चिंतन की भूमिका अनन्या प्रकाशन नई दिल्ली 2016 पृ.18
2. रमणिका गुप्ता - आदिवासी साहित्य यात्रा राधाकृष्णन प्रकाशन नई दिल्ली -2014 पृ.11

समकालीन कहानियों में वृद्धों की समस्याएँ

¹डा० दारा योगानंद, ²कुमारी वागीशा

¹हिंदी प्राध्यापक, एम्स इंस्टिट्यूट्स, पीणया, बेंगलुरु-560058

²बी०बी०ए- तृतीय वर्ष, एम्स इंस्टिट्यूट्स, पीणया, बेंगलुरु-560058

सार: वृद्ध जीवन के अनुभवी लोग होते हैं। वे जीवन की शिक्षा पढ चुके होते हैं। अतः उनके जैसे परिपक्व इंसान नवीन पीढ़ी के लिए एक पथ प्रदर्शक बन सकते हैं। उनके दिखाए राह पर चलकर कितनी भी कठिन परिस्थितियों का सामना कर सकते हैं। उनके अनुभव, उनका ज्ञान, उनके निर्णय कभी गलत नहीं हो सकते। लेकिन आज की पीढ़ी उन बुजुर्गों की कदर नहीं करते। उनका सम्मान नहीं करते, उनकी कोई बात सुनने के लिए तैयार नहीं है, घर में बूढ़े लोग सिर्फ एक बोझ के रूप में ही देखते हैं। न उनकी परवाह है किसी को, न उनके साथ बात करने की फुर्सत। हर कोई सिर्फ उनके मरने का इंतजार करते हैं। समाज में जिन्हे सीनियर सिटिज़न कहते हैं, उनकी समस्या सुनने के लिए लोग तैयार नहीं होते हैं। उनके साथ अजनबी जैसा रवैया अपनाते हैं, उनके स्वास्थ्य की चिंता नहीं है, उनकी देखभाल करने के लिए किसी के पास समय नहीं है, शायद इसीलिए हमारे देश में वृद्ध आश्रमों की संख्या दिनोदिन बढ़ती जा रही है। अब हमें यह सोचना है कि ये बढ़ते वृद्धाश्रम हमारे समाज के लिए अच्छा है या बुरा है? एक तरफ सरकार हर जिले में एक वृद्ध आश्रम खोलने पर बल देती है, तो दूसरी तरफ आज की नवजवान पीढ़ी अपने कर्तव्य से भाग रही है, और बहुत ही आसान तर्क दे कर बचने की कोशिश करती है कि उनके पास बूढ़े माँ बाप को देखने के लिए समय नहीं है, पैसा नहीं है, नौकरी की खातिर दूर देश में रहना पड़ता है, संयुक्त परिवार टूट चुके हैं आदि। अनेक कहानीकारों ने अपनी कहानियों में इन समस्याओं की ओर ध्यान आकर्षित किया है, और नवीन पीढ़ी को जागरूक किया है।

संकेत शब्द: वृद्धों की समस्याएँ, वृद्धों पर हो रहे अत्याचार, आत्मचिंतन, सरकारी उदासीनता।

प्रस्तावना : हर मनुष्य जीवन में, उम्र के अलग-अलग दौर से गुजरता है, कभी शिशु बन कर, कभी बालक बन कर, कभी युवा बन कर, तो कभी वृद्ध बन कर। सिर्फ मनुष्य ही नहीं हर जीव इस जगत में अपनी मृत्यु से पहले वृद्धावस्था के दौर से हो कर गुजरता है। यह दौर कुछ लोगों के लिए सुखून का पल होता है, जब वे अपना-अपना जीवन सकुशल जी चुके होते हैं, अपने सारे अरमान पूरे कर चुके होते हैं, तो कुछ लोगों के लिए यह बहुत ही कष्टदायक पल होते हैं। चाहे अमीर हो या गरीब किसी का बुढ़ापा अच्छी तरह कट जाती है, तो किसी-किसी को बहुत ही तकलीफ देती है। इसका कारण है घर के लोग, जो उस बुजुर्ग के साथ ठीक से बर्ताव नहीं करते। उनका घर में कोई सम्मान नहीं करते, उन्हें सिर्फ एक बोझ के रूप में देखते हैं। कई घरों में तो उनकी देखभाल भी नहीं होती, उनके साथ अत्याचार किया जाता है, तमाम उम्र जिन माँ बाप ने अपने बच्चों के लिए पूरी जिंदागी सेवा करते हुए गुजार दी है, आज वे बड़े हो जाने पर उन माँ बाप की सेवा करना अपना कर्तव्य नहीं समझते। वे या तो उनका शोषण करते हैं, या घर से निकाल देते हैं या वृद्धाश्रमों में डाल दिये जाते हैं। यह बहुत ही दुखद के पल है। मानवीयता के लिए इससे बड़ा सदमा और क्या हो सकता है। खून के रिश्तेदार ही पराये हो गये, अपने सगे माँ बाप को बेघर कर दिये। इन्हीं सब समस्याओं के प्रति आज के समकालीन कहानीकारों ने अपनी कहानियों में चित्रित किया। वही सरकार जिस तरह से वृद्धाश्रमों की जरूरत महसूस करते हुए हर जिले में उन्हें खोल रही है, मगर कितने ऐसे बुजुर्ग हैं जिन्हे इन आश्रमों में रहना भी नसीब नहीं होता, वे फुट पातों पर पड़े रहते हैं, या फिर उसी तरह यातना और शोषण भरा जीवन जीने पर मजबूर हो जाते

है। सरकार इन बुजुर्गों के प्रति हो रहे अत्याचार पर कानून को सख्त बनाने कि बाजय, उनकी सेवा करने कि जगह इस तरह के वरिष्ठ नागरिक गृह खोल कर उनके प्रति सम्मान या सुविधा दे रही है।

ममता कालिया की कहानी “सेवा” में हम देखते हैं किस तरह बुजुर्ग माँ के कोमा में चले जाने पर पिता अपने बच्चों को इसकी खबर करते हैं तो बेटियाँ आ कर यह कह कर चली जाती हैं अपने पिता से कि उम्र भर माँ ने आपकी सेवा की है, अब आप ही को उनकी सेवा करनी पड़ेगी, वही बेटा पाँच दिन के बार आता है और आधे घंटे में ही निकल लेता है, और जाने से पहले पिता को कुछ नसीहत दे जाता है और कहता है कुछ भी जानकारी देना है तो नटशैल में बता दे। ऐसा लगता है नरोत्तम साह्य को कि बेटे अपने माँ बाप से मिलने की औपचारिकता मात्र निभाने आये हैं, उन्हें अब हमारी चिंता नहीं है, बड़ी बहु तो अपने बच्चे की पेरेंट्स टीचर्स मीटिंग का बहाना कर के आने से बच जाती है।

भीष्म साहनी की कहानी “चीफ की दावत” हम देखते हैं मिस्टर शामनाथ अपने चीफ को दावत पर घर बुलाते हैं, और इसलिए सुबह से वे उसी की तैयारियों में लग जाते हैं, घर को सजाया जाता है, पुराने चीजे चारपाई, अलमारी के नीचे छिपा दिये जाते हैं, लेकिन जब उनकी नज़र अपनी बूढ़ी माँ पर पड़ती है तो उन्हें समझ नहीं आता कि माँ का क्या किया जाए। क्योंकि उन्हें डर है कि अगर माँ के वजह से कुछ बुरा हो गया तो उसकी उन्नति रुक जाएगी। बहु उन्हें एक रात के लिए अपनी सहेली के घर छोड़ आने की बात कहती है, मगर शामनाथ को यह पसंद नहीं, फिर वे माँ को मेहमानों से छिपाने की योजना बनाते हैं, और साथ ही उन्हें अच्छी तरह सलवार पहनने और मेहमानों से कैसे बात करे यह भी सिखाया जाता है, उन्हें सख्त हिदायत देते हैं कि जब तक मेहमान न जाए वे सोये नहीं, नहीं तो उनके खराबों से मेहमानों पर बुरा प्रभाव पड़ेगा, इसलिए वे माँ को जागने के लिए कहते हैं। बेटा अपने बास को खुश करने के लिए माँ का इस्तेमाल करता है, चीफ के लिए माँ से फुलकारी बनाने कि आज्ञा दे डालता है। बेचारी माँ अपने बेटे की खुशी के लिए चीफ के सामने घबराते हुए गानी भी गाती है, और उनके लिए फुलकारी भी बनाना स्वीकृत कर लेती है।

उषा प्रियंवदा की कहानी “वापसी” में गजाधर बाबू जब सेवानिवृत्त हो कर अपने घर आते हैं तो उनके बच्चे कुछ असुविधा से महसूस करते हैं, किसी के चेहरे पर एक खुशी दिखाई नहीं पड़ती। यह तक उनकी पत्नी को भी कोई फर्क नहीं पड़ता, पिता के लिए बाहर बैठक में चारपाई डाल दी जाती है, पिता अब घर में अपना पद बनाने कि कोशिश करते हैं, वे खर्चे कम करने के लिए नौकर को निकाल देते हैं, तो बड़ी बहु, बेटा और छोटी बेटा को पिता के इस फैसले से ऐतराज़ है। वे माँ से कहते हैं “बूढ़े आदमी हैं चुपचाप पड़े रहें, पिता जी को हर काम में दखल नहीं देना चाहिए।” पिता के आने से बड़े बेटे के दोस्तों के घर आने और बात करने में दिक्कत होते हुए देख कर बड़ा अपनी माँ से घर से अलग होने की बात तक कह देता है। ऐसा लगता है पिता सिर्फ एक ए0टी0एम मशीन जैसे है सिर्फ पैसों के लिए ही उनकी उपस्थिति है, नहीं तो उनकी कोई कद्र भी नहीं करते। आखिर इस बुढ़ापे में वे एक नई नौकरी ढूँढ लेते हैं, और जब अपनी पत्नी को अपने साथ आने के लिए कहते हैं तो पत्नी अपने कर्तव्यों का हवाला दे कर अपने बच्चों के साथ ही रहना पसंद करती है। मजबूरन पिता को ही दुबारा फिर घर से दूर जाना पड़ता है। बुजुर्ग पिता का मन पूरी तरह टूट चुका होता है।

प्रेमचंद की कहानी “मंत्र” में हम देखते हैं एक बूढ़ा कहार जिसके सातों बच्चे एक एक कर मर जाते हैं, बुढ़ापे में बूढ़ा और बुढ़िया किस तरह रस्सी बट कर बाजार में बेच आता है ऐसे ही उनकी आजीविका चलती थी। उन्हें न किसी ने हँसते हुए देखा है न रोते हुए, दोनों मौत के कगार पर खड़े, गरीबी की मार झेल रहे थे, इस उम्र में भी उन्हें मेहनत करके अपने को ज़िंदा रखना पड़ रहा था।

कहानी **सुजान भगत** में भी सुजान के नेकी के रास्ते पर चल पड़ने से घर वाले खुश नहीं थे, पिता अब धर्म, कर्म के कामों में लग जाने से धीरे-धीरे घर में उनका सम्मान घटने लगा, उसके बेटे अपने पिता के हाथों से सारे अधिकार छीन लिए, क्योंकि पिता अब कोई कर्म नहीं करता था, बूढ़ा हो गया है, एक बार एक भिखारी को भीख देने के लिए एक टोकरी भर जौ का आटा देने द्वार पर जा ही रहा था कि बेटे ने उनके हाथ से छावड़ी छीन ली, और अपने पिता को भला भुरा कहने लगा, और उसकी घर वाली बुलाकी चुपचाप तमाशा देख रही थी, उस दिन भगत को पता चला कि घर में उसकी कोई इज्जत नहीं है क्योंकि वह कोई कर्म नहीं करता, उसका राज खत्म होगा, घर का अब वह स्वामि नहीं रह गया है। बुलाकी कहती है-“अब हमारा और तुम्हारा निवाह इसी में है कि नाम के मालिक बने रहें और वही करे जो लडकों को अच्छा लगे”।

पंच परमेश्वर कहानी कि जुम्न शेख कि खाला अपने अधिकारों का हनन होते देखती है, क्योंकि वह एक स्त्री है। पुरुष प्रधान समाज में उसकी कोई नहीं सुनता, अपने हक के लिए आवाज उठाती है, उसे संघर्ष करना पड़ता है इस बुढ़ापे में।

बूढ़ी काकी नामक कहानी में भी बूढ़ी का कोई नहीं है, वह अपने भतीजे के यह मजबूरन रहती है, बूढ़ी का सब कुछ अपने नाम लिखा के भी घर वाले उसका ख्याल नहीं रखते। वह स्वादिष्ट भोजन के लिए तरस जाती है। एक बार घर में तिलक समारोह के दौरान जब खाना मिठाई बनने लगते हैं तो वह अपने को रोक नहीं पाती और नीचे चली आती है, जिसे देख कर बहु का पारा चढ़ जाता है और वह उन्हें सब के सामने भलाबुरा कहने लगती है। उसी रात को तो वह झूठे पतीलो से बचा कुचा खाना खाने लगती है, झूठे थाली चांटने लगती है। यह दुःख बहुत ही दयानीय एवं हृदय विधारक है।

मनु भंडारी की कहानी “**अकेली**” में सोमा बुआ की बुढ़ापा की मार्मिक स्थिति देखी जा सकती है, क्योंकि सोमा न सिर्फ अपने परिवार के लिए बल्कि समाज के लिए एक समर्पित स्त्री है परंतु उसका यह समर्पण भी व्यर्थ ही जाती है। जो सम्मान उसको मिलना चाहिए था जिसकी वह हकदार है वह भी उसे नहीं मिलता।

उपसंहार : बूढ़े लोगों की अपनी परेशानियाँ कम नहीं होती उपर से घर वाले उनकी अवहेलना करते हैं, उनका कोई सम्मान नहीं करते हैं। उनके प्रति कर्तव्य की भावना से भी मुँह फेर लेते हैं। कभी-कभी बुजुर्गों कि एक डांट से युवा पीढ़ी अपने को इतना अपमानित महसूस करते हैं कि फिर ज़िंदगी भर बात नहीं करते, उनके प्रति मन में नफरत पाल लेते हैं। भगवान राम को उनके पिता ने चौदाह सालों का वनवास जाने की आज्ञा दी तो राम खुशी-खुशी पिता की आज्ञा मान कर, अपना कर्तव्य मान कर निकल पड़ते हैं, उन्हें पिता दशरथ के प्रति उनके मन में रत्ती भर भी वेष नहीं था। उसी तरह श्रवण कुमार अपने बूढ़े माँ-बाप को अपने कंधों पर उनका बोझ लादे तीर्थ स्थानों की यात्रा करवाते हैं, उन्हें यह बोझ, बोझ नहीं बल्कि कर्तव्य लगा, वही आज की पीढ़ी बूढ़े माँ-बाप को कही ले जाने के लिए भी फुर्सत नहीं है, उन्हें तो कर्तव्य से ज्यादा अपना करियर महत्वपूर्ण है। पिता शांतनु की खुशी के लिए जिस पुत्र देवव्रत ने भीषण प्रतिज्ञा ली आजीवन ब्रह्मचारी रहने का, वही आज की युवा पीढ़ी अपने बूढ़े माँ बाप की महत्वाकांक्षाओं की पूर्ति भी नहीं कर सकते। मानवीयता का स्तर दिन भर दिन गिरता जा रहा है। जबकि हमारे भारतीय संस्कृति के अनुसार बुजुर्गों का स्थान सदा से सर्वोपरि एवं आदरणीय माना गया है- मनुस्मृति का यह श्लोक “**अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः ।**

चत्वारि तस्य वर्धते आयुर्विध्यायशोबलम्॥” अर्थात् बुजुर्गों का आशीर्वाद हमें सदा आगे बढ़ने की प्रेरणा देती है। अतः आज कि युवा पीढ़ी को उनका सम्मान करना चाहिए न कि सिर्फ इस्तेमाल।

संदर्भ ग्रंथ

1. प्रेमचंद की संपूर्ण कहानियाँ- प्रेमचंद- लोकभारती प्रकाशन- इलाहाबाद- 2002 का पंचम प्रकाशन।
2. साहित्य गौरव- द्वितीय पी0यू0सी की हिंदी पाठयक्रम की किताब, 2015 का संस्करण।
3. गद्य मनस्विनी- बेंगलुरु विश्वध्यालय की पाठयक्रम की पुस्तक- संपादक- डा0 एम0विमला। -प्रसारंग प्रकाशक- बेंगलुरु विश्वध्यालय। 2016 का संस्करण।
4. गद्याराधना- बेंगलुरु विश्वध्यालय की पाठयक्रम की पुस्तक- संपादक- डा0 शेखर और डा0 मंजुश्री मेंनन। -प्रसारंग प्रकाशक- बेंगलुरु विश्वध्यालय। 2019 का संस्करण।

समकालीन साहित्य और भूमंडलीकरण

श्रीमती विद्या विश्वेश्वरैय्या

असिस्टेंट प्रोफेसर, आर्मी इंस्टिट्यूट ऑफ होटल मैनेजमेंट एंड केटरिंग टेक्नोलॉजी
भूमंडलीकरण, सकारात्मक, आवाहन, अवधारणा

प्रस्तावन:

जब मनुष्य अपने अवश्यक वस्तुओं का उत्पादन स्वयं करना शुरू किया, तब वस्तु विनिमय पद्धति को अपनाया जिससे आवश्यक अन्य वस्तुओं को प्राप्त कर सका, मुद्राओं की आविष्कार भी इसी कारण से हुआ। उस समय अपने आवश्यकता के अनुसार उत्पत्ति की ओर ध्यान दे रहा था। वस्तुओं के विनिमय हेतु मानव एक जगह से दूसरी जगह जाने लगा, आवश्यकताएँ बढ़ने लगी इसी के अनुसार वस्तुओं के उत्पाद और विक्री भी बढ़ने लगी, वस्तु विनिमय व्यापार में बदल गया। नए नए आविष्कार होने लगे, इनमें सबसे प्रमुख हैं 'यातायात' के साधन। इस प्रक्रिया से सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक और राजनीतिक व्यवस्थाओं का विकास होने लगा,।

उस समय व्यापार के पदार्थ खाद्य, वस्त्र, आभूषण जैसे आवश्यक वस्तुएँ होती थी, समय के चलते अन्य अनेक वस्तुएँ राष्ट्रीय से अंतरराष्ट्रीय स्तर पर पहुँच गया, और वस्तुओं के साथ साथ अनेक उपलब्धियाँ जैसे शिक्षा, तंत्रज्ञान, वैद्यकीय और अन्य क्षेत्र भी व्यापार के परिधि में आ गए जो भौगोलिकता या भूमंडलीकरण का नींव बन गया। फलस्वरूप देश में उद्योगीकरण का विकास भी संभव हुआ। इस प्रक्रिया से भाषा, सभ्यता और संस्कृति भी प्रभावित होने लगी इस कारण से भूमंडलीकरण के प्रति नकारात्मक दृष्टिकोण देश के सामने एक प्रश्नचिन्ह बन गया। राष्ट्रीय और सामाजिक विकास के लिए व्यवस्था के प्रति एक सकारात्मक मनोदृष्टि की अपेक्षा रखना आवश्यक है। इस दिशा में साहित्य योगदान योगदान का पत्र अति अमूल्य है।

भूमंडलीकरण का सकारात्मक दृष्टिकोण 'वासुदेव कुटुम्बकम' की ओर लक्षित करता है। जिसका पर्यायवाची शब्द वैश्विक या जागतिक है।

निरंतर परिवर्तनशील प्रकृति में झड़ और चेतना तत्वों में भी परिवर्तन स्वाभाविक है, इस दृष्टि में भूमंडलीकरण आवाहन प्रक्रिया है जिससे देश, भाषा, भाव, विचार जैसे सजीवता से लेकर व्यापार, व्यवहार भी सम्मिलित है।

वर्णनात्मक विवरण;

जिसप्रकार मनुष्य की शारीरिक रचनाएँ एक दूसरे अंग से जुड़ी रहती है और मस्तिष्क ऐच्छिक, अनैच्छिक और काल्पनिक शक्तियों का केंद्र है, हृदय समस्त शरीर को चेतना प्रदान करती है वैसे ही भूमंडल पर जितने भी राष्ट्र या समूह है एक दूसरे से जुड़ी रहती है और समस्त भूमि की शक्ति केंद्र मानव कि क्रियाशीलता से है। भूमंडलीकरण इसी शक्ति की अवधारणा है।

किसी भी नई व्यवस्था के उपयोग और दुरुपयोग स्वाभाविक है। भूमंडलीकरण से जो सामाजिक और व्यावहारिक विकास हो रहा है, युवाओं के लिए नए नए विकल्पों का उजागर हो रहा है जिससे युवा अपने कार्य क्षेत्र का चुनाव पहले से अधिक सामर्थ्य के साथ कर रहा है। सामाजिक और आर्थिक उन्नति के साथ साथ जीवनशैली में भी बदलाव आया है। भूमंडलीकरण के कारण युवाओं में पलायनवाद प्रवृत्ति बहुत ही चिंता का विषय बन गया है, इसे दूर करने के लिए जनमानस में लौकिकता के साथ-साथ भौतिक शक्तियों का भी जागृतिकरण आवश्यक है।

मनुष्य कि सोच निरंतर प्रेरणा के जिज्ञासा में रहता है। साहित्य ईश्वरीय शक्ति है जो मनुष्य में इच्छा शक्ति, ज्ञान शक्ति और क्रियाशक्ति को जगाता है। समकालीन साहित्य रहस्यवाद, ईश्वरवाद, ब्रह्मतत्व, यथार्थवाद, छायावाद, और प्रगतिवाद रचनाओं से समृद्ध हैं, इसी समकालीन साहित्य की दृष्टि से भूमंडलीकरण का साकार सर्वतोपरि साध्य है। यही साहित्य मनुष्य के अंतरतम झड़ को चेतना में परिवर्तित करती है। बाहरी शक्तियों से विचलित ना हो कर जड़ों से अलग रहते हुए भी जुड़ें रहने की शक्ति प्रदान करती है, भूमंडलीकरण का सही अर्थ यही है। भूमंडलीकरण का सकारात्मक दृष्टिकोण के लिए 'कामायनी' के श्रद्धा, मनु और ड्डा का साक्षात्कार अति आवश्यक है।

जयशंकर प्रसाद जी के महाकाव्य, सन 1936 में रचित 'कामायनी' वेदों के समान हमारे समक्ष पर्याप्त है। इस महाकाव्य की भव्यता इसकी प्रतीकात्मकता और मनोवैज्ञानिकता से सम्पन्न हैं। यह छायावाद (रहस्यवाद) होते हुए भी प्रगतिवाद की ओर निर्देश करती है।

कामायनी के प्रमुख पात्र जैसे मनु, श्रद्धा, और इडा- मानव प्रेम व बुद्धि का प्रतीक है जो युगीन सामाजिक जीवन मूल्यों से आज भी विष्लेषित हैं। यह एक दीपशिखा है, जो मानव को सर्वत्र प्रगतिशील की उंचुंग की ओर प्रेरित करती है। मानव संबंधों के सूक्ष्मता और संवेदना का समग्र रेखाचित्र इसमें उपलब्ध हैं। आधुनिक युग के संवेदनहीन सत्वों के लिए यह एक मार्ग दंड है।

*डॉ नागेंद्र जी की कामायनी के पत्रों की प्रतीकात्मकता सर्वाधिक मानी जाती है जो निम्नलिखित हैं: मनु: मनोमय कोश में स्थित जीवि का प्रतीक है।

श्रद्धा: उदात्त भावना का प्रतीक है, दया, करुणा, मातृत्व की मूर्ति है।

ईडा: तर्क, बुद्धि का प्रतीक है।

अकुली किलात: असुरी प्रवृत्तियों के प्रतीक है।

वृषभ: धर्म का प्रतीक है।

इन सब के संदर्भिकता 15 सर्गों में रेखांकित है। चिंता, आशा, श्रद्धा, काम, वासना, लज्जा, कर्म, ईर्ष्या, इडा (तर्क और बुद्धि), स्वप्न, संघर्ष, निर्वेद(त्याग), दर्शन, रहस्य, आनंद। ये सारे स्वर्ग कर्म मार्ग पर चलते मनुष्य का सहज स्वाभाव और प्रवृत्ति का प्रत्येक प्रतीकात्मकता है। यहाँ जयशंकर सर जी के कामायनी के श्रद्धा सर्ग सन्दर्भोचित है और कामायनी के तीसरा सर्ग है।

“कौन हो तुम वसंत के दूत
विरस पतझड़ मैं अति सुकुमार!
घन तिमिर में छपला की रेखा,
तपन में शीतल मंद वयार।
नखत्त की आशा-किरण समान,
हृदय के कोमल कवि की कान्त,
कल्पना की लघु लहरी दिव्य,
कर रही मानस-हलचल शांत,”

श्रद्धा यहाँ पर आशा का प्रतीक है, प्रलय के विनाश के बाद अकेले खड़े मानु के सामने गंधर्व कन्या श्रद्धा को देख कर आश्चर्यचकित हो जाते हैं, उसके कोमलता से शीतल का अनुभव कर उसके अस्तित्व पर प्रश्न कर रहे हैं। विरस पतझड़ में भी वसंत के समान उनके हृदय को कोमल और शीतल कर रही श्रद्धा मैं एक शांत कवि का अनुभव कर रहे हैं।

कामायनी का अर्थ है काम गोत्र जा, श्रद्धा सर्ग मैं श्रद्धा का चित्रण किया है, श्रद्धा काम के पुत्री है इसलिए इस का दूसरा नाम कामायनी है। काम मनुष्य की मूल प्रेरणा है, इस महाकाव्य में शांत, शृंगार रस, और वीर रस का प्रयोग हुआ है।

भूमंडलीकरण के प्रति नकारात्मक दृष्टिकोण के लिए एक नई आशा के किरण की आवश्यकता है जो जन मानस के प्रश्नों का उत्तर दे सकें और इस अवधारणा के प्रति के प्रति सकारात्मक दृष्टिकोण स्थापित हो सके

संबंधात्मक विवरण

भूमंडलीकरण की दृष्टि से जयशंकर प्रसाद जी का कामायनी ओके इन सर्गों को इस प्रकार भी परिकल्पित की जा सकती है : 'चिंता' स्थित मनु (मनुष्य) को 'श्रद्धा'(इच्छा शक्ति), 'आशा' (ध्यान शक्ति) और 'काम' 'कर्म'(क्रियाशक्ति) की ओर ले जाती है, जहाँ 'वासना' से लज्जित श्रद्धा को 'ईर्ष्या' निष्क्रिय कर देती है वही 'ईडा' बुद्धि और तर्क से सारस्वत लोक की ओर सक्रिय करती है,। 'संघर्ष' और 'निर्वेद' त्याग से रहस्यमयी 'आनंद' का अनुभव प्राप्त कर सकते हैं, यह आनंद समस्त शक्तियों के समागम में है।

यहाँ पर कामायनी के डूा सर्ग सन्दर्भोचित है।

भाग1- किस गहन गुहा से अति अधीर

झंझा प्रवाह सा निकला ।

यह जीवन विश्रुब्ध महासमीर

ले साथ विकल् परमाणुपुंज

नभ, अनिल, अनल,

भयभीत सभी को भय देता

भय की उपासना में विलीन

प्राणी कटुता को बांट रहा

जगती को करता अधिक दीन

निर्माण और प्रतिपद- विनाश में

दिखलाता अपनी क्षमता

संघर्ष कर रहा- सा सबसे ।

निराशा भरी सोच की प्रवाह से भयभीत मनुष्य मे भैय पशु के समान कटुता को बाढ रहा है और उसे दीन बनाकर विनाश की ओर ले जा, वह मनुष्य भूल रहा है की उसकी क्षमता जगत के निर्माण संघर्ष में है न कि विनाश में। परिस्थिति का निर्माण हमारे हाथ में नहीं है लेकिन उसे सामना करने की क्षमता हमारे अंदर ही छिपी है। विकल्पों की उपयोग सही दिशा में करने की क्षमता सभी में है।

व्याख्यात्मक विवरण

आज भूमंडलीकरण का अर्थ स्पर्धात्मकता, या प्रतियोगिता से है, जो समाज और राष्ट्र की हित दृष्टि से हानिकारक है। मनुष्य-मनुष्य के बीच का संबंधों के साथ प्रकृति का भी विनाश संपूर्ण रूप से हो रहा है। “समस्त विश्व सबके लिए और सब समस्त विश्व के लिए, जहाँ कर्ता और कर्मा दोनों में नभ, अनिल और आकाश तत्व समाहित है”, इस भूमि पर जो हमारी माता है किसी एक की अधिकार असंभव है, इस भूमंडल की शक्ति हमारी सभ्यता और संस्कृति से है। इसे क्षति पहुँचाए बिना जीवन निर्वाह संभव ही नहीं साध्य है। नैसर्गिक उपलब्धियों के प्रति समानता और गौरव की स्थापना आवश्यक है।

युवाओं में अपने सामर्थ्य के प्रती आत्मविश्वास की जगाना है। इन सब के प्रतिकूल वातावरण की सृष्टि के लिए शैक्षणिक क्षेत्र में बदलाव की आवश्यकता है, जो मानव निर्माण के मूल उपलब्धि है। इससे व्यवस्था के प्रति दृष्टिकोण सही दिशा में हो सकता है।

भूमंडलीकरण के प्रति सकारात्मक दृष्टिकोण के चलते समागम या आवाहन के महत्त्व समझने की आवश्यकता है। एक दूसरे के प्रति प्रेम जो परम सत्य है जिसे जयशंकर प्रसाद जी ने कामायनी में स्थापित किया है, वही सत्य हमें भूमंडल पर स्थापित करना होगा, तभी भूमंडलीकरण सार्थक और साधक बन सकता है। “वसुदेव कुटुम्बकम एक संभावना बन सकती है”

अंततः निष्कर्ष रूप से यह कह सकते हैं कि मानव, जीवन मूल्यों के धरातल पर रहकर ही प्रगतिशील दिशा में-सक्रिय बन सकता है, यह मौल्य, समूह, जाति, क्षेत्र और राष्ट्रों से ऊपर है। ‘भूमंडलीकरण लोक कल्याण हेतु एक नई अवधारणा है’ सर्वे जनाः सुखिनो भवन्तु’ की सार्थकता है।

उपलब्धि: जयशंकर प्रसाद जी द्वारा रचित ‘कामायनी’

रचना काल : 1936 में प्रकाशित

भाषा: हिंदी

विषय: साहित्य,

पृष्ठ: 92

संतुलन क्रिया: पर्यावरण संरक्षण और प्रतिस्थापन

¹प्रो. चंदना जैन, ²डॉ. मंजुला जी. हेच

¹हिन्दी विभागाध्यक्ष, सुराणा कॉलेज

²कन्नड विभाग, सुराणा कॉलेज

अनादी काल से प्रकृति मानव कुल को प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से अनेक प्रकार की संसाधनों को प्रदान कर रही है। समय के साथ-साथ जनसंख्या में इतनी वृद्धि हुई है कि हमें संसाधनों की कमी हो रही है और हमारी मांगें इतनी बढ़ गई हैं कि हमें उन संसाधनों की प्राप्ति के लिए पर्यावरण के प्रति कठिन व्यवहार करना पड़ रहा है। प्रतिदिन नए-नए आविष्कारों का हरजाना आज प्रकृति और अबोध जीवों को भुगतना पड़ रहा है। माना जाता है कि विद्या विनय का भूषण है, लेकिन हम शिक्षित होने के बाद धरती मां की रक्षा करने के बजाय अपने स्वार्थ की पूर्ति के लिए अपनी ही श्रेष्ठ संपत्ति का हनन करने पर तुले हैं। देश के नागरिक होने के नाते हमारा कर्तव्य है कि प्राकृतिक संपदा की रक्षा करें, लेकिन हम इस बात को नजरअंदाज कर जिस गति से आगे बढ़ रहे हैं उसका सीधा असर प्राकृति पर हो रहा है।

धरती पर जीवन हर जीव के लिए एक उपहार है, और यह जीवन तब सफल होता है जब चारों तरफ का प्राकृतिक सौंदर्य जीवन को पुष्टि देता है। मां के गर्भ से दुनिया में कदम रखने से लेकर विदा होने तक हम पर्यावरण तथा जल, वायु, मिट्टी, आदि का कर्जदार हैं। हमारी जिम्मेदारी यह बनती है कि जिस तरह से हमारे पूर्वजों ने हमें उपहार के तौर पर एक सुंदर वातावरण की भेंट दी है, उसे और बेहतर बनाकर अपनी आनेवाली पीढ़ियों को समर्पित करना है। पृथ्वी पर जीवों का जीवन बनाए रखने के लिए, स्वस्थ जीवन को अस्थिति में रखने के लिए हमें पर्यावरण को वास्तविक बनाए रखना बहुत जरूरी है।

जे. एल रास के अनुसार "पृथ्वी ऐसा ग्रह है जिस पर जीवन है। प्रदूषित पर्यावरण वातावरण को विभिन्न स्तरों पर मानव जीवन को हानि पहुंचाता है, जिसे बाद में युगों तक झेलना होता है"।

रास की कहाना कितनी सही है जब हिरोशिमा और नागसाकी पर अमेरिका द्वारा बम गिराने के बाद वातावरण इतना कलुषित हो गया कि लोग 100 साल बाद भी उसकी सुधार कर रहे हैं। पर्यावरण संरक्षण किसी एक-दो व्यक्तियों के प्रयास से संभव नहीं होगा, बल्कि हर व्यक्ति को अपनी जिम्मेदारी समझकर इस मुद्दे पर काम करना होगा। अगर समय पर निवारण पूर्ण रूप से नहीं किया गया तो एक दिन धरती पर जीवन का अस्थित्व नहीं बचेगा। वैज्ञानिकों के अनुसार वीनस ग्रह पहले पृथ्वी की तरह स्वस्थ था, पर उसका सूर्य के करीब होने से आज तापमान 355 सेल्सियस डिग्री हो गया है। लोहा भी उस गरमी में रस बनकर पिघल सकता है। पृथ्वी को वीनस ग्रह बनने से बचाने के लिए हमें आज ही संरक्षण की ओर कदम बढ़ाना होगा।

जिम्मेदारी पर्यावरण के संरक्षण पर:

१. कचरा कम करें: तीन आर का पालन करने से हम पर्यावरण में बहुत मदद कर सकते हैं।

अ. उत्पादों का पुनः प्रयोग करना या पुनर्चक्रण परियोजनाओं को बढ़ावा देना।

आ. एक बार उपयोग की प्लास्टिक और पैकेजिंग को कम करना।

इ. जीवाश्म खद को कम करने के लिए सही बिन में कूड़ा डालना।

२. संसाधनों का ध्यानपूर्वक उपयोग करके बर्बादी को कम करना:

अ. बिजलियों और उपकरणों को बंद करना जब उनका उपयोग नहीं होता है।

आ. ऊर्जा-कुशल बिजलियों और उपकरणों का प्रयोग करना।

३. टिकाऊ और पर्यावरण के अनुकूल उत्पादों का समर्थन करना।

४. सार्वजनिक परिवहन, जैसे बस, मेट्रो, साइकिल या कार पूलिंग, पैदल चलने की प्रोत्साहना करें, या वाहन खरीदने से पहले इलेक्ट्रिक या हाइब्रिड वाहनों का विचार करना।

५. वायु, जल, और भूमि प्रदूषण को कम करने के लिए हमें उनके स्रोतों को नियंत्रित करना और प्रबंधित करना होगा।

६. जीवन निर्वाहन के लिए कृषि या भूमि का उपयोग करने को प्रोत्साहित करें।

७. मिट्टी के क्षय को कम करने के लिए फसलों में रासायनिक उपयोग कम करना।

८. पर्यावरण समस्याओं की मूल पहचान के लिए जल, वायु, और भूमि प्रदूषण की अध्ययन करना।

९. गोष्टियों का आयोजन करके पर्यावरण संबंधित मुद्दों पर विचार-विमर्श करना।

१०. प्राकृतिक संसाधनों की रक्षा करने के लिए प्रजातियों के वन्य जीव और पेड़-पौधों की संरक्षण को प्राथमिकता देना, उनका सही अध्ययन कर, चर्चा-विमर्श कर, और उन्हें कार्यगत रूप में लाने का प्रयास करना।

११. प्रधानमंत्री मोदी जी की "स्वच्छता अभियान" को प्राथमिकता देने से पर्यावरण की सुरक्षा में महत्वपूर्ण योगदान होगा, साथ ही कचरे के प्रबंधन में सुधार करके यह प्रदूषण को कम किया जा सकता है।

१२. प्लास्टिक प्रदूषण से बचना चाहिए।

१४. जीवान्त प्रजातियों से बने उत्पादों को नहीं खरीदना।

१५. रासायनिक उपयोग और मृदा क्षय को करने वाली जैविक और पुनर्निर्माण कृषि प्रथाओं का समर्थन करना।

१६. वनों की कटाई की बजाय सतत भूमि प्रबंधन को प्रोत्साहित करना।

१७. अन्य क्षेत्रों में यात्रा करते समय वहां की प्राकृतिक हैबिटेट्स और वन्यजीवों का सम्मान करना।

१९. स्थानीय, राष्ट्रीय, और अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर पर्यावरण संरक्षण और पर्यावरण नीतियों पर विचार-विमर्श करना।

२०. सोशल मीडिया पर पर्यावरण संरक्षण के बारे में जागरूकता बढ़ाने और समुदाय कार्यक्रमों में भाग लेना।

पर्यावरण संरक्षण हमारी जिम्मेदारी है। संपूर्ण विश्व एकाग्रता के साथ इसके लिए काम करना होगा। हम सभी मिलकर पर्यावरण की ओर अग्रसर होंगे, तब जाकर इस धरोहर के प्रति ऋण मुक्त होंगे। वैसे देखा जाता है कि प्रकृति के साथ मानवीय संबंध उतने ही पुराने हैं, जितना हमारी देश की पहचान। शास्त्रों के हिसाब से प्रकृति के हर कण कण में भगवान बसता है। इसी वजह से हम नदियों को विशेष रूप से माँ का दर्जा देते हैं, तो पहाड़ों को पिता का दर्जा, साथ ही धरती, हवा, प्रकाश, पेड़-पौधे आदि को भगवान स्वरूप मानकर विशेष अहमीयत देते हैं।

उसका उल्लेख वेदों में इस तरह से किया गया है:

"ॐ पूर्णभद्रः पूर्णा मिदं पूर्णात्पूर्णमुद्दच्छते। पूर्णास्य पूर्णयादाय पूर्णातिवा वशिष्यते।"

अर्थात् प्रकृति से उतना ही ग्रहण करना चाहिए जितना आवश्यक है। प्रकृति की मान रखते हुए उसकी रक्षा करना हमारी जिम्मेदारी है, उसे पूरी तरह से नुकसान कभी नहीं पहुँचाना चाहिए। संस्कृति का पालन करते हुए हमारे बुजुर्गों ने उसी फर्ज

का पालन किया है, यहां तक कि पेड़ों से पत्तों को तोड़ते वक्त काफी सावधानी अर्थात आयुर्वेदिक की कषायम तैयार करने से पूर्व पेड़ों को प्राणाम करते थे। पर्यावरण संरक्षण और पर्यावरण विमर्श प्राकृतिक संसाधनों की बचाव और संरक्षण के क्षेत्र में महत्वपूर्ण भूमिका निभाते हैं।

आज के वैज्ञानिक युग में हमें पर्यावरण के साथ दोस्ती बनाकर जीवन जीने के नियमों को अपनाना चाहिए। प्राकृतिक संसाधनों की सुरक्षा और संरक्षण पर्यावरण संरक्षण का मूल मंत्र है, तो लोगों को पर्यावरण की महत्वपूर्ण भूमिका के प्रति जागरूकता जगाना पर्यावरण विमर्श का मुख्य उद्देश्य होता है। स्वस्थ, सुरक्षित और सुंदर भविष्य की ओर अग्रसर होने के लिए हमें सबसे पहले स्वच्छ दुनिया बनाने की जरूरत है। कई संगठन संरक्षण के प्रति कार्य कर रहे हैं, उनका समर्थन करना, स्वयं सेवक बनना, तथा संरक्षण परियोजनाओं में भाग लेना हमारी छोटी से छोटी प्रक्रिया पर्यावरण को बचाने में सहायक होगा।

पर्यावरण विज्ञानी वंदना शिवा, जिनका मुख्य क्षेत्र जलवायु परिवर्तन और जल संकट है, ने प्राकृतिक संसाधनों की संरक्षण को आवश्यक माना है।

हमारे माननीय प्रधान मंत्री नरेंद्र मोदी जी का यही मानना है कि "पर्यावरण संरक्षण केवल एक कार्य नहीं, बल्कि यह एक जीवनशैली है।"

पर्यावरण वैश्विक स्तर पर जलवायु परिवर्तन, समुंदर, जंगलों को अपने नियंत्रण में कर सकता है। जैसे जंगल में स्थित पेड़ कार्बन डाइऑक्साइड को सोखकर ऑक्सीजन छोड़ते हैं, जिससे वायुमंडल में हरित गैस की मात्रा कम होती है। भारत में कुछ पर्यावरण संगठन और सरकारी एजेंसियां हैं जो पर्यावरण संरक्षण संबंधित में सक्रिय रूप से काम कर रही हैं।

सरकारी एजेंसियां (Government Agencies):

1. पर्यावरण, वन और जलवायु परिवर्तन मंत्रालय (Ministry of environment, forest and climate change)
2. प्रदूषण नियंत्रण बोर्ड (pollution control board) हर राज्य का अपना राज्य स्तरीय बोर्ड होता है
3. वन्यजीव संरक्षण महानिदेशालय (wildlife conservation directorate)
4. जलवायु परिवर्तन महानिदेशालय (Climate change directorate)
5. प्राकृतिक संसाधन और जलवायु परिवर्तन योजना (Natural resources and climate change division)

अंत में, कह सकते हैं कि पर्यावरण संरक्षण एक महत्वपूर्ण मुद्दा है जो हम सभी के लिए महत्वपूर्ण है, यह हमारे जीवन की गुणवत्ता और भविष्य की सुरक्षा पर सीधा प्रभाव डालता है। अपने पर्यावरण की सुरक्षा और संरक्षण करके, हम आने वाली पीढ़ियों के लिए एक स्थायी भविष्य सुनिश्चित करना है। यह हमारी ज़िम्मेदारी है कि हम जानकारीपूर्ण विकल्प चुनें, पर्यावरण-अनुकूल प्रथाओं को बढ़ावा दें और उन नीतियों का समर्थन करें जो पर्यावरण संरक्षण को प्राथमिकता देती हैं, इस प्रकार हम अपने और आने वाली पीढ़ियों के लिए उस ग्रह की सुरक्षा कर सकते हैं जिसमें निवास करने योग्य हो।

संदर्भ ग्रन्थ:

- पर्यावरण संरक्षण-विकिपीडिया
- धर्म और पर्यावरणीय संरक्षण- Drishti IAS
- पर्यावरण विधि-विकिपीडिया

डॉ. महीप सिंह के कथा साहित्य में नारी का महानगरीय जीवन संघर्ष

डॉ. रंजीत कुमार

वरिष्ठ अनुवाद अधिकारी

बी.एड., एम.ए., एम.एस-सी, एम फिल, पी-एच.डी

कैम्स, बेंगलुरु

सारांश -महीपसिंह के नारी पात्र समस्त तनावों में जीकर उन्हें झेलते हुए, उसे जानने का प्रयत्न करते हुए सहज होने के रास्ते तलाशते हैं और सकारात्मक दृष्टि को ध्वनित करते हैं। प्रगति के पथ पर अग्रसर होती रही है। आधी शताब्दी से अधिक की अवधि में भारत के सामाजिक, राजनीतिक एवं आर्थिक परिदृश्य में काफी परिवर्तन हुए हैं। इन परिवर्तन का कमोवेश असर भारतीय नारी पर भी हुआ है। नगरों और कस्बों के जीवन पर अगर नई तकनीक एवं नई पद्धतियों के असर होता है तो शिक्षा के बल पर भारतीय नारी के भी पुरुषों के क्षेत्रों में प्रवेश कर अपनी धाक जमाई है। साहित्य कला, प्रशासन, प्रबंधन, शासन, सेना, चिकित्सा एवं अंतरिक्ष के क्षेत्र में नारी ने अपनी प्रभुत्व स्थापित किये हैं। आज के युग नारी ने अपनी नई परिभाषा गढ़ी है जिसे समाज ने स्वीकारा है। आज के युग में स्त्री या पुरुष कितनी ही एकांगी मनःस्थितियों में रहकर जी रहा है और एक उलझा व्यक्ति अपने संघर्षों से जूझते हुए कभी हताश होकर घबराकर चीख उठता है तो कभी फूट-फूटकर रोने लगता है, कभी शराब का सहारा लेता है या कभी आत्महत्या करने के लिए मजबूर हो जाता है। लेकिन आज के व्यक्ति के लिए आधुनिकता के बोझ को ढोना एक मजबूरी बन गई है और उसे इस अशांति व तनाव को झेलना ही पड़ेगा। लेकिन इसमें सक्रिय होकर जीना ही सचेतन दृष्टि है। महीपसिंह के उपन्यास उन्हें किसी निश्चित विचारधारा में बंधे हुए लेखक तक सीमित नहीं करती, अपितु आधुनिकता-बोध का लेखक सिद्ध करती है। उनके उपन्यासों में व्यक्ति अपने अस्तित्व को पूर्वनियोजित बंधनों में बंधा पाता है और उसी में छटपटाता है। आधुनिकता एवं औद्योगिक विकास के प्रभाव में आए व्यक्ति, चाहे वे पुरुष हो या नारी, इसी नियति को जीने की अभिशप्त है जिसका सफल उदाहरण कहा जा सकता है उनकी कहानी 'ब्लार्टिंग पेपर'। उक्त उपन्यास में 'प्रीती' एक ऐसी ही पात्र है जो कई पुरुषों के संपर्क में आती है, जो उसके अस्तित्व के साथ खिलवाड़ करते हैं और उसके जीवन से निकल जाते हैं। शेष झूठे भरोसे, टूटे सपने, आशाएँ। क्योंकि उपभोक्ता समाज में यह प्रवृत्ति होती है कि अपना काम निकाले और उसके बाद सब कुछ कबाड़।

महीपसिंह की सचेतन सोच के वाहक नारी पात्र स्व को तलाश करते हुए विसंगतियों, विडंबनाओं और शोषण को झेलते अपने सामाजिक दायित्व निभाते हुए व्यवहारिकता को अपनाकर मुक्ति का मार्ग खोजते हैं। इस संबंध में महीपसिंह ने स्वयं भी लिखा है- 'आज स्थिति टूटी हुई आस्थाओं से पीड़ित होने, चौकन्ने या निर्लिप्त होकर उसे देखने की नहीं है, बल्कि उन्हें साहसपूर्वक स्वीकारने और उनमें सहज होने की है।' महीपसिंह के नारी पात्र स्थितियों से पलायन नहीं करते अपितु स्थितियों से समायोजन बिठाते हैं। उनके नारी पात्र अपने विवेक से निर्णय करना चाहते हैं- चाहे इसके आड़े स्त्री-पुरुष के संबंधों का अहं आए, उनकी शिक्षा, उनका आत्मनिर्भर होना आए अथवा यौन कुंठाएँ। वे हताशा से जूझते हैं। इसका स्वरूप उदाहरण है 'कुछ और कितना' उपन्यास की मिसेज मेहता और 'लोग' उपन्यास की नीला जिनकी वित्तीय स्थिति तो मजबूत है किंतु पति से अलगाव का दुःख झेल रही है। परिवर्तन से गुजरते हुए भी वे अपना अलग स्थान बनाने के लिए प्रयासरत है।

कुंजी शब्द- आत्मसंघर्ष, नारी चेतना, युगबोध, सामाजिक समरसता, नारी विमर्श, नारी मनोविज्ञान

महीपसिंह के सभी नारी पात्र कर्मठ और साहसी प्रतीत होती हैं। सामाजिक समस्याओं से जूझती हैं और संघर्ष का पाठ परशुशत अनेक उपन्यासों में स्त्री-पुरुष के विवाहेत्तर संबंधों की भी मनोवैज्ञानिक अभिव्यक्ति हुई है। ये संबंध विवाहित स्त्री-पुरुष के भी हैं तथा अविवाहित स्त्री-पुरुष के भी हैं। परंतु पुरुषों में विवाहेत्तर संबंध रखनेवाले अधिकतर पात्र विवाहित हैं। 'छत' 'उजाले के उल्लू' 'बात की बात' 'गंध' आदि कहानियों में स्त्री-पुरुष के विवाहेत्तर संबंधों का मंतव्य समय बिताने का है। 'गंध' 'एक थकी हुई शाम' 'शिफ्टों में घिरा राजकुमार' आदि कहानियों में स्त्रियों की सोहबत से एकरस जीवन में कुछ सरसता लाने वाले संबंध हैं। 'शोर' 'सीधी रेखाओं का वृत्त' तथा 'बूढ़े' उपन्यासों में स्त्रियाँ पुरुष का प्रेम पाने के लिए संबंध बनाती हैं। 'एक्सट्रा' 'टकराव' 'टाइपिस्ट' आदि कहानियों में व्यवसायिक दृष्टि से इस्तेमाल होने वाले विवाहेत्तर संबंध हैं। 'गंध' 'प्याले' 'ब्लाटिंग पेपर' तथा 'बाद की बात' उपन्यासों की स्त्रियाँ अपने जीवन साथी की तलाश में धोखा खाती हैं, परंतु वे परिस्थितियों से जूझकर जीवन में आगे बढ़ती हैं, टूटती नहीं। महीप सिंह के कहानियों की कुछ स्त्रियाँ पुरुष को जीवन का पूरक तो मानती हैं, लेकिन अपनी अस्मिता की कीमत पर नहीं। गैर जिम्मेदार पुरुषों के हाथ का खिलौना बनकर जीना उन्हें स्वीकार नहीं है। लेकिन दूसरी तरु संतोष जैसी नारी पात्र भी हैं जिनकी अपनी निजी इच्छा-अनिच्छा कोड़ नहीं हैं। बस है तो पति के प्रति पूर्ण समर्पण। इस प्रकार महीप सिंह ने स्त्रियों के व्यवहार का तुलनात्मक चित्रण प्रस्तुत किया है। स्त्री के हर रूप को चित्रित करना मानो महीपसिंह का उद्देश्य है। कुं नारी पात्रों में 'स्व' की भावना इस कदर भरी है कि उन्हें लगता है कि रिश्ते नाम की कोई चीज़ ही नहीं होती। ये बनते-बिगड़ते रहते हैं। उन्हें लगता है स्व की तृप्ति के लिए, उसी को जिंदा रखने के लिए संसार में सभी काम किए जाते हैं। 'ऐसा ही है' उपन्यास की मुख्य पात्र मिसेज़ जोशी पति को सुरक्षा-कवच से अधिक नहीं समझती। वह मानती है पति कोई बहुत लिफ्ट देने की चीज़ नहीं होती। दुनिया में हर रिश्ते को आज की नारी अपनी जगह पर रखना चाहती है। उसे अधिक भाव नहीं देना चाहती। वह चरहती है उसके बच्चे उसके पल्लू से न बंधे रहे, वे स्वतंत्र होकर अपने निर्णय स्वयं करें, अपना जीवनसाथी स्वयं चुनें, कमाएं व शादी के बाद माँ-बाप से अलग रहें।

अकेलेपन से जूझती नारी की कहानी है 'कल' जिसमें सभी मन ही मन अनने अकेलेपन से लड़ती कल्पना करती कि चारों ओर खून पड़ा है और एक लाश पलंग पर पड़ी है। कल अखबार में खबर छपेगी- डिफेंस कालोनी में वृद्धा की निर्मय हत्या। साथ ही साथ यह कहानी नारी के उस मातृत्व को भी चित्रित करती है जहाँ बच्चे पढ-लिखकर विदेशों में व्यस्थित हो जाते हैं और और यहाँ छोड़ जाते बंगलों में बच्चों को देखने की लालसा लिए हुए- बूढ़े माँ-बाप।

'पति' उपन्यास की मालती अर्थात् कर्नल की पत्नी समाज-सेवा करना चाहती है। वह अपने रूतबे को भूलकर समाज के निम्न वर्ग में घुलना चाहती है। सामाजिकता की भावना से परिपूर्ण वह लोगों के दुख-दर्द को दूरकर उनके बीच रहना चाहती है। आधुनिक, फैशनेबल, पार्टियों में, क्लबों में उठने-बैठने वाली गुडिया, न कि समाज-सेवा करने वाली बहनजी। उसे आर्मी क्लब आने वाली औरतें बनावटी लगती हैं। उनकी मुस्कुराहट, चहकना, नाचना आदी सब नकली। पति-पत्नी के अनचाहे रिश्तों के बंधनों को इंगित करती यह कहानी बेमेल पति-पत्नी का उदाहरण इस प्रकार पेश करती है मानो नदी के किसी बहते प्रवाह में दो लकड़ी के टुकड़ों की तरह एक दूसरे के नज़दीक आ गए हैं। पर दोनों मिलकर किसी किशती का रूप धारण करें ऐसा नहीं हुआ। पति के समक्ष मालती कभी पैसे के लिए हाथ नहीं फैलाती। पति होने की तृप्ति शायद ही मालती ने कभी उसे दी हो लेकिन फिर भी पति अपने पत्नित्व के कर्तव्य को भूलती नहीं। उसने मान लिया था कि पति के नाते उसके कुछ अधिकार...कुछ जरूरतें हैं जिन्हें उसे पूरा करना है, चाहे मेमना बनकर या मांस का पिंड बनकर।

महीपसिंह के नारी पात्रों में परंपरागत गृहणी का भी चित्रण हुआ है। उसमें पूरी तरह से सामाजिकता के गुण भरे हैं। वह आत्मकेंद्रित नहीं है। पति के काम में पूरा सहयोग देती है। सामाजिक रिश्तों को बखूबी निभाती है। पति द्वारा अपने सारे काम व घर-गृहस्थि के काम उस पर छोड़ देना उसको अपनी सार्थकता की अनुभूति देता है वहीं पति द्वारा उसके काम को महत्त्व न देना उसे उद्विग्न कर देता है।

सड़क-दुर्घटनाओं की कल्पना कर उसका मन कांप उठता है, वह पति के सकुशल घर लौटने की कामना करती है। सामान्य तौर पर पति के साथ मधुरता से पेश आने वाली स्त्री को जब बताया चलता है कि उसका पति किसी अन्य स्त्री के साथ संबंध रखने लगा है तो वह कटु हो जाती है। 'झूठ' और 'लय' इसके स्पष्ट उदाहरण हैं।

महीपसिंह का एक नारी पात्र अपने आप में बहुत जटिल है। 'बीच की धूप' उपन्यास की नायिका सुनंदा जो कि बहुत ही साहसी और संवेदनशील पात्र है। शादी के बाद सुनंदा के पति सुमित ने उनको छोड़कर कनाडा चले गये और वहाँ एक पंजाबी लड़की से विवाह कर लेता है है कुछ वर्षों के बाद, फिर तालाक भी हो जाती है। कथोपकथन का संबंध कथावस्तु और पात्र दोनों से है। कथोपकथन द्वारा ही कथावस्तु में नाटकीयता और सजीवता आ जाती है एवं पात्रों की आंतरिक मनावृत्तियों का प्रदर्शन होता है। कथोपकथन में पात्रानुकूलता स्वाभाविकता सजीवता और संक्षिप्तता आदि गुण स्पृहणीय हैं। महीपसिंह के कुछ नारी पात्रों में एक विशेष तरह का दर्प छिपा रहता है। जैसे – 'धूप की उंगलियों के निशान' की नीता। वह पति-पत्नी के बोझ को आजीवन ढोने के लिए कटिबद्ध नहीं रहती लेकिन पुराने टूटे रिश्ते को दुश्मनी की दृष्टि से भी नहीं देखती। महीपसिंह के नारी पात्र बहुत ही दिमागदार प्रतीत होते हैं। वह पति से अपने गुजारे के लिए भीख नहीं चाहती बल्कि स्वाभिमान से अपनी गुजर-बसर करने में विश्वास रखती है।

सुमित एक दम चुम हो गया। फिर बड़े विश्वास भरे लहजे में बोला -" मैं आ गया हूँ---- अब तुम्हें किसी की दया लेने की जरूरत नहीं है.... किसी का शुकुगुजार होने की जरूरत नहीं है।"

ताकि तुम मुझे फिर से किसी तेज बहती हुई नदी में धक्का मार द..... और किनारे पर खड़े होकर देखो कि मैं पूरी तरह डूबी हूँ की नहीं ?"

दोनों चुपचाप बैठे रहे। मीणा ने गर्म चाय दोनों के सामने रख दी थी, चाय का घूंट भरते हुए सुमित बोला -" सुनंदा, मैं तुम्हें यह विश्वास कैसे दिलाऊँ कि मुझे अपने किये पर बहुत पछतावा है।"

"सचमुच ?"

"हाँ"

उसके चेहरे पर चमक आ गई। उसे लगा सुनंदा शायद उसकी बात मान जाय -" सुनंदा, तुम्हारी आशंकाओं को दूर करने के लिए मैं कुछ भी कर सकता हूँ।"

सुनंदा ने उसे बड़ा घूर कर देखा -"कुछ भी ..?"

"कुछ भी..।"

" ऐसा करो। अपनी सारी घटनायें मुझे लिखकर दे दो- किस तरह हम मिले थे.....किस तरह हमारी शादी हुई थी..... किस तरह तुम कनाडा गये थे, कुछ महीने तक पत्र लिखकर तुम मुझे भरोसा देते रहे कि तुम मुझे जल्दी ही अपने पास बुला लोगे..... किस तरह तुमने वहाँ दूसरी शादी कर ली----- किस तरह वह तुम्हारी शादी टुट गई..... क्यो तुम टुटा हुआ रिश्ता जोड़ना चाहते हो ? ये सभी बातें मैं 'क्लैमर' में छाप दूंगी। अपने पाठकों की राय लूंगी.... तब कुछ फैसला करूंगी।"

सुनीत उसकी बात सुनकर सन्नाटे में आ गया।

" इस सब की क्या जरूरत है ? यह हमारा निजी मामला है इसे सार्वजनिक क्यों बनाया जाय ?"

" जनता की अदालत में खड़े होने से डरते हो ?"

" इससे मेरी बड़ी जगहसाई होगी। तुम जानती हो, मेरे सभी सगे संबंधी यहीं हैं। वे कोशीश कर रहे हैं कि मैं यही फिर से शादी कर लूं..... एक दो जगह पर बात भी चल रही है। इससे तो सब चौपट हो जाएगा..... मैं न घर का रूँगा, न घाट का।"

सुनंदा खिल-खिलाकर हँस पड़ी- " मैं समझ गई तुम घर के भी रहना चाहते हो और घाट के भी। अपने लिए बहुत से आकाश खुले रखना चाहते हो। मैं मान जाऊं तो ठीक है..... नहीं तो कोई और सही....। सही....। आइए चलें 'क्लैमर' नया इशू बन गया होगा। उसे फायनल टच देना है।"¹⁵

, अतृप्त आकांक्षाओं को सामाजिक ढांचे के भीतर उदात्त बनाने की प्रक्रिया से गुजरती नारी पात्र है 'कितने संबंध' की मिसेज खन्ना। उसे अपनी उम्र से काफी बड़े विधुर पति से प्यार और सम्मान तो मिला परंतु कई यौवन सुलभ आकांक्षाएं अतृप्त ही रह गईं। पड़ोस के एक नवविवाहित जोड़े में वह अपनी अधूरी इच्छाओं को पूरा होते पाती है। उसकी अतृप्त आकांक्षा उसे उस युवक के प्रति आकर्षित करती है। वह इस आर्कषण का कारण तो नहीं जानती लेकिन उससे सामाजिक रूप से स्वीकृत भाई का रिश्ता आजीवन राखी बाँधकर निभाती चली जाती है। समय के साथ-साथ यौन-अतृप्ति की अवचेतन में सुलगती आंच कहीं बिला जाती है और बचते हैं सहज मानवीय संबंध।

स्त्री की महत्वाकांक्षा को चित्रित करता उपन्यास है- 'माँ'। स्त्री ने यदि महत्वाकांक्षा को जीवन में स्थान दिया है तो बदलते समाज में संबंधों में भी परिवर्तन आया है। आज माँ-बेटी सहेली बनकर रिश्तों को नया आयाम दे रहीं हैं। बेटी माँ की महत्वाकांक्षा को पिता की मौत का जिम्मेदार मानती है कि फिर भी इस सच्चाई को उसी रूप में स्वीकार करती है जैसे कि वह है। वह माँ को उसकी आत्मग्लानी की मनःस्थिति से बाहर निकलती है। उसके सिर पर 'डाई' लगाती है तथा पिक्चर चलने का हठ करती है।

निष्कर्ष के रूप में कहा जा सकता है कि महीपसिंह महानगरीय मध्यवर्गीय समाज में स्त्री-पुरुष संबंधों के चितरे हैं। उन्होंने सामाजिक, आधुनिक तथा मानवीय संबंधों की जटिलता को अपने कथा साहित्यों में बखूबी व्यक्त किया है। महीपसिंह के नारी पात्र 'स्व' की खोज में निरंतर संघर्षरत और गतिशील है। हालाँकि वे जीवन में कुंठा, संत्रास, अजनबीपन झेल रहे हैं, फिर भी उनमें जिजीविषा है और अब्छाई में आस्था बनी हुई है। ये नारी पात्र अपने अहं के प्रति भी सचेत है और विभिन्न संबंधों के प्रति अपना उत्तरदायित्व भी निभाते चले जाते हैं। शायद इसी कारण वे नैतिक संकट में घिरे नज़र आते हैं और दुविधाग्रस्त जीवन जीने के लिए अभिशप्त है।

संदर्भिकाएं

1. सिंह, महीप महीप सिंह की आत्म कथा- कितनी धूप में कितनी बार , इंद्रप्रस्थ प्रकाशन , 2007 दिल्ली ,
2. सचदेव, डॉ.कमलेश, महीप सिंह का कथा संसार, अभिव्यंजना प्रकाशन, 2002, दिल्ली,
3. यादव , अशोक कुमार कहानीकार महीप सिंह मानवीय सम्बन्धों की संचेतन दृष्टि, नमन प्रकाशन, 2010 दिल्ली
4. सिंह, महीप, बीच की धूप, पृष्ठ संख्या-110, किताब घर प्रकाशन, (2010), दिल्ली ,
5. सिंह, महीप यह भी नहीं , पृष्ठ संख्या-75, डायमण्ड प्रकाशन , (2012), दिल्ली ,
6. सिंह, महीप, अभी शेष है , पृष्ठ संख्या-118, किताब घर प्रकाशन, 2007, दिल्ली ,

स्त्री चेतना- एक अंतहीन विमर्श

डॉ. सुभद्रा कुमारी

अध्यापक, ज्योति निवास कॉलेज(स्वायत्त), बेंगलुरु

सारांश

नारी, समाज का मूल आधार होती है। उसके बिना समाज अधूरा सा लगता है। विकास और प्रगति की दिशा में नारी का योगदान अत्यधिक महत्वपूर्ण है। नारी विमर्श, एक ऐसा विषय है जो हमारे समाज की नींव को छूने वाला और सोच को सबल गुंथने वाला है। यह विषय न केवल एक विचार विमर्श की आवश्यकता है, बल्कि यह एक आदिकाल से चली आ रही जातिवादी और उत्पीड़नात्मक विचारधारा को चुनौती देने का भी अद्वितीय माध्यम है।

महिलाओं का समाज में समान स्थान और समानिमित्ता का अधिकार प्राप्त करना हमारे समृद्धि और समृद्धि की दिशा में एक महत्वपूर्ण कदम है। यह विषय न केवल महिलाओं के लिए है, बल्कि यह पूरे समाज के लिए है, क्योंकि समानता और न्याय समाज की संरचना को बदल सकते हैं और विकास को प्रोत्साहित कर सकते हैं। इसलिए, हम नारी विमर्श के माध्यम से उनके समाज में स्थान की महत्वपूर्ण चर्चा करेंगे।

मूल शब्द : नारी का समाज, नारीवाद, प्रतिरोध, शोषण, अस्मिता

नारी का समाज में स्थान:

नारी का समाज में महत्वपूर्ण स्थान होना चाहिए क्योंकि वह समाज के प्रत्येक सदस्य की मां और बहन होती है। वह घर का संचालन करने के साथ-साथ समाज में भी अपने कौशल और योगदान के लिए महत्वपूर्ण होती है।

महादेवी वर्मा ने भी स्त्री को शव के समान निस्पंद मानते हुए कहा है कि स्त्री किस प्रकार अपने हृदय को चूर चूर कर पत्थर की देव प्रतिमा बन सकती है। प्राचीन काल में हिंदू गृहस्थ की विधवा महिला किस प्रकार दुधमूही बालिका से शापमायि युवती के रूप में परिवर्तित होती थी जो किसी अज्ञात व्यक्ति के लिए अपने हृदय की सारी इच्छाएँ कुचल कुचल के निर्मूल कर देती थी। हमारे समाज में महिलाओं की दशा ये थी पर आज समाज में महिलाओं की स्थिति काफी बदल गयी है। हमें भी नारी चेतना की सार्थकता को समझते हुए उनके लिए समाज को जागरूक बनाना चाहिए।

नारीवाद:

नारीवाद की परिभाषा विभिन्न विद्वानों द्वारा दी गयी है। उनमें से प्रतिभा जैन एवं संगीता शर्मा ने कहा है-

" नारीवाद एक ऐसा विचार है जो कि पुरुष और स्त्री के मध्य असमानता को स्वीकार कर नारी के सबलीकरण की प्रक्रिया को बौद्धिक व क्रियात्मक रूप प्रस्तुत करता है। नारीवाद एक विचारधारा भी है और एक आंदोलन भी।"

नारीवाद की परिभाषा आमतौर पर महिलाओं के समाज में समान अधिकार, समानता, और न्याय की मांग करने के संबंध में होती है। यह एक सामाजिक और पारंपरिक दृष्टिकोण के तहत महिलाओं के अधिकारों के प्रति संविदानिक, सामाजिक, और सांस्कृतिक विचारों का हिस्सा है। नारीवाद के समर्थक आमतौर पर यह मानते हैं कि महिलाओं को उनके सामाजिक, आर्थिक,

और राजनीतिक अधिकारों का पूरा लाभ मिलना चाहिए, जिसमें उनके जीवन के हर क्षेत्र में न्यायपूर्ण और समान व्यवस्था हो। यह महिलाओं के लिए शिक्षा, उच्चतम नौकरी में भर्ती, आर्थिक स्वतंत्रता, और सामाजिक सामंजस्य में समानता की मांग करते हैं।

महादेवी वर्मा का नाम नारीवाद लेखन मर महत्वपूर्ण है। उनकी श्रृंखला की कड़िया प्रसिद्ध स्त्री विमर्श है। श्रीन्खला की कड़िया मे महादेवी वर्मा लिखती है पुरुष प्रतिशोधमय शोध है। स्त्री क्षमा है। पुरुष शुष्क कर्तव्य है। स्त्री सरस सहानुभूति। पुरुष ब्रह्म है तो स्त्री हृदय की प्रेरणा।

नारी चेतना :

नारी चेतना से आशय है नारी अपनी क्षमताओं को पहचाने और जागे जो लोग नारी पर अत्याचार कर रहे हैं उनका विरोध करें, एक तरह से यही नारी चेतना है। जब नारी अपनी क्षमताओं को, अपनी शक्तियों को पहचानेगी तो जीवन में आगे बढ़ेगी और कई समस्याओं का हल करेगी। ना है जब नारा अपनी क्षमताओं को, अपनी शक्तियों को पहचानेगी तो जीवन में आगे बढ़ेगी और कई समस्याओं का हल करेगी। आजकल हम देख रहे हैं कि नारी पर कई तरह के अत्याचार किए जा रहे हैं इन अत्याचारों को दूर नारी कर सकती है। नारी देवी का अवतार है, लक्ष्मी का अवतार भी नारी ही है, नारी चाहे तो असंभव को संभव कर शक्ति हैं। इतिहास में कई ऐसे उदाहरण हमें देखने को मिल चुके हैं जिनसे हम समझ सकते हैं कि नारी बहुत कुछ कर सकती है। जब दुनिया में एक लड़की जन्म लेती है तो कुछ मां-बाप ऐसे होते हैं जो उस लड़की को वोज समझते हैं और जब वह लड़की बड़ी हो जाती है तो मां-बाप उसका विवाह कर देते है तो विवाह के बाद ससुराल वाले उस लड़की पर कई तरह के अत्याचार भी करते हैं। नारी पर अत्याचार करने वाले ऐसे लोगों के खिलाफ कार्रवाई होना चाहिए लेकिन नारी को भी जागना चाहिए, उसको भी अपनी क्षमता और शक्तियों का ज्ञान होना चाहिए जिससे वह अपने ऊपर हो रहे इन अत्याचारों का डटकर सामना कर सके और जीवन में हर समस्या को दूर करके आगे बढ़ सके। नारी चेतना के बारे में जिसने भी समझा है वह नारी जीवन में आगे बढ़ी हैं। आजकल हम देखते हैं कि नारी का शोषण किया जा रहा है नारी शाम को घर से बाहर नहीं निकल पाती क्योंकि वह एक तरह से असुरक्षित है लेकिन नारी चेतना को नारी एक बार समझ ले तो उसका भय दूर हो जाए। रानी लक्ष्मीबाई जो कि झांसी की रानी थी जिन्होंने अपनी क्षमता और शक्तियों को पहचाना और अंग्रेजों के अत्याचारों के खिलाफ डटकर सामना किया।

स्त्री सशक्तिकरण

नारीवाद के फलस्वरूप नारी अपनी अस्मिता की तलाश करने लगी। पितृसत्तात्मक समाज अपना सामंतवादी रवैया उतनी आसानी से छोड़नेवाला नहीं था। संवैधानिक स्तर पर पुरुष के समकक्ष होते हुए भी स्त्री रोजमर्रा की जिंदगी में पुरुष की समकक्षता कभी हासिल नहीं कर पायी, क्योंकि भारत की अशिक्षित ग्रामीण नारियों तक नारीवाद का असर नहीं पहुँच सकता था। शिक्षित महिलाओं ने मिलकर ग्रामीण नारियों को सुधारने के उद्देश्य से नारी संगठनों का गठन किया, फलस्वरूप स्त्री सशक्तिकरण का उदय हुआ।

पुरुष वर्चस्ववादी और यौनिक आधार पर भेदभाव सहित स्त्री-पुरुष के सभी पहलुओं को जानकर नारी ने उसके खिलाफ जो लड़ाई लड़ी है, वह उसकी जागृत चेतना का परिचायक है। इस प्रकार उन्होंने समाज विकास की ऐतिहासिक प्रक्रिया में भाग लिया है। नारी स्त्री-मुक्ति को एक स्वतंत्र स्वायत्त प्रश्न मानती है, क्योंकि स्त्री-मुक्ति का प्रश्न समस्त शोषित-उत्पीड़ित जनों की

मुक्ति की परियोजना का एक अंग है। "स्त्री-मुक्ति का भवितव्य वर्ग-अंतर्विरोधों से समाज की मुक्ति की सुदीर्घ प्रक्रिया से जुड़ा हुआ है।" स्त्री-मुक्ति से सामाजिक मुक्ति प्राप्त कर सकता है।

भारतीय समाज में पहले लड़कियों को पढ़ाने का एकमात्र लक्ष्य सुयोग्य वर पाना था। जितनी ज़्यादा पढ़ी हो उतना ही सुयोग्य वर मिलने की संभावना थी। मगर उस ज़माने में उसे काम करने की इज़ाजत नहीं थी। आधुनिक युग में अच्छे वर पाने के लिए नारी केवल शिक्षित ही नहीं, बल्कि कामकाजी यानी कमाऊ भी होनी चाहिए, ताकि वर अपना जीवन आराम से गुज़ार सकें। शिक्षित हो तो नौकरी करना ज़रूरी है तो कमाओ, हर महीने पैसा लाकर पिता या पति को दे दो। घर का पूरा खर्च पत्नी के वेतन से होगा और बाकी पति के नाम 'फिक्सड डिपॉजिट'। अपने घर में हो या ससुराल में नारी यौन हिंसा बढ़ रहा है। काम के लिए बाहर निकले तो हिंसा, लूट, दमन, शोषण और उत्पीड़न। परिवार के आर्थिक बोझ को कम करने के लिए स्त्रियाँ नौकरी करती हैं। इससे आर्थिक स्वायत्तता और व्यक्तित्व विकास की चेतना उनमें जगने लगी। यह स्त्री सशक्तिकरण में काफी सहायक हुआ।

भारतीय संस्कृति नारी को देवी मानती है, वह घर की लक्ष्मी है। उसकी पूजा करनी चाहिए। इस तरह पूजते पूजते वह केवल पूजने की वस्तु बन गयी। स्वयं निर्णय लेने की शक्ति उसकी नष्ट हो गयी। वह वेजलपुरुष की छाया मात्र बनकर रह गयी। समाज की या पुरुष की वर्चस्वी मानसिकता के कारण नारी जीवन पर अनेक विसंगतियाँ आ पहुँची। लेकिन नारी में अपने अधिकारों की सजगता नहीं थी, यदि कुछेक में है तो भी अपने अधिकारों को हासिल करने का हौसला उनमें नहीं रहा था।

बचपन से लड़कियों का रॉल-मॉडल गुड्डा-गुड्डिया है, जो दूसरों के इशारों पर चलती है। तब से वह उन्हीं गुड्डियों का अनुकरण करने लगती है। पुरुष के सामने अपनी गर्दन झुका लेती है। असल में पुरुष वर्चस्व की निर्मिति स्त्रियों द्वारा संभव है। एक माँ ही बच्चे जन्म लेते ही उसकी देखभाल करती है। इसलिए बच्चों पर माँ का असर ज़्यादा होता है। डॉ. अजिता की राय में - "नारी ही पुरुष 'वर्चस्व' के पीछे सक्रिय है। रोटी जिस प्रकार नारियों के हाथों से आकार लेती है, पुरुष वर्चस्व की निर्मिति भी ठीक वैसे ही है।"

आधुनिक युग में परिवार व्यवस्था से पुरानी पितृसत्ता की निरंकुशता को बनाये रखने की गलती पर नारी प्रश्न-चिह्न लगाती है, क्योंकि परिवार का आर्थिक बोझ मौजूदा युग में स्त्रियों के कंधों पर है, तो फिर क्या वह पितृसत्तात्मक व्यवस्था को सहना ज़रूरी है? परिवार में ही नहीं सामाजिक, राजनीतिक और वैधानिक क्षेत्र में नारी की स्थिति दयनीय है। सभी क्षेत्रों में उसे व्यावहारिक स्तर पर समान अधिकार मिलना चाहिए। समान अधिकार हासिल करने के लिए राजनीतिक, सामाजिक क्षेत्र में अपना अधिकार क्या-क्या है, इसकी पूरी जानकारी होनी चाहिए और इस पर उसका स्वतंत्र निर्णय भी होना चाहिए।

पितृसत्तात्मक समाज में नारी का सुंदर, सुडौल और सुचारू होना काफी है। उसकी पहचान पिता, पति या पुत्र के द्वारो होती है। वह केवल भोग्या बन जाती है। पहले इसका प्रतिरोध आत्महत्या के रूप में तक होता था। आर्थिक स्वतंत्रता से नारी ने परिवार और समाज में अपना जगह बनायी है। उसने प्रतिरोध करने का तरीका भी बदल लिया है। स्त्री अफ़सर, मंत्री, पुलिस, ड्राइवर सभी बनने में अपने को सक्षम दिखा रही है। उसकी सामाजिक और पारिवारिक स्थिति में बदलाव आवश्यक है, और हो भी रहा है, लेकिन आम औरतों की हालत पहले की क्या थीं, वहीं की वहीं रह गयी है। निम्नवर्गीय नारी शिक्षित न होने पर भी श्रमजीवी होती है, इसलिए उसके परिवार में वह पुरुष के समान हकदार भी है। उच्चवर्गीय नारी शिक्षित कामकाजी और कमाऊ होने पर भी उसे अपने परिवार में निर्णय स्वयं लेने का अधिकार नहीं था। पर समाज से टक्कर लेने की शक्ति उच्च-

मध्यवर्गीय नारी में अवश्य थी। नारी जब एकजुट होकर अपने प्रति हो रहे अन्याय पर आक्रोश करने लगी और अस्मिता के बारे में सोचने लगी तो भारत में भी नारी सशक्तिकरण की प्रबल भावना की शुरुआत हुई। समाज की जटिलताओं से खूब परिचित उच्च- मध्यवर्गीय नारी समाज से लड़ने को उद्यत हुई। इसकी प्रेरणा उसे अवश्य पश्चिम से मिली होगी।

ये हैं हमारे महान् भारत के धर्मग्रंथ, जो 'औरत' को मात्र इस्तेमाल की चीज बताते हैं-

स्त्रियों से अधिक पाप की अन्य कोई वस्तु नहीं है, स्त्री सभी बुराइयों की जड़ है, स्त्री प्रज्वलित ज्वाला है, वह माया-रचित भ्रम है, वह उस्तरे की तेज धार है, वह अग्नि है।-महाभारत

स्त्रियों के मुख पुष्पों की भांति हैं, उनके शब्द मधु की बूंदों की भांति हैं, किंतु उनके मन तेज उस्तरे की भांति हैं। उनके मन की थाह किसी को नहीं हो सकती।-रामायण

पुरुष उत्तराधिकार में स्त्री से दुगुना पाएगा....यदि भय हो बेसहारा कन्याओं से उचित व्यवहार में रहने का, जो भली लगे ब्याह लो, इनमें से दो, तीन या चार...पुरुष को अधिकार है स्त्रियों पर, एक को बनाया दूसरे से श्रेष्ठ.... जिनसे अवज्ञा का भय हो उन्हें अलग पलंग पर भेजो और पीटो...- कुरान

यही कारण है कि हमारे समाज में तमाम विकास और पश्चिमी अंधानुकरण के बावजूद औरत की स्थिति बदतर बनी हुई है। आधुनिक समाज में औरत को हर दिन मौत से जूझने के लिए तैयार रहना पड़ता है। कोख में लिंग- निर्धारण के बाद से जो जंग शुरू होती है, उसे समाप्त करना अभी भी आसान नहीं लगता। 'औरत' से ऊबे लोग, मादा भ्रूण नष्ट करने पर किस कदर तुले हैं, इसका अंदाजा इसी से लगाया जा सकता है कि प्रतिवर्ष हमारे देश में तकरीबन 20 लाख मादा भ्रूण मारे जाते हैं। भारतीय दंड संहिता की धारा 315 और 316 के अनुसार, भ्रूण हत्या करना कानूनन अपराध है।

नारी के शिक्षा:

नारी के शिक्षा का महत्व समझना चाहिए। वह न केवल अपने लिए बल्कि अपने परिवार और समाज के विकास में भी योगदान कर सकती है। महिलाओं की शिक्षा समाज में समानता और उनके साथ सामाजिक सुधार की ओर एक महत्वपूर्ण कदम है। शिक्षित महिलाएँ अधिक जागरूक और सशक्त होती हैं और उन्हें अपने अधिकारों की समझ होती है। इससे समृद्धि, सामाजिक विकास, और समाज में समानता की दिशा में योगदान होता है।

विज्ञापित शोषण-

रात के दस बजे रहे हैं। पति आराम से धुला कुरता-पायजामा पहने साफ-सुथरे बिस्तर पर जम्हाइयां ले रहा है। पत्नी बाल बिखराए पसीने से लथपथ अपनी धोती कमर में खोंसे, चूड़ियां चढ़ाए है। इसके बाद गंदे बरतनों का क्लोज अप जो चिकनाई ज्यादा होने के कारण साफ नहीं हो रहे हैं। अलग दृश्य- पति बिस्तर पर पत्नी का इंतजार करते-करते सो जाता है। यह एक वाशिंग पाउडर बनाने वाली कंपनी का विज्ञापन है जो टी.वी. पर प्राइम टाइम पर रोज आता है। वाशिंग पाउडर, तेल आदि बनाने वाली लगभग सभी कंपनियां रोजाना ऐसी ही लुटी-पिटी तसवीर पेश कर रही हैं। खैर, वाशिंग पाउडर की बिक्री बढ़ती या न बढ़ती हो, लेकिन एक गंदा संदेश देश भर के घरों में जाता है, वह यह कि बरतन मांजने का काम पत्नी का है। जिन लोगों को 'नारी मुक्ति' शब्द से नफरत है, मुझे नहीं पता वे इस विज्ञापन के समर्थन में क्या तर्क देंगे, लेकिन सभी पत्र-पत्रिकाओं से

लेकर इलेक्ट्रॉनिक मीडिया में दिखाए जाने वाले सीरियलों या विज्ञापनों में चौका-बरतन, झाड़ू-पोंछा, कपड़े धोना, बच्चों की देखभाल के सारे काम महिलाओं के मध्ये मढ़ना किस संस्कृति को दर्शा रहा है?

'टाइम्स ऑफ इंडिया' के रिव्यू सेक्शन में प्रकाशित एक लेख के अनुसार, अमेरिका में 45 प्रतिशत महिलाएं प्रबंधन के क्षेत्र में कुशलतापूर्वक काम कर रही हैं और बड़ी कंपनियां पुरुषों की अपेक्षा महिलाओं को प्रबंधन के क्षेत्र में वरीयता दे रही हैं। जबकि अपने यहां हम यदि कपड़े धोने के काम को आसान बनाने के लिए वाशिंग मशीन बनाते हैं तो उसके भी रख-रखाव की जिम्मेदारी महिला के हिस्से है, क्यों?

यदि महिलाएं बराबर के स्तर पर आउट-पुट दे रही हैं तब होड़ के इस युग में घरेलू काम अकेले वह ही क्यों करें? कुछ पुरातनपंथी घर में खटने की इस लीला को परिवार के संस्कारों से जोड़कर महिला को महान् भारतीय नारी का खिताब दे देते हैं, जबकि यह सीधा भावनात्मक शोषण है और हमारे संचार माध्यम इस कुसंगति को रोकने की बजाय फैला रहे हैं। टी.वी. में आने वाले लगभग 300 विज्ञापनों में से 200 से भी ज्यादा में औरत कपड़े धोते दिखाई जा रही है, रोटी बनाते दिखाई जा रही है या पोंछा लगाते दिखाई जा रही है और विज्ञापनों की जांच करने वाली सरकारी एजेंसी चुप है, क्योंकि इस सरकारी एजेंसी के क्राइटेरिया में कोई विज्ञापन तभी गलत है जब वह उत्पाद के सिलसिले में भ्रामक जानकारी दे रहा हो। महिला का एकतरफा शोषण इस क्राइटेरिया में नहीं आता।

टी.वी. पर आने वाले कई सीरियलों में बार- बार पत्नियां अपने पति की आरती उतारते दिखाई जाती हैं और अपना छिपा कुसंदेश दे जाते हैं कि पति परमेश्वर है। पति जीवनसाथी है लेकिन परमेश्वर नहीं। सिर्फ आर्थिक कारणों से वह स्वयंभू बन जाता है। यही बात भारत की महिलाओं (खासकर मध्यमवर्गीय) के दिमाग में बैठाने की जरूरत है। टी.वी. आने के बाद लगा था कि महिलाओं में यह चेतना अब लाई जा सकेगी। 'रजनी' जैसे सीरियल के माध्यम से एक अच्छी शुरुआत भी हुई और उसका व्यापक असर देखने में आया। महिलाओं को घर के काम नहीं करने चाहिए- ऐसा नहीं है, लेकिन महिलाओं को ही घर के काम करने चाहिए - ऐसा भी नहीं है। एक कामकाजी महिला भी दफ्तर में पुरुष की तरह ही शारीरिक-मानसिक दबाव झेलती है, लेकिन घर की जिम्मेदारियों से उसे कोई छूट नहीं मिलती।

यदि उसे बच्चों को क्रेच में भी छोड़ना होता है तो उनके कपड़े, खाना, दूध, खिलौने से लेकर उनके लाने-ले जाने की कसरत भी उसे ही करनी पड़ती है। घर में यदि दूसरे सदस्य भी है, तो उनकी और परिवार के बुजुर्गों की दवा से लेकर उनकी चिड़चिड़ाहट सब उसके ही हिस्से आती है जो मामूली काम लगता है, लेकिन मामूली है नहीं। कुछ लोग इसे इस बात से भी जोड़ देते हैं कि महिलाओं को परिवार के इन कामों में खुशी मिलती है, जबकि वह दोहरे शोषण का शिकार बनते-बनते अशक्त और चिड़चिड़ी हो जाती है। इस समस्या को किसी आंकड़े से नहीं बताया जा सकता, लेकिन इस पर संचार माध्यमों को गंभीरता से सोचना चाहिए।

प्रेम में भी मर्दवादी रवैया:

इलेक्ट्रॉनिक मीडिया के लिए काम करने वाली एक स्मार्ट, समझदार पत्रकार कुछ दिनों डरी-सकुचाई -सी अपने मिलने वालों से मुंह छिपाती फिरती रही। उसका अपराध था—प्रेम। अपने ही एक साथी से उसके काफी समय से प्रेम संबंध थे। जल्दी ही दोनों विवाह बंधन में बंधने को तैयार थे। अतिमहत्वाकांक्षी व पश्चिमी संस्कृति का लबादा ओढ़े वह युवक, समाज में नपन रहे एक नए तबके की तरह, लड़की के शरीर पर नजर गड़ाने लगा। इतना ही नहीं, लड़की के निर्णयों पर भी वह अपना जबरदस्त

हस्तक्षेप करने लगा। उसने तमाम संकेतों से उसे धमकी तक दे डाली कि यदि मेरे बताए रास्ते पर न चली तो मैं तुझे बदनाम कर डालूंगा, (प्रेम) पत्रों को सार्वजनिक कर दूंगा तथा सारे संबंध खत्म कर दूंगा। लड़के के इस तरह के व्यवहार से युवा लड़की इतनी भयभीत थी कि उसका अपने काम, परिवार और संबंधों से मन उचाट हो गया।

दूसरी घटना कानपुर (नवाबगंज) की है, जहां एक युवक ने साथ पढ़ने वाली छात्रा पर तेजाब फेंककर उसे मारने की कोशिश की। लड़की का गुनाह था यहां आकर्षक होना। करीब एक वर्ष से उस लड़की का पीछा करने, उसे आकृष्ट करने, बहलाने में फेल हो चुके इस युवक को जब अपनी दाल गलती नहीं लगी तो उस पर तेजाब फेंककर अपनी इच्छाओं को पूरा करने का प्रयास किया। 80 प्रतिशत जली स्थिति में लड़की कई दिनों तक अस्पताल में मौत से जूझती रही और उसका परिवार गहरे सदमे में आ गया।

इससे कुछ ही दिनों पहले मुंबई में धनाढ्य परिवार एक लड़के ने पड़ोस की एक लड़की के नाम लंबा-सा खत लिखा और कोई जहरीली दवा खा ली। दोनों बचपन के दोस्त थे, पर जब लड़की को लगा कि वह उससे कुछ और चाहता है तो उसने लड़के को झिड़क दिया, जिसके परिणाम में लड़का मरने चल पड़ा, उसके घरवालों ने लड़की को अनाप-शनाप कहा और लांछन लगाए। इधर जनवरी के अंतिम सप्ताह में ओखला (दिल्ली) के आसिम ने अपने ताऊ, भाई, बहन और एक किरायेदार की सामूहिक हत्या कर दी, क्योंकि उसकी प्रेमिका के साथ शादी के लिए ये लोग तैयार नहीं थे। इस हत्या से पहले एक दफा वह आत्महत्या का प्रयास भी कर चुका था।

ये सिर्फ कुछ ताजा घटनाएं हैं, आज के समय में ऐसी घटनाएं आम हो चुकी हैं। प्रेम करने वाले ये तमाम प्रेमी पुरुष अहम् के चलते ऐसे-ऐसे कारनामे कर डालते हैं जो औरतों को जीवन-भर आत्मग्लानि में कुदने के लिए छोड़ देते हैं। प्रेम की आड़ में लड़की से उसका शरीर मांगना, उसे भावनात्मक रूप से ब्लैकमेल करना, उसे बदनाम करने का भय दिखाना, लड़की का नाम लेकर मरने का प्रयास करना या उस पर घातक प्रहार करना पुरुषवादी मनःस्थिति के प्रमाण हैं। बातों में भले ही औरत को मर्द के बराबरी का व्यक्ति मान लिया जाए, मगर परिस्थितियां अभी भी औरत के विपरीत ही हैं।

प्रेम हो या शारीरिक संबंधों का मामला हो दोनों ही स्थितियों में मर्द औरत की बराबरी की हिस्सेदारी होती है, पर भुगतना केवल औरत को पड़ता है,

प्रेम हो या विवाह पुरुष हमेशा एकतरफा ही सोचता है। उसका दावा होता है कि यदि वह प्रेम कर रहा है, तो औरत को उसे बदले में प्रेम देना ही चाहिए। अपने प्रेम के एवज में वह औरत से उसका शरीर मांगता है और अपने प्रयास में असफल होने पर वह बदला लेने पर उतारू हो जाता है। यही नहीं, इसका दूसरा पहलू इससे भी जटिल है, जो औरतें प्रेमवश प्रेमी के समक्ष बिछ जाती हैं, उन्हें कुछ समय बाद सुनना पड़ता है कि 'उसकी तो आदत है', 'आसानी से मिल सकती है' या 'संयम नहीं है।' ऐसे वाक्य क्या समाज में कम हैं, जब प्रेमी सब कुछ कर गुजरने के बावजूद प्रेमिका से मुकर न गए हों? प्रेमिका को बेहाल छोड़ने वाले ये मंजून अपना तंबू भले ही कहीं दूसरी जगह गाड़कर निश्चिंत हो जाएं, मगर औरत को ताउम्र उनका नरक भोगने को अभिशप्त रहना पड़ता है। एक औरत को कुछ दिन पहले उसके नवविवाहित पति ने सिर्फ इसलिए घर से निकाल दिया कि शक की वजह से कराए गए मेडिकल परीक्षण में उसे 'सेक्स का आदी। बताया गया था। दरअसल एक विवाहित पुरुष से लंबे समय तक प्रेमसंबंध रहने के बाद त्यागी उस औरत ने समाज में जीने के लिए विवाह करना उचित समझा था, पर एक पुरुष द्वारा सताई गई औरत, दूसरे पुरुष द्वारा लगभग दुत्कार दी गई।

सेक्स की आदी बिनब्याही औरतें तो इस समाज के लिए त्याज्य हैं, मगर दस जगह मुंह मारने वाले पुरुष के लिए सब क्षम्य है। त्याज्य प्रेमिका पर सब उंगली उठाते हैं पर त्याज्य प्रेमी निःसंकोच, स्वतंत्र, मस्त घूमता-फिरता है। सारे नियम, अनुशासन, कायदे केवल औरत पर क्यों लागू हों? क्यों सिर्फ औरत को बदनामी के भय के साथ जीना पड़े? क्यों ब्लेकमेल किए जाने से डरी औरत अपने खोल में रहने को मजबूर हो ? क्यों मर्दों के अपराधों का बोझ उसे अकेले ढोना पड़े? मर्द के लिए समाज द्वारा सीमाएं तय किए जाने का रिवाज क्यों नहीं शुरू होता है?

ऐसे सैकड़ों सवाल हैं जो मर्दों के खिलाफ खड़े हैं। डरे हुए मर्द हमेशा औरतों की आड़ में कुकर्म करते रहे हैं। उन्हें इस तरह के अपराध करने की स्वतंत्रता देने वाला यह समाज सिर्फ औरत का मुंह काला करता है, मर्दों को उनके किए की सजा दिया जाना आखिर कब शुरू होगा? संबंधों के नाम पर औरतों को बदनाम करने की सोचवाले दंभी पुरुषों को समझना चाहिए कि किसी भी रिश्ते में औरत-मर्द दोनों बराबरी के हिस्सेदार होते हैं। खासकर प्रेम के मामले में कुछ भी बलपूर्वक असंभव है। जानवर भी इतना समझते हैं, तभी तो मादा को रिझाने के लिए नर प्रेमानुराग से भरकर लगातार मिन्नतें करता है, वरना वह भी पुरुषों की तरह ताकत का रौब दिखा सकता है। और किसी से न सही, मर्दों को (नर) जानवरों से ही सीख लेनी चाहिए।

नारी और रोजगार:

नारी को रोजगार में भी समाहित होना चाहिए। उन्हें समाज में अपनी पहचान बनाने का मौका मिलना चाहिए। भूमंडलीकरण के कारण महिलाओं की स्थिति में अवश्य कुछ परिवर्तन हुए हैं। भूमंडलीकरण के तहत स्त्री श्रमिकों की संख्या में बढ़ोत्तरी हुई। इससे नर-नारी संबंधों में परिवर्तन शुरू हुआ। अभयकुमार दुबे की राय में "लम्बे अरसे से वैकासिक अर्थशास्त्र के प्रवक्ताओं की मान्यता रही है कि बाजार आधारित अर्थव्यवस्था में काम करने से महिला सशक्तिकरण की गुंजाइशें खुलती हैं। औरत की आमदनी बढ़ती है, जिससे परिवार और समाज में उसकी प्रतिष्ठा और गतिशीलता में सुधार होता है। यह सही है कि भूमंडलीकरण के तहत आज बाज़ार की प्रभुता चरम पर पहुँच चुकी है और महिला रोजगार में बहुत तेज़ बढ़ोत्तरी हुई है।" देहाती परिवार की लड़कियाँ भी शिक्षा प्राप्त करने के लिए दूर शहरों में चली जाती हैं, नौकरी के अवसरोंवाले इलाकों में आने के लिए तैयार हो जाती हैं। "निश्चित रूप से • भूमंडलीकरण ने पिछले पंद्रह वर्ष में ऐसी औरत को बेहद सफलता से दृश्यमान बनाया है। यह औरत बाज़ार की लैंगिक तटस्थता और उसके नाम पर स्त्री-देह और स्त्री-श्रम का शोषण करने की प्रत्यक्ष व प्रच्छन्न विधियों को ढँक लेती है। यह पाँवर वुमेन है : अधिकार और समृद्धि से संपन्न।" भूमंडलीकरण ने स्त्री को 'पाँवर वुमेन' बना दिया है।

समापन:

नारी विमर्श विशेष रूप से आजकल के समाज में महत्वपूर्ण है। हमें नारी के समाज में सही स्थान और सम्मान के लिए प्रतिबद्ध रहना चाहिए, ताकि हमारा समाज सशक्त हो सके। आदिमानव में भले ही कभी मातृसत्ताक समाज का अस्तित्व रहा हो, जब स्त्री समग्र मानव समुदाय की नियंता थी, किंतु आज इक्कीसवीं सदी के प्रथम चरण में भी स्थितियाँ एकदम विपरीत हैं। पुरुष पारिवारिक-सामाजिक-राजनीतिक सत्ता पर आज भी हावी है। और सांस्कृतिक स्तर पर भी उन्हीं परंपराओं और मुहावरों का बोलबाला है, जिनके अनुसार स्त्रीमात्र पुरुष की दासी है, भोग्या है। पुरुष छल-बल-कौशल से आज भी हर स्तर पर तुला है कि स्त्री किसी भी तरह उसके चंगुल से मुक्त न होने पाए।

तो भी पिछली सदी में देश के स्वाधीनता संग्राम के समय आजादी की चरम कामना के चलते कितनी ही रूढ़ियां भंग हो गईं और स्त्री भी स्वतंत्रता आंदोलन में कूद पड़ी तथा पुरुषों के कंधे से कंधा मिलाकर संघर्ष करती रही

आजादी मिली और साथ ही स्त्री घोर संघर्ष करती हुई दशक-दर-दशक विकास की सीढ़ियां चढ़ने लगी। उसे पुरानी सामंती पुरुष-परंपराओं से निरंतर जूझना पड़ा, फिर भी घरेलू परतंत्रता से मुक्त होकर उसने शिक्षा पाई, नौकरी की, सामाजिक तथा राजनीतिक स्तर पर भी कितनी ही मंजिलें हुई- विकास की यह परंपरा जारी है तथा हर चरण के साथ कुछ और तेज होती जा रही है। लेकिन स्त्री-विमर्श पर सूक्ष्म अध्याय प्रस्तुत करती लता शर्मा प्रस्तुत पुस्तक में स्त्री को नया ही आह्वान दे रही हैं- उनका सपाट आह्वान है कि मात्र वैचारिकता और लेखन के स्तर पर कुछ भी नहीं होगा- स्त्री सशक्तीकरण को सार्थकता देनी है तो स्त्री को संगठित होकर हर स्तर पर अपनी शक्ति का समुच्चय करके ही अपने अधिकारों को बलपूर्वक पाना होगा, अन्यथा आरक्षण और न्याय के तमाशे चलते रहेंगे-कोई उपलब्धि नहीं होगी।

संदर्भ सूची:-

1. लोक जीवन में नारी-विमर्श (डॉ. गोपाल बाबू शर्मा) जवाहर पुस्तकालय, मथुरा-281001 प्रकाशन साल-2008
2. औरत अपने लिए (लता शर्मा) सामायिक प्रकाशन, नई दिल्ली-110002, प्रकाशन वर्ष-2010
3. नारी चेतना की सार्थक तलाश (डॉ. संगीता के) जवाहरपुस्तकालय, मथुरा-281001, प्रकाशन वर्ष-2013
4. हम सभ्य औरते (मनीषा) सामायिक प्रकाशन, दरियागंज नई दिल्ली-110002, प्रकाशन वर्ष-2004

मलयालम साहित्य में दलित विमर्श

श्रीमती सविता रै

असिस्टेंट प्रोफेसर, हिंदी विभाग
इंटरनेशनल स्कूल ऑफ़ मैनेजमेंट एक्सीलेंस, बेंगलूरु

सारांश: भारतीय समाज में असमानता के विरुद्ध एक विशेष भूमिका निभाने वाला साहित्य है, दलित साहित्य। जो साहित्य और आर्थिक रूप से कमजोर है स्वीकृत न पाने वाले जातियों के दलित लेखकों द्वारा लिखे जाने वाला साहित्य है। भारतीय साहित्य की त्रिमूल्य स्थिति सामाजिक असमानता जातिवाद और दलितों के अधिकारों अधिकारों की अभाना से दलित साहित्य का प्रारंभ हुआ है। इसे एक आंदोलन के रूप से भी माना जाता है समाज में दलितों को समानता और न्याय की दिशा में जागरूक करना इसका उद्देश्य था। कविता कहानी उपन्यास नाटक और आत्मकथा के रूप में दलित साहित्य जैसे विभिन्न रूपों में दलित साहित्य प्रकट हो सकता है। इसमें समाज में परिवर्तन की मांग की उजागर करने का प्रयास किया जाता है इस साहित्य की उद्देश्य समाज को जगाना और बदलाव की दिशा में काम करना है

मूल शब्द : असमानता, मलयालम भाषा, काव्य, भारतीय साहित्य

हमारे देश भारतवर्ष के दक्षिण में केरल राज्य स्थित है। केरल प्रदेश हमारे देश का सर्वाधिक शिक्षित राज्य माना जाता है। इस प्रदेश का प्राचीन साहित्य तमिल मिश्रित मलयालम भाषा में लिखित प्राप्त होता है। भारतवर्ष के तमिलनाडु राज्य एवं केरल राज्य की धरातल सीमाएँ एकदूसरे से परस्पर मिली हुई हैं। जब प्रदेश एक दूसरे से जुड़े अर्थात् सीमावर्ती होते हैं तब भौगोलिकता के साथ-ही-साथ सांस्कृतिक, धार्मिक, राजनीतिक एवं भाषायी जनजीवन अवश्य प्रभावित होता है। ऐतिहासिक तथ्यों के माध्यम से यह विदित होता है कि शायद लगभग नवें एवं दसवें दशक में संस्कृत को आत्मसात् करते हुए एक स्वतंत्र केरलीय भाषा का विकास हुआ। केरल राज्य के चेर वंशीय शासकों ने अनेक तमिल कवियों को प्रोत्साहित किया है। केरल में अनेक प्रसिद्ध तमिल कवि एवं साहित्यकार हुए हैं। यथा 'चिलप्पतिकारम्' कृति के रचयिता इलंको अडगिल आदि। संस्कृत की सम्पर्की भाषा होने के कारण मलयालम भाषा एक नयी मिश्रित भाषा बन गयी।

“मलयालम भाषा एक मिश्रित भाषा है इसे ‘मणिप्रवालम्’ भाषा भी कहते हैं। इस मिश्रित भाषा में काव्य लेखन प्रचुर मात्रा में हुआ है। इसी बीच तमिल मलयालम मिश्रित पाट्टु साहित्य (पाट्टु का अर्थ है गीत अर्थात् गेय साहित्य) का विकास हुआ। यह द्रविडी प्रवृत्ति के अनुरूप ही था। प्रसिद्ध मलयालम रचना का नाम ‘रामचरितम्’ है जो द्रविड शैली में रचित है। मलयालम साहित्य के इतिहासकार श्री उल्लूर एस. परमेश्वर अय्यर ‘रामचरितम्’ को 12वीं सदी की रचना मानते हैं। रामकथा पाट्टु भी इसी श्रेणी की सौष्ठव युक्त रचना है।”¹

‘मणिप्रवालम्’ की प्रारम्भिक रचनाएँ घोर शृंगारिक रही हैं। इसमें रतिभाव का खुला चित्रण हुआ है। कालान्तर में इस मलयालम भाषा में सन्देश काव्यों की भरमार हो गयी। उष्णुनीलि सन्देश नामक रचना में प्रकृति से सहज उल्लास का समावेश है जो विशेष उल्लेखनीय है। मणिप्रवालम के विकास के पूर्व ही केरल में प्रचलित वीर रस प्रधान लोकगीतों की परम्परा रही है। विभिन्न जातियों उनकी प्रथाओं तथा उनके विभिन्न पर्वों से सम्बन्धित लोकगीतों के अतिरिक्त उत्तर केरल के युद्ध निपुण वीर पुरुषों एवं वीरांगनाओं की रोमांचक कथाओं से सम्बन्धित लोकगीत भी उपलब्ध हैं। वीर रस से ओत-प्रोत गीत पूर्वकाल में

प्रचलन में थे और आज भी ये प्रचलित हैं। एक ओर इन लोकगीतों की भाषा तमिल और संस्कृत के बोझ से मुक्त है तो वहीं दूसरी ओर मलयालम के सहज सौन्दर्य से भी युक्त है। मलयालम की प्राचीनता का यह प्रमाण माना जा सकता है।

मलयालम भाषा में प्रमुख कृति 'रामचरितम्' के रचयिता साहित्यकार एजुथचन जी हैं। मलयालम साहित्य में दलित कविता का एक विशिष्ट विधा के रूप में सर्वप्रथम हुआ है। पंडित करुप्पन ने अस्सी के दशक में जाति गीत लिखे हैं कुछ लोगों के मतानुसार उनका कालखण्ड 1904 ई. माना गया है। करुप्पन एक दलित साहित्यकार थे वे एनार्कुलम जिले के चेरनल्लूर के निवासी थे तथा एक प्रारंभिक दलित कवि थे। उसके उपरांत पोयाकायिल योहन्नान (अपाचेन) अथवा कुमार गुर यू ने अनेक भजनों की रचना की है।

मलयालम साहित्य पर संस्कृत भाषा का सर्वाधिक प्रभाव माना जाता है। मणिप्रवालम भाषा में मलयालम तथा संस्कृत की समान सहभागिता रही है। कालान्तर में चम्पू काव्यों में भी संस्कृत की उपस्थित दृष्टिगोचर होने लगी। 'रामायणम् चम्पू' नामक रचना पुनम् नम्पूतिरी द्वारा रचित है जो भक्ति से ओतप्रोत है। वाल्मीकि रामायण तथा अन्य राम कथाओं पर आधारित 'नैषधम् चम्पू' रचना है जो मषमगलम् नम्पूतिरी द्वारा रचित है।

केरल की संस्कृति को भक्ति की शीतल छाया में विकसित करने का श्रेय तुंचतु रामानुजन एषुत्तच्छ को जाता है। यही कारण है कि एषुत्तच्छ को तुलसीदास, सूरदास, चैतन्य महाप्रभु तथा नामदेव जी के समान ही आदरणीय माना जाता है। यही कारण है कि केरल निवासियों के हृदय से इस महान कवि के प्रति इस प्रकार के उद्गार स्फुटित हो उठते हैं-

“सानन्दरूपं सकलप्रबोधम्,
आनन्ददानामृत पारिजातम्।
मनुष्य पत्मेषु रविस्वरूपम्,
प्रणामि तुचतेषुमार्यपादम्॥”²

कवि तुंचन आधुनिक मलयालम के जनक कहे जाते हैं। कवि श्रेष्ठ तुंचन जी भक्त कवि तथा कला मर्मज्ञ माने जाते हैं। सत्रहवीं सदी के आसपास दृश्यकाव्य के विकास हेतु जिस शैली का विकास हुआ उसमें तुंचन जी का योगदान सर्वश्रेष्ठ है। इनकी प्रमुख रचनाएँ इस प्रकार हैं- भाषाकर्णामृतम्, ज्ञानपाना तथा संतानगोपालम् आदि। कथकली शैली का पूर्व कृष्णानाट्यम् तथा रामनाट्यम् के नाम से विख्यात है। इन्हीं से कथकली सूक्ष्म अभिनय प्रधान दृश्यकाव्य का प्रादुर्भाव हुआ है। इस काव्य को 'आट्टक्कथा' नाम दिया गया है। आट्टक्कथा साहित्य की सर्व प्रथम रचना 'नलचरितम्' है जो उष्णाई वारियर द्वारा प्रणीत है। महाराज स्वाति तिरुनाल ने कथकली संगीत को उचित पृष्ठभूमि प्रदान की है।

सन् 1914 ई. में सरस्वती पत्रिका में हीरा डोम की कविता, अछूत की शिकायत को दलित हिन्दी साहित्य की प्रथम रचना के रूप में मान्यता प्राप्त है। अय्यम पणिक्कर आधुनिक मलयालम कविता के शीर्षस्थ कवियों में हैं। मेरी दीवार नामक रचना की उनकी काव्य पंक्तियाँ इस प्रकार हैं-

“मेरी दीवार पर
मेरे हाथ के बनाये चित्र को देखो
खुले मुँह, क्यों ताक रहे हो बेवकूफ
ध्यान से देखो॥”³

दलित साहित्य भारतीय साहित्य लेखन की एक शैली है जो दलित समुदाय के जीवन, अनुभवों और संघर्षों पर केन्द्रित है। जिन्होंने सदियों से अत्याचार सहा है गुलामी की है, मार खायी है, हाड़तोड़ मेहनत करने के बावजूद भोजन के नाम पर डंडे एवं कोड़े खाये उन लक्षित लोगों की यह जीवन गाथा अर्थात् दलित साहित्य है। दलित साहित्य की शुरुआत प्रेमचन्द की रचनाओं ठाकुर का कुआँ, सद्गति, दूक का राम, सवा सेर गेहूँ तथा कफन आदि जैसी रचनाओं से माना जाना सर्वथा उचित जान पड़ता है। “सन् 1927 ई. में चाँद पत्रिका में ‘अछूतांक’ के माध्यम से दलित साहित्य पर प्रकाश डाला गया था। इसके उपरांत परिपूर्णानंद के तीन दिन, रामेश्वर प्रसाद की ‘अछूत’, जनार्दन की ‘रोजे’ आदि के साथ ही साथ कालान्तर में रमणिका गुप्ता ने सन् 1997 ई. में दूसरी दुनिया का यथार्थ दलित कहानियाँ नामक शीर्षक से एक संकलन प्रकाशित किया, जिसमें ओमप्रकाश वाल्मीकि, जयप्रकाश कर्दम, प्रहलाद चंदन, सूरजपाल चव्हाण, मोहनदास नैमिसराय, सुशीला टाकभौरे, रमणिका गुप्ता, भगीरथ मेघवाल, लालचन्द राही, रत्नकुमार साभरिया, राणा प्रताप, कृष्ण गोपाल, गिरिजाशरण अग्रवाल, पारशनाथ तथा कुसुम वियोगी आदि दलित साहित्यकारों एवं उनकी रचनाओं को साहित्य परक पर स्थान दिया।”⁴

मोहनदास नैमिसराय की ‘अपना गाँव’, ओमप्रकाश की ‘अछूत’, जयप्रकाश कर्दम की ‘छप्पर’, सुशीला टाकभौरे ‘अनुभूति के घेरे’, ओमप्रकाश वाल्मीकि की ‘सलाम’, सूरजपाल की ‘हैरी कब आयेगा’ तथा सत्यप्रकाश की चन्द्र मौलिका ‘रक्तबीज’ आदि रचनाओं के अतिरिक्त कालीचरण प्रेमी, दयानंद बटोही, पुष्पा भारती आदि अनेक दलित साहित्यकारों की रचनाओं में दलित साहित्य का यथार्थ व्यक्त हुआ है। इसके अतिरिक्त उपरोक्त साहित्यकारों का साहित्य इस दिशा में महत्वपूर्ण योगदान कर रहा है।

दलित साहित्य समाज की कठोर वास्तविकता का साक्षात्कार एवं पहचान कराता है। दलित साहित्य समाज में व्याप्त भेदभाव, अस्पृश्यता एवं छुआछूत को समाप्त कर एक सम समाज की संकल्पना का लक्ष्य लेकर चलता है अर्थात् समतामूलक समाज की स्थापना करता है। “मलयालम शब्दकोश में भी दलित शब्द का अर्थ फटना, खण्डित करना, काटना टुकड़ा करके अलग करना आदि है। पिलखुकुका पोलिक्कुका, कशणिच्चु तथा माट्टुका आदि शब्द दलित के स्थान पर प्रयोग किये जाते हैं। तारावली शब्दकोश में मलयालम भाषा में दलित का अर्थ पिलखकपेट्टा एवं खण्डित आदि वर्णित है।”⁵ ऐतिहासिक तथ्यों के अनुसार यह सत्य है कि भारतवर्ष क्या सम्पूर्ण विश्व में वर्ण व्यवस्था एवं जातीयता ने अस्पृश्यता तथा सामाजिक विषमता को जन्म दिया है। महात्मा गाँधी जी ने नवजीवन, हरिजन बंधु तथा यंग इण्डिया जैसी पत्र-पत्रिकाओं के माध्यम से अछूतोद्धार को तीव्रगति प्रदान की है।

केरल राज्य में दलित समाज की ओर ध्यानाकर्षण करने में महान समाज सुधारक एवं योगिवर्य श्री नारायण गुरु का विशेष योगदान है। के.पी. करुप्पन, पी.के. डीवर, चट्टम्बी स्वामिकल तथा अध्ययन कालि आदि ने दलित समाज में संदर्भ में अपने साहित्य के माध्यम जागरूकता उत्पन्न की है। साहित्यलोकम, उपरोधम, पितृभूमि सूचकम, सीडियन मासिका तथा पोली नामक पत्रिकाएँ इस संदर्भ में प्रसिद्ध हैं।

कलिपट्टणम् रामराव कृत ‘यज्ञ’, केशव रेड्डी कृत ‘गुलाम’ तल्लाप्रगड कृत हेलावती, एन.जी. रंगाकृत ‘हरिजन’, नायकुडु मुप्पाला रंगनायकम्मा कृत बलिपीठम्, नमुकंटी जगन्नाथम् कृत ‘अछूतयुगम्’ तथा अरुणाकृत नीली आदि रचनाएँ मलयालम साहित्य में उच्च कोटि की रचनाएँ हैं। इसके अतिरिक्त पुल्लेलि कु चु, द्यातकवधम् सरस्वती विजयम्, प्रेसीडेन्ट संदेशम्, पुलयत्तरा, रटिङ्गषि, तोट्टियुटे, दैवमक्कल, नेल्कु, वयनाडु आदि रचनाएँ भी मलयालम साहित्य में प्रसिद्ध हैं।

सहोदरन अय्यप्पन की दलित साहित्य की काव्य रचना में दलितों के सम्बन्ध में जोरदार चर्चा की गयी है। यथा-

“जाति पोक्कान
जतियत्ते पषिक्कुवोरे
ती केटुत्ताते चूटाट्टुम
पालवेका प्रचारकरा”⁶

मलयालम दलित साहित्य अनेक साहित्यिक विधाओं में सृजित हुआ है। तकषीकृत 'वेल्लप्पोक्कत्तिल' नारायण कुरुप्पुकृत 'नील' केशवदेव कृत 'रेड वालन्टियर' आदि कहानियाँ, पोक्कूटन कृत 'कन्टल क्काटुकलक्किडयिल एन्टे जीवितम' मरयिम्मा कृत 'मरियम्मा चेट्टुत्ती' मुरलीकृत 'म्युणिसंका' आदि आत्मकथाएँ, आलोचनाकारों में कल्पट्टा सुकुमारन, कवियूर मुरली, पोल चिरक्कोड, के.के. कोच्च, वी.वी. स्वामी, एम.दासन, रविकुमार तथा पी. के. राजशेखरन आदि।

मलयालम दलित कवियों में कवि कण्णशन, चेरुशेरी, तुंचत्तु आदि का उल्लेख है। श्री एम.पी. अय्यप्पन द्वारा मलयालम कविता में जाति विरुद्ध सिद्धान्त का विवेचन इस प्रकार है- आधुनिक युग में जाति व्यवस्था के खिलाफ प्रथम पद्य काव्य जातिक्कुम्मि इस युग का प्रथम सार्वजनिक काव्य है। आधुनिकता के प्रवेश से मलयालम में दलित अवबोध की शक्ति में वृद्धि हो गयी है। दलित चित्रण का दृश्य इस प्रकार है-

“कुञ्जुल्ला तल्लयुग पाटत्तुतन्नु
मुक्ति मुत्तुक्कियुम पाटत्तुतन्ने
आणातुम पेण्णालुम पाटत्तु तन्ने”⁷

(हिन्दी अर्थ- नवजात की माँ भी खेत में है, कमर झुकी बुढ़िया भी खेत में है तथा मर्द और औरत की खेत में हैं)

दलित मलयालम लेखकों ने भी दलित साहित्य की सृजनशीलता में अन्य भाषाओं के दलित साहित्यकारों की भाँति ही अद्भुत योगदान प्रदान किया है।

संदर्भ

1. भारतीय साहित्यकोश- सं. डा. सुरेश गौतम, संस्करण 2012, पृ. 99, संजय प्रकाशन, दिल्ली
2. वही, पृ. 100
3. वही, पृ. 108
4. हिन्दी मलयालम दलित साहित्य- डा. सी.जे. प्रसन्नकुमारी, संस्करण 2014, पृ. 33, माया प्रकाशन, कानपुर
5. नम्पूतिरिप्पाड शब्दावली- काणिप्पयूर शंकरन, पृ. 992
6. हिन्दी मलयालम दलित साहित्य- डा. सी.जे. प्रसन्नकुमारी, संस्करण 2014, पृ. 56, माया प्रकाशन, कानपुर
7. वही, पृ. 60

अद्यतनकाले भारतीय भाषासु संस्कृतस्य प्रभावम् ।

न चौरहार्यं न च राजहार्यं न भ्रातृभाज्यं न च भारकारी।

व्यये कृते वर्धते एव नित्यं विध्याधनं सर्वधन प्रधानम् ॥

¹Malini Ramanna, ²Dr. Aravind C. Shanbhag

¹Research Scholar, Srinivasa Yoga Samskrit Research Centre, Mukka, Suratkal, Mangaluru.

²Research Professor, Srinivasa Yoga Samskrit Research Centre, Mukka, Suratkal,

1.संस्कृत भाषा

भारतस्य शास्त्रीयभाषा संस्कृतभाषायां साहित्यं द्वितीय सहस्राब्दपूर्वं वेदकालात् वर्तमानकालपर्यन्तं निरन्तरसांस्कृति परम्परायाः प्रतिनिधित्वं करोति। संस्कृतस्य अत्यन्तं समृद्धा व्याकरणसंरचना विशालः शब्दावली च अस्ति। प्राचीनभारतस्य शास्त्रीयकाले संस्कृतेन प्राथमिकभाषायाः धर्मस्य शिक्षणस्य च द्वितीयभाषायाः संक्रमणं आरब्धम्, यस्याः उपयोगः शिक्षिताः अभिजातवर्गाः कुर्वन्ति स्म संस्कृतभाषायां साहित्यस्य आरम्भः वेदैः, तथा लोहयुगस्य भारतस्य संस्कृत महाकाव्यैः सह अग्रे गच्छति; शास्त्रीयसंस्कृतसाहित्यस्य स्वर्णयुगं प्रारम्भिक मध्ययुगस्य अस्ति।

संस्कृतस्य वैश्विकस्तरस्य स्थूलार्थस्य, समग्रविश्वस्य सर्वत्र विद्यमानस्य, भारतीयस्य उपमहाद्वीपस्य भाषासु अन्यतमा इति तादात्म्यात् परं संस्कृतस्य अभिप्रायः स्पष्टीकरोति। एवं च संस्कृतभाषायाः परितः यत् आख्यातं वर्तते तस्य अन्वेषणं, तस्याः विविधमार्गाणां विकासस्य च भूतकालात् च विक्षेपितुं तस्याः समकालीन सान्दर्भिकतायाः कल्पना च महत्त्वपूर्णा अस्ति।

प्राचीनशास्त्रीयभाषायाः अतिरिक्तं मुख्यतय हिन्दुधर्मस्य बौद्धधर्मस्य च अस्ति, आधुनिकभारत-आर्यभाषाणां पूर्वजः च अस्ति। दक्षिण-दक्षिण पूर्व-एशिया-संस्कृतौ अस्य स्थितिः यूरोप्, लैटिन्-ग्रीक्-भाषायाः सदृशी अस्ति। तथा च अस्य विकासः अभवत्, प्रभावः च, विश्वस्य अनेकाः आधुनिकभाषाः।

भारते अद्यत्वे भाषिताः लिखिताः च अनेकाः भाषाः संस्कृतस्य व्युत्पन्नाः अभवन्। बङ्गला, गुरुमुखी, गुजराती, मराठी, उडिया, हिन्दी च भाषाः संस्कृततः निष्पन्नाः। दक्षिणस्य भाषाः संस्कृतेन प्रभाविताः सन्ति।

अपि च, संस्कृतं वा तस्य अवशेषाः वा विश्वे एतावता अन्येषु भाषासु प्राप्यन्ते, यत् कश्चन् व्यक्तिः वक्तुं आरभुं शक्नोति यत् एषा एव मूलभाषा आसीत् यत् जगत् प्रथमं नूतनं भवति। प्रायः सर्वासु भाषासु, यथा ग्रीक्, फ्रेंच्, आङ्ग्ल, अरबी, उर्दू, फारसी, भारतीय, तथा हिन्दी, तमिल्, तेलगु, मलयालम्, इत्यादीषु संस्कृत व्युत्पन्नेषु च सर्वत्र संस्कृतशब्दाः दृश्यन्ते। संस्कृतभाषिणः जनाः तान् सम्पूर्णे विश्वे वहन्ति स्म वा, अथवा संस्कृतमेव एकः विश्वः मुख्यभाषा वा आसीत् यस्य लेशाः ग्रहस्य सर्वेषु भाषासु विलम्बन्ते।

2. संस्कृतसाहित्यम्

संस्कृतभाषायां साहित्यस्य वर्णक्रमे काव्यनाटकस्य समृद्धा परम्परा, धार्मिक, वैज्ञानिक, टेकनीक् दार्शनिकग्रन्थाः च समाविष्टाः सन्ति। संस्कृतेन समाजस्य संस्कृतिः, कला, वास्तुकला, वैज्ञानिक विषयाः अन्ये च पक्षाः यथा राजनीतिः, दर्शनशास्त्रम् इत्यादयः आकारिताः। अद्यत्वे संस्कृतस्य हिन्दूसंस्कारेषु स्तोत्र-मन्त्ररूपेण अनुष्ठानभाषारूपेण बहुप्रयोगः भवति।

मूलतः “संस्कृतम्” इति पदं अन्यभाषाभ्याः विच्छिन्न विशेषभाषारूपेण न, अपितु विशेषतया परिष्कृतं वा सिद्धं वा वाक्यं रूपेण उद्भूतम्। संस्कृतस्य ज्ञानं सामाजिकवर्गचिह्नम् आसीत्, तथा च भाषायाः शैक्षणिकप्राप्तिः प्राचीनभारतस्य उच्चजातीयानां सौभग्यम् आसीत्।

पूर्वशास्त्रीय रूपेण वैदिकसंस्कृतम् इति नाम्ना प्रसिद्धः, वेदानां लेखनात् पूर्वं शताब्दशः यावत् भाषितभाषा, संस्कृतेन प्राथमिकभाषायाः धर्मभाषायाः शिक्षणभाषायाः च संक्रमणं प्रायः 600 ईपूर्वः प्रारब्धम्।

शास्त्रीयसंस्कृतस्य पारिभाषा प्राचीनतमेन जीवितेन संस्कृतव्याकरणेन पाणिनीयस्य अष्टाध्यायी इति। संस्कृतं, मुख्यतया प्राचीन भारतस्य विद्वान्, भाषा एवं आधुनिकभारत-आर्य भाषासु विकसितम्।

संस्कृतस्य विकासेन नित्यप्रयोगस्वभावः क्षिणः जातः तथापि आधुनिक जगति अस्य निर्लाज्जं महत्त्वं वर्तते। संस्कृतस्य संस्कृतिः संश्लेषणस्य, आत्मसातस्य च संस्कृतिः अस्ति, मानवतावादस्य, शान्तिस्य, परस्परबोधस्य च व्यक्तिस्य समाजस्य च सुदृढविकासस्य च सन्देशं प्रसारयति। भारतस्य सांस्कृतिक विरासतां प्राचीनभारतस्य साहित्यस्य, परम्परास्य, स्मारकस्य, कलास्य च स्वरूपनिर्माणे संस्कृतस्य योगदानात् उद्भूतं यत् अस्माकं कृते विरासतरूपेण प्रदत्तम् अस्ति।

संस्कृतसाहित्यस्य विशालसङ्ग्रहेण विविधाः वेदाः, उपनिषदाः, पुराणाः, महाकाव्याः, नाटकाः, दार्शनिकाः च कृतीः आरब्धाः सन्ति। वेदाः हिन्दुधर्मस्य प्राचीनतमाः च ग्रन्थाः सन्ति, येषु स्तोत्राणि, संस्काराः, दर्शनानि च सन्ति। उपनिषदः वेदानां दार्शनिकाः रहस्यात्मकाः च उपदेशाः सन्ति। महाभारतं रामयणं च महाकाव्यं वीर-देव-दानव-कथा-कथानानि सन्ति। पुराणानि विश्वस्य निर्माणस्य, संरक्षणस्य, विनाशस्य च पौराणिक- ऐतिहासिक-वृत्तन्ताः सन्ति। एतत् साहित्यं सूत्रशैल्यां लिखितम्, यस्मिन् संक्षिप्तता परिभाषाकरणं चरित्रम् अस्ति। सूत्रशैल्यां ये ग्रन्थाः लिखिताः सन्ति। तेषां नाम 'वेदङ्गाः' इति अभवत्। ते षट्- शिक्ष, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, चंद्र, ज्योतिषा।

शास्त्रीयसंस्कृत साहित्ये नाटकानि, काव्यं, दार्शनिकग्रन्थाः च सन्ति येषु प्रेम, नैतिकता, राजनीतिः, अध्यात्मः इत्यादयः विविधविषयाणां अन्वेषणं भवति। शास्त्रीय संस्कृतसाहित्यस्य केचन प्रसिद्धाः लेखकाः कालिदासः, भर्तृहरिः, शङ्करः, भवभूतिः च सन्ति। ये अभिज्ञानशकुन्तलम्, मेघदूत, उत्तररामचरितैत्यदयः कालातीः ग्रन्थाः लिखितवन्तः। एते वैदिकग्रन्थाः अद्यत्वे हिन्दु संस्कारस्य अनिवार्यः भागः अस्ति। तथा च अद्यत्वे अपि शास्त्रीय ग्रन्थानां मुख्यतया विश्वे अध्ययनं भवति।

संस्कृतं न केवलं धर्मस्य अध्यात्मस्य च भाषा अपितु विज्ञानस्य ज्ञानस्य च भाषा अस्ति। ग्रन्थेषु सहस्र वर्षपूर्वं कृतानि अनेकानि वैज्ञानिकगणितयानि आविष्काराणि सन्ति। शून्यस्य, दशमांश तन्त्रस्य, पैथगरस्य प्रमेयस्य, त्रिकोणमिति च अवधारणं वर्णयितुं प्रथमा भाषा संस्कृतभाषा आसीत्। संस्कृते अपि परिष्कृतं व्याकरणं, स्वरविज्ञानं च अस्ति। यत् मानव शरीरविज्ञानधारितम् अस्ति। प्राचीनभारतीय सभ्यतायाः प्रज्ञां सृजनशीलतां च प्रतिबिम्बयति इति भाषा संस्कृतम् अस्ति।

चिकित्साशास्त्रम्, खगोलशास्त्रम्, गणितम्, इत्यादीनां विविधानां वैज्ञानिकविषयाणां विकासे संस्कृतस्य महती भूमिका अस्ति। संस्कृतग्रन्थेषु प्राचीन भारतीयवैज्ञानिकानां वैद्यानां च ज्ञानं व्यवहारं च दास्तावेजीकरणं कृतम् अस्ति। एतेषु क्षेत्रेषु विलक्षणं योगदानं दत्तवन्तः। यथा विश्वस्य प्राचीनतमा चिकित्साव्यवस्थायां आयुर्वेदे नाना रोगाणां शरीररचना, विकृतिविज्ञानं, निदानं, चिकित्सा च। संस्कृतग्रन्थेषु बीजगणितम्, ज्यामिद्विः, गणितम् इत्यादयः गणितम् इत्यादयः गणितस्य अवधारणाः, युक्तयः च प्रवर्तन्ते।

शास्त्रीयग्रन्थेषु अनेकेषां पारम्परिक भारतीय कलारूपनाम्, संगीतस्य नृत्यस्य, नाटकस्य च स्रोतसामग्री, कथाः, पात्राणि च प्रसक्तानि सन्ति। नाट्यशास्त्रादिषु संस्कृत ग्रन्थेषु अपि एतेषां व्यञ्जनरूपेषु नियमाः सिद्धानताः च निरूपिताः सन्ति। संस्कृतेन एतेषां रूपाणां भाषा, शैली, सौन्दर्यं च समृद्धं कृतम् अस्ति। संस्कृतेन भारतस्य सांस्कृतिक विरासतां परम्पराभिः, रितीरिवाजैः, संस्कारैः लोककथाभिः, गद्यगीतैः च रक्षणाय, प्रसारणे च साहाय्यं कृतम् अस्ति। भारतीयसङ्गीतस्य संस्कृतेन सह सङ्गतिः संस्कृतस्य एव पुराणः। वैदिकयुगे वैदिकश्लोकजपस्य समागणविधिः व्यवहारे आसीत्। संवेदस्य मन्त्रेभ्यः सङ्गीतस्य उत्पत्तिः इति मन्येते।

मान्दिरवास्तुकलायां, प्रतिमालेखनस्य च विकासे संस्कृतस्य अपरिहार्यभूमिका अस्ति। आगमाः शिल्पशास्त्राणि, वास्तुशास्त्राणि च इत्यादिषु संस्कृतग्रन्थेषु मन्दिराणां परिकल्पना, निर्माणं, अलङ्कारं च विहितम्, अस्ति। संस्कृतग्रन्थेषु नाना देवतानां प्रतिबिम्बानां च रूपं, लक्षणं, प्रतीकं च वर्णितम् अस्ति।

3. संस्कृतस्य पुनरुत्थानम्

संस्कृतस्य पुनरुत्थानस्य निरन्तरतायां च ये प्रमुखाः आव्हानाः सन्ति। तेषां सारांशः अनुवादस्य उपरि अवलम्ब्य संस्कृत शिक्षणस्य कण्ठस्थ पद्धतिः संस्कृतं राजनैतिकं, दमनकारीं, मृतभाषां च इति चित्रयन्तः शैक्षणिक सिद्धान्तानां पाश्चात्यप्रभावः, हाशियाकरणम् इति संस्कृतं शिक्षाव्यवस्थायां, माध्यमेषु च जगरूकतायाः अभावात् अपर्याप्तसम्पदां च कारणेन भाषायाः मूल्यस्य प्रशंसायाः अभावात् च। उपेक्षायाः विनाशस्य च कारणेन संस्कृत पाण्डुलिपिनां मौखिकपरम्पराणां च हानिः प्रथमभाषायाः संस्कृतभाषिणां अभावः च अस्य मौल्यं प्रमुखतां च न्यूनकृतवान्।

4. भविष्यस्य सम्भावनाः

समृद्धं वविधं च साहित्यं, दर्शनं, संस्कृतिं च संस्कृतेन वैश्विकरुचिः आकृष्टा अस्ति। दक्षिण एशियाः, इतिहासः, भाषाः, धर्माः, संस्कृतिः, च विषयः इति शैक्षणिकविषयः इण्डोलाजी इत्यस्य अध्ययनार्थं अपि महत्त्वपूर्णः सूचनास्रोतः अस्ति विश्वे अनेके विश्वविद्यालयाः संस्थाः च संस्कृत इन्डोलोजी-भाषायाः पाठ्यक्रमाः कार्यक्रमान् प्रददति, यथा हार्वर्ड-विश्वविद्यालयः, लण्डन्-विश्वविद्यालयः च। एतेन भाषाविदां ध्यानं आकृष्टं यत् कृते अनेकेषां सिद्धान्तानां व्याकरणानाञ्च विमोचनं, कल्पनं च कर्तुं साहाय्यं कर्तुं शक्यते।

संस्कृतं, योगस्य भाषा इति कारणेन विश्वव्यापीरूपेण योगस्य लोकप्रियतायाः सह अन्तराष्ट्रीयस्य गतिः प्राप्ता अस्ति। सूचनाप्रौद्योगिकीविशेषज्ञाः विकासकाः च संस्कृततन्त्राधारित सङ्केतान् एआइ च विकसितुं संस्कृतं प्रति प्रवृत्ताः सन्ति। वैश्विकरूपेण संस्कृतस्य प्रचारार्थं प्रबलानाम् अचञ्चलप्रयत्नानाम् अभावेऽपि भाषायाः अध्यापनस्य शैक्षिकपक्षे अपर्याप्तशिक्षाशास्त्रं वर्तते, संभाषणात्मक संस्कृतस्य अभावः, भाषातः रूढिवादस्य पुरातनस्य अवशेषस्य लेबलं हृतवा तस्य कालातीतां समकालीनरूपेण स्थापयति समयः केचन प्रमुखाः आव्हानाः सन्ति येषां निराकरणं सामूहिककार्येण च पारितं कर्तुं शक्यते।

5. संस्कृतस्य विकासः

संस्कृतस्य चिकित्सापरम्परा दीर्घा अस्ति। 'चरकसंहिता' इति संस्कृतचिकित्साग्रन्थे मानवस्य शरीररचनाविज्ञानस्य, विकृतिविज्ञानस्य, विविधरोगाणां निदानं चिकित्सा च सम्यक् अवगमनं प्रप्यते। अद्यत्वे अपि अस्य ग्रन्थस्य अध्ययनं आयुर्वेदचिकित्सकैः क्रियते, आधुनिक चिकित्साव्यवहारस्य विकासे च प्रभावः अभवत्।

आधुनिकप्रयोगेषु संस्कृतस्य प्रयोगे रुचिः वर्धिता अस्ति। यथा भारत-अमेरिका-जर्मनी-देशयोः शोधकर्तृणां समूहेन अद्यैव “संस्कृतगणनाभाषाविज्ञानम्” इति परियोजना प्रारब्धवती, येस्याः उद्देश्यं संस्कृतप्राकृतिकभाषासंसाधनानाम् विकासः अस्ति। परियोजनायां आधुनिकगणनाप्रणालीषु कृत्रिमबुद्धिषु च संस्कृतस्य उपयोगस्य सामर्थ्यस्य उपरि बलं दत्तम् अस्ति। वस्तुतः भारतसर्वकारः सक्रियरूपेण संस्कृतस्य प्राचारं कुर्वन् अस्ति। 2016 तमे वर्षे भारतसर्वकारेण संस्कृताध्ययनं अनुसन्धानं च प्रवर्धयति विश्वविद्यालयस्तरीयं संस्था 'राष्ट्रिय संस्कृतसंस्थानम्' इति संस्थाप्यते। अस्मिन् विश्वविद्यालये स्नातक स्नातकोत्तर-संस्कृत-पाठ्यक्रमाः, तथैव विविधक्षेत्रेषु शोधकार्यक्रमाः च प्रदत्ताः सन्ति। न च केवलं भारतीय शिक्षणशास्त्रेषु सम्पूर्णे विश्वे संस्कृतस्य अभ्यासः भवति। भारतसर्वकारेण 2019 तमे वर्षे पोर्चुगालदेशस्य लिस्बन्-विश्वविद्यालये संस्कृत अध्ययनस्य स्थापना भविष्यति इति घोषितम्।

युरोपदेशे भारतीयसंस्कृतेः भाषाणां च प्रवर्धनार्थं बृहत्तरप्रयासस्य भागरूपेण संस्कृताध्ययनस्य प्रवर्धनं अध्ययनस्य भूमिका अस्ति। संस्कृतं शैक्षणिकेषु समावेशं कृत्वा भारतसर्वकारः न केवलं अस्याः प्राचीनभाषायाः, तस्याः समृद्धस्य वैज्ञानिकसांस्कृतिकविरासतां च संरक्षणे सहायतां करोति। अपितु द्विपक्षीयसम्बन्धेषु भूराजनीतिषु च राजनैतिकमृदुशक्तिरूपेण तस्याः उपयोगं करोति। अत्र द्रष्टव्यं यत् भारतं कदाचित् विज्ञानक्षेत्रे विश्वस्य अग्रणी आसीत्, संस्कृतं च अस्य प्रमुखं कारणम् आसीत्। अरब-चीन-देशयोः विद्वांसः तक्षिला- नलन्दा नगरयोः भारतीयैः सह अध्ययनार्थं भारतम् आगच्छन्ति स्म।

यथा यथा वयं अग्रे गच्छामः तथा तथा आधुनिकप्रौद्योगिक्याः उन्नयनार्थं, विश्वे भारतीय संस्कृतेः प्रवर्धनार्थं च संस्कृतस्य महत्त्वं, तस्य योगदानं च ज्ञातुं महत्त्वपूर्णम् अस्ति।

एतेन संस्कृतस्य शक्तिः अपि च तयावर्षेषु किं किं धारितम् कथं निश्चयेन अन्यसर्व भाषाणां बीजं न चेत् अत्यन्तं शक्तिशालिषु मौलिकेषु च अन्यतमम् इति अपि दर्शितम्।

6. उपसंहरः

अहं शास्त्रीय संस्कृतम् साहित्य, संस्कृतभाषायाः महत्त्व, संस्कृतस्य पुनरुत्थनम्, संस्कृतस्य जीवनस्य भविष्यम् इति लेखनं पठित्व तत्र विद्यमानांशान् ग्रहित्वा अस्मिन् प्रबन्धे अलिखम्।

7. उल्लेखः

1. वेदिक हेरिटेज्. गव्. इन्
2. इन्डियन् कल्चर्. गव्. इन् / साख्त्रिय संस्कृत साहित्यम्
3. विज्ञानभाषारूपेण संस्कृतम्: भारत समाचार
4. संस्कृतस्य जीवनस्य भविष्यम् इति लेखनम्
5. भारत की गौरवशाली परम्परा

अद्यतनकाले भारतीयभाषासु संस्कृतस्य प्रभावः

¹Dr. Tirumal, ²N R Bahallika Rao

¹Associate Professor

Surana College- Autonomous, ISO Certified | NAAC A+ Grade
#16, South End Road, Bengaluru, Karnataka-560004

²Research scholar, Karnataka Samskrit Vishwavidyalaya

शोधपत्रप्रविधिः

भाषणात् भाषा । भाषा नाम मनुष्यस्य अयाचितमनर्घं धनम् । मातुरुत्सङ्ग एव शिशुरयत्नेन भाषामभ्यसितुमारभते । इह खलु संसारे विविधेषु जनपदेषु लोकैरुपयुज्यमाना भाषा अपरिमिताः । परःसहस्रमुपलभ्यमानास्वमूषु प्रान्तभेदेन प्रदेशभेदेन रूपान्तरिता क्वचिदेकापि बहुधैव संलक्ष्यते । स्वाभिमतं पुरुषान्तरे सङ्क्रामयितुं नास्ति भाषातः परं साधनम् । दण्डिना युक्तमेवाभिधीयते-

इदमन्धतमः कृत्स्नं जायेत भुवनत्रम् । यदि शब्दाह्वयं ज्योतिरासंसारं न दीप्यते ॥१

संस्कृतं-काश्मीरी-सिन्धी-पञ्जाबी-हिन्दी-बङ्गाली-आस्सामी-भोजो-मैथिली-सन्ताली-डोङ्ग्री-गुजराती-ओडिया-नेपाली-मणिपुरी-मराठी-तेलुगु-कन्नड-मलयालम्-तमिलु-कोङ्कणी-उर्दु एताः द्वाविंशतिः भारतीयसांविधानिकप्रादेशिकजनपदभाषाः इति प्रख्याताः ।

वस्तुतः भाषायां प्रथमं भाषा, ततो लिपिः, ततः सामान्यग्रन्थरचना, शास्त्रकाव्यसमुत्पत्तिः, संस्कृतिश्चेति क्रमः । यदा प्रभृति दैनन्दिनव्यवहाराल्लुप्तं संस्कृतं तदा प्रभृति नित्यं व्यवहारगोचराः संस्कृतशब्दाः प्राकृतद्राविडादिभाषासु रूपान्तरधारिणो नटाः इव प्रविष्टाः । सामान्यतः संस्कृतस्य प्रभावं भारतीयभाषासु तत्रापि लिपि-वर्णोच्चारण-साहित्य-संस्कृतिषु विपुलतया द्रष्टुं शक्नुमः ।

मुख्यपदानि - भाषा, संस्कृतम्, भारतीयभाषाः, लिपिः, प्राकृतम्, शास्त्रम्, संस्कृतिः ।

***** श्मस्तु *****

१. काव्यादर्शः

अद्यतनकाले भारतीयभाषासु संस्कृतस्य प्रभावः

शोधपत्रम्

उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् । वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः ॥ १

हिमालयहिन्दुमहासागरयोर्मध्ये विद्यमानायामस्यां पुण्यकर्मभूमौ विराजते आर्षपरम्परान्विता भारतीसन्ततिः । सन्ततिरेषा सम्भाषते संस्कृतादिविभिन्नभाषाः सुखेन संसाधयति च संसारम् ।

भाषणात् भाषा । भाषा नाम मनुष्यस्य अयाचितमनर्घं धनम् । मातुरुत्सङ्ग एव शिशुरयत्नेन भाषामभ्यसितुमारभते । इह खलु संसारे विविधेषु जनपदेषु लोकैरुपयुज्यमाना भाषा अपरिमिताः । परःसहस्रमुपलभ्यमानास्वमूषु प्रान्तभेदेन प्रदेशभेदेन रूपान्तरिता क्वचिदेकापि बहुधैव संलक्ष्यते । अभिनयाद्याङ्गिकसंज्ञया सामान्यव्यवहारः सिध्यति इति तु निश्चरचम् । परं विना च व्यक्तवर्णोच्चारणात्मिकभाषां मानवस्य ज्ञानं नाभिवर्धेत विशिष्टव्यवहारो न च प्रकल्पेत । स्वाभिमतं पुरुषान्तरे सङ्क्रामयितुं नास्ति भाषातः परं साधनम् । दण्डिना युक्तमेवाभिधीयते-

इदमन्धतमः कृत्स्नं जायेत भुवनत्रम् । यदि शब्दाह्वयं ज्योतिरासंसारं न दीप्यते ॥ २

१. विष्णुपुराणम्

२. काव्यादर्शः

यथा मानवानामुत्पत्तिस्तथा भाषाणामपीति देवगुह्यमेतत् । यथार्था विराजते भर्तृहरेर्भारती-

अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम् । विवर्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो यतः ॥३

ज्ञानेन हीनः पशुभिः समानः ४ इत्युक्त्या पशुमानवयोर्व्यवच्छेदकं यज्ञानं सङ्कीर्तितं तद्भाषाधीनमेव ।

भाषा सर्वदा वाक्यात्मकं भवति । योग्यताकांक्षासत्तिसंयुक्तः पूर्णार्थबोधकपदसमूहः वाक्यमित्युच्यते । पदं नाम अर्थवाचकवर्णसमूहः । मुखे विभिन्नस्थानैः उच्चरितध्वनिः एव वर्णः इति । वर्णस्य अपरं नाम अक्षरम् । वर्णविचारमाश्रित्य वेदकालादेव प्रातिशाख्य-शिक्षाग्रन्थेषु निरुक्ते च बहवो विचाराः प्रतिपादिताः वर्तन्ते । भावाभिव्यञ्जनायाः मूलम् इयं भाषा शब्दात्मिका ।

संस्कृतं-काश्मीरी-सिन्धी-पञ्जाबी-हिन्दी-बङ्गाली-आस्सामी-भोजी-मैथिली-सन्ताली-डोग्री-गुजराती-ओडिया-नेपाली-मणिपुरी-मराठी-तेलुगु-कन्नड-मलयालम्-तमिलु-कोङ्कणी-उर्दु एताः द्वाविंशतिः भारतीयसांविधानिकप्रादेशिकजनपदभाषाः इति प्रख्याताः । तत्र शास्त्रीयभाषाः, उपभाषाः, लिपिरहितभाषाः, आधिकारिकभाषाः, आङ्ग्लादिसम्पर्कभाषाः वैविध्यं सन्दृश्यते भारते ।

संस्कृतस्य माहात्म्यम्-

विश्वस्मिन् विद्यमानासु सहस्राधिकसम्पर्कसाधनीभूतभाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती इत्यादिनाम्ना प्रसिद्धा सर्वप्रचीना च संस्कृतभाषा । एतादृशी अत्यन्तप्राचीना, श्रेष्ठतमा येन अधीयते भाषते च तमेवं स्तुवन्ति – **“वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते” ५** यस्य कृतः संस्कारः तदुच्यते संस्कृतमिति । उक्तञ्च आदिकविना – हनूमतो वाचमालक्ष्य श्रीरामचन्द्रस्य सूक्तिरियम्-

संस्कारक्रमसम्पन्नमद्भुतामविलम्बिताम् । उच्चारयति कल्याणीं वाचं हृदयहारिणीम् ॥ ६

३. वाक्यपदीयम्

४. चाणक्यनीतिः-१७-१७

५. गीतिशतकम्-श्लोकः-५२

६. श्रीमद्वाल्मीकिरामायणम्

एवञ्च संस्कारक्रमसम्पन्नत्वात् संस्कृतमिति व्यवहारः इति स्पष्टम् ।

संस्कृतस्य दिव्यत्वं तु निर्दिष्टतायाः, गौरवार्हतायाः, सकलगुणपरिपूर्णतायाः च व्यञ्जको भवति । अत्र महर्षिणा पाणिनिना कृतः परिष्कारः निदानम् । अत एव संस्कृतभाषायां नित्यनूतनता, निरन्तरता, व्यवहारता च सन्दृश्यते । सम्पन्नरिता, नित्योपयुक्ता, अधिकवैज्ञानिकी, न केवलं भारतीयानां अपि तु सर्वासां भाषाणां जन्मभूरिव सुशोभते । अत एव कथ्यते पण्डितैः -**भारतस्य द्वे प्रतिष्ठे संस्कृतं संस्कृतिस्तथा । ७**

वेदस्तु मन्त्रदृष्टृषिमात्रव्यवहारगोचरः इति तद्भाषा वैदिकी । संस्कृतस्य वैदिकी भाषैव मूलप्रकृतिः । लोके स्वरानादरात् वेदे तदादराच्च वेदमात्रप्रयुक्ताः विशिष्टस्वरूपाः उदात्तानुदात्तस्वरितस्वरसहिताः शब्दाः वैदिकाः । वेदप्रयुक्ता अपि स्वररहिताः लोके प्रयुज्यमाना वेदेष्वदृष्टा अपि शिष्टव्यवहारगोचराश्च शब्दाः लौकिकाः । स्वाभिप्रायप्रकटनार्थं ये शब्दा भाषायामावश्यकता जनानां, येषाञ्च रूपाणि प्रायेण सदृशानि व्यवस्थापयितुं शक्यन्ते, ते शब्दा वेदेभ्य एव भाषायामवतीर्णाः । ये खलु शब्दाः दैनन्दिनं व्यवहारपथमवतरन्ति साधुत्वानवधारणात्, आलस्यात्, करणापाटवादनादराच्च तेषामपभ्रंशनं स्वाभाविकं सम्भवति । तदिदमपभ्रंशनमसहमानैः साधुशब्दानामभ्यर्हितत्वं मन्यमानैः परमर्षिभिः प्रकृतिप्रत्ययादिव्युत्पादनपूर्वकं शब्दस्वरूपसंरक्षणार्थं शब्दानुशासनं कृतम् । वैदिकानां लौकिकानां शब्दानामनुशासनेन वैदिकशब्दोऽपि संस्कृतः इति वैदिकी संस्कृतभाषेति व्यवहारोऽप्याञ्जस एव । अत्रैवं प्रमाणं दृश्यते-

८ वैदिका लौकिकाश्चेति शब्दभेदो गुणाश्रयः । संस्काराद्वैदिकाः शब्दाः भाषायां लौकिका स्मृताः ॥

वेदाम्बुधेः समुद्धारं संस्कारं परिचक्षते । संस्कारः शब्दशास्त्रेण, नृणां सः क्लेशहानये ॥

त्रैस्वर्यञ्च परित्यक्तं भाषायां तदसम्भवात् । ऐकश्रुत्येन ऐधेन व्यवहारो न दुष्यति ॥

संस्कृतस्य प्रभावः-

स्वरविधानं संस्कृतजन्यासु ग्रीक्, जर्मन्प्रभृतिषु भाषासु कञ्चित्कालमन्ववर्ततेति भाषाशास्त्रविदः । व्याकरणशास्त्रेण शब्दानां प्रकृतिः कृता । केवलवैदिकशब्देभ्यः पृथक्करणपूर्विका व्याकृतिः संस्कारः ।

७. आर्योक्तिः

८. पदविवेकः-वैयाकरणसमावेशसञ्चालनसमितिः, बेङ्गलूरु

मानवसहजदौर्बल्यात् पदानामन्यथोच्चारणेन विक्रियमाणतामवलोक्य शब्दविकारमसहमानैः पाणिन्यादिभिराचार्यैः लक्षणानि प्रणीय पदस्वरूपं व्यवस्थापितम् । एषा व्यवस्थैव संस्कारः । संस्क्रियत इति संस्कृतम् । संस्कारवती च संस्कृतभाषा । अनभिज्ञैः प्राकृतजनैरियमेव भाषा नित्योपयोगेन प्राकृतात्मना पर्यणस्त । कालदेशादिभेदेन प्राकृतभाषैव महाराष्ट्री शौरसेनी इत्यादयुच्चावचभेदानवाप । ततः प्रतिष्ठितप्राकृतभाषया अपभ्रंशा जाता इति नानाविधभाषासाङ्कर्यबाहुल्यमुन्नेयम् । भरतखण्डस्योत्तरभागे व्यवहियमाणाः हिन्दी, गुजराती, पञ्जाबी, काश्मीरी, बङ्गाली प्रभृतयः संस्कृतादुत्पन्ना इति भाषाशास्त्रविदां मतम् । कन्नडप्रभृतयो द्रविडभाषास्तु अन्यमूलाः न तु संस्कृतमूला इति केषाञ्चन वादः । यदा प्रभृति दैनन्दिनव्यवहाराल्लुप्तं संस्कृतं तदा प्रभृति नित्यं व्यवहारगोचराः संस्कृतशब्दाः प्राकृतद्राविडादिभाषासु रूपान्तरधारिणो नटाः इव प्रविष्टाः । कन्नडभाषायां विद्यमानाः शुद्धकन्नडत्वेन अभिमन्यमानाः संस्कृतमूलाः केचित् शब्दाः चमत्काराय उदाहियन्ते ।

अतिक्रमण-हिसार्थकं अट्टते इति संस्कृतक्रियापदं कन्नडे अट्टु, नाशनार्थकः धक्कयति इति तु धक्केमाडु, कुट्टयति-कुट्टु, जोडयति-जोडिसु, तोडयति-तोडु, वण्डयति-वडेयुत्ताने, हिष्कयति-हिसुकु इत्यादयः । एवं कन्नडत्वेनाभिमताः संस्कृतजन्याः - दूढ्यः-धडिय, मूडः-मूळ, जल्हुः-जळ्ळु, रम्भः-रेम्बे इत्यादयः ।

वस्तुतः भाषायां प्रथमं भाषा, ततो लिपिः, ततः सामान्यग्रन्थरचना, शास्त्रकाव्यसमुत्पत्तिः, संस्कृतिश्चेति क्रमः । शास्त्रादीनाञ्च विकसनावसरे भाषागतशब्देषु वाक्यरचनाक्रमेषु च नैकविधाः परिणामाः शक्त्योत्प्रेक्षा दुरपह्वाश्चेति सम्मतमेव विदुषाम् ।

भाषाप्रभावः-पूर्वं जनाः प्रातरारभ्य रात्रिशयनपर्यन्तं प्रतिक्षणं सान्दर्भिकश्लोक-मन्त्रान् समुच्चार्य नित्य-नैमित्तिकादि कार्याणि कुर्वन्तः संस्कृतमयजीवनं यान्तिकाभावेऽपि सन्तोषेण यापयन्ति स्म । तथैव कालोचितनीतिवाक्यानि उदाहृत्य स्वीयं कर्म अनुसरन्तः अन्यानपि सन्मार्गे प्रेरयन्ति स्म । परं सम्प्रति परकीयाणां प्रभावानुसरणाभ्यां अध्ययनानुभवाभव-आलस्यानादरादिभिः विच्छिन्नः पूर्वक्रमः शैथिल्यावस्थां गत्वा यथोचितसौख्यं यान्तिकसौलभ्येऽपि लोकः न संलभते इति तु खेदकरः विषयः खलु । भारते प्रादेशिकभाषाधारेण शासनसौकर्यार्थं राज्यानां विभजनम् अभवत् । तत्र प्राशासनिक-कार्यालयसम्बद्धपदानि, संस्थानां ध्येयवाक्यानि प्रादेशिकभाषान्तराणि वर्तन्ते । किन्तु सर्वाणि संस्कृतमूलानि-संस्कृतजन्यानि संस्कृतमयानि एव इति संस्कृतप्रभावः सर्वत्र परिदृश्यते । उदाहरणार्थम्- प्रभुत्वउद्योगालु, भारतदेशलो केन्द्रपालितप्रान्तालु इति तेलुगुभाषायाम्, राज्यकार्यदर्शी, कन्नडसहित्यपरिषत्तु, मराठ्यां मन्त्रालय, बैद्युतिकविभाग इति बेङ्गाल्याम्, अस्साम्भाषायां नोमोस्कार् इत्यादयः बहुत्र सन्दृश्यन्ते किल ।

लिपिप्रभावः-संस्कृतस्य लिपिः मराठी-हिन्दीभाषयोरपि समाना देवनागरी । सूक्ष्मतया पश्यामश्चेत् शारदा, गुजराती, बङ्गाली, तमिलु, मलयालम् इत्यादिभारतीयभाषालिपिषु रूपसाम्यता संस्कृतस्य प्रभावः अधिकतया दरीदृश्यते एव । उदाहरणार्थं संस्कृते अविद्यमानौ ह्रस्व-एकार-ओकारौ कन्नडे दृश्यन्ते ।

वर्णोच्चारणप्रभावः-संस्कृतस्य स्वरव्यञ्जनवर्णोच्चारण-लेखनक्रमः कन्नड-हिन्दी-मराठ्यादिभाषासु समानः एव । परं अन्यभाषासु वर्णविन्यासक्रमः उच्चारणशैली किञ्चित् किञ्चिद्धिन्नः दृश्यते । पूर्वं कासुचिद्भाषासु केषाञ्चन वर्णानाम् उपयोगः दृश्यते स्म कालानुक्रमेण संस्कृताध्ययनज्ञानावात् शासनप्रभावेण च जनसौकर्यार्थं वर्णानां संक्षिप्तीकरणं विपरीतोच्चारणं च अधुना सम्पश्यामः सर्वत्र ।

साहित्यप्रभावः-संस्कृतज्ञाः अभिमानिनः प्राचीनसाहितिकाः कवयश्च रामायण-महाभारतादिग्रन्थान् आश्रित्य प्रादेशिकभाषासाहित्यम् अरचयन् प्रसारयन् जनश्रद्धाम् भाषापराकाष्ठाम् अभ्यवर्धन्त । श्रीरामायणदर्शनं, कम्बरामायणं, गदुगिनभारत, रामचरितमानसं, रामावतारचरित, भावार्थरामायण, कोथारामायण, तोरवेरामायण, साहसभीमविजय, ययाति, सरलमहाभारत, मोहनतरङ्गिणि, नलचरित्रे, इत्यादीनि सुप्रसिद्धानि दृष्टान्तानि । योग-आयुर्वेद-आध्यात्म-विज्ञान-नीति-सङ्गीत-कला-शिल्प-वास्तु-कथा-शास्त्र-मनोल्लासकरसाहित्यानि अवर्तन्त । परन्तु संस्कृते अनादर-अनध्ययन-

परकीयभाषावलम्बनादिकारणैः प्रादेशिकसाहित्येषु संस्कृतस्य प्रभावस्य ह्रासता दरीदृश्यते । बण्डाय-दलित-नवोदयसाहित्यं मेकाले शिक्षणपद्धत्यां विद्यमानगणित-विज्ञान-इतिहास-वाणिज्य-कला-साहित्यं अधीयमानाः डोलायन्ते लोके ।

संस्कृतिप्रभावः- ९ वेदोऽखिलो धर्ममूलम् उक्तेः सकलः मानवधर्मः, जीवनशैली, परिसररक्षणं, नीतिमार्गः, लौकिक-पारलौकिकचिन्तनं, परोपकारः, सत्यता, सभ्यता, अहिंसताः, आध्यात्मिक-कौटुम्बिक-सामाजिक-पारम्परिक-शासनिक-वैज्ञानिक-सौक्ष्मिक-यौगिक-पुरुषार्थ-वैश्विकविचाराः पूर्वकाले शोशुभ्यते स्म राराजते स्म । किन्तु सम्प्रति संस्कृतस्य वैरुध्यं सर्वत्र परिदृश्यते ।

प्राकृतभाषा, कन्नडभाषा, आङ्ग्लभाषा-इत्यादौ भाषाशब्दस्तु शास्त्रदृष्ट्या गौण एव ।

९. मनुस्मृतिः

उपसंहारः-

इत्थं भारतीयभाषासु संस्कृतस्य प्रभावः पूर्वमपि अधिकतया अवर्तत परिज्ञानात् अद्यतनकालेऽपि वर्तत एव । भारतीयभाषासु संस्कृतजन्य-मूलपदानि दैनन्दिनव्यवहारे वर्तन्ते, परं सम्पूर्णवाक्यरूपेण सम्भाषणं न भवति। प्रादेशिकभाषासु संस्कृतपदानि तावदन्तर्गतानि यथा इदं संस्कृतपदम् इति न परिजानन्ति ।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखभाग्भवेत् ॥

***** श्भमस्तु *****

आधारग्रन्थः- १. पदविवेकः-वैयाकरणसमावेशसञ्चालनसमितिः, बेङ्गलूरु

२. अन्तर्जालम्

ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು :

ಡಾ. ಹೇಮಲತಾ ಬಿ.ಎಸ್.
ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,
ಜೈನ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ,
ಬೆಂಗಳೂರು.

ಲೇಖಕರು :

ಅಂಬರೀಶ ವಿ.
ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ,
ಜೈನ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ,
ಬೆಂಗಳೂರು.

ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ಕೊನೆಯ ಕಾದಂಬರಿಯಾದ ಮಾಯಾಲೋಕದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯ ಹೊರಟರೆ ಅವರ ಹಿಂದಿನ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಹರಿಸದಿದ್ದರೆ ಸಾತ್ಯ ಏರ್ಪಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ನವ್ಯ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಕಾದಂಬರಿಗಳಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ನಿಗೂಢ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸದೆ ಮುಂದಡಿ ಇಡುವುದು ಕಷ್ಟ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ನವ್ಯ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡರೆ ಜುಗಾರಿ ಕ್ರಾಸ್, ಕರ್ವಾಲೋ ಮುಂತಾದ ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು 'ಹೊಸದಿಗಂತ'ದ ಫಲವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಕಾದಂಬರಿಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ತೇಜಸ್ವಿರವರೇ ಬರೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ.

ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯು ಕೂಡ ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ಬದಲಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದ ಫಲವಾಗಿ ರೂಪಿತಗೊಂಡಿರುವ ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ತಲ್ಲಣಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ಕೊಡುವಂತಹ ಅಂಶಗಳು ಕಾದಂಬರಿಯ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ "ನಾಲ್ಕು ದಶಕದ ಹಿಂದೆ ಅಬಚೂರಿನ ಪೋಸ್ಟಾಫೀಸು ಕಥಾ ಸಂಕಲನಕ್ಕೆ ಮೊದಲ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಸವಾಲುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ನಾವು ಹೊಸ ದಿಗಂತಗಳತ್ತ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರುವುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದೆ ಈಗ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆ ಶತಮಾನ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಂಥದ್ದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನಿಂತಿದ್ದೇವೆಂದು ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ" ಎಂದು ಕಾಲಘಟ್ಟದ ತಲ್ಲಣಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರ ಯೋಚನಾಲಹರಿಯು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಹತ್ವದ.

ಕಾಲದ ಕಾಲಸದ್ದು ಆಲಿಸಬಲ್ಲ ಲೇಖಕ ಎಂಬ ಹಿರಿಮೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವ ತೇಜಸ್ವಿರವರಿಗೆ ಇದು ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಆಗಲಾರದು. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನವ್ಯ, ನವ್ಯೋತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಂಥಾತೀತ ನಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಮುಖ್ಯವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವರೂಪ, ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ, ಮಾಯಾಲೋಕ ಈ ಮೂರು ಕಾದಂಬರಿಗಳು ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ಭಿನ್ನ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಸ್ಪಂದಿಸುವಿಕೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ.

ತೇಜಸ್ವಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಎನಿಸುವುದು ಇಂತಹ ಸಮಕಾಲೀನ ಸ್ಪಂದಿಸುವಿಕೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳ ತಲ್ಲಣಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಲೇಖಕನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಕ್ರಮವು ಪರಸ್ಪರ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ವೈರುಧ್ಯವೇರ್ಪಡುವ ಸಂಭವವೇ ಹೆಚ್ಚು. ಇಂತಹ ವೈರುಧ್ಯಗಳು ತೇಜಸ್ವಿ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರದಿರುವುದು ವಿಶೇಷತೆಯೇ ಸರಿ.

ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ತೇಜಸ್ವಿ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಲೋಕವು ಪರಸ್ಪರ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಒಪ್ಪುವಂತಹ ಸಂಗತಿ. ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸುವಾಗ ಕಾದಂಬರಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಆಯಾಮವನ್ನು ನೀಡಿದ ಕಾದಂಬರಿಯೆನ್ನಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸೈಬ್ ಹಾಗೂ ರೇಖಾ ಚಿತ್ರಗಳಿಗೂ ಕಥಾ ಹಂದರಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾದಂಬರಿಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕಥೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಇವು ಸಹಕಾರಿ ಎಂಬುದು ಓದುಗರಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕಾದಂಬರಿಯ ಹೊಸತಂತ್ರವೆಂದು ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಾಯಾಲೋಕ ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇದು ನಾಯಕ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರದ ಸುತ್ತ ನಡೆಯುವ ಕಥಾನಕವಲ್ಲ. ಸಮಾಜ ಕೇಂದ್ರಿತ, ಬಹುಸ್ತರೀಯ ಜನಾಂಗಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ, ಚೌಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮೀರುವ ಕಾದಂಬರಿ. ಕುವೆಂಪುರವರ ಮಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮದುಮಗಳು ಕಾದಂಬರಿಯೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ವಿವರಗಳು ಮಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮದುಮಗಳು ಕಾದಂಬರಿಯ ವಿವರಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯತೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವಿವರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಕಥಾಹಂದರಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಧಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿ ಎಚ್ಚರ ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ದೈನಿಕ ವಿವರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾದಂಬರಿಯ ಆಶಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ಸಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸಮಾಜದ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಘಟನೆಗಳು ಸಹ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿರುವುದು ತೇಜಸ್ವಿರವರ ಸಮಕಾಲೀನ ಸ್ಪಂದನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ.

ತೇಜಸ್ವಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರಿತ, ಸಮಾಜಕೇಂದ್ರಿತ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಜೀವಕೇಂದ್ರಿತ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಮಾಯಾಲೋಕ' ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವುದು ಪ್ರಗತಿಗಾಮಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಗೊಂದಲಗೇರಿ ಎಂಬ ಅರೆನಗರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಆದರಿಸಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿರುವ ಮಾಯಾಲೋಕ ನಿರೂಪಕನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಯ ಎನ್ನಿಸಿರುವುದು ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುಗಳು ಕೂಡ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ. ಪಂಪುಸೆಟ್ಟು, ಹರಿಯುವ ಹಳ್ಳ ಇದರ ಮೂಲಕ ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ಕಾದಂಬರಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಆಯಾಮವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೈವಾಗುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ (ISM)ಗಳ ಮೂಲಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಬದಲು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ನೀರಿಗಾಗಿ ಊರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಿದ್ದೆಯವರು ಕಿತ್ತಾಟ ನಡೆಸುವುದು ರೈತ ಸಂಘದವರ ಹೋರಾಟ, ವಿದ್ಯುತ್ ಇಲಾಖೆಯ ಅವಾಂತರ ಇಂತಹ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ 'ಪ್ರಭುತ್ವ'ವನ್ನು ಅಪರಾಧಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸದೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವುದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕನ ಪ್ರಗತಿಶೀಲ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಫಲವಾಗಿ ರೂಪಿತಗೊಂಡಿತೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಕಾರ್ಯವೈಖರಿ, ಅರಣ್ಯ ಇಲಾಖೆ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಹೋರಾಟ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳು 'ಮಾಯಾಲೋಕ' ಕಾದಂಬರಿಯ ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶಗಳು, ರೋಗಗ್ರಸ್ತ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ 'ಮಾಯಾಲೋಕ' ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ವಾಸ್ತವವಾದಿ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸುಧಾರಣಾವಾದಿ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸದೆ ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದೇ ಪರಿಹಾರವೆಂದು ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಬದಲಾವಣೆ 'ಪ್ರಕೃತಿ'ಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದು ಕಾದಂಬರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪಾತ್ರಗಳಾದ ಇಕ್ಬಾಲ್, ಕರಾಟಿಮಂಜ, ಅಪ್ಪಣ್ಣಪ್ಪ, ಬಾಯಮ್ಮ, ರುಕ್ಮಿಣಿ ಇವರು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಆದರ್ಶಕ್ಕಾಗಿ ಬದುಕಿದವರಲ್ಲ ಸಹಜ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವವರು. ಜುಗಾರಿಕ್ರಾಸ್ ನ ಸುರೇಶ ಮತ್ತು ಗೌರಿ, ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯದ-ರಫಿ ಮತ್ತು ಜಯಂತಿ ಈ ಪಾತ್ರಗಳು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸಿ ತಮ್ಮ ಭಿನ್ನ ಆಲೋಚನಾ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬದಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಾತ್ರಗಳು ಶಿಕ್ಷಿತ ಪಾತ್ರಗಳು ಆದರೆ ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪಾತ್ರಗಳು ಅಶಿಕ್ಷಿತ ಪಾತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನಹರಿಸಿರುವುದು 'ಮಾಯಾಲೋಕ'ದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ರೈತೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರಗಳು ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವುದು ವಿಶೇಷತೆಯೇ ಸರಿ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆರುತ್ತಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ಪುರ್ವಾಧಿಗಳು, ಇಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಕಪಿಮುಷ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನಲುಗುವ ಸಮಾಜವು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವರಣಗೊಂಡಿದೆ.

ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷತೆಯೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿನ ಜಾತ್ಯಾತೀತ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದಲ್ಲಿವೆಂದು ತೇಜಸ್ವಿಯವರೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಬಿಲ್ಲವರು, ಹರಿಜನರು, ಸಾಬರು, ಸಬ್ಬರು, ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು ಇನ್ನು ಯಾರು ಯಾರೋ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ನೆನೆಯದೆ ಬದುಕುತ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಕಾದಂಬರಿಯು ಚರ್ಚಿಸುವ ನಿಲುವುಗಳು ಯಾವುದೆಂಬುದು ಓದುಗರಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ತಾತ್ವಿಕತೆಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ 'ಗಂಭೀರ' ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಉದ್ದೇಶವಾದ ಮನರಂಜನೆ ಈ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಓದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಕಾದಂಬರಿಗಿದೆ.

- ಮಾಯಾಲೋಕ ಕೃತಿಯ ಕೃಷಿ ಸಂಬಂಧಿ ಸೂಕ್ತ ರೈ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಭಿನ್ನ ವಿಭಿನ್ನ ನಡವಳಿಗಳನ್ನು ಪರಿಸರದ ಏರಿಳಿತಗಳನ್ನು ಬಹಳ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಕಾದಂಬರಿಯಾಗಿದೆ.
- ಮಾಯಾಲೋಕ ಕೃತಿಯು ಸೂಕ್ತ ರೈ ಹಾಗೂ ಸಮಗ್ರ ನಿರೂಪಣೆಯ ಧಾಟಿಯು ಮನ ಮುಟ್ಟುವಂಥದ್ದು, ಕವಿತೆಯ ರೀತಿ ಕಥೆಯ ರೀತಿ ಓದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ ಪಡೆದಿದೆ ಆದರೆ ನಿರೂಪಣಾ ಕ್ರಮವು ಓದುಗರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಪ್ಪತೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ.
- ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆಗಾಗಿ ಪಾತ್ರದಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದು ಕಾದಂಬರಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತವ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಪನೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಓದುಗರ ಮುಂದೆ ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಕಾದಂಬರಿಯು ಸಾಗುತ್ತದೆ.
- ಮಾನವ ಬದುಕಿನ ದೈನಂದಿಯ ಸೂಕ್ತ ರೈತಿಸೂಕ್ತ ರೈ ವಿವರಗಳು ಕೂಡ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ನೀರಿನ ಸಮಸ್ಯೆ, ವಿದ್ಯುತ್ ಸಮಸ್ಯೆ, ಆಡಳಿತದ ಅರಾಜಕತೆ ಎಲ್ಲವು ಕೂಡ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯು ಓದು ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಮಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮದುಮಗಳು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಯಾರೂ ಮುಖ್ಯರಲ್ಲ, ಯಾರೂ ಅಮುಖ್ಯರಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣೆದುರು ತರುತ್ತದೆ.
- ಬರಗಾಲದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗುವ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಸಮಸ್ಯೆ ಕೃಷಿ ಪಂಪ್‌ಸೆಟ್‌ಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಮಸ್ಯೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಸಾಗಿದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೃಷಿ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ನೀರಾವರಿ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಆದ ಕಾರಣ ಮಾಯಾಲೋಕ ಕಾದಂಬರಿಯು ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಗೊಂದಲಗೇರಿ ಎಂಬ ಅರೆ ನಗರದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯ ಕಾದಂಬರಿಕಾರರು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಸ್ಥಗೊಂಡಿರುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿರಾಳಸ್ಥಿತಿ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾತಾವರಣವು ತಿಳಿಯಾಗಿರದೆ ಮನುಷ್ಯನ ದೈನಂದಿನ ಬದುಕು ಹೇಗೆ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮೇಲಿನ ಅಂಶಗಳು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು. ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರ ದರ್ಶನ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ. ಗೊಂದಲಗುರಿ ಎಂಬ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಕಲಾಟಗಳು, ಮುಷ್ಕರ, ಹೋರಾಟ, ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಎಲ್ಲವು ಕೂಡ ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಅನಾವರಣದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬಿಡುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಮನುಷ್ಯನ ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಗೆ ತನಗೆ ಕೆಲಸ ಒದಗಿ ಬಂದಾಗ ಆತ ವರ್ತನೆಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತ ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೂ ಮಳೆ ಬಂದೊಡನೆ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಆಗುವ ಬಗೆಯನ್ನು ತುಂಬಾ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಂಡಸರು(ಕೃತಿ): ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯ ವಿಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳು.

ಮುಖ್ಯ ಲೇಖಕರು:

ಡಾ. ಮಂಜುಳ ಜಿ. ಎಚ್

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕಿ.

ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ,

ಸುರಾನ ಕಾಲೇಜು,

ಸೌತ್ ಎಂಡ್ ರೋಡ್, ಬೆಂಗಳೂರು,

ಮತ್ತು

ಚಂದನ ಜೈನ್

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕಿ

ಹಿಂದಿ ವಿಭಾಗ,

ಸುರಾನ ಕಾಲೇಜು,

ಸೌತ್ ಎಂಡ್ ರೋಡ್, ಬೆಂಗಳೂರು

“ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಳೆದ 1980ರ ದಶಕದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಚಿಂತನೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ.”¹ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಳಗೆ ಮಹಿಳೆಯರು ಎಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ದಮನಿತರು, ಶೋಷಿತರು ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂಬುದನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದು ಮಹಿಳೆಯರ ಬಿಡುಗಡೆಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆ, ಹೋರಾಟಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸುವ ಗುರಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದವು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ ಬಂದಿತು.”² ಆದರೆ ಜಾಗತಿಕ ವಿಚಾರಧಾರೆ ಹರಡಲು ಆರಂಭವಾದಾಗ ವಿವಿಧ ದೇಶ, ಜನಾಂಗ, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಿನ್ನತೆಗಳು ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಏಕಾಕಾರವಾಗಿ ಪಿತೃ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಲಿಪಶುಗಳೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಬಿಡಲು ಅಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡತೊಡಗಿದವು. ಮಹಿಳೆಯರ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಅವರ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಅವರ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಆಯಾಮಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಬಹುರೂಪದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ತರಗಳ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಸ್ತ್ರೀವಾದವೂ ಹಲವು ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳಿರುವ, ಏಕಶಿಲಾಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬಹುರೂಪ ತಾತ್ವಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ಕಳೆದ ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಆಮದಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಇತರ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಗುರಿ ಕೇವಲ ಬೌದ್ಧಿಕ ಚಿಂತನಾ ಸೂತ್ರವಷ್ಟೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಅದು ವರ್ತಮಾನದ ಜನ-ಜೀವನ ಕ್ರಮವನ್ನು ರೂಪಿಸಿರುವಂಥ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪರಿಶೀಲನೆಗೆ ಗುರಿ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಜಾಗೃತಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದದ ಸಂವೇದನೆಯು ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗರೂಪಿ ಕ್ರಿಯೆ ಕೂಡ ಆಗಿದೆ.

ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ಧಾರೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಹಿಳೆಯರು ಬರೆದು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಬರಹಗಳು ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿವೆ. ಪ್ರಧಾನಧಾರೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಮಸಮವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಮಹಿಳೆಯರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಕುಟುಂಬದೊಳಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಿಧಿ-ವಿಧಾನಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಧಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತವೆ. ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶಗಳಿಂದ ವಂಚಿತರಾದಾಗ ಆ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ದಕ್ಕುವ ಪ್ರಪಂಚ ಸೀಮಿತ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಓದಿನ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬರೆದ ದಾರಿ ಒಂದೇ ಎನಿಸಿದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ಲೇಖಕಿಯ ಅನುಭವ ಲೋಕದ ಗ್ರಹಿಕೆಗಳು ಆಯಾ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನಗಳಂತೆ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯು ಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರೂಪದ ನೆಲೆಯಾಗಿ ರೂಪಗೊಂಡಿದೆ.

ಸ್ವಪ್ರವಾದಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ವೈಚಾರಿಕತೆ, ಪುರುಷಕೇಂದ್ರಿತ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಅನುಭವಿಸುವ ನೋವು-ಯಾತನೆಗಳ ಆಳವಾದ ಅರಿವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ತೀವ್ರತೆ ಹಾಗೂ ದಿಟ್ಟತನ ಇಂಥ ಗುಣಗಳಿಂದಾಗಿ ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಅವರು ಪುರುಷ ಸಾಹಿತಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ಬಹಳಷ್ಟು ಮಹಿಳಾ ಬರಹಗಾರರು ಅನುಭವದ ಚಲನಶೀಲತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಅವರು ಪಾರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಡಿ. ಎಚ್. ಲಾರೆನ್ಸ್ ಕಾದಂಬರಿಯ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಾ “ಖುಷಿ ಓರತಟಟ ಿ ಣುಜ ಉರುಭಣ ಜಠಚಿಟಿಟಿಟಿ ರಜಿ ಿಟಿಣಜಡಿ-ಡಿಜಟಿಟಿಣಜಟಿಜಙ.”³ ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಅವರು ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ವಾಸ್ತವ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಭ್ರಮೆಯೊಂದಿಗೂ ಅವರು ಒಪ್ಪದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರರು. ಬದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿಯಾಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಲೇಖಕಿಯರ ಕಾದಂಬರಿ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು ಹೊಸ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆಯಾದರೂ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಾಸ್ತವ ಅನುಭವ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಆಸೆ. ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಸಮಾಜದ ಆರೋಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದರ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಂತೆ ಈ ಕಾದಂಬರಿ ತನ್ನ ಚಾಪನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾದಂಬರಿ ತನ್ನದೇ ಆದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಳಗೆ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದು ಅನೇಕ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಇಂದಿನ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೊಂದು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆ. ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರದ ವಿಘಟನೆಗಳು ಜನರ ಆಲೋಚನಾ ದಿಕ್ಕನ್ನು

ಬದಲಿಸಿದ್ದು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಈ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧಿತ ಸುಧಾರಣಾ ಚಳುವಳಿಗಳು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ರೂಪಿತಗೊಂಡದ್ದು ಪುರಾತನ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸತೊಡಗಿದವು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ/ಅರ್ವಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿನ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧಿತವಾದ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸುವುದು ಸಮಕಾಲೀನತೆಯ ಅಗತ್ಯತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಗಂಡಸರು' ಕಾದಂಬರಿಯೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಬೆರಗೊಂದನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ವಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಸರಳ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ನೆಲೆಯೊಂದು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಉದಾ: "ನೀ ಹೊರಗಿನವಾ ಅರೇ ಇಲ್ಲಿ ಒಳಗಿನವಾ ಅರೇ ಇಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕಪಾಟು ನನ್ನ ಸಾಮಾನು ಮುಟ್ಟಬ್ಯಾಡ ನೋಡು."⁴ ಈ ಮಾತು ಸಹ ಸ್ತ್ರೀಗೂ ಖಾಸಗಿಯ ಪುಟಗಳಿವೆ, ಎನ್ನುವ ಸಂವೇದನಾ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವೊಂದನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾದರಿಯಿಂದಲೂ ಹೆಣ್ಣು ಮೌಲ್ಯದ ಪ್ರತೀಕ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗಬೇಕೆಂದು ನೀರಿಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗಂಡಸರು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಶಂಕರನು ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕಾದಂಬರಿಯ ಸಾಲೊಂದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. "ಶಾಂತಿ ನಾ ನಿನಗ ಒಂದೆರೆಡು ಮಾತು ಹೇಳ್ತಿನಿ ನೆನಪಿಗ್ಯಾಟಿಕೋ ನೀ ಕಾಲೀಜಿನ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸುಡುಗಾಡು ಸಭಾದಾಗ್ ಅಲ್ಲೆ-ಇಲ್ಲೆ ಭಾಷಾಣಾ ಮಾಡೋದು ಬಂದ ಮಾಡು ಯಾಕಂದರೆ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ನೈತಿಕ ನೆಲೆ ಇದೆ ಹೆಣ್ಣು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಲ್ಲ."⁵ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸ್ವತ್ತು ಸ್ವಾಮ್ಯ 'ಯಜಮಾನ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಸ್ತುವು 'ಪರಸ್ಪರ'ವಾಗದಂತೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಕಾನೂನುಗಳಾಗಿ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಲಂಕೋಷವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದಾಗ ಮೌಲ್ಯ ಧೋರಣೆ, ಅಧಿಕಾರ, ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಭಾಲಿಷವೆನಿಸಿದರೂ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವೆನಿಸಿದಂತೆ ತೋರ್ಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಣ್ಣು ಜೀವವೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಭಾವ ಪ್ರಪಂಚದ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಮೂಡಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪಾಲಿಗೆ ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಯಥಾರ್ಥವಾದದ್ದು ಆದರೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ನೆಲೆಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜೀವಿಯದೇ ಆಗಿರದಿದ್ದಾಗ, ಉಪ ಜೀವಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ನೀರಿಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ಈ ನೆಲೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಮಹಿಳಾಸಂವೇದನೇ ನೀರಿಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಶಾಂತಿ ಪಾತ್ರವು ಅದನ್ನು ಆಗು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾ: "ಅಲ್ಲ, ಈ ಅಮ್ಮನಿಗೊಂದು ಹುಚ್ಚು ತನಗೇಕೆ ಶಾಕ್ ಆಗಬೇಕು? ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಮಾತಾಡಿ, ಪತ್ರ ಬರೆದು, ವಚನಕೊಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಕೈ ಕೊಡುವ ವಂಚಕನಿಂದ ತಾನು ಪಾರಾದುದು ಒಳ್ಳೆಯದೇ ತನಗಿಂಥವ ಗಂಡನಾಗಿದ್ದಿದ್ದು ತನ್ನ ಪುಣ್ಯವೇ ಅನ್ನಬೇಕು."⁶ ಈ ಸಾಲಿನಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದೇನೆಂದರೆ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಸ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುವುದು ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಶಾಂತಿ ಪಾತ್ರವು ಓದುಗನ ಮೂಲಕ ಬೆಳೆದ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯ ನೆಲೆಯೊಂದು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕವೇ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಪಾತ್ರವು ಹೇಳುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಮ್ಮದೇ ಆದಾಗಲೂ, ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಶೈಲಿಯೊಂದನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆದಾಗ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯು, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಸೀಮಿತತೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಬೇರೊಂದು ಬಗೆಯ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಓದುಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಲನಶೀಲತೆಯ ಗುಣವೊಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆ. ಶಾಂತಿಯಂತಹ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಇವತ್ತಿನ ದಿನಮಾನಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ.

ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನಾ ನೆಲೆ ಪ್ರತಿ ಪಾತ್ರದ ಹೆಜ್ಜೆ-ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಮೂಡಿದೆ. ಮೊದಲು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಅತ್ತೆಯ ಮಗ, ನಂತರ, ಪೊಫೆಸರ್ ಮಠದ್, ಆಮೇಲೆ ರಮಾಕಾಂತ ನಂತರ, ಜಾನ್ ಅಶೋಕ್ ಕುಮಾರ್ ಕೊನೆಗೆ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಐರೀಶ್ ಹುಡುಗ ಪ್ರತಿ ಪಾತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಅವಳ ಸಂವೇದನಾಶೀಲತೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋಗಿದೆ. ಕಥೆ/ಕಾದಂಬರಿ, ಕವಿತೆ, ನಾಟಕ, ಯಾವ ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೂ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸು ಹರಿಯುವುದು ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಶೋಷಿಸಲು ಸಮಾಜ ಹೂಡುವ ತಂತ್ರಗಳತ್ತ ಹೆಣ್ಣು ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಕಂಬನಿ-ದುಂಬಿದ ಬದುಕಿನ ಬಗ್ಗೆ ಓದುಗರ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವತ್ತ ಮಾತ್ರ ಎನಿಸಿದರೂ ಇದು ವಾಸ್ತವತೆಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

'ಗಂಡಸರು.' ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳು ಬದಲಾಗಲು ಸಿದ್ಧವಿಲ್ಲದ ಟೊಳ್ಳು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ತರಹ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳ ನಿಲುವು ಅವರ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದುದರ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮೀರಿ ಮೂಡಿ ಬರುವ ಸಂಗತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರತಿ ಸಲವೂ ಪ್ರತಿ ಹುಡುಗನೂ ಮುಗ್ಧ, ಆಮೇಲೆ ಅದು ಕೃತಕತೆ ಎಂದೆನಿಸಿ ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಈ ಮೇಲಿನ ಮಾತು ಸತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರಗಳು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಸುಪ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿ ನಂತರ ಜಾಗೃತವಾದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿರುವ ನೆಲೆಯೊಂದು ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಅನುಭವ ಹಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಹಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅನುಭವಗಳು ಒಂದೇ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗೂಡುವ ಕೆಲಸವೂ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳು-ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ. ಏನೇ ಆದರೂ ಕೂಡಾ ಪೂರ್ವ ನಿಶ್ಚಿತ ಕಾದಂಬರಿಯ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಾತ್ರಗಳು ಜೀವ ತುಂಬಿ ಭಾವನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಪಾತ್ರದ ಒಳ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಹೊರ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂವೇದನೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿವೆ, ಬದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂವೇದನಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವು ಹೇಗೆ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಬಲ್ಲದು ಎಂಬುದನ್ನು 'ಗಂಡಸರು.' ಕಾದಂಬರಿ ಚರ್ಚಿಸಿದೆ. ಹೊಸ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಾಸ್ತವ ಅನುಭವ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಆಸೆ-ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ಕಡಿಮೆಯಾದಂತೆ ಅನ್ನಿಸಿದರೂ ತಳೆದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ ಅಷ್ಟೇ ಮುಂದುವರೆದಂತೆ ಲೇಖಕರ ಸಂವೇದನಾ ಮೀಮಾಂಸೆಯು ಸ್ಥಗಿತವಾದ ಅಥವಾ ಅನ್ಯರಿಂದ ಕಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸಂಗತಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಾಗೆ ಕಂಡರೂ ಅದರೊಳಗೆ ಹಲವು ಅನನ್ಯತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೈಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು ದೇಶ-ಕಾಲಗಳ ಗಡಿರೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ

ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನಾಗಿಯೂ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಚಲನಶೀಲವಾಗಿಯೇ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ನೀಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯ ಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕೌಟುಂಬಿಕ ಲಿಂಗವಿಭಜನೆಗೂ ಫ್ಯಾಸಿಸಂ, ಮಿಲಿಟರಿ ನಿರಕುಂಶ ಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಅನ್ಯಾಯಕರ ಕಾನೂನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಪುರುಷನಿಂದ ಭಿನ್ನಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಆತನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದ್ದು, ಅವನ ವಿಚಾರದ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಆಲೋಚನಾ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥ ಪುರುಷ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಅಸಮಾನತೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಘಟ್ಟ ದ್ವನಿ ಇಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕೌಟುಂಬಿಕ ಶ್ರಮ ವಿಭಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉದ್ಯೋಗ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಭೌತಿಕವಾಗಿಯೂ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿಯೂ ಆಳುತ್ತಿರುವುದೇ ಕಾರಣವಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದನ್ನು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ತೊಡಗಲು, ತಮಗೆ ಅನ್ನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸಲು ಆರ್ಥಿಕಾದಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಗಳು ಅವಶ್ಯಕ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗಾಧಾರಿತ ನಿರ್ಧಾರವಾದಾಗ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಏರುಪೇರುಗಳು ಉಂಟಾಗಬಾರದೆಂದರೆ, ಸರಿ ಸಮಾನಾಗಿ ಬದುಕಲು ಬಿಡಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಕ್ಕೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜನ-ಜೀವನದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ಗಟ್ಟಿ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಲೋಚನೆಗಳು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸೃಜನಶೀಲ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತೊಡಗಲು ಆರ್ಥಿಕಾದಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಲೇಖಕಿಯರು ತಮ್ಮ ಒಳಗೂ, ಹೊರಗಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲೂ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಅಡೆ-ತಡೆಗಳು ಅವರ ಕೃತಿಯ ಆಂತರಿಕ ಗುಣಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅತಿರೇಕದ ಆದರ್ಶ ದೈವಿಕತೆಗಳ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು, ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಕಾರಗೊಳಿಸುವಂಥ, ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸಹ ಚರ್ಚಿಸಿದೆ. ಹೊರಜಗತ್ತಿನ ಅವಕಾಶ, ಸವಲತ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕ. ಜೊತೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದ ಬದುಕಿನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನದಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಒಂದು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮೂಲ ಕಾದಂಬರಿ ಪಠ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯು , ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂವೇದನೆಯಾಗಿ ದೃಢವಾದ ಒಂದು ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ನೋಡಬಹುದು.

• **ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು:**

1. ತೇಜಸ್ವಿನಿ ನಿರಂಜನ, ಸೀಮಂತಿನಿ ನಿರಂಜನ(ಸಂ) 2014, ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ. ಪು.14.
2. ಅದೇ ಪು.20.
3. ಅಶೋಕ ಟಿ.ಪಿ., ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಬಂಧ., 2008, ಪು.168.
4. ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ, ಗಂಡಸರು (ನಡೆದಿದ್ದೇ ದಾರಿ ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ)2010., ಪು.332.
5. ಅದೇ ಪು.340.
6. ಪು.341.

ಮೂಲ ಆಕರ:

1. ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ, ಗಂಡಸರು (ನಡೆದಿದ್ದೇ ದಾರಿ ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ)2010. ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಅಶೋಕ, ಟಿ.ಪಿ. 2008, ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಬಂಧ, ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ, ಹೆಗ್ಗೋಡು.
2. ತೇಜಸ್ವಿನಿ ನಿರಂಜನ, ಸೀಮಂತಿನಿ ನಿರಂಜನ(ಸಂ) 2014, ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ, ಅಭಿನವ, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೆನ್ನಿ. 2017, ದೇಶವಾದ ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
4. ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್. 2020, ನೀರಿಗೆ ಮೂಡಿದ ಆಕಾರ. ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ

Chitra Hegde,

M.com,MA(Sanskrit),PhD(Persuing),Sanskrit Department, Surana college

ಪೀಠಿಕಾ

‘ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತಃ’ – (ಋಗ್ವೇದಃ – 1.89.1)

ವಿಶ್ವದೆಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನದ ಬೆಳಕು ಹರಿದು ಬರಲಿ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಋಷಿಮುನಿಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದೇನೆ.

ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ

ಭಾರತದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಮೂಲ ಆಧಾರ. ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿದಾಗ – ಪತ್ರಿಕಾ+ಉದ್ಯಮ=ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪತ್ರಿಕಾ ಅಥವಾ ಪತ್ರಿಕೆ ಎಂದರೇನು?

ಇದುವರೆಗೆ ತಿಳಿಯದಂಥ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಪತ್ರಿಕೆ. ವಿಶ್ವದೆಲ್ಲೆಡೆ ನಡೆಯುವ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳು, ಧನಾತ್ಮಕ ಋಣಾತ್ಮಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಘಟನೆಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಚಿತ್ರ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳು ವಿವಿಧ ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು, ಹೀಗೆ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುತೂಹಲವನ್ನು ತಣಿಸುವಂಥ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸುದ್ದಿಯ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪತ್ರಿಕೆ ಅಥವಾ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು.

ಉದ್ಯಮ ಎಂದರೇನು ?

ಉದ್ಯಮ ಎಂದರೆ ವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಕೆಲಸ. (ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವರನ್ನು ಪತ್ರಕರ್ತರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎಂದರೆ – ಪತ್ರಿಕೆ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎನ್ನುವರು.

ಕೆಲವೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಕುರಿತಾಗಿ –

“ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಬರೆಯುವ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಉದ್ಯಮ” – ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್ಸ್ ನಿಘಂಟು.

“ಆಧುನಿಕ ಸಮೂಹ ಸಂವಹನ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಮಾಹಿತಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಮನರಂಜನೆಯ ವೈಧಾನಿಕ ಹಾಗೂ ನಂಬಲರ್ಹವಾದ ವಿತರಣೆಯೇ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ.”- ರಾಜನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ರೋಲ್ಯಾಂಡ್ ವೊನ್ನೆ.

ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆ

1615 ರಲ್ಲಿ ಯುರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಬಾರಿಗೆ ವೃತ್ತ ಪತ್ರಿಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ‘ಮೆರ್ಕೂರಿಯಸ್‌ಗಲೋ ಬೆಲ್‌ಗಿರಸ್’ – ಎಂಬ ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಭಾಷೆಯ ಪತ್ರಿಕೆ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪತ್ರಿಕೆ 1594 ರಲ್ಲಿ ಜರ್ಮನಿಯ ಕೋಲ್ಮನ್‌ನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊರಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಬಾರಿಗೆ ಹೊರಬಿದ್ದ ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಗೆಜೆಟ್ ಪತ್ರಿಕೆಯು ನಂತರ ಲಂಡನ್ ಗೆಜೆಟ್ ಆಗಿ ಬದಲಾಯಿತು.

ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ದೈನಿಕವಾಗಿ 1702ರ ಮಾರ್ಚ್ 11 ರಂದು ಲಂಡನ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ‘ಡೈಲಿ ಕೋರಂಟ್’ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಇದರ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಪೆನ್ನಿ. ಈ ದೈನಿಕ ಸತತವಾಗಿ 30 ವರ್ಷ ನಡೆಯಿತು. ಇದರ ಆರಂಭದ ಸಂಪಾದಕರು ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ತನ್ನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವದ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಪಸರಿಸತೊಡಗಿತು.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ

ಪತ್ರಿಕೆ, ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವಿಷಯವಾಗಿ, ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಯ ಒಂದು ಉದ್ಯಮವಾಗಿದ್ದು 1780 ಜನವರಿ 29ನೆಯ ತಾರೀಖು, ಕಲ್ಕತ್ತಾದಲ್ಲಿ ‘ದಿ ಬೆಂಗಾಲ್ ಗೆಜೆಟ್’ ಅಥವಾ ಕಲ್ಕತ್ತ ಜನರಲ್ ಅಡ್ವರ್ಟೈಸರ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಬಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಕೈ ಸೇರಿತು.

ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದ ಕೀರ್ತಿ ‘ಜೇಮ್ಸ್ ಆಗಸ್ಟಸ್ ಹಿಕ್ಲಿ’ಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಎಂದರೆ ‘ಸಮ್ಯಕ್ ಕೃತಮ್ – ಸಂಸ್ಕೃತಮ್’ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಸರಿಯಾಗಿ ಯಾವುದು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಎಂಬ ವಿಷಯವೇ ಮೈ ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳಲು ಸಾಕು!

ಆಂಗ್ಲರ ಆಡಳಿತದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಚಿಗುರೋಡೆಯಿತು.

ಭಾರತ ನಿಷ್ಠೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಷ್ಠೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರಕ್ಷಣೆ, ದೇಶಹಿತ ಕಾಯುವುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಮೂಲಮಂತ್ರ. ಏಷ್ಯಾಟಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಬೆಂಗಾಲ್ 1832 ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಈ ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಂಶೋಧನಾ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರತಂದಿತು. ಈ ಜರ್ನಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ಬರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರೇಮಿಗಳಿಗೆ 'ವರವಾಗಿ' ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಇದರಿಂದಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ಮಾತ್ರ ಅಮೂಲ್ಯವಾದದ್ದು.

ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಬಗ್ಗೆ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸಲು ಸಹಾಯವಾಯಿತು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಮಜಲುಗಳು ವಿವಿಧ ಹಂತದಲ್ಲಿ -

1. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಕಟವಾದವು.
2. ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದದ್ದು - ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೊದಲ ಮ್ಯಾಗಜಿನ್ ಆಗಿ 1866ನೇ ಇಸವಿ ಜೂನ್ 1 ರಂದು ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ 'ಕಾಶಿವಿದ್ಯಾಸುಧಾನಿಧಿ' ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯದಡಿ ಜನ್ಮತಾಳಿತು. ಪಂಡಿತ ಪತ್ರಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇತ್ತು. ಕಾಶಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು ಮ್ಯಾಗಜಿನ್ ಅನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿತು.
3. ಇನ್ನೂ ಭಾರತ ವಿಭಜನೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗಿನ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದ ಲಾಹೋರ್‌ನಿಂದ 1871ರಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯೋದಯ' ಪತ್ರಿಕೆ, ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ ಅವರು ಲಾಹೋರಿನ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದರು. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ - ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿಚಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ 19ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ 20 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮ್ಯಾಗಜಿನ್‌ಗಳು ಆರಂಭವಾದವು.
4. 1878 ರಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ದಾಮೋದರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಿಹಾರದ ಪಾಟ್ನಾದಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ' ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. 2 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನಡೆಯಿತು. ಪಾಟ್ನಾದಿಂದ ಉದಯಪುರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೊದಲ ಪಾಕ್ಷಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ ಇದಾಯಿತು. ಈ ಪಾಕ್ಷಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸ್ನೇಹಿತವಾಗಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಸಕ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪಾಕ್ಷಿಕದ ವಿಷಯಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು.
5. 1880 ರಲ್ಲಿ ಪಾಟ್ನಾದಿಂದ 'ಧರ್ಮನೀತಿ ತತ್ವ' ಎಂಬ ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಹೊರಟಿತು.
6. ಅ). 1884, ಅಕ್ಟೋಬರ್ 17ರಲ್ಲಿ ಕೇರಳದ ಕುಟ್ಟೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಪತ್ರಿಕೆ ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಯಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಂಡಿತು. ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಯಾಗಿದ್ದದ್ದು 1888ರಲ್ಲಿ ವಾರ ಪತ್ರಿಕೆಯಾಗಿ ಪ್ರಕಟಣೆಗೊಳ್ಳತೊಡಗಿತು. ಈ ವಾರಪತ್ರಿಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಮೈಲಿಗಲ್ಲಾಯಿತು. 'ಪಂಡಿತರ ಭಾಷೆ' ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕಿರುವ ಅಪವಾದಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಹಗಲಿರುಳೂ ದುಡಿದರು.
7. 1887ರ ಸಮಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಶಿಕ್ಷಣದ ಮಹತ್ವ ಭಾರತದಲ್ಲೆಡೆ ಅರಿವಾಗತೊಡಗಿತ್ತು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಆದ್ಯತೆನೀಡಲು ಅಂಬಿಕಾದತ್ತ ವ್ಯಾಸ ಅವರು 'ಬಿಹಾರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಜೀವನ ಸಮಾಜ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು 1887ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದರು.
8. 1906 ರಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಾಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು 'ಸೂನೃತವಾದಿನೀ' ಎಂಬ ವಾರ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಅಪ್ಪಾಶಾಸ್ತ್ರಿ ರಾಶಿವರ್ಧೇಕರ್ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪತ್ರಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು. 'ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕಾ' ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಗಮನಾರ್ಹ ಪಾತ್ರವಹಿಸಲು ಕಾರಣರಾದರು.
9. 1940 ರಲ್ಲಿ ಬಿಹಾರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಜೀವನ ಸಮಾಜ ದ್ವಾರಾ 'ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಜೀವನಂ' ಎಂಬ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ

ಡಾ.ರಾಮಗೋಪಾಲ ಮಿಶ್ರ ಅವರ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಪ್ರಕಾರ 1882 ರಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾದರ್ಶ' ಎಂಬುದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪತ್ರಿಕೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಿಂದ 1953 ರಲ್ಲಿ 'ವೈಜಯಂತೀ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಕೆ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಅಯ್ಯಂಗಾರ ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯ ಕಲ್ಪ ದ್ರುಮ' ಎಂಬ ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು.

- 1893 ರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮರಾಜ ಪಂಡಿತರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯಾಂಬುಧಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.
- ರಾಮಾಚಾರ್ಯ ಗಲಗಲಿ ಹಾಗೂ ಪಂಡರೀನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಗಲಗಲಿ ಇವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ 1935ರಲ್ಲಿ ಮಧುರವಾಣೀ ಎಂಬ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಓದುಗರಿಗೆ 'ವಿದ್ಯಾ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ ಓದುವ ಹಸಿವನ್ನು ನೀಗಿಸಿತು.

- ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾವ್ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ 1960ರಲ್ಲಿ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ 'ಗೀತಾ' ಪ್ರಕಟಣೆಗೊಂಡಿತು.
- 1972 ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾಲೋಕ ಎಂಬ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ ವಾಸುದೇವ ಬಲ್ಲಾಳರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.
- 1925ರಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ರಾಜಾಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜ ಕಾಲೇಜು ಪತ್ರಿಕಾ. ಸಂಪಾದಕರು ಪಂಡಿತರತ್ನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ರೈಪುರಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿದ್ದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು

ಆನಂದ ಪತ್ರಿಕಾ	1924	ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ	1936
ಗೀರ್ವಾಣ			
ಶ್ರೀ	1931		
ಉಷಾ	1934	ಮುಂತಾದವು	

ಭಾರತ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದಾಗ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು.

ಗುರುಕುಲ ಪತ್ರಿಕಾ	1948	ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತಮ್	1963
ಭಾರತಿ	1950	ಸಂವಿದ್ಯಾ	1965
ಸಂಸ್ಕೃತ ಭವಿತವ್ಯಂ	1952	ಗಾಂಡೀವಂ	1966
ಸುಪ್ರಭಾತಮ್	1976	ಸಂಸ್ಕೃತಶ್ರೀ	1976
ಪ್ರಭಾತಂ	1980	ಲೋಕಸಂಸ್ಕೃತಮ್	1983
ವ್ರಜಗಂಧ	1988	ಶ್ಯಾಮಲಾ	1989

ಸದ್ಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳು.

ರಾಜ್ಯದ ಹೆಸರು	ಪತ್ರಿಕಾನಾಮಧೇಯ
ಗುಜರಾತಿನ ಸೂರತ್	ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವೃತ್ತಾಂತಂ
ವಡೋದರ	ಸಂಸ್ಕೃತ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಮ್
ದೆಹಲಿ	ಸೃಜನವಾಣಿ
ಮೈಸೂರು	ಸುಧರ್ಮಾ

1994 ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಭಾಷಣ ಸಂದೇಶ ಪತ್ರಿಕೆ. ಇಂದು ಡಾ.ಜನಾರ್ದನ ಹೆಗಡೆಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಮುದ್ರಿತ ಆವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಇ-ಪತ್ರಿಕೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣಸಂದೇಶವು ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಧ್ವನಿಪತ್ರಿಕೆ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಇದರದ್ದು. ಸರಳವಾದ ಶೈಲಿಯ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಓದುಗರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪತ್ರಿಕಾವರ್ಗದವರ ಪರಿಶ್ರಮದ ಫಲವಾಗಿ ಭಾಷಾಶುದ್ಧತೆ, ನಾವೀನ್ಯತೆ ಈ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯ ಹೆಗ್ಗಳಿಗೆ. ಕಥೆ, ಕವನ, ಲೇಖನ, ಮಕ್ಕಳ ಕಥೆ, ಧಾರಾವಾಹಿ, ಪದಬಂಧ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಪರಿಚಯ ಇಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಷೆಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ರ್ಥವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ

'ಸಂಭಾಷಣಸಂದೇಶ' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯ ಬಗೆಗಿನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉತ್ತಮ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಭಾಷಾಪಾಕ ಎಂಬ ವಿಭಾಗವಿದೆ. ಜಗದಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯ ಓದುಗರಿದ್ದಾರೆ. ವಿಧವಿಧವಾದ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ವಿಷಯಗಳು, ಆಕರ್ಷಕ ಡಿಸೈನಿಂದಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಿಯರ, ಓದುಗರ ಮನಗೆದ್ದ ಪತ್ರಿಕೆ 'ಸಂಭಾಷಣಸಂದೇಶ'. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಕಳೆದ 30 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಒಂದೂ ಸಂಚಿಕೆ ಬಿಡದೇ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳೂ ಮುದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಕೆಲವು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು

ಪಾಕ್ಷಿಕ - ಸಂವಿತ್, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಣಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂವಾದ, ವಾಕ್

ಮಾಸಿಕ - ಸಂಸ್ಕೃತಬಾಲಸಂವಾದ, ಗೀರ್ವಾಣಿ, ಆರ್ಷಜ್ಯೋತಿ, ಅತುಲ್ಯ ಭಾರತಮ್, ಸಂಸ್ಕೃತ ರತ್ನಾಕರ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಪ್ರದವತ್, ಶ್ರುತ ಸಾಗರ, ಸೇತುಬಂಧ, ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿ, ರಾವಣೇಶ್ವರ ಕರ್ಣಂ, ರಸನಾ, ರಿತಂ, ಸ್ವಗ್ಧರಾ, ಲೋಕಭಾಷಾ ಸುಶ್ರೀ, ಭಾರತೀ, ಸರಸ್ವತ ಸೌರಭಂ, ಸಂಸ್ಕೃತಶ್ರೀ, ಸತ್ಯನಂದಮ್

ತೈ ರೈಮಾಸಿಕ - ಸಂಸ್ಕೃತಸಮ್ಮೇಳನಮ್, ಅರ್ವಾಚಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಂ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರತಿಭಾ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಂಜರಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾರ್ತಾ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸೌರಭಂ, ದಿಶಾ ಭಾರತಿ, ದೇವ ಸಾಯುಜ್ಯಂ, ದೂರ್ವಾ, ನಾಟ್ಯಂ, ಸಾಗರಿಕಾ, ದಿಗ್‌ದರ್ಶಿನಿ, ವಸುಂಧರಾ, ಲೋಕಸಂಸ್ಕೃತಮ್, ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತಮ್, ಸ್ವರ್ಣಮಂಗಳಾ, ರಚನಾ ವಿಮರ್ಶ, ಪರಿಶೀಲನಂ, ವ್ರಜಗಂಧಾ, ಸಂಘಮಣಿ, ವಿಶ್ವಭಾಷಾ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪತ್ರಿಕೆ.

ಅರ್ಧವಾರ್ಷಿಕ - ಮಹಸ್ವಿನೀ, ಆರಣ್ಯಕಂ, ನಿಶ್ರೀಯಸಂ, ಹಿತನಾಧಿಕಾ, ನಂದನವನಕಲ್ಪತರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಂದಾಕಿನಿ, ಕಥಾಸರಿತ್, ವೈದಿಕ ಜ್ಯೋತಿ, ಅಭ್ಯುದಯ.

ವಾರ್ಷಿಕ - ಸಂಸ್ಕೃತವಿಮರ್ಶ, ಲೋಕಪ್ರಜ್ಞಾ

ದಿನಪತ್ರಿಕೆ - ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವೃತ್ತಾಂತಂ, ಪ್ರಭಾಕರ

ವಾರಪತ್ರಿಕೆ - ಅಮೃತಭಾಷಾ

ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅನೇಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿವೆ.

ವಾರ್ತಾಸುದ್ದಿಗಳು ಬಹುಬೇಗ ಜನರನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ್ ಸಮಾಚಾರ್' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುದ್ದಿ ಸಂಸ್ಥೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಅಂತರ್ಜಾಲಗಳಿಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಲಗ್ಗೆ ಇಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಂತರ್ಜಾಲ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು - ಜಾಹ್ನವೀ (ತೈ ರೈಮಾಸಿಕ), ಸಂಸ್ಕೃತ ಸರ್ಜನ (ತೈ ರೈಮಾಸಿಕ), ಸಂಸ್ಕೃತ ಇ-ಪೋರ್ಟಲ್, ಸಂಪ್ರತಿ ವಾರ್ತಾ:

- ದಿನದ 24 ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲವೂ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲಕ ಜನರನ್ನು ರಂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಆನ್‌ಲೈನ್ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೇಡಿಯೋ ಇದೆ. ಪುದುಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಡಾ.ಸಂಪದಾನಂದ ಮಿಶ್ರ ಅವರ ಉಸ್ತುವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೇಡಿಯೋ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ.
- ತಿರುವನಂತಪುರದ ಜನಮ್ ಟೀವಿ ಪ್ರತಿದಿನ 15 ನಿಮಿಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.
- ಕೆಲವು ಅಪರೂಪದ ಘಟನೆಗಳು ಅಪರೂಪದ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಜರುಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂಬಂತೆ ಜೂನ್ 30 1974 ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರದ ವಾರ್ತಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರ ಸಚಿವಾಲಯ ಅಂದು ಆಕಾಶವಾಣಿ ದೆಹಲಿ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 9 ಗಂಟೆಯಿಂದ 5 ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ ಸಂಸ್ಕೃತವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವವಲಯಕ್ಕೆ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಈ ವಾರ್ತೆ ಬಹುಬೇಗ ಜನಪ್ರಿಯವಾಯಿತು. ಕೆಲವು ಮಾಸಿಕಗಳ ನಂತರ ಸಂಜೆ 6 ಗಂಟೆ 10 ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ 5 ನಿಮಿಷಗಳ ಸುದ್ದಿ ಪ್ರಸಾರವೂ ಆರಂಭವಾಯಿತು.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಆಡುಭಾಷೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ, ತಾಂತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ಸುದ್ದಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಕಟ್ಟುಕಡೆಗೆ, ಸಂಸ್ಕೃತವಾರ್ತೆ ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಪೂರ್ಣವಿರಾಮವಿಟ್ಟಿತು.

ಇಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಸಾಕಷ್ಟು ಏಳು ಬೀಳುಗಳನ್ನೆದುರಿಸುತ್ತ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದೆ. ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಏನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಚಿಸೋಣ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯೊಂದಿಗೆ ಅದರ ಸಾಧನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಅಪ್ರಾಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಉದಾ - ಕಾಶೀ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾನಿಧಿ, ಕಾವ್ಯಕಾದಂಬಿನೀ, ವಿದ್ವನ್ಮನೋರಂಜನೀ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳೇ ಸಂಸ್ಕೃತಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ರೈತೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿವೆ.

ವಿದ್ಯಾವಂತರು, ದೇಶಭಕ್ತರು ಇತರ ಭಾಷಾಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸಂಪಾದಕರಾದರೆ, ಕಷ್ಟದಿಂದಲೇ ಬದುಕನ್ನೆದುರಿಸಿದ, ಕಷ್ಟಸಹಿಷ್ಣುಗಳು ಆದ ಪಂಡಿತ ಪಾಮರರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರು.

ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ಉದಾ - ವಿದ್ವಾನ್ ವರದರಾಜ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್. ಸುಮಾರು 52 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು. ಅದು 1970ನೇ ಇಸವಿ. ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದ ಕ್ಷಣ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನಗರಿ ಮೈಸೂರಿಂದ ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿಭೂಷಣಂ, ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ, ಪಂಡಿತ ನಡಾದೂರ್ ವರದರಾಜ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್‌ರವರು 'ಸುಧರ್ಮಾ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸಿತು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರೀತಿ ವರದರಾಜ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್‌ರವರನ್ನು 'ಸುಧರ್ಮಾ' ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡಿತು. ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಗೊಂದಲಗಳು, ಅನೇಕ ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಸೊಗಡನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಲುಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪ. ಜನರು 'ಸಂಸ್ಕೃತ ಸತ್ತ ಭಾಷೆ' ಎನ್ನುತ್ತಲೇ ಅದನ್ನು ಸಾಯಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು. ಅದು ಸತ್ತಭಾಷೆಯಲ್ಲ ಜೀವಂತ ಭಾಷೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ತೋರಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಧ್ಯೇಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರರು ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಮಾರ್ಗ 'ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ'! 'ಧರ್ಮೋ ರಕ್ಷತಿ ರಕ್ಷಿತಃ' ಎಂಬ ಘೋಷ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯ-

'ಓಂ ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ ಪೂರ್ಣಾತ್ ಪೂರ್ಣಮುದಚ್ಯತೇ |
ಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಮಾದಾಯ ಪೂರ್ಣಮೇವಾವಶಿಷ್ಯತೇ ||

ಪತ್ರಿಕೆ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ಕ್ಷಣ ಜಗತ್ತಿನ ದೇವಭಾಷೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮೊದಲ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ಎಂದು ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಓದುಗರೊಂದಿಗೆ ಅವರು ನಿರಂತರ ಸಂವಹನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸಿದರು. ಅವರ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್‌ಕುಮಾರರವರು ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂಪತ್‌ಕುಮಾರರವರ ಪತ್ನಿ ಶ್ರೀಮತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ರೈ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪತ್ರಿಕೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ರೋಚಕ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ

ಗಣರಾಜ್ಯೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಸರಕಾರ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಕೊಡಮಾಡುವ ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿ 2020 ರಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಸುಧರ್ಮಾಕ್ಕೆ ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಒಲಿದಿತ್ತು. ಭಾರತ ಸರಕಾರ ಹೇಗೆ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಪದ್ಮ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಹೊಡೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲವೇ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ತಾಕತ್ತು. ಕೆಲವೊಂದು ಸಂಪಾದಕರಿಗೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರೇಮಿಗಳಿಗೆ ಸುದಿನವಾಗಿ ಸುಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು.

- ಕಳೆಸ ಸುಮಾರು 150 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದಲ್ಲಿ 550 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಹೊರ ಬಂದಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಭಾರತೀಯರ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭಾಷೆ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದೆ. ಸಮಾಜ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದೆ.
- ದೂರದರ್ಶನ ಕೇಂದ್ರವು ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ 'ವಾರ್ತಾವಲಿ'ಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ದೂರದರ್ಶನಕ್ಕೊಂದು ಗರಿ ಸೇರಿದಂತೆ ಆಗಿದೆ.
- ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ತುಂಬುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಕಾರ ಎಂಬ ಸಂಘವು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.
- ಅಂತಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೂ 'ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಕರ್ತರ ಪರಿಷತ್ತು' ಸಂಘಟನೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸತುತ್ತಿದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ, 1991ರಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಜನತೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂದು 'ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ'ಯು 'ಅಖಿಲ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪರಿಷತ್ತಿನ' ಬೆಂಗಳೂರು ಶಾಖೆಯ ಸಹಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಸಂಕಿರಣ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕಾ ಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿತ್ತು. ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸ ಡಾ.ಬಿ.ಎಸ್. ರಾಮಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮವು ಇಷ್ಟೊಂದು ಬೆಳೆಯದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಶೈಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿ ಇಷ್ಟು ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು' ಸಭೆಯನ್ನು ಉದ್ಘಾಟಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದರು.

ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟಸಾಧನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆಯೇ ?

ಖಂಡಿತ ಇದೆ !

- ❖ ತಿರುಪತಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.
- ❖ ಕಾಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಕೇಂದ್ರೀಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು.

(ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಸ್ಥಾನ ಇದೀಗ ಕೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಸಂಸ್ಕೃತ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ) ಸಂಸ್ಕೃತ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ

ಡಾ. ವಾಣೀಶ್ರೀ ಬಿ. ಎಂ

ಎಮ್. ಇ. ಎಸ್ ಕಲೆ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ
ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ ಬೆಂಗಳೂರು.

ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಮತ್ತು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸರಸ್ವತಿಯ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದಂತೆ. ಪ್ರೌಢ ಕವಿಗಳ, ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವವರು ಇರಬಹುದು ಆದರೆ ದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಕನ್ನಡಿಗರೇ ಇಲ್ಲ. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲ ದ್ರವ್ಯ ಭಕ್ತಿ. ಆದರೂ ಅದು ಅಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಲು ಕಾರಣ ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಮನ ಮುಟ್ಟಿ ತಟ್ಟುವ ಗೇಯತೆ, ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ವಿಷಯ ವೈವಿಧ್ಯ. ಹರಿದಾಸರ ಸಂದೇಶಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವಭಾವ ನಡವಳಿಕೆಗಳನ್ನು, ವರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತನೆ ಮಾಡಿ ಯುಗ ಪ್ರವರ್ತಕ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದೆ. 12ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವಶರಣರು ಸರ್ವ ಸಮಾನತೆಯ ತತ್ವವನ್ನು ಸಾರಿ ಜನರ ಬದುಕು ಹಸನಾಗಲೆಂದು ವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. 15ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರ, ಪರಕೀಯರ ದಾಳಿ, ಬರಗಾಲ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸರು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜೋದ್ಧಾರದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಸರಳವಾದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಸೊಗಸಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆ, ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ, ದಂಡಕ, ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸರು ಕೃತಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ನೆಮ್ಮದಿ ನೆಲೆಸಲು ಶ್ರಮಿಸಿದರು.

ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಪ್ರೌಢ ಕಾವ್ಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಸರಳವಾದ ಆಡುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸುವುದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಹರಿದಾಸರು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಎಟುಕಲಾಗದ ತತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅವರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೇ ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು. ಗೀರ್ವಾಣ ಭಾಷಾ ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಹರಿದು ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲರ ಮನೆ ಮನಗಳನ್ನು ಪಾವನಗೊಳಿಸಿದವು. ಹರಿದಾಸರು ಹರಿಭಕ್ತಿಯ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಲೋಕನೀತಿ, ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಾಹಿತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ರಚನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ, ವ್ಯವಹಾರ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಡುಗೆ, ಮೌಢ್ಯದ ವಿರುದ್ಧದ ಹೋರಾಟ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನವು ಒಪ್ಪಿರುವ ಹಲವಾರು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಅವರ ವಿಚಾರಗಳು ಇಂದಿನ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಲಾಗದ ಕಗ್ಗಂಟಾಗಿರುವುದೂ ಇದೆ.

ಭಾರತದ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯಗಳಾದ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆವಿಷ್ಕರಿಸಿರುವ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಆಧುನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅಂದೇ ಹರಿದಾಸರು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಧಾರದಲ್ಲಿಯೇ. ಭಾರತೀಯರ ವೇದಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರಾರುವಾಕವಾದ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಋಷಿಮುನಿಗಳು ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಕಣಾದ, ಭರದ್ವಾಜ, ಕಪಿಲ, ಪತಂಜಲಿ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳು, ಇತ್ತೀಚಿನ ಆರ್ಯಭಟ, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯ ವರಾಹಮಿಹಿರ, ಚರಕ, ಸುಶ್ರುತ, ಮೊದಲಾದ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೀಡಿರುವ ಕೊಡುಗೆಯ ಪರಿಚಯ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇದೆ. ಭಾರತದ ಇಂದಿನ ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆ ಪರಕೀಯರ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ಅವನತಿ ಹೊಂದಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೇ ಆದರೂ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಬಗ್ಗೆ ನಾಚಿಕೆ ಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಪರಕೀಯರ ಯೋಜನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಅವರು ಸಾಧಿಸಿದರು.

ನಲಂದಾ, ತಕ್ಷಶಿಲಾ, ವಿಕ್ರಮಶಿಲಾ, ವಲ್ಲಭಿಲೆ, ಮಿಥಿಲಾ ಮೊದಲಾದ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು, ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ವಿದ್ಯಾ ಕೇಂದ್ರಗಳು, ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬಹು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಭಾರತೀಯರ ಜ್ಞಾನಪರಂಪರೆ ಎಂತಹ ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ವಿಚಾರ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮಹತ್ತರ ಜ್ಞಾನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರ ದ್ವೈತ ತತ್ವದ ಅಡಿಪಾಯದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾದ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸೋದೆ ಮಠದ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳೂ ಹರಿದಾಸರೂ ಆಗಿದ್ದಂತಹ ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜರು ಉಭಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಗಲ್ಭ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಹೊಂದಿದ್ದವರು, ಕನ್ನಡ, ತುಳು, ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಸಮಾಜವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜರು 'ಭೂಗೋಲ ವರ್ಣನೆ' ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಖಗೋಳ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಖರ್ಪರ, ಮೊದಲಾದ ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರೋಶ, ದಂಡ, ಹಸ್ತ, ಅಂಗುಲ ವ್ರೇಹಿ, ಸರ್ಪಪಗಳಂತಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರ್ಮಿ ಮಾನದಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಖರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳು, ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳು, ಅವುಗಳ ವಿಸ್ತಾರ, ಸಪ್ತ ಪರ್ವತಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ (ಟರಫಿಚೀನುರಟಿ) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಹರಿದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ 'ಭೂಲೋಕ' ವಿಜ್ಞಾನದ ಒಂದಂಶವಾದ ಭೂಭಾಗದ ವಿವರಣೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದುದು ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ. ಹರಿದಾಸ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದುದು ಭೂಲೋಕಶಾಸ್ತ್ರ".¹

ಶ್ರೀವಿಜಯದಾಸರು ರಚಿಸಿರುವ ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕದ, ಸೃಷ್ಟಿ, ರಚನೆ, ವಿಸ್ತಾರ, ಅದರ ಅವರಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೇರು ಪರ್ವತದ ಅಳತೆ, ಶ್ಲೇಷದ್ವೇಷ, ಅನಂತಾಸನಗಳ ಸ್ಥಾನ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳ ಅಳತೆ-ಅವುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಅಂತರಗಳನ್ನು ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಪ್ತ ಸಾಗರಗಳ ವ್ಯಾಪಕ ವರ್ಣನೆಯೂ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂದವರು ವಿಜಯದಾಸರು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ ವಾತಾವರಣವಿತ್ತು. “ಎರಡನೆಯ ಘಟ್ಟ ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮ ಭಾಷೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಗ್ರಹಣ, ಪರಕೀಯ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿತು”¹ ಆ ಮೂಲಕ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕತೆ ಇಳಿಮುಖವಾಗತೊಡಗಿತು. ಇಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸರು ತತ್ವ ವಿಚಾರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡಲು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಧುನಿಕ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು.

ಚಕ್ರಾಬ್ಜ ಮಂಡಲ: ವಿಜಯದಾಸರು ರಚಿಸಿರುವ **ಕಂಕಣಾಕಾರ ಸುಳಾದಿ** ಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಬ್ಜ ಮಂಡಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಂಡಲವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಚಕ್ರಾಬ್ಜ ಮಂಡಲದೊಂದಿಗೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಕ್ರಮವಿದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣಲು ಇದರ ಚಿಂತನೆ ಅವಶ್ಯಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ಸರಗಳು, ಋತುಗಳು, ಪಂಚಭೂತಗಳು, ಯುಗಗಳು, ಯೋಗ, ಕರಣ, ರಾಶಿಗಳು, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು, ಆಕಾಶಕಾಯಗಳು ಮೊದಲಾದ ಖಗೋಳ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಾಧನೆಗೆ ಚಕ್ರಾಬ್ಜ ಮಂಡಲ ಎಷ್ಟು ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಮಂಡಲದ ಎರಡನೇ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಚಕ್ರವಿದೆ. ವರ್ಷದ ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸಗಳು, ಋತುಗಳು, ಮೂರು ಕಾಲ ಪ್ರಬೇಧಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ವೀಧಿಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಬಹುದು.

1. ಗಜವೀಧಿ: ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದ ವಿವರಣೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನ ಅವಧಿ ಹೆಚ್ಚು, ರಾತ್ರಿಯ ಅವಧಿ ಕಡಿಮೆ. ಚೈತ್ರ-ವೈಶಾಖ-ಜ್ಯೇಷ್ಠ-ಆಷಾಢ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷ-ವೃಷಭ-ಮಿಥುನ-ಕಟಕ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನ ವೇಗ ಮಂದಗತಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಗಜವೀಧಿ-ಕರಿವೀಧಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

2. ರಥವೀಧಿ: (ಮಳೆಗಾಲ) ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಶ್ರಾವಣ-ಭಾದ್ರಪದ-ಆಶ್ವಿಜ-ಕಾರ್ತೀಕ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಿಂಹ-ಕನ್ಯಾ-ತುಲಾ-ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮತಟ್ಟಾದ ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ರಥವೀಧಿ ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ.

3. ಅಜವೀಧಿ: (ಚಳಿಗಾಲ)ಮಾರ್ಗಶಿರ-ಪುಷ್ಯ-ಮಾಘ-ಫಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಕಡಿಮೆ ರಾತ್ರಿ ಹೆಚ್ಚು. ಸೂರ್ಯನು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಧನಸ್ಸು-ಮಕರ-ಕುಂಭ-ಮೀನ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ವೇಗ ಹೆಚ್ಚು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಋತುಗಳು, ಸಂವತ್ಸರಗಳು, ವರ್ಣಗಳು, ಯುಗಗಳು, ಆಯನ, ವಾಸರ, ತಿಥಿ, ಕರಣ ಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶ ಕಾಯಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ನಿಖರವಾಗಿ ದಾಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಂಡಲವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಜ್ಯಾಮಿತಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯಕ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಾಧಕರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣಲು ಚಕ್ರಾಬ್ಜ ಮಂಡಲ ಚಿಂತನೆ ಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಹೇಳುವ ವ್ಯಾಜದಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಾಸರು ಇಡೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭಿನವ ಜನಾರ್ದನವಿಠಲರು ತಮ್ಮ ಒಂದು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ

ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಯೋಜನವು ಭೂಕಂಡ |
ದ್ವಾದಶ ಸಹಸ್ರಯೋಜನ ಮೇಷ ಮಂಡಲವು |
ಇದರಷ್ಟೇಯೋಜನದ ಮ್ಯಾಲೆ ಯಕ್ಷರ ಮನಿಯು
ಹದಿನೆಂಟು, ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಯೋಜನವು
ಮುದದಿ ವಿದ್ಯಾಧರ ಚಾರಣ ಸಿದ್ಧರು.
ರಾಹುಕ್ರಮಕ್ರಮದಿ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವು
ಇದನೆಲ್ಲಗುಣಿಸೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಲಕ್ಷವೂ
ವಿಧು ಮಂಡಲವು ಲಕ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ -----

ಹೀಗೆ 14 ಲೋಕಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಇಂದಿನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದಾಗ ನಿಖರವಾದ ಸಮೀಕರಣ ದೊರಕುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ ಕನ್ನಡ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇರುಕೃತಿ. ದ್ವೈತ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಾರವನ್ನು ಸರಳವಾದ, ಸುಲಲಿತ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ಹಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಕೀರ್ತಿ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರದ್ದು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅಣುಸುಧಾ, ಪ್ರಾಸಾದಿಕ ಗ್ರಂಥ, ದ್ವೈತ್ಯ ತತ್ವದ ವಿಶ್ವಕೋಶ ಎಂದೆಲ್ಲ ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 32 ಸಂಧಿಗಳಿವೆ. ಕನ್ನಡದ ಈ ಕೃತಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಗೊಂಡಿರುವುದು ಇದರ ಹಿರಿಮೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರದ 15ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು “ತಾಸಿಗೊಂಭೈನೂರು ಶ್ಲಾಸೋಚ್ಚಾಸ್ ನಡೆಸುತಲಿ” ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಒಂದು ಗಂಟೆಗೆ 900 ಬಾರಿ ಉಸಿರಾಟ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಒಂದು ದಿನದಲೋಳಗನಿಲನಿಪ್ಪ

ಪ್ರತ್ನೊಂದು ಸಾವಿರದಾರುನೂರು ಮು
ಕುಂದನಾಜ್ಜದಿ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿಸಿ ಲೋಕಗಳ ಪೊರೆವ
ನೆಂದು ಪವನನ ಪೊಗಳುತಿರೆ ಎಂ
ದೆಂದು ಮರೆಯದೆ ಈ ಮಹಿಮೆ ಸಂ
ಕ್ರಂದನಾದ್ಯರಿಗುಂಟೆ ನೋಡಲು ಸರ್ವಕಾಲದಲಿ.

ಎಂದು ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರು ಮನುಜನಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡಿಸುವ ಶ್ವಾಸಜಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಒಂದು ಹಗಲು ಒಂದುರಾತ್ರಿ ಎಂದರೆ 24ಗಂಟೆಯ1ದಿನದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೊಳಗಿದ್ದು 21600 ಶ್ವಾಸ ಜಪವನ್ನು ಮುಕುಂದನಾಚ್ಚೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡುವರು” ಎಂದು ವಾಯುದೇವರ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.¹

ಮನುಷ್ಯ ಉಸಿರಾಡಲು ಗಾಳಿ ಅವಶ್ಯಕ ಅದನ್ನು ಹರಿದಾಸರು ವಾಯುದೇವರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುದೇವರು ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿನ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ದೇಹ ಕಳೇಬರ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆಧುನಿಕ ವೈದ್ಯಕೀಯ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ 12ರಿಂದ20 ಬಾರಿ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಸರಾಸರಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ 15 ಆಗುತ್ತದೆ. $24 \text{ ಧ } 60 = 1440 \text{ ಧ } 15 = 21600 / \text{ಜಚಿಧಿ}$

ಈ ಲೆಕ್ಕದ ಪ್ರಕಾರ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಶ್ವಾಸವು 77,76,000 ಬಾರಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕರಾರುವಾಕಾಗಿ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವರು ವಾಯುದೇವರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮನುಷ್ಯ ಬದುಕಲು ವಾಯು ಅವಶ್ಯಕ ವಾಯುದೇವರಿಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅದೇ ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರದ 12ನೆಯದಾದ ನಾಡೀ ಪ್ರಕರಣ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿನ ನಾಡಿಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಯೋಗ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಡಾ, ಪಿಂಗಳ, ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ನಾಡೀ ಪ್ರಕರಣ ಸಂಧಿಯ ಸಾರವನ್ನು ಒಂದೇ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಸುದೇವನು ಪ್ರಾಣಮುಖಿತ

ತ್ವೇಶದಿಂದಲಿ ಸೇವೆ ಕೈಕೊಳು
ತೀ ಶರೀರದೊಳಿಪ್ಪ ಮುವತ್ತಾರು ಸಹಸ್ರ
ಈ ಸುನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಶ್ರೀ ಭೂ
ಮೀ ಸಮೇತ ವಿಹಾರಗೈವ ಪ
ರೇಶನಮಲ ಸುಮೂರ್ತಿಗಳ ಚಿಂತಿಸುತ ಹಿಗ್ಗುತಿರು

ಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಅನೇಕ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಸಾಬೀತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜೀವ ಸೃಷ್ಟಿ: ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಿರೀಟ ಪ್ರಾಯನಾದವನು ಮಾನವ. ಆ ಮಾನವ ಹುಟ್ಟು ಸಾವಿನ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡವನು ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟಿನ ಕುರಿತು ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಜ್ಞೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯ ಪಿತೃಯುಣದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವನು. ಮಗು ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಹಂತದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅದರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮಾಸ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ, ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಅದರ ಬವಣೆ ಏನು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿಜಯದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು, ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಹರಿದಾಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಗಗನದಲ್ಲಿನ ಮೇಘ ವರ್ಷಧಾರೆಯಾಗಿ ಸುರಿದು ಬಗೆ ಬಗೆ ಫಲಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಅದನ್ನು ಅನ್ನವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿರೇತಸ್ಸುಕಣರೂಪದಲ್ಲಿಉಂಟಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀ ಗರ್ಭ ಸೇರಿ ಪಿಂಡೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಯದಾಸರು ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು

ರಗಳೆ ವೊಂದು ದಿವಸ ತ್ರಿರಾತ್ರಿಗೆ ಕಲಲವು

ಬಗೆ ಪಂಚರಾತ್ರಿಗೆ ಬೊಬ್ಬಳಿಯಂತೆ

ಸೊಗಡು ದಶರಾತ್ರಿಗೆ ಪೇಶಾಂಡವು

ತಿಂಗಳಿಗೆ ಶಿರಸು ಬಾಹು ವಿಗ್ರಹರೂಪ

ಮುಗಿದ ತರುವಾಯ ಮೂರನೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ರೋಮ

ಉಗುರು ಚರ್ಮಸ್ಥಿ ನಿರ್ಮಾಣಭಿದ್ರ

ಚಿಗಿವ ಧಾತುಗಳು ನಾಲ್ಕನೇ ತಿಂಗಳಿಗೆನ್ನಿ

ಆರನೇ ಮಾಸಕ್ಕೆ ವಾಮಭಾಗದಿಂದ

ಭೋರನೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಆವರ್ತಿ

ಈ ರೀತಿಯಲಿ ಶ್ರಮ ಜರಾಯುಜನಾಹ

ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಪ್ತಮಾಸಕ್ಕೆ ಜೀವಕ್ಕೆ

ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟು

ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೆ ನೆನೆಸುವ ಸುಖ ದುಃಖ

ಪಾರಗಾಣದಲಿಪ್ಪ ತಿಂಗಳೆಂಟಕ್ಕೆ ಕಟು

ಕ್ಷಾರ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಶೀತಾಮ್ಲದಲಿ ವಿ

ಕಾರ ಉಲ್ಪಣ ಯಾತನೆ ಬಾಧೆಯಾಗೋದು.

ಒಂಬತ್ತನೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿಲ್ಲಟ್ಟು ಯಾತನೆ ಉಂಟಾಗುವುದು. ನವ ಮಾಸ ತುಂಬಿದ ನಂತರ ಜನ್ಮ ತಾಳುವಾಗ

ಸೂತಿಕಾಘಾಳಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಲು

ಭೀತಿಗಾತುರನಾಗಿ ಸಂಕಟಪಟ್ಟುಅಧೋ

ಪೂತಿಗಂಧದಿಂದ ವೊರಟು ಪ್ರಲಾಪದಿಂದ

ಭೂತಳದೊಳು ಬಿದ್ದು ಹೊರಳುವೆನೋ

ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ

ಮಾಸ ವೆರಡರಲಿ ಶಿರ ಮಾಸ ಮೂರರಲಿ ಅಂಗ

ಮಾಸ ನಾಲ್ಕರಲಿ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆ ಮಾಸ ಮೂರರಲಿ ಅಂಗ

ಮಾಸವಿದಾರಲಿ ನಖಿ ರೋಮ ನವರಂದ್

ಮಾಸ ಏಳರಲಿ ಧಾತು ಹಸಿವು ತೃಷೆಯು.

ಎಂದು ಆಯಾ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ವೈದ್ಯಕೀಯ ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಣಟಣಡಿಚಿರಣಟಟಟ, ಛಿಚಿಟಿಟಿಟಿರ ನಿಂದ ಬರುವ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶುವಿನ ಹಂತ ಹಂತದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಜನನ ಕಾಲದ ಕಷ್ಟಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹರಿದಾಸರು ಯಾವ ಆಧುನಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರು.

ಏಕಾದಶಿ ವ್ರತ: ಸನಾತನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ತಳಹದಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರು ಆಚರಣೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಹಿಂದಿನ ನೈಜ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ ದೇವರು, ಧರ್ಮ, ಪಾಪ, ಪುಣ್ಯ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳೊಡನೆ ತಳುಕು ಹಾಕಿದರು. ' ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಭಾರತೀಯರು ಅವುಗಳನ್ನು ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸತೊಡಗಿದರು. ಹಲವು ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಏಕಾದಶಿ ಆಚರಣೆ. ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 24 ದಿನಗಳು ಏಕಾದಶಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ ಚಲನೆಯ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮಾನದ 11ನೆಯ ದಿನವನ್ನು ಏಕಾದಶಿ ಎಂದು ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿನವೇ ಏಕೆ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಿದೆ. ದೇಹ, ಮನಸ್ಸು, ಆತ್ಮಗಳನ್ನು ಇದು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ ಆಕರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಸಾಗರದ ಅಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬರವಿಳಿತವಿರುತ್ತದೆ. 70% ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದ ಮೇಲೂ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಜಪಾನಿನ ವಿಜ್ಞಾನಿ **ಯೋಕಿನೋರೊ ಒಶುಮಿ** ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೈದ್ಯಕೀಯ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ನೊಬೆಲ್ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಇವರ ಂಣಣರಂಚಿಂಥಿ ಈಚೆಣುಟಿರ ಜಿರಡಿ ಊಜಚಿಟಿಣು & ಐರಟಿರಜತುಣಧಿ- ಖಜಚಿಡಿಛಿ ರಟಿ ಅಜಟಿಟಿ ರಂಟಿರ. ವರ್ಷಕ್ಕೆ 22 ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಅಂತರಕಾಲೀನ (ಁಟಿಣಜಡಿಟುಣಣಜಟಿಣ) ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಜೀವಕೋಶಗಳು (ಛಿಜಟಿಟಿ) ತಮಗೆ ತಾವೇ ಭಕ್ಷಣ ಮಾಡಿ (ಚಿಣಣರಂಚಿಂಥಿ) ಸ್ವಸ್ಥ ಛಿಜಟಿಟಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಂಣಣರಂಚಿಂಥಿ ಇಂದ ಪಾರ್ಕಿಸ್ಸನ್ಸ್, ಮಧುಮೇಹ, ಮತ್ತು ಕ್ಯಾನ್ಸರ್ ಸೇರಿದಂತೆ ಹಲವು ರೋಗಗಳಿಗೆ ಮದ್ದುಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಲು ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ.

ಹರಿದಾಸರು ಏಕಾದಶಿ ವ್ರತವನ್ನು ನಿಷ್ಕೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವರು. ಎಲ್ಲ ವ್ರತಗಳೂ ಏಕಾದಶಿಯ ಹಿಂದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹರಿದಾಸರ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾದಶಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ದಶಮಿ, ಏಕಾದಶಿ, ದ್ವಾದಶಿ ಎಂಬ ದಿನತ್ರಯಗಳನ್ನು ಹರಿದಿನವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ

ದಶಮಿ, ಏಕಾದಶಿ, ದ್ವಾದಶಿ ಎಂಬ ದಿನತ್ರಯ

ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ತಿಳಿದು ತ್ರಿ

ದಶರಲ್ಲ ಕೈಗೊಂಡು ಮಾಡಿದರೆಂದು ರಂ

ಜಿಸುವ ಸತ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ

ಬಿಸಜನಾಭನು ಲಕುಮಿಗೆ ಪೇಳಿದ ವ್ರತ

ಹಸನಾಗಿ ಬೊಮ್ಮಗೆ ಅದುಹು ಮಾಡಲುದೇವ

ಋಷಿಗೆ ಅಜನು ಪೇಳಲಾ ಮುನಿ ಬೀರಿದಾ

ದಶ ದಿಕ್ಕಿನೊಳಗೊಂದು

ಇದರಿಂದ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲಾಭವಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮನೋನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮನೋನಿಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಮನಃಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ರೈ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ರೈ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ದಶಮಿಯಂದು ರಾತ್ರಿ ಊಟ ಮಾಡದೆ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ ಸೇವಿಸಿ ಏಕಾದಶಿಯ ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ತಯಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಏಕಾದಶಿಯಂದು ನಿರ್ಜಲ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ, ದ್ವಾದಶಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆಯೇ ಪಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಆದಿನ ರಾತ್ರಿಯೂ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಆಹಾರ ನೀಡದೆ ಸಮತೋಲನ ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲು ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕಾದಶಿಯ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಇಹಕ್ಕೂ ಪರಕ್ಕೂ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಂಚು ಕನ್ನಡಿ: ಪುರಂದರದಾಸರು ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಮಾಡಿದ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳೆರಡೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಬರುವುದೆಂಬ ಸತ್ಯ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ 'ಕಂಚು ಕನ್ನಡಿ'

ಮಂಚಬಾರದು ಮಡದಿ ಬಾರಳು

ಕಂಚು ಕನ್ನಡಿ ಬಾರದು

ಸಂಚಿತಾರ್ಥದ ದ್ರವ್ಯ ಬಾರದು

ಮುಂಚೆ ಮಾಡಿರೋ ಧರ್ಮವ

ಕಂಚು ಒಂದು ಮಿಶ್ರ ಲೋಹ ಮೂಲತಃ ಅದಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರ, ತವರವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಝರಿಝರಿಡರಣ ಒಚಿಟಿಂಚಿಟಿಚಿಚಿ, ಉಟುಫಿಂಟಿ ನಂತಹ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸುಲಭಕ್ಕೆ ಒಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿನ ಹಾಗೆ ಗಾಜಿನ ಕನ್ನಡಿಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ ಅರನ್ನುಳ ಕನ್ನಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಕಂಚಿನ ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. **ಅರನ್ನುಳ** ಎನ್ನುವ ಕೇರಳದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕಂಚಿನ ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅದರ ಸಂಯೋಜನೆ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಆ ಒಂದು ಕುಟುಂಬದವರು ಬಳಸುವ ಒಂದು ರಹಸ್ಯ ಧಾತುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಆ ರಹಸ್ಯ ತಿಳಿದಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯ ಕಲೆ ಇಂದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅಳಿವಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿದೆ.

ಆರ್ಷೇಯ ಧರ್ಮದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹರಿದಾಸ ವಾಹಿನಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅನೇಕಾನೇಕ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ತತ್ವಗಳು ಅಡಗಿವೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸಿ ಸ್ವಸ್ಥ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹರಿದಾಸರು ಕಾರಣರಾದರು. ಸಮಾಜದ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಉಪಮೆಗಳನ್ನು, ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಅದಲ್ಲವನ್ನೂ ಹರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅವನಿಗೇ ಸಮರ್ಪಿಸಿದವರು ಹರಿದಾಸರು. ಕನ್ನಡ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂತೋಧನೆ ನಡೆಸಲು ಉತ್ತಮ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ:

೧. ಕೆ. ಮಧುಚಾರ್ಯ, *ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಹರಿದಾಸರ ಅಂತರಂಗ)*, ಪುಟ 312

೨. ಪ್ರೊ. ಶಾಶ್ವತಸ್ವಾಮಿ ಮುಕ್ಕುಂದಿಮಠ, *ಮಾನವ ಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು*, ಪುಟ 77

೩. ಡಾ. ಕೆ.ಎಂ ಕೃಷ್ಣರಾವ್, *ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ ಸೌರಭ*, ಪುಟ 237

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ ಸೌರಭ, ಡಾ. ಕೆ.ಎಂ ಕೃಷ್ಣರಾವ್
2. ಶ್ರೀ ವಿಜಯದಾಸರು, ಡಾ. ಕೆ. ಗೋಕುಲನಾಥ
3. ವಿಜಯದಾಸರ ಕೃತಿಗಳು ಆಕರ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಡಾ ಎಸ್. ಆರ್ ರಾಘವೇಂದ್ರ
4. ವಿಜಯಾಮೃತ, ವಿವಿಧ ಲೇಖಕರು, ಪಲಿಮಾರು ಮಠದ ಪ್ರಕಟಣೆ.2018
5. ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ
6. ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪುಟ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಜೀವಜಾಲ: ಪರಿಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೊಂದು ಮಾದರಿ

ಕೃಪಾ ಎಚ್.ವಿ.

Research Scholar
Davangere University
Kannada Adhyayana Kendra

Abstract:

ಜೀವಜಾಲ ಪಠ್ಯವು ಅದ್ಭುತ ಜೀವಲೋಕದ ಅಪರೂಪದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ರೋಚಕ ವಿವರಗಳೊಂದಿಗೆ ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಲೇಖಕರು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೃತಿ ಪರಿಸರದ ಜೊತೆಗಿನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು, ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮನುಕುಲ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ದೈಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಭೂಮಿ ಮನುಷ್ಯ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯನ ದುರಾಸೆಗಳಿಗೆ, ಅತಿಯಾಸೆಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಂಕುಲಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕೃತಿ ಜೀವಜಾಲ. ಇದರಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬರಹಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಅಚ್ಚರಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯನ ವಿಕಾಸವಾಗುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಜೊತೆಗಿನ ಸಂಬಂಧ ಹೇಗೆ ಮಾರ್ಪಡಾಗುತ್ತಿದೆ. ಜೀವಿಗಳ ಆಹಾರ ಸರಪಳಿ, ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ವಲಸೆ, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಆದಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪರಿ, ಆತ್ಮ ರಕ್ಷಣೆ, ಇರುವೆಗಳ ಗುಲಾಮ ಪದ್ಧತಿ ಇವೆಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯ ಜಗತ್ತಿನ ಜೀವನ ಶೈಲಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಿಸರದ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ.

Key words:

ಪರಿಸರ, ಜೈವಿಕ ಜಗತ್ತು, ಆಹಾರ ಸರಪಳಿ, ಹವಾಮಾನ ಬದಲಾವಣೆ, ವಿನಾಶ

ಜೀವಜಾಲ ಪುಸ್ತಕವು (Ecology) 'ಪರಿಸರ ವಿಜ್ಞಾನ'ದ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಜೈವಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗೆಗಿನ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತೆರೆದಿಡುವ ದೀವಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವ ಸರಪಳಿಯ ಕುರಿತಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹರಡಲು ಸಹಕಾರವಾಗುವ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣವು 1990 ರಲ್ಲಿ ಆಗಿದ್ದು, ಈವರೆಗೆ 10 ಮುದ್ರಣಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದೆ. ನಿಸರ್ಗದ ಕುರಿತು ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನವೀರಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಚಿತ್ರಪಟದಂತೆ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಈ ಕೃತಿಯ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಯು 1999 ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದಿದೆ. 'ಡಾರ್ವಿನ್ ಜೀವ ವಿಕಾಸ' ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಲೇಖನಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಭೂಮಿಕೆಯನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕವು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಜೀವಜಾಲ ಪುಸ್ತಕವು ಪರಿಸರ ಜಗತ್ತಿನ ಅನುಭವ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಬಂಧವಾಗಿದ್ದು, ಪರಿಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೊಂದು ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಪರಿಸರದ ಧ್ವನಿಗಳಾದ ಕೃಪಾಕರ ಸೇನಾನಿ ಮತ್ತು ಕೆ. ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿಯವರು ಈ ಕೃತಿಯ ರಚನೆಕಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಕುಲವನ್ನು 'ಪರಿಸರ' ಎಂಬ ಪದದ ಮೂಲಕ ಗುರುತ್ತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಎಡ್ಡುರ್ಡ್ ಸ್ಪಿಯೊಸ್' ಎಂಬ ಭೂವಿಜ್ಞಾನಿ 'ಜೈವಿಕ ಜಗತ್ತು' ಎಂದು ಸುಮಾರು 100 ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಲೇಖನವು ಪರಿಸರ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ (Environmental factors) ಬದಲಾಗಿರುವ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಮನುಷ್ಯನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರೋಕ್ಷ ಕಾರಣ ಕರ್ತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ನಿಸರ್ಗ ಮನುಷ್ಯನ ಉಡುಗೂರೆಯಲ್ಲ. ಅದು ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ನಾವು ನೀಡಬೇಕಾದ ಸಂಪತ್ತು. ವನ್ಯಜೀವಿಗಳ ವಿನಾಶ, ಮಾಲಿನ್ಯಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿಯ ಕುರಿತು ಮಹತ್ವದ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೃತಿಯನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರ ವಿಕಾಸ ಹಾಗೂ ಎಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ (Life system) ವಿಕಾಸದ ಪಾತ್ರವು ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಮಾನವರು ಪರಿಸರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಮನುಷ್ಯರ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಮೂಲಕ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಂದ ಸಾಗಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವಜಾಲದ (Web of life) ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಅರಣ್ಯದ ನೆಲ ನೀರ್ಜೀವವಾಗಿ ಜನರ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸಲು ಯಂತ್ರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮುಂದೊಂದು ದಿನ ಹಸಿರಿನ ಸೂಬಗಿಗಾಗಿ ಪರಿತಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಜೀವಿ ಅಥವಾ ಸಸ್ಯದ ವಿನಾಶದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅವಂಬಿಸಿ ಬದುಕುವ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀವಿಯ ನಾಶಕ್ಕೂ ಪರೋಕ್ಷ ಕಾರಣವಾಗುವುದನ್ನು ಸಂಕುಲನದ ಲೇಖನಗಳು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಜೀವಜಾಲ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಂಗತಿಗಳೇ ಆದರೂ ಅದರ ಪ್ರಬುದ್ಧತೆ ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ತರ್ಕಕ್ಕೂ ನಿಲುಕದ ಎಷ್ಟೋ ವಿಸ್ಮಯಗಳು ಪರಿಸರದ ಸುತ್ತ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪರಿಸರದೊಂದಿಗೆ ನಿಕಟ ಸಂಪರ್ಕ ಎರ್ಪಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗಾದರು ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಜಾಗೃತಿ ಹಾಗೂ ಪರಿಸರದ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಬಹುದು.

ಪರಿಸರದ ಕಾಳಜಿ, ಪರಿಸರದ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬುವುದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಗಿಡ ಮರಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪೋಷಿಸಿ ಆರಾಧಿಸುವ ಗಂಧದ ನಾಡು ನಮ್ಮದು. ಇಂದಿನ ದಿನಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ರಕ್ಷಣೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಚ್ಚರಿಸಿದ್ದು ಪರಿಸರ ಸ್ನೇಹಿ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಪರಿಸರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಕೈ ಮೀರಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕೊಂಡಿ ಕಳಚಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅಪಾರವಾದ ಸಸ್ಯ ಸಂಕುಲ, ಧವಸ ಧಾನ್ಯಗಳು ಲಾಭದಾಯಕ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ದುಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಲೇಖನವು ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಸರದ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧ, ಆಧುನಿಕತೆ- ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ- ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಂತ್ಯದತ್ತ ಮುಖಮಾಡಿ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿವಿನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ನಾವು ಮಾರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿ ಜೀವಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಹೇಗೆ ಕುತ್ತು ತಂದಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೇಖಕರು ವಿಷಾದದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜೀವ ವೈವಿಧ್ಯತೆ, ಆಹಾರ ಸರಪಳಿ, ಜೀವನ ಚಕ್ರ (Life cycle), ಜೀವನಸಂಕುಲಗಳ ಆದಿ - ಅಂತ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ - ಪಕ್ಷಿ - ಸಸ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಜೀವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀರಿದ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ. ಭೂಮಿಯೇ ಒಂದು ಜೀವ ಜಗತ್ತು. ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಒಂದು ಜೀವಿಯಷ್ಟೆ ಆದಿವಾಸಿ ನೆಲೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ನಾಗರಿಕತೆಯತ್ತ ಸಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ವಿಜ್ಞಾನ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮತೆ ಹಾಗೂ ಬುದ್ಧಿ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮೂಲಕ ಜೀವನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯ ಪೂರೈಕೆ ನಡೆದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಜೀವ ಹಾನಿ ನಡೆದು ಬಂದಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಗಳ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಕುತ್ತು, ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎರಿಳಿತ (Eco fluctuating) ವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ದಿನಗಳನ್ನು ಪರಿಸರ ಸ್ನೇಹಿ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಜನರ ಮನಸ್ಸೆಳೆಯಲು ಸೌಧಾರ್ಥವರ್ಧಕಗಳು, ಅಡುಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಸರ ಚಿಂತನೆಯ ಮೂಲಕ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮಾನವರು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಂಬಿಸಿ ಬದುಕುವುದು ಹಾಗೂ ಅದೇ ಸಸ್ಯ ಸಂಕುಲಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಯ ಜೀವ ಸಂಕುಲ ಹೇಗೆ ಅಳಿವಿನಂಚಿಗೆ (Extinction) ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದನ್ನು ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಪರಿಸರದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾನವರು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಗೀತೆಯನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬಯಸುವನೋ ಅಂದೆಲ್ಲಾ ನಾಗರಿಕತೆ ಹಾಗೂ ಮಾನವ ಸಂಕುಲ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಲೇಖಕರು ನಿದರ್ಶನಗಳೊಂದಿಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರೇ ಮಾರಕವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಮನುಷ್ಯ ಕಾಡಿನ ದುರ್ಮರಣಕ್ಕೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡಿ ಆತನ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಪನ್ಮೂಲವನ್ನು ಕರಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ವಿನಾಶ ಆಧುನಿಕತೆಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡಿದೆ. ನಾಗರಿಕತೆಯ ಹಂತ ತಲುಪುತ್ತ ಹೋದಂತೆ, ನಿರ್ನಾಮದ ಭೀತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ತಾಯಿಯಂತಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಕರಾಳ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಲಾಲನೆ ಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ, ಜಿಂಕೆ, ಸಾರಂಗ, ಚಿರತೆಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬೇಟೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣಿಯ ತನ್ನ ಮರಿಗಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ರಾಸಾಯನಿಕ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಎರಚಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಅಮೆರಿಕಾದ ಕಪ್ಪೆ-ಪಾಯಿಸ್ ಆರೋ ಫ್ರಾಗ್ ಅನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ವರದಾನವನ್ನು ಪರಿಸರವೇ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ(Eco protect) ನೀಡಿದೆ. ರಕ್ಷಕರ ಭಕ್ಷಕರಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ನ್ಯಾಯದ ಇತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ವಲಸೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಇದ್ದು ಪುಟ್ಟ ಮರಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವ ಪರ್ಯಟನೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ, ಬೆಳದಿಂಗಳ ಈ ಆಯಾಮದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವಲಸೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು "ನಿಸರ್ಗದ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯ ನಿಗೂಢ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ" ಎನ್ನಬಹುದು. ಚೊತೆಗೆ ಆಹಾರದ ಹುಡುಕಾಟ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಗೊಡು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಗುಣವನ್ನು ಅರಹುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿ ಹಾಗೂ ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಿಡುಗಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯರ ದುರಾಸೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯ ಜೀವನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹೋರಾಡುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಕೃತಿಯ ಲೇಖನಗಳು ಓದುಗನಿಗೆ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮನ್ನು ಪರಿಸರ ಸಾಕ್ಷರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಗಲಭೆ ಘರ್ಷಣೆಗಳು ನಿತ್ಯ ಸಾಗಿದರೂ ಜೀವಿಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ತೊಡಕನ್ನು ದಾಟಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಉಸಿರಾಡುವ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಜೀವಿಗಳು ರಾತ್ರಿ- ಹಗಲುಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಜೀವಿಯು ನಿತ್ಯ ವೈಖರಿಗಳನ್ನು ಯಾರ ಪ್ರಭಾವವು ಇಲ್ಲದೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಪರಿಸರದ ಗಡಿಯಾರ (Eco clock) ಎನ್ನಬಹುದು. ಮಾತನಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿಂತ ಮಾತನಾಡದ ಜೈವಿಕ ಜಗತ್ತು ಎಷ್ಟೋ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸ್ಪೂರ್ತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಮಾನವರು ಒಂಟಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಹ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಬಯಸುವರು ಹಾಗೆಯೇ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಹವ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು. ಅದೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳಲ್ಲು ಸಹ ಜೀವನ, ಪರೋಪಕಾರಿ, ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾ: ಕಾಗೆ, ಫಿನ್, ಬುಲ್ ಬುಲ್ ಗಳಿಗೆ ಸ್ನಾನದ ಋಷಿ, ಎಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ ಗೊಚ್ಚಿಯ ಸ್ನಾನ, ಇರುವೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಲಾಮ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿನ ವರ್ತನೆಗಳು ಇಲ್ಲು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಹೇಗೆ ಕೋಟಿ ಕಟ್ಟುವನೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕೂಡ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಂಚನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ, ಮೈಸವರಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಇದರಿಂದ ಮಾನವ ಪರಿಸರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ (Human Eco system)ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಸರದ ಜೀವಂತ ಸಂಬಂಧ (Eco living relationship) ಗಳು ಒಳಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿಸರ್ಗವೇ ಒಂದು ಮಾಯಾಜಾಲ ಅಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಹವಾಮಾನ ಬದಲಾವಣೆಯ ವೈಪರಿತ್ಯವಾದರೂ ಇಡೀ ಸಂಕುಲವು ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನಿಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೀವಿ ಸಂಕುಲವು ತನ್ನ ಸಂತತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಹಲವಾರು ಭೇದಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಸ್ಯ ಸಂಕುಲದಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಬಾಂಧವ್ಯದ ಒಂದು ಕೊಂಡಿಯನ್ನು ಪರಾಗಸ್ಪರ್ಶ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಭದ್ರವೇಷದಾರಿಕೆ ಗೆದ್ದಲು ಹುಳುವಿನ ಕುಟುಂಬ ಇವೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಲೇಖಕರು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರಾಣಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಗತಿಗಳು ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುದ ನೀಡಿತ್ತವೆ.

ಯಾವುದೇ ಜೀವಿಯು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಸಾಯಲೇಬೇಕು ಇದು ಕಾಲಚಕ್ರದ ನಿಯಮ. ಈ ರೀತಿಯ ಮರಣದ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಪ್ರಪಂಚ ಇಂದು ಹೇಣದ ರಾಶಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊಳೆತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜೀವನ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತಿತ್ತು. ಈ ರೀತಿಯ ದೇಹಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ಭೂಮಿಗಿದೆ. ನಿಸರ್ಗವನ್ನು ಸುಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಸಲು ಅಣಬೆ- ಶೀಲಿಂದ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರು ನಿಸರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಮೇಲೆ ಎಂದು ಬೇರು ಬಿಡಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದನೋ ಅಂದಿನಿಂದ ಅರಣ್ಯ ಸಂಕುಲವನ್ನು ತನ್ನ ಭೋಗದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡನು. ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದನು. ಡೋಡೋ ಹಕ್ಕಿ ಮನುಷ್ಯನ ರುಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನಾಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಕ್ಕಿ ತಿನ್ನುವ ಬೀಜ ದೇಹದಿಂದ ಮಲದ ಮೂಲಕ ಹೊರ ಬಂದ ನಂತರ ಎಲ್ಲೋ ಮರ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯ. ಅಮೆರಿಕಾದ ಪ್ರಾಸೆಂಜರ್ ಪಾರಿವಾಳ, ಕೆನಡಾದ ಗ್ರೀಟ್ ಆಕ್ ಸಸ್ಯ ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿನಾಶವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂತಹ ವಿಷಜಂತುವಿನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಬೇಸರ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಹಾರ ಸರಪಳಿ (Food chain) ಜೀವ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯ (ಏಕ ಜುಲಿಫಿಲಿಫಿ) ನಾಶ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಹೊಡೆತ ಬೀಳಬಹುದು ಎಂದು ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಪ್ರಕೃತಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಜೀವಕೋಟಿಯ ಕನಸು ಕಂಡಿದ್ದು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ಆತನೇ ಇಂದು ದುಃಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಿತ್ಯದ ಬೇಡಿಕೆಗಳು, ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಆಧುನಿಕತೆಯೊಂದಿಗೆ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಕಟ್ಟಡಗಳು ತಲೆ ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ನಾಗರಿಕತೆ, ಆಧುನಿಕತೆ, ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲಾ ಬೆಳೆದು ಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಎಷ್ಟೋ ಸಂಕುಲಗಳ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಎನ್ನುವುದು ವಿಪರ್ಯಾಸ. ಕಾಲ ಕಳೆದಂತೆ ಪರಿಸರ ವಿಕಾಸವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ನಿಸರ್ಗದ ಸಹಜ ನಿಯಮ. ಆದರೆ ಆ ವಿಕಾಸ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅತೀ ಭೋಗ, ವಿಲಾಸಿ ಜೀವನವು ಹಲವು ಜೀವಿಗಳ ಬಲಿಯಾಗಲು ಮೂಲ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಮಾನವರು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ದಯೆಯನ್ನೇ ಧರ್ಮವಾಗಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯ ಪಾಠವನ್ನು ಜೀವಜಾಲ ಕೃತಿಯ ಲೇಖನಗಳು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ.

ಪರಿಸರವೇ ಒಂದು ಪಾಠಶಾಲೆ. ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಯಿಂದ ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಹಲವಾರು ಇವೆ. ಆದರೆ ಮಾನವರು ಅತೀ ಭೋಗಮಯ ಜೀವನ. ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೀವನ ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿನಾಶವನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಲೇಖನಗಳ ಸಾರವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಕಾಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನಿವಾರ್ಯದ ಪಾಠವನ್ನು ಓದುಗರಿಗೆ ಲೇಖಕರು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವಜಾಲ ಪುಸ್ತಕವು ಓದುಗನನ್ನು ಪರಿಸರ ಸಾಕ್ಷರನ್ನಾಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವ ಬರಹಗಳಾಗಿವೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಜೀವಜಾಲ: ಕೃಪಾಕರ ಸೇನಾನಿ, ಕೆ ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ,
2. ಹಸಿರು ಹಾದಿ: ಮಾಧವ ಐತಾಳ್,
3. ಸಸ್ಯ ಪರಿಸರ: ಡಾ. ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಕಾಮತ್,
4. ಪರಿಸರ ಅಧ್ಯಯನ : ಡಾ. ರಂಗನಾಥ್, ಡಾ. ಎನ್ ಸೋಮಶೇಖರ

ಅನುವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ

ಲಕ್ಷ್ಮಿ ರೇ ಕಟ್ಟಿಮನಿ
ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ

ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ
ಕರ್ನಾಟಕ ಕೇಂದ್ರೀಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಕಡಗಂಚಿ, ಕಲಬುರಗಿ

ಸಾರಲೇಖ:- ಈ ಎರಡು ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅವಳು ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟ ದುಃಖ ದುಮ್ಮಾನಗಳ ನಡುವೆ ಎಡಬಿಡದೇ ದುಡಿಯುತ್ತಾ ಜೀವನ ಉತ್ಸಾಹ ಹೇಗೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಈ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಕನ್ನಡವಲ್ಲದೇ ಇತರ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ಜನಾಂಗೀಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

Key words:- ಸಂವೇದನೆ, ಅಂತರಜನಮ್, ನಂಬೂದರಿ, ಚಾತಿಭ್ರಷ್ಟ, ಪ್ರತಿರೋಧ, ವಿಸ್ಮೃತಿ,

“ಒಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಆನುಭವವನ್ನು ಆ ಭಾಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದವರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಭಾಷೆಗೂ ಆಯಾ ಭಾಷೆಯ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುವಂತೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅನುವಾದ ಅಥವಾ ಭಾಷಾಂತರವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ”¹ ಎಂದು ಡಿ.ಎನ್.ಶ್ರೀನಾಥರವರು ‘ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಕ ಒಂದು ಕಿರುನೋಟ’ ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು ಇಂದು ಎಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳ ಭಾಷೆ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಅನುವಾದಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಪೋಷಣೆಗೊಂಡಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇಶ ಭಾಷೆಗಳ ನಡುವೆ ಪರಸ್ಪರ ಅರಿವು ವಿನಿಮಯಗೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಗಳ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಜಾಗತೀಕರಣದ ಇಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಗಳ ಎಲ್ಲಾ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಪರಸ್ಪರ ತಿಳಿಯುವ ಅಗತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಗಳ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಗ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆರಂಭ ಕಾಲದಿಂದ ಆಧುನಿಕ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಅನುವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿವೆ. 19ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಹಾಗೂ 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರಿಸುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಬಿ.ಎಂ.ಶ್ರೀ, ಕುವೆಂಪು, ಬಸವಪ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಲಂಕೇಶ. ಕೆ ಮರುಳಸಿದ್ದಪ್ಪ, ಎಚ್.ಎಸ್.ಶ್ರೀಮತಿ, ಬಿ.ಎನ್.ಸುಮಿತ್ರಬಾಯಿ, ವಿನಿಯಾ ವಕ್ಕುಂದರವರು ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತಿಗಳು ಅನುವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಲಯದ ಅನುವಾದಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ನಾನು ಮೂಲ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಆಶಾಬಗೆಯವರು ಬರೆದಿರುವ ‘ಭೂಮಿ’ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಪೋಕಳೆಯವರು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಲ ಮಲೆಯಾಳಂನಲ್ಲಿ ಲಲಿತಾಂಬಿಕಾ ಅಂತರ್ಜನಂರವರು ಬರೆದಿದ್ದ ‘ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿ’ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ಕೆ.ಕೆ ನಾಯರ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿನ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ ಎನ್ನುವ ಪರಿಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿ ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಲೇಖನ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮೊದಲು ಈ ಮೇಲೆ ನಾನು ಬಳಸಿದ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆ ಎಂದರೇನು? ಯಾಕೆ ನಾವು ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆ ಅಧ್ಯಯನಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾತಾವರಣದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ರೂಪ ತೊಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಂವೇದನೆಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆ:-

“ಅಮೇರಿಕಾದ ಮೇರಿ ಡೇಲಿಯು gynlecology 1978ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ gynaesthesia ಎಂಬ ಒಂದು ಹೊಸ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದಳು ರಫಿಟಿ ಎಂದರೆ ಹೆಣ್ಣು anaesthesia ಎಂದರೆ ಅರಿವಳಿಕೆ ಇದು ವೈದ್ಯಕೀಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಪದ ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು aesthesia ಎಂಬುವುದನ್ನು ಅರಿವು ಸಂವೇದನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಬಳಸಿದ ಪದವೇ gynaesthesia ಎಂಬ ಪದ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯೆಂದು ಹೆಣ್ಣುನೋಟ ಎಂದು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಿಳೆಯೊಬ್ಬಳು

¹ ನಮ್ಮ ಅನುವಾದಕ- ಸಂ ಡಾ|| ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಶಿವಪ್ಪ ಲಠೆ

ಸ್ತ್ರೀವಾದಿಯಾದಾಗ ಲೋಕವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಮತ್ತು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಹೊಸ ಬಗೆಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಮೇರಿಡೇಲಿ ಸ್ಟ್ರೀ ಸಂವೇದನೆ ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾಳೆ.²

“ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನುವುದು ಒಂದು ಸ್ಥಿತಿ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡೆಂಬ ಜೈವಿಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದ ಜೀವ ಪೋಷಕ ನೆಲೆ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯು “ಯಾವುತ್ಸೂ ನೆನಪು ಮತ್ತು ವಾಸ್ತವಗಳ” ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ಜತನದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ”³ ಎಂದು ದು. ಸರಸ್ವತಿಯವರು ನೀರದಾರಿ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಯಕೆ ಅಧ್ಯಯನಿಸಬೇಕು

1. “ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಣ್ಣೋಟಕ್ಕೆ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸುತ್ತಲಿನ ವಾತವರಣವನ್ನು ಒಂದು ಸಮಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಈ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಗೆ ಇದೆ.
2. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳ ನಡುವೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಕಾಣುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ತಾಯಿತ್ವನದ ಗುಣ) ಒಳಗೊಂಡಿದೆ
3. ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಮಗಳಾಗಿ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಯಾಗಿ ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಲೇ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಚಹರೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣಿನ ಅಪ್ರಜ್ಞಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತೃತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಲು”⁴ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ
4. ಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅನುಭವ ಲೋಕವು ಸ್ತ್ರೀಯರದಾಗಿದ್ದು ಪುರುಷರಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತ ಅವಕಾಶ ಅಥವಾ ಗಟ್ಟಿತನ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಲಭಿಸಿಲ್ಲ ಹೀಗಾಗಿ ಸಮಾನತೆಯ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯ ಅಧ್ಯಯನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಿ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ.

ಈ ಕಾದಂಬರಿಯು ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದೆ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ತ್ರೀ ಎದೆಗುಂದದೆ ಸರಕಾರಿ ಉದ್ಯೋಗ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ ಬದುಕು ಸಾಗಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮೈಥಿಲಿ ಎನ್ನುವ ಹುಡುಗಿ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ತಂದೆ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಣದ ಸಮಸ್ಯೆ, ಓದಿನ ಸಮಸ್ಯೆ, ಒಂಟಿತನದ ಸಮಸ್ಯೆ, ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಾಗುವ ಅವಮಾನ ಶೋಷಣೆಯಂತಹ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಜಾತಿಯಿಂದಾಗುವ ತಿರಸ್ಕಾರ ಪ್ರೀಯತಮನಿಂದಾಗುವ ಮೋಸ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಾಗುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಸಮಸ್ಯೆ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಮೈಥಿಲಿಯ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಅಂತರಜಾತಿ ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದು ಆದರೆ ಯಾವ ತಪ್ಪು ಮಾಡದ ಮೈಥಿಲಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಹುಡುಗನ ತಾಯಿ ಜಾತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಹೀಗೆ ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

“ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಮ್ಮನ ಯಾವ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಇಲ್ಲ ಈ ಜನರು ಧರ್ಮದ ಬಗೆಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಮನುಷ್ಯರ ಬಗೆಗೋ? ಆ ಮರಳು ನಾವೆಗಳು ತೆಂಗಿನ ಮರಗಳು ಕಡಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆ ದೇಗುಲ ಚರ್ಚು, ಶಾಲೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಅಮ್ಮನ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಅವಳ ಖೋಲಿ ಕಿಡಕಿ ರೈಲು ಹುಲ್ಲಿನ ಉಗ್ರ ಒದ್ದೆ ವಾಸನೆ ಶಾಲೆಯಿಂದ ಕೆರೆದೊಯಲು ಬಂದ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧರ್ಮವಿತ್ತು ಇದಂತೂ ಕೇವಲ ಮನುಷ್ಯರ ಕಥೆಯಾಗಿತ್ತು”⁵

ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿರೋಧಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವ ಮೈಥಿಲಿ ಪ್ರೀತಿಯ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಜಾತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಾಥಳಾದ ಮೈಥಿಲಿ ನೆಲೆಗಾಗಿ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅತ್ತೆಯ ಮಗ ಸಂಜು ಮತ್ತು ಉದಯರ ಕಾಮದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಮೈಥಿಲಿ ತಾನು ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ತಂದೆ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ದೈರ್ಯದಿಂದ ಆಕೆ ನಿಭಾಯಿಸಿದ ಜೀವನ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೂ ಸ್ಪೂರ್ತಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ, ಮೈಥಿಲಿಯು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ವಂಚಿತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ, ನಂತರ ತಾನು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಗೆಳೆಯನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವಂಚಿತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಕೊನೆಗೆ ಗಂಡ ಮಗನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ದೂರಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮೈಥಿಲಿ ತಾನು ವಿದ್ಯಾವಂತಳಾಗಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಂತಹ ಉನ್ನತ ಉದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಆಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಬಂಧಗಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ವಂಚಿತಳಾಗಿ ಒಬ್ಬಂಟಿಯಾಗಿ ಬದುಕುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕೆಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ ವಿನಃ ಆಕೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಕೆ ರೋಸಿಹೋಗಿ ಎಲ್ಲದರಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ

² ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಪದ ವಿವರಣ ಕೋಶ- ಎಚ್. ಎಸ್. ಶ್ರೀಮತಿ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ- 415 416

³ ನೀರದಾರಿ ದಲಿತ ಮಹಿಳಾ ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳಿಂದ - ದು. ಸರಸ್ವತಿ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 253 254

⁴ ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಪದ ವಿವರಣ ಕೋಶ- ಎಚ್. ಎಸ್. ಶ್ರೀಮತಿ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ- 415 416

⁵ ಭೂಮಿ-ಮರಾಠಿ ಮೂಲ- ಆಶಾ ಬಗೆ ಅನು- ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಪೋಕಳೆ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ- III

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಜ್ಞಾನರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಬದುಕಲು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ವಾವಲಂಬನೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಥಿಲಿಯನ್ನುವ ಹುಡುಗಿ ತನ್ನ ಏಕಾಂತವನ್ನು ಅನೇಕ ಜನರ ಗುಂಪಿನ ಜೊತೆಗೆ ಕಳೆಯಲು ಏಕೈಕ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣರಂಗವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಎಡವಿದರೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಫೇಲ್ ಆದರೂ ಭಲಬಿಡದೇ ಓದಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಉತ್ತೀರ್ಣಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಓದಿನ ಮಹತ್ವ ಅರಿತು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಹಂತದವರೆಗೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಮುಂದುವರೆಸುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಇದೇ ಶಿಕ್ಷಣ ಆಕೆಗೆ ಸ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಬದುಕುವಂತೆ ಹಾಗೂ ಬದುಕಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಳೆ ಎಷ್ಟೇ ವಿದ್ಯಾವಂತಳಾದರೂ ಉನ್ನತ ಉದ್ಯಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಾವಲಂಬನೆಯಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದಿಲ್ಲ ಒಂದು ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅವಮಾನ ಮತ್ತು ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸೌಂದರ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ, ಅವಳ ತಾಯ್ನ ಪತ್ನಿತ್ವದಂತಹ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕಟ್ಟಡಲಾಗಿದೆ. ಗಂಡು ಹೇಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನೇ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಕುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕನಸು ಆಸೆಗಳಿಗಿಂತ ತನ್ನ ಆಸೆ ಕನಸುಗಳು ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವಂತೆ ಅದನ್ನೆ ಸಾಧಿಸಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಕಾದಂಬರಿಕಾರ್ತಿ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೆಣ್ಣು ಒಬ್ಬಂಟಿಯಾಗಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡುವುದು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸುಲಭದ ಮಾತಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅವಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಲೈಂಗಿಕ ಹಿಂಸೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಮಹಿಳೆ ಭೋಗದ ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದಳು ಎಂಬ ಮಾತಿದೆ. ಈ ಮೈಥಿಲಿಯನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಮೈಥಿಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವಳ ಕೈ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುವ ಅವಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಮೈಥಿಲಿಯ ಅತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಅವಳ ಮೇಲೆ ಲೈಂಗಿಕ ದೌರ್ಜನ್ಯ ಎಸಗುತ್ತಾರೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಒಳಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡು ಅವಳ ಜೊತೆಯಾಗಿ ನಿಲುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳ ಆಸೆ ತೋರಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಪುರುಷರು ಹೊಂಚುಹಾಕುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೈಥಿಲಿಯ ಪ್ರಿಯತಮನು ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಅವಳ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ವಿಫಲನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಆಕೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಬೇರೆ ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸಂದಿಗ್ಧ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಇತರರೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗದೇ ಒಬ್ಬಳೇ ಅತ್ತು ಸಮಾಧಾನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇದ್ದಾಗಲೂ ಸ್ತ್ರೀ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾರದಂತಹ ವಾತಾವರಣ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯು ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಿಮಾನಕ್ಕಿಡಿದಿರುವ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ.

ಗಂಡು ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಉದ್ಯಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹೆಣ್ಣು ಗೃಹಿಣಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ ಗೌರವದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಉದ್ಯಯಲ್ಲಿದ್ದು ಗಂಡು ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗಂಡಿಗೆ ಸಮಾಜ ಅಷ್ಟೇನೂ ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ಚುಚ್ಚುಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗೆಂದು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಗೌರವದ ಸ್ಥಾನಮಾನ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಸಮಾಜ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಗಂಡು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಉದ್ಯೋಗಂ ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಂ) ಎಂದು ಮಹಿಳೆ ಗೃಹಿಣಿಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕಿಯಾದ ಮೈಥಿಲಿ ಗಂಡನಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ ಅವಮಾನ ತಿರಸ್ಕಾರ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಭಾವನೆಯಿಂದಾಗಿ ಆಕೆಗೆ ಕುಟುಂಬದಿಂದ ದೂರ ವಾಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮೈಥಿಲಿ ಬರೆದ ಯಾವ ಪುಸ್ತಕವು ಆತ ಓದುವುದಿಲ್ಲ ಅವಳ ಉದ್ಯೋಗದ ಬಗೆಗೆ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಮಾತುಗಳನಾಡುವುದು ಇತರರು ಅವಳನ್ನು ಹೊಗಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವುದು ತಿರಸ್ಕಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೈಥಿಲಿ ಯಾರೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದೇ ಅಳುತ್ತಾ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಗಂಡನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿದ್ದರೆ ಮೈಥಿಲಿ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕನಸುಗಳಿಗೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ನಿಂತು ಸ್ಕೂರ್ತಿ ತುಂಬಬೇಕಾದ ಗಂಡನೇ ಹೀಗೆ ಆಕೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡುವ ಗಂಡನಿದ್ದರೆ ಹೆಣ್ಣು ಇಂತಹ ಪುರುಷರೊಂದಿಗೆ ಬದುಕುವುದು ಹೇಗೆ? ಮನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯಾಗಿ ಗಂಡನ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಆತನ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳನ್ನು ಇಡೀರಿಸಿ ಗಂಡನಿಗೆ ಆಕೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ ಹೀಗಾಗಿಯೇ ಒಬ್ಬ ಯಶಸ್ವಿ ಪುರುಷನ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ಇರುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವುದು. ಅದೇ ಒಬ್ಬ ಯಶಸ್ವಿ ಮಹಿಳೆಯ ಹಿಂದೆ ಅದೇ ರೀತಿಯ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸು ಕಾಣಬಹುದು ಮೈಥಿಲಿ ತನ್ನ ಪಾಡಿಗೆ ತಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಮೇಲಿನ ಗಂಡನ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತನದಿಂದ ಆಕೆ ಕುಟುಂಬದಿಂದ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ದೂರ ಸರಿದು ಒಬ್ಬಂಟಿಯಾಗಿ ಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಆಕೆ ತನ್ನ ಇಡೀ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನೋವುವನ್ನೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಳು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ ಅದೊಂದು ತನಗೆ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಅಲ್ಲವೆನ್ನುವಂತೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಬದುಕುತ್ತಾಳೆ.

ಮೈಥಿಲಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ನೋವು ಅವಮಾನ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅದರಿಂದ ಓಡಿಹೋಗದೆ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಸಹನಾಮೂರ್ತಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ. ಮೈಥಿಲಿಗೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಆಸೆ ಕನಸುಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಿಗದೇ ಹೋದಾಗ ಇತರರಿಗೆ ತೋರದಂತೆ ತನ್ನೊಳಗೆ ದುಃಖ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಗಂಡ ಮತ್ತು ಮಗ ಇಬ್ಬರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರದ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕಂಡಾಗಲೂ ಆಕೆ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೈಥಿಲಿ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಅನುಭವಿಸಿದ ಹಿಂಸೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರೀತಿ ಪ್ರೇಮವೆಂದು ಬಲೆ ಬಿಸಿ ಅರ್ಧದಲ್ಲೇ ಕೈಬಿಟ್ಟು ವಿದೇಶ ಸೇರಿದ ಗೆಳೆಯನಿಗೂ ಶಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ನೋವುಗಳನ್ನು ನುಂಗುತ್ತಾ ಕುಗ್ಗದೇ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಸ್ತ್ರೀಗೆ

ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸಹನಾಧಾರಿತ್ರಿ, ಭೂಮಿ ತೂಕದ ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಾದಂಬರಿಗೆ 'ಭೂಮಿ' ಎಂದು ಕಾದಂಬರಿಕಾರ್ತಿ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿರುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿ ಕಾದಂಬರಿ.

ಇದೊಂದು ಮಲೆಯಾಳಂ ಕಾದಂಬರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕೇರಳದ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಚಾರ್ತುವರ್ಣ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದಾಗಿತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಮೇಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ದೈವದತ್ತವಾದ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು ಆಚಾರ-ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಆಚಾರಗಳು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಸ್ತ್ರೀವಿರೋಧಿಯಾಗಿದ್ದವು ನಂಬೂದರಿ ಸಮಾಜದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು 13 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾಗುತ್ತಲೇ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ನಿಷೇಧವಾಗಿತ್ತು.

ನಂಬೂದರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು 'ಅಂತರಜನಮ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಆ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಮನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳ ನಡುವೆ ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೆ ಮರದ ಭತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಖ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಇಡೀ ಮೈಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೇ ಆಕೆಯ ಮುಂದಿನಿಂದ ಒಬ್ಬಳು ಸೇವಕಿ ಆಕೆಯ ಆಗಮನದ ಬಗ್ಗೆ ಕೂಗುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಆಕೆ ಒಂದು ಗೂಡಾರದಂತೆ ನಡೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಬಹಳ ಅಪರೂಪಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೊರಗಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಇವರು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ತವರು ಮನೆಗೋ ಹೋಗುವುದಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಾಮತ್ಯಪ್ಪಿಗೋಸ್ಕರ ಬಳಸುವ ಭೋಗೋಪಕರಣಗಳಾಗಿದ್ದರು ಈ ನಂಬೂದರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮದೇ ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದೆಯೂ ಅಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುದ್ದಕ ಗಂಡ ಸತ್ತಾಗ 15 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ತಲೆಬೋಳಿಸಿ, ಬಿಳಿ ಬಟ್ಟೆಯುಟ್ಟು ಅನಂತರ ಮನೆಯಿಂದ ಎಂದೂ ಹೊರಗಿಳಿಯದೆ ಜೀವನಪೂರ್ತಿ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ಇಂಥ ವಿಧವೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದು ಅಪಶಕುನವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಂತ ಮಗನ ವಿವಾಹದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಅವಕಾಶ ಆಕೆಗಿರಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ನಂಬೂದರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬದುಕು ನರಕ ಸದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಂಬೂದರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಂತಹ ನರಕದಲ್ಲಿಯೇ ಬದುಕು ಸವೆಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ತಂಗಂ ಎನ್ನುವ ಹುಡುಗಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ತಿರುಗು ಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ ಆಚಾರನಿಷ್ಠವಾದ ತಂದೆಯ ವಿರೋಧ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಬರುವ ತೇತಿಯು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತನ್ನೊಳಗೆ ಬದುಕಿನ ಬಗೆಗೆ ಅನೇಕ ಕನಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮುಖವಾಡ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಖಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ವಾಸಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ನಂಬೂದರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವ ಸಮುದಾಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಆ ಹಿರಿಯನು ಹೊರತು ಇತರ ಸಹೋದರರು ಯಾವುದಾದರೂ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಅನುಮತಿಯಿತ್ತು. ಈ ಮದುವೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಮ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ 'ಸಂಬಂಧಮ್' ಗಳಿಗೆ ಮದುವೆಯ ಯಾವುದೇ ಕಾನೂನುಬದ್ಧ ನಿಯಮಗಳ ಕಟ್ಟು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವರನ್ನು 'ಅಪ್ಪಂದಿರು'(ಅಚ್ಚನ್ ಮಾರ್) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನಂಬೂದರಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ ಗಂಡಸರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯ ಮಗನು ಎಷ್ಟು ಬೇಕಾದರೂ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಉಳಿದ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು 'ಅಪ್ಪಂದಿರು' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಅವರು ನಾಯರ್ ಸಮಾಜದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಬೇಕಾದರೂ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೆ ಮದುವೆಯ ಯಾವುದೇ ಕಾನೂನುಬದ್ಧ ನಿಯಮಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ ಈ ನಂಬೂದರಿ ಸಂಬಂಧಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಾಯರ್‌ಗಳು ಮತ್ತು ಇತರೆ ಜಾತಿಗಳವರು ಅಭಿಮಾನ ಪಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಯಾವುದೇ ಅಡೆತಡೆಗಳಿಲ್ಲದೇ ಮುಂದುವರೆದಿತ್ತು.

ಇಂತಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಬಹುದಿತ್ತಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹಿರಿಯ ಮಗ ನಂಬೂದರಿಯ ವಿವಾಹ ಆದ ನಂತರವೇ ತಮ್ಮಂದಿರು ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ತಮ್ಮಂದಿರಿಗೆ ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅನುಮತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮನೆಯ ಹೊರ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಒಳಗಿಂದ ತಂದುಕೊಡುವ ಊಟವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಎಷ್ಟು ಮಂದಿ ಹೆಂಡತಿಯರಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಧೃಡವಾದ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಬಂಧವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ತಮ್ಮಂದಿರು ಕೂಡ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಾಥರೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಕೆಳಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯೊಂದಿಗಿನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಶೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ತಂಗಂ ಎನ್ನುವ ಹೆಣ್ಣು ಪಾತ್ರ ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ನರಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ತಂದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ತಾಯಿ ಕೆಳಜಾತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚೆ ಹೆಚ್ಚೆಗೂ ಆಕೆಯನ್ನು ದೂರವ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವಮಾನಿಸುತ್ತಾ ಆಕೆಗೆ ನೆಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ ಅವಳನ್ನು ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತದೆ. ಮದುವೆಯ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಜಾತಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಅಥವಾ ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದರೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಎಂದು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಾಹ್ಯವಾದಿಗಳು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲಿ

ದೇವತೆಗಳು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಆದರೆ ದೇವತೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗ ಕೇಳಾಗಿ ನೋಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಂಬೂದರಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬದುಕು ಅಡುಗೆಮನೆ ಪೂಜಾಗೃಹದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಡಕವಾಗಿರಬೇಕು ಹಾಗೇ ಅವರು ರಾಮಾಯಾಣ ಶಿವಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಓದಬಹುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ ಹಳೆಯ ಕಂದಾಚಾರಗಳು ಇವರ ಸುತ್ತ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಿಕ್ಷಣ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ತಂಗಂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ವಿರೋಧ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಉಪವಾಸ ಕೂತು ಓದಲು ಅವಕಾಶ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಓದಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ಅಪ್ಪನ ಆದೇಶವನ್ನು ಮತ್ತು ಕುಟುಂಬದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ತಂಗಂ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಬದುಕನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಬಲವಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತಂಗಂ ಎನ್ನುವ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದ ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಬಾಹ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಮದುವೆಯಾದ ಕೆಳಜಾತಿ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಮಗಳು ತಂಗಂಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು

“ಮಗಳೇ ನೀನು ತಂದೆಯವರನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಅಶುದ್ಧ ಮಾಡ್ಬಾರ್ದು ಅವರಿಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು ಉಪದ್ರ ಇರೋದಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಸ್ನಾನ ಮಾಡೋಕೆ ಆಗಲ್ಲ”⁶ಕೆಳಜಾತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾಗಿರುವಾಗ ಆಗದ ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ ಮಗಳ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ತಂದೆಗೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟೆ ಎನ್ನುವುದು ಎಷ್ಟೊಂದು ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿದೆ ಅದನ್ನು ಅಪ್ರಜ್ಞಾವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ತಂಗಂ ಸ್ವತಃ ತನ್ನ ತಂದೆ ತೀರಿಕೊಂಡಾಗ ಅವಳ ತಾಯಿ ಜಗುಲಿಯ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಡಿ ಕುಳಿತು ಅಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಭವನದಲ್ಲಿ ತಮಗಿರುವುದು ಎಷ್ಟೊಂದು ಕ್ಷುಲಕ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಅವಳು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತಂಗಂಳಾಗಲಿ ಅವಳ ತಾಯಿಯಾಗಲಿ ತಂದೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಾರದು ಅವರ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಬಾರದು ಅವರ ಸನಿಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದು ಅವರ ಮೇಲೆ ತಮಗೆ ಯಾವ ಹಕ್ಕು ಇಲ್ಲ. ಅವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಾವು ಶೂದ್ರರು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ತಾನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಜಡದೇಹವನ್ನು ನೋಡುವಂತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಂಗಂ ತಲೆ ಚಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅಳುತ್ತಾಳೆ. ತಂಗಂ ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾರಿಯೂ ಮಾತನಾಡದೆ ಇದ್ದ ತಂದೆ ಸಾಯುವ ಕೊನೆಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಬಿಕ್ಕಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ತಂಗಂ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಎಂದು ಅಪ್ಪನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಳುತ್ತಿರುವಾಗ ತಂದೆಯ ಉಸಿರು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಂಗಂ ತಂದೆಯನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶುದ್ಧಕರ್ಮ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ತಂಗಂಳ ತಾಯಿಯು ‘ನೀನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಆದ ಅಶುದ್ಧಿಯೊಂದಿಗೇ ಅವರು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟರಲ್ಲ ಎಷ್ಟೊಂದು ಅನ್ಯಾಯ ಆಗಿಹೋಯ್ತು’ ಎಂದು ಮಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿಯ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ತಂಗಂಗೆ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕವಾದ ಕಂದಾಚಾರಗಳ ಬಗೆಗೆ ರೋಷ ಇರುತ್ತದೆ

ಸಾವಿನ ಕೊನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಂದೆ ಚಾಚಿದ ಕೈ ತನ್ನನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮೊದಲೇ ಬಳಲಿ ಕುಸಿದದ್ದು, ಎಲ್ಲವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲೂ ನಿಮ್ಮ ಮಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸಿ ಆಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಜಾತಿ ಇರಲಿ. ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೂ ಭೇದ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸ್ವರ್ಗಿಸುವುದನ್ನು ಸಹಿಸದ ಈ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ ಆಗ ಇರಲೇಬಾರದು. ಈ ಹಾಳು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಪಡಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಇರಕೂಡದು ಎಂದು ತಂಗಂ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಬಗೆಗೆ ಅಸಮಾಧಾನ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳ ನಡುವೆ ಬಂಧಿತವಾಗಿರಬೇಕಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿನ ಹೆಣ್ಣಿನ ಭಾವನೆಗಳೇನಾಗಿರುತ್ತವೆ ಅವಳ ಸಂವೇದನೆಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಮಲೆಯಾಳಂ ಲೇಖಕಿ ಲಲಿತಾಂಬಿಕ ಅಂತರ್ಜನಂ ಅವರು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀ ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧಿತವಾದರೆ ಆಗ ಅವಳಲ್ಲಾಗುವ ತಳಮಳ ಅವಳಿಗೆ ಕಾಡುವ ವಿಚಾರಗಳೇನು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಲೇಖಕಿಯರು ತೇತಿ ಪಾತ್ರದ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ತೇತಿ ಎನ್ನುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾತ್ರ ಕುಟುಂಬದ ತೀರಾ ಸಹಿಸಲಾರದ ಆಚರಣೆಗಳಿಂದ ರೋಸಿಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ಕಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದಿಯಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾದ ತೇತಿ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಓದಲೂ ಆಸಕ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಂಡನು ತನ್ನ ಓದಿಗೆ ಸಹಕರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತಷ್ಟು ಕುಸಿಯುತ್ತಾಳೆ ಕೊನೆಗೆ ಗಂಡನಿಂದ ಕುಟುಂಬದಿಂದ ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ದೂರಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸತ್ವ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಮಾರ್ಗ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ.

ತೇತಿಗೆ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕಂದಾಚಾರಗಳ ಕೊಚ್ಚಿಯಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಸ್ವಚ್ಛ ಹಾಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಳಿಸುವೆನೆಂದು ಕನಸು ಕಂಡಿದ್ದಳು ಅವಳಿಗೆ ಆದರ್ಶಗಳೇ ಜೀವನವಾಗಿದ್ದವು. ನೆನದದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಯೇ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಛಲ, ಆ ಛಲವೇ ಜೀವನವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿತ್ತು ಸಮಾಜದ ಕುರಿತು ಕಾಳಜಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಧ್ವನಿಯೆತ್ತುವ ಸಾಮಾಜದ ಪರವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು ಸಮಾಜದ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ತೇತಿಯ ಈ ಚಿಂತನೆಗಳಿಗೆ ಅವಳ ಗಂಡನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ

⁶ ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿ- ಮಲೆಯಾಳಂ ಮೂಲ- ಲಲಿತಾಂಬಿಕ ಅಂತರ್ಜನಂ ಅನು-ಕೆ.ಕೆ.ನಾಯರ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 12

ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಹೀಗಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಅವಳು ಎಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ಹೊರ ಬಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಹಿಳಾ ಅಂತರಾಳದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಖಕಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಿಳೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ದಕ್ಕಿಯಾದಾಗ ಎಂತಹದೇ ಸಂದರ್ಭವಿದ್ದರೂ ಆಕೆ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುತ್ತಾಳೆ ಲೇಖಕಿಯರು ಈ ರೀತಿಯ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೇರಳದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಮೇಲಿನ ಶೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಕಾದಂಬರಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಕೇವಲ ಮಹಿಳಾ ಶೋಷಣೆಯಷ್ಟನೇ ಹೇಳದೆ ಆಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ್ದನು ಕಾದಂಬರಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿದೆ. ಶಿಕ್ಷಣ ಕಲಿಯಲು ಮಹಿಳೆಯರಿಗಿದ್ದ ನಿರ್ಭಂದಗಳನ್ನು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನೀತಿನಿಯಮಗಳಿಂದ ಶಿಕ್ಷಣ ಕಲಿಯಲು ವಂಚಿತಳಾದ ಮಹಿಳೆಯ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಕಂದಾಚಾರ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ವಿದ್ಯಾವಂತಳಾಗಿ ಬದುಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಸ್ತ್ರೀಯ ಜೀವನ ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಮಹಿಳಾ ಬದುಕನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವರ್ತಮಾನದ ಮಹಿಳಾ ಬದುಕನ್ನು ಈ ಎರಡು ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿವೆ.

ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳು

ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿ- ಮಲೆಯಾಳಂ ಮೂಲ ಲಲಿತಾಂಬಿಕ ಅಂತರ್ಜನಂ ಅನು- ಕೆ.ಕೆ ನಾಯರ

ಭೂಮಿ- ಮರಾಠಿ ಮೂಲ ಆಶಾ ಬಗೆ ಅನು- ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಪೋಕಳೆ

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು-

ನಮ್ಮ ಅನುವಾದಕ- ಸಂ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಶಿವಪ್ಪ ಲಠೆ ಮತ್ತು ಗವಿಸಿದ್ದಪ್ಪ ಎಚ್. ಪಾಟೀಲ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ದಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಪ್ರಕಾಶನ

ಸುವರ್ಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ-ಸುಮಿತ್ರಬಾಯಿ ಎಚ್ ದಂಡಪ್ಪ. ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಖೆ

ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಪದ ವಿವರಣ ಕೋಶ- ಎಚ್.ಎಸ್.ಶ್ರೀಮತಿ- ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ

ನೀರದಾರಿ ದಲಿತ ಮಹಿಳಾ ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳಿಂದ - ದು. ಸರಸ್ವತಿ ಕವಿ ಪ್ರಕಾಶನ

ಅನುವಾದ ಅನುಸೃಷ್ಟಿ ರೂಪಾಂತರ- ಮೋಹನ ಕುಂಟಾರ

ತಾಳುವಿಕೆಯೇ ತಪಸ್ಸು

ಡಾ. ಮುನಿರಾಜ ಎ.

ಅತಿಥಿ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,

ಮದ್ರಾಸು ಕೆ. ರೈಸ್ವ ಕಾಲೇಜು,

ತಾಂಬರಂ, ಚೆನ್ನೈ, ತಮಿಳುನಾಡು
ಇಂಡಿಯಾ

ಪೀಠಿಕೆ:

ಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು ಜೀವಂತ ಸೆಲೆಯಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನ ಬಾಹ್ಯಾಂತರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಹ್ಯವು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ವಸ್ತು, ಒಡವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಿದರೆ ಅಂತರಂಗವು ಸುಖದುಃಖ, ನೋವುನಲಿವು, ಭಾವನೆಗಳು, ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳು, ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳು, ಮದಮತ್ತರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡೂ ರಂಗಗಳೂ ಸೇರಿಯೇ ಪರಿಪೂರ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯವು ಈ ಎರಡೂ ವಿಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಸದಾ ಜೊತೆಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯವು ಎಂದೂ ನಿಂತನೀರಾದುದಲ್ಲ. ಅದು ವರ್ತಮಾನದ ಸಕಲ ತಲ್ಲಣಗಳನ್ನೂ ತಣ್ಣಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರು ಹೇಳಿದಂತೆ "ಸಾಹಿತ್ಯವು ಜೀವನದ ಗತಿಬಿಂಬವೂ ಹೌದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೂ ಹೌದು". ಇಂತಹ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಎಕೆ ಅನುಗಾಲಕ್ಕೂ ತನ್ನ ಅನನ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ ಅದು ಮನುಷ್ಯನೊಂದಿಗೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸದಾ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹಸಿರಾಗಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣದಿಂದ. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವಾಗ ಅದು ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಿಳಿವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ತಿಳಿಹೇಳುವ, ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಯು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನಾ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು. ಮನುಷ್ಯನ ಬದುಕಿಗೆ ಅತೀ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸಿರುವ ಪರಿಯು ಸ್ಮರಣೀಯವಾದುದು. ಇಂದಿಗೂ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಜರೂರಾದ ಸಂಗತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಳ್ಮೆಯು ಬದುಕನ್ನು ಅವಘಡಗಳಿಗೆ ದೂಡುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಬದುಕನ್ನು ಸುಕಾಂತವಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ತಾಳುವಿಕೆಯ ಗುಣವು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಎನ್ನುತ್ತಾ ಅದರ ಪರಿಯನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ:

ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮಾನವ ಜೀವಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೇ ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಹಾದಿ ತಪ್ಪುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳಂತೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡುತ್ತದೆ; ತಂದೆತಾಯಿಯಂತೆ ಲಾಲಿತ್ಯದಿಂದ ಪಾಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಅಂದುಕೊಂಡ ಕೆಲಸಗಳು ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನೆರವೇರದಿದ್ದಾಗ ಕೋಪ ಬರುವುದು, ತಾಳ್ಮೆಗಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲವು ಬದುಕನ್ನು ಹದಗೆಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಸತ್ಯ. 'ಕೋಪ ಕೆಡಿಸಿತು ಧೈರ್ಯ ಬದುಕಿಸಿತು', 'ಆತುರಪಟ್ಟರೆ ಗೋತ್ರ ಕೆಡುತ್ತದೆ' ಈ ರೀತಿಯ ನಾಣ್ಯಡಿಗಳು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನೇ ಸಾರುತ್ತವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜರ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮನನ ಮಾಡಬಹುದು.

ತಾಳುವಿಕೆಗಿಂತ ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲ

ಕೀಳಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಸೊಲ್ಲಾ⁷

ತಪಸ್ಸೆಂಬುದು ಇಡೀ ಒಂದು ಬದುಕನ್ನು ಧಾರೆಯೆರೆದು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ಗುರಿ. ಋಷಿಮುನಿಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜೀವ ಮತ್ತು ಜೀವನ ಎರಡನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಷ್ಟು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ದುರ್ಲಭವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ದಾಸರಿಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಜೀವನದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಹಮತಿಯಿಂದ ಬಾಳಿದರೆ ಅದೇ ಒಂದು ತಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುಷ್ಟಮನುಜರು ಪೇಳ್ವೆ ನಿಷ್ಕರದ ನುಡಿತಾಳು

ಕಷ್ಟಬಂದರೆ ತಾಳು ಕಂಗೆಡದೆ ತಾಳು

ನೆಟ್ಟ ಸಸಿ ಫಲಬರುವ ತನಕ ಶಾಂತಿಯ ತಾಳು

ಕಟ್ಟುಬುತ್ತಿಯು ಮುಂದೆ ಉಣಲುಂಟು ತಾಳು⁸

⁷ ಕೀರ್ತನಕಾರರು (ಸಂಪುಟ-8), ಡಾ. ಎಚ್.ಎಸ್. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ತೃತೀಯ ಮುದ್ರಣ, 2008, ಪು.ಸಂ. 39, ಪದ್ಯ-ಪಲ್ಲವಿ

⁸ ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 39, ಪದ್ಯ-1

ಪ್ರಪಂಚ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಷ್ಟರೂ ಹಾಗೂ ದುಷ್ಟರೂ ಇಬ್ಬರು ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದೇ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶಿಷ್ಟರಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದುಷ್ಟರಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟ ಮನುಷ್ಯರು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮಾನಸಿಕ ಭೌತಿಕ ಕಿರುಕುಳ ನೀಡುವುದು ಆಗಾಗ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹವರು ಆಡುವ ಅತಿ ಕಠಿಣ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ನಾವು ಬೆಲೆಕೊಡಬಾರದು. ಅದನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಬದುಕು ಸರಳ ರೇಖೆಯಲ್ಲ. ಅದು ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳ ವಿರೋಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಿಗ್ಗುವುದಾಗಲಿ, ಕುಗ್ಗುವುದಾಗಲಿ ಆಗದೆ ಬದುಕನ್ನು ಮುನ್ನಡೆಬೇಕು. ಅದರಂತೆಯೇ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಪ್ರತಿಪಲಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರಪಡದೆ, ಅಗತ್ಯ ಸಮಯವನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದು ನಾವು ಬಿತ್ತುವ ಬೀಜಗಳ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಣ್ಣುತ್ತೇವೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಳಿದು ಹಂಗಿಸುವಂಥ ಹಗೆಯ ಮಾತನು ತಾಳು

ಸುಳಿನುಡಿ ಕುಹಕ ಕುತಂತ್ರವನು ತಾಳು

ಅಳುಕದಲೆ ಬಿರಿಸು ಬಿಂಕದ ನುಡಿಯ ತಾಳು

ಹಲಧರಾನುಜನನ್ನು ಹೃದಯದಲಿ ತಾಳು⁹

'ಮಾತೇ ಮತ್ತು ಮಾತೇ ಮೃತ್ಯು', 'ಮಾತು ಮನೆ ಕೆಡಿಸಿತು ತೂತು ಒಲೆ ಕೆಡಿಸಿತು', 'ಮಾತು ಆಡಿದರೆ ಹೋಯಿತು ಮತ್ತು ಒಡೆದರೆ ಹೋಯಿತು' ಈ ಗಾದೆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮಾತಿನ ಮಹತ್ವವು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದ ಕೆಲವರು ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಲು ಸಲ್ಲದ ನುಡಿಗಳನ್ನಾಡುವರು. ಕುತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಹಕದಿಂದ ಬಿರುಸು ನುಡಿಗಳನ್ನಾಡುವ ಮೂಲಕ ಅವರನ್ನು ಅಂಜಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವರು. ಆದರೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ನುಡಿಗಳಿಗೂ ಕಿವಿಗೊಡದೆ ನಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ನೆನೆದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಲಿ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ವಾದಿರಾಜರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಕ್ಕು ನುಡಿವರ ಮುಂದೆ ಮುಕ್ಕರಿಸದೆ ತಾಳು

ಅಕ್ಕಸವ ಮಾಡುವರ ಅಕ್ಕರದಿ ತಾಳು

ಉಕ್ಕೂ ಹಾಲಿಗೆ ನೀರನಿಕ್ಕುವಂದದಿ ತಾಳು

ಪಕ್ಷೀಶ ಹಯವದನ ಶರಣೆಂದು ಬಾಳು¹⁰

ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಎಷ್ಟೇ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಬದುಕಿದರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು, ಆಡಿಕೊಂಡು ನಗುವವರು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಕೀಳಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವರು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಮನಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ ಅವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳು ಎದ್ದುನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಅದು ಅನಾಹುತಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಒಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಹಾಲು ಉಕ್ಕುವಂತೆ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿನ ಕಾಯವಿಕಾರಗಳು ಕೊನೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಉಕ್ಕುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ನಾಮಾಮೃತವೆಂಬ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ತಣಿಸಬೇಕೆಂದು ದಾಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಜಗತ್ತು ಅನುದಿನವೂ ಹೊಸ ಲವಲವಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಸಹ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಚೈತನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೊಸ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಾಳ್ಮೆಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಅವಶ್ಯಕವಾದುದಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ದುರಾಸೆಗೆ ಒಳಗಾದಾಗ, ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನನಾದಾಗ, ಕೋಪವು ಅತಿಯಾದಾಗ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಾಗ, ಸಮಾಜದಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳ್ಮೆಗೆ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದು ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನೂ ಬದಲಾಯಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದುರಂತದೊಂದಿಗೆ ಅಂತ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ ಬದುಕನ್ನು ಸುಖಾಂತವಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲಷ್ಟು ಜಾದೂಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅದು ಎಂದೋ ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ರಚಿಸಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯವಾದರೂ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಅದು ಬದುಕಿನ ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಸಾಹಿತ್ಯದ ನಿತ್ಯ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಕೀರ್ತನಕಾರರು (ಸಂಪುಟ-8), ಡಾ. ಎಚ್.ಎಸ್. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ತೃತೀಯ ಮುದ್ರಣ, 2008
2. ಸಾವಿರಾರು ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಎ.ವಿ. ನಾವಡ, ಅಂಕಿತ ಪುಸ್ತಕ, ಬೆಂಗಳೂರು
3. ಈಸಬೇಕು ಇದ್ದು ಜಯಿಸಬೇಕು : ಸಮಾಜಮುಖಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಎ.ವಿ. ನಾವಡ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
4. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ರಂ.ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ, ಗೀತಾ ಬುಕ್‌ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

⁹ ಕೀರ್ತನಕಾರರು (ಸಂಪುಟ-8), ಡಾ. ಎಚ್.ಎಸ್. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ತೃತೀಯ ಮುದ್ರಣ, 2008, ಪು.ಸಂ. 39, ಪದ್ಯ-2

¹⁰ ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 39, ಪದ್ಯ-3

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ

ರಚನಾ.ಆರ್.

ಅತಿಥಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು

ಬಿ.ಎಂ.ಎಸ್ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಜೆ ಕಾಲೇಜು
ಬಸವನಗುಡಿ, ಬೆಂಗಳೂರು - 560004

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯು ಸೃಜನಶೀಲತೆಯ, ಸಂಪದ್ಧರಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿದೆ. ಹಲವಾರು ಕವಿಗಳ ಮತ್ತು ಲೇಖಕರ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಕಾವ್ಯಗಳು, ಬರಹಗಳು, ಹೊಸ ಚಿಂತನೆಗಳು ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ.ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಜ ಸ್ಪೂರ್ತಿಯೆಂದರೆ ಪರಿಸರ.ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಸರದ ನಡುವೆ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಮೇಲೆ ರಚನೆಯಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬಹಳಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ.ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಯ ಆರಂಭಿಕ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆರಂಭಿಕ ಹಂತದ ನಡುವಿನ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರ ಹಾಗೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ರಸವತ್ತಾದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.ಇನ್ನು ಪರಿಸರ ಎಂಬ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವಂತಹ ವಾತಾವರಣ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ..ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪದವು ಮರ, ಗಿಡ, ನದಿ, ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸಿರು ಪರಿಸರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕೂಸು. ಮಾನವನ ಉಗಮದ ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸದ ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆತನನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ ಮುಂದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ.ಹೀಗೆ ಅನಂತ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಮನುಕುಲದ ನಡುವೆ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ.ಆದರೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಆವಿಷ್ಕಾರ, ಆಧುನಿಕತೆ, ಜಾಗತೀಕರಣಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲಿನ ಹಸಿರು ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಮನುಷ್ಯ ನಾಶ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ.ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ವಿಷಕರವಾದ ವಾತಾವರಣ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿ ಅದರ ನಡುವೆ ತಾನೇ ನರಳುವಂತಾಗಿರುವುದು ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಲು ಅನೇಕ ಚಿಂತಕರು ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಎಚ್ಚಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದೇಶ ನೀಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನ ಮೇಲಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳ ಮೂಲಕ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವರ್ಣನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿ, ಅಲಂಕಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಕಂಡ ಕವಿ, ಲೇಖಕರು ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಪಾರಿಸರಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅವಲಂಬನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಪರಿಸರ ಹಾಳುಗಡವುತ್ತಿರುವುದರ ಸಮಾಜವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಗುಂಪನ್ನು ಹೊಸ ತಲೆಮಾರಿನ ಕವಿಗಳು,ಲೇಖಕರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.ಎರಡೂ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಸದಾಶಯ ಹೊಂದಿರುವಂತಹುದೇ ಆಗಿದೆ.ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ವರ್ಣನೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿದೆ.ಎಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸುವ ಗುಣವಿದೆಯೋ ಅದೇ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಂಬಲ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ದೇವಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ.ಮನುಷ್ಯ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ದೈವತ್ವವನ್ನು, ಗೌರವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಭಯ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಇರುತ್ತದೆ.ಹೊಸ ತಲೆಮಾರಿನ ಬರಹಗಾರರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಸರ ರಕ್ಷಣೆಯ ಉದ್ದೇಶವೇ ಇದೆ.ಆದರೆ ಪರಿಸರ ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ದುರಾಸೆಯಿಂದಲೋ, ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದಲೋ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೋ ಪರಿಸರ ಬಹಳಷ್ಟು ಮಾಲಿನ್ಯಕಾರಕವಾಗಿ ಬದಲಾಗಿತ್ತು.ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾ ಹಸಿರು ಉಳಿಸುವ ಅರಿವನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ.ಹಸಿರೇ ಉಸಿರು, ಕಾಡಿಲ್ಲದೇ ನಾಡಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಹರಡುವ ಸದುದ್ದೇಶವೇ ಇದರ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ.ಹೀಗೆ ಸುತ್ತಲಿನ ಹಸಿರನ್ನು ವಿವಿಧ ಕವಿಗಳು, ಚಿಂತಕರು ಮತ್ತು ಬರಹಗಾರರು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿ, ಪರಿಸರವಾಗಿ ನೋಡಿರುವ ಕೆಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ಕಿರು ಅವಲೋಕನ ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ವೇದ, ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ನಿಸರ್ಗದ ಆರಾಧನಾ ಭಾವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗಕಾರ ಆಗಿನ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ 'ಕಾವೇರಿಯಿಂದ ಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿದ್ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೋಳ್..' ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಅಂಶವಾದ ನದಿಯನ್ನು ನಾಡಿನ ಗಡಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಪಂಪ, ರನ್ನ, ಜನ್ನ, ಪೊನ್ನ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮರ, ಹೂವು, ಹಣ್ಣು, ನದಿ, ಸಮುದ್ರಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪ ತೆಂಕಣಗಾಳಿ, ಮಧುಮಹೋತ್ಸವ, ಬಿರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ದುಂಬಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ಮಾವು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೋರ್ವ ಕವಿ ನಾಗವರ್ಮ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶುಭವಾದ ಅಚ್ಚೋದ ಸರೋವರವನ್ನು 'ತೈಲೋಕ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದ ಮಣಿದರ್ಪಣದಂತೆ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.ದುರ್ಗಸಿಂಹನ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿ , ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೀತಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಬೋಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.12ನೇ ಶತಮಾನದ ವಚನಕಾರರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಹೊಳೆತುಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ ತನ್ನ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

'ಇಳಿ ನಿಮ್ಮ ದಾನ, ಬೆಳಿ ನಿಮ್ಮ ದಾನ, ಸುಳಿದು ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ನಿಮ್ಮ ದಾನ

ನಿಮ್ಮ ದಾನಗಳನುಂಡು ಅನ್ಯರ ಪೊಗಳುವ ಕುನ್ನಿಗಳನೇನೆಂಬೆ ರಾಮನಾಥ '

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದು ಮತ್ತಾರೋ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಮನುಷ್ಯನ ಕೆಟ್ಟಗುಣಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಚಾಟಿ ಬೀಸಿದ್ದಾರೆ.ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು 'ಎತ್ತಣ ಮಾಮರ ಎತ್ತಣ ಕೋಗಿಲೆ' ಎಂಬ ವಚನದಲ್ಲಿ ಮರ-ಗಿಡ, ಪಶು-ಪಕ್ಷಿ ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೂಲ ಆಸರೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ ತನ್ನ ವಚನದಲ್ಲಿ 'ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ಮೃಗಗಳಿಗಂಜಿದೊಡಂತಯ್ಯ, ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನೊರೆತೆರೆಗಳಿಗಂಜಿದೊಡಂತಯ್ಯ' ಎಂದಿದ್ದಾಳೆ.

ಇದು ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲಿನ ಪರಿಸರದೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.ಆದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥ, ಐಷಾರಾಮದ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನೇ ಕೊರೆದು ನಾಶ ಮಾಡುವುದು, ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು, ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವರಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ಬೃಹತ್ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ರೆಸಾರ್ಟ್ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು, ನೆಲ, ಜಲ, ವಾಯು, ಮಣ್ಣು ಯಾವುದನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಮಾಲಿನ್ಯ ಮಾಡುವುದು ಹೀಗೆ ಪರಿಸರದ ಮೇಲೆ ದೌರ್ಜನ್ಯ ಎಸಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.ಇದರಿಂದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಸಮತೋಲನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.ಪ್ರಕೃತಿ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ನಾಶ ಖಂಡಿತ ಎಂಬ ಅರಿವು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.ಇದನ್ನೇ ಬಸವಣ್ಣನವರು 'ಧರೆ ಹತ್ತಿ ಉರಿದರೆ ನಿಲಲಾಗದು' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ವಚನಗಳು ಪರಿಸರ ಕುರಿತಾದ ಗಾಢವಾದ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಹರಿಹರ ಕವಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಭಿನ್ನವಾದುದು.ಈತನ 'ಪುಷ್ಪರಗಳೆ'ಯಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಹೂವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಿದೆ.ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾತುಕತೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಹೂವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇವೆ' ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ.ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಹೃದಯಿಗಳು 'ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇವೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.ಆದರೆ ಹರಿಹರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಿಡದ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಹೂವಿನ ಮನವೊಲಿಸಿ, ಬೇಡಿ ಪೂಜೆಗೆ ತರುತ್ತಾನೆ.ಉದಾಹರಣೆಗೆ,'ಏನವ್ವ ಸಂಪಗೆಯೆ ಶಿವನ ಸಿರಿಮುಡಿಗಂದು ನೀನೀವ ಪೊಸ ಕುಸುಮಮಂ ನೀಡು ನೀಡನಗೆ..' ಎಂದು ಬೇಡುತ್ತಾನೆ. ಸೇವಂತಿಗೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು 'ಶಿವನ ಪೂಜೆಗೆ ಸುಖದ ಮೀಸಲು ಗಂಧವನ್ನು ನೀಡು' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.ಹೀಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹೂಗಳ ಮನವೊಲಿಸಿ ಬೇಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಮನುಷ್ಯ ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ವಿನೀತನಾಗಿ ಇರಬೇಕು ಎಂಬುದು ಹರಿಹರನ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ನಾವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಾಗ ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಜನರ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಮೇವು, ಕಾಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಳೆ, ಉತ್ತಮ ಹವೆ ನೀಡುವ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯ ಪೂಜೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.ನಮಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೀಡುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಸದಾಕಾಲ ಪೂಜನೀಯವಾದದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣನ ಸಂದೇಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಇಂದು ನಾವೂ ಕೂಡ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.ಎಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವ, ಮನುಷ್ಯನ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ನಾವು ಸದಾಕಾಲ ವಿಧೇಯರಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರಬೇಕು.

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಪರಿಸರದ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ದೌರ್ಜನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಬೇಸರ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಏಕೆ ನಡುಗಿದೆ ತಾಯಿ ಭೂಮಿ, ನಡುರಾತ್ರಿಯೊಳು?

ಧರೆಯೊಳಗೆ ಕರ್ಮಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ನರ ಕರಿಗಳೆಲ್ಲ ನಡೆಗೆಟ್ಟರೆಂದು' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಾಲುಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಮಾಜದ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತೃನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತಾಯಿ ತನ್ನ ಕಂದನಿಗೆ ಹಾಲುಣಿಸುವಾಗ 'ಕೆರೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸು ಬಾವಿಯಂ ಸವೆಸು' ಎಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾಳೆ.ಇದು ನಾಡಿನ ಉಳಿವಿಗೆ ಜಲಾಧಾರವಾದ ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.ಇಂತಹ ಕಾಳಜಿ ಮತ್ತು ಆಲೋಚನೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾಗಿದೆ.ಇಂದು ಕೆರೆ, ನದಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ, ಜಲಮೂಲಗಳನ್ನು ಮಲಿನಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಸ್ವಾರ್ಥ, ಹಣ, ಅಧಿಕಾರ ಆತನ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿದೆ.ಸರ್ವಜ್ಞ ಕವಿ ತನ್ನ ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ 'ಕೋಟಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಲಿ ಮೇಟಿ ವಿದ್ಯವೇ ಮೇಲು ಮೇಟಿಯಿಂ ರಾಟೆ ನಡೆದುದಲ್ಲದೆ ದೇಶದಾಟವೇ ಕೆಡಗು ಸರ್ವಜ್ಞ' ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇಂದು ಕೃಷಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ.ರೈತರನ್ನು ಮತ್ತು ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ನೋಡುವ ಮನಸ್ಸಿತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.ಪರಿಸರದೊಂದಿಗೆ ನೇರವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯ ಬೆಸೆಯುವ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪೂಜನೀಯ ಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವ ಕೃಷಿಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಕೃಷಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

ಪರಿಸರ ಚಿಂತನೆ, ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಪರಿಸರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.ಪರಿಸರ ಎಂದರೆ ನದಿ, ಕಾಡು, ದೂರದ ಬೆಟ್ಟ, ಮರ, ಗಿಡ ಎಂದು ನಾವು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ ಹುಡುಕುತ್ತ ಅಲೆದಾಡಬೇಕಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಕಾಲ ಕೆಳಗೆ ಹರಿದಾಡುವ ಇರುವೆ, ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಹುಳು, ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಮರ, ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗಿಡ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಿಸರವೇ.ಈ ಎಲ್ಲವುಗಳ ಬಗೆಗೂ ಸಹಾನುಭೂತಿ, ಎಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗುವ ಸಹ ಅನುಭೂತಿಯೇ ನಿಜವಾದ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಒಂದು ಮರ ಇದೆ ಎಂದುಕೊಂಡಾಗ ಅದರ ರೆಂಬೆ ಕೊಂಬೆಗೆ ಕೊಡಲಿಯೇಟು ಬಿದ್ದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ.ಆ ಬೇನೆಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೇ ಸಹ ಅನುಭೂತಿ.ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ನಾವು ಯಾರನ್ನೂ ನೋಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.ಈ ಪ್ರಜ್ಞೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಗೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆರಂಭಿಕ ಘಟ್ಟವಾದ ನವೋದಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಓದುಗರಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.ಕನ್ನಡದ ವರ್ಡ್ಸ್‌ವರ್ತ್ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಕುವೆಂಪುರವರು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರು.ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅನಂತ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಸಾಕಾರಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರೂ, ನವೋದಯ ಕಾಲದ ಪ್ರಕೃತಿ ಆರಾಧನೆಯ ಮನೋಭಾವವೇ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.ದ.ರಾ. ಬೇಂದ್ರೆಯವರು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯ ಜೀವನದ ಸಹಜ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ.ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬರಹಗಾರರು ಪರಿಸರವನ್ನು ಒಂದು ಆಕರ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲವೇ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಪರಿಸರದ ಒಳಗಿಳಿದು ಅದರ ಅಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಅದು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಪಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ ಬರಹಗಾರರು ತೀರಾ ವಿರಳ.ಅವರಲ್ಲಿ ನಾವು ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ ಮತ್ತು ಕಾರಂತರನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪರಿಸರವನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಮತ್ತು ಮನುಕುಲದ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಢವಾದ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.ತೇಜಸ್ವಿ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡಿನೊಳಗಿನ ಬಗೆಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ, ಕೀಟಗಳ ಕುರಿತು ಬರೆದರು.ಕಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ನಿರಂತರ ಒಡನಾಟವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದ ಮಂದಣ್ಣ, ಚೀಂತ್ರ, ಪ್ಯಾರಾ ಅವರ ಕಥೆ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ನಾಯಕರಾದರು.ತೇಜಸ್ವಿ ತಮ್ಮ ಕಥೆ ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಾಕಾರ ಮಳೆ, ಕಾಡ್ಡಿಚ್ಚು, ಭೀಕರ ಗಾಳಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರಗಳಾಗಿ ಬಂದಿವೆ.ಅವರು ಮಾನವ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಸರದ ಮೂಲಕ ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ.ಪರಿಸರದೊಂದಿಗೆ ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರದು ನಿರಂತರ ಅನುಸಂಧಾನ.ಈಗ ಪರಿಸರದ ಕುರಿತಾದ ಅವರ ಕೆಲವು ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

“ಒಂದು ಸಸ್ಯ ಅವನತಿ ಹಿಡೀತೊ ಅನ್ನಿ.ಅದರಿಂದ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಕೀಟಸ್ತೋಮ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಬೀಜ ಪ್ರಸರಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ವೃಕ್ಷಸಂಕುಲ, ಅದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬದುಕೋ ಮನುಷ್ಯ, ಇಡೀ ವಿಶ್ವ ಈ ತರ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬಿಗಿದುಕೊಂಡ ಸಮತೋಲನದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರೋ ಬಲೆ.ಈ ರುದ್ರ ನಾಟಕದ ತೀರ್ಮಾನ ಆಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲೋ ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.ಪರಿಸರದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಅವಲಂಬನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.ಸೃಷ್ಟಿಯ ಯಾವೊಂದು ಪದಾರ್ಥವೂ, ಜೀವಿಯೂ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ.ಪರಸ್ಪರ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅವಲಂಬಿಸಿವೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕುವೆಂಪುರವರ ‘ಗೊಬ್ಬರ’ ಕವಿತೆಯೂ ಇದೇ ಆಶಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ‘ಬೇರುಗಳಿಗಿಲ್ಲದಿರೆ ಗೊಬ್ಬರ ಹೇಳಿನಗೆ ವೃಕ್ಷಕಲ್ಲಿಯದು ಹೂವಿನ ಹಬ್ಬ’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಸರ್ಗ ಎಂದರೆ ಭಯ, ಭಕ್ತಿ ಇತ್ತು. ಮನುಷ್ಯನಿಸರ್ಗದ ಎದುರಿಗೆ ತಾನು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗಿಂತ ಭಯವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು.ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾತನ ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆರಾಧನೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಇದೆ.ಆದರೆ ಇಂದು ಮನುಷ್ಯತನ್ನನ್ನೇ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ, ತಾನೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಐಷಾರಾಮದ ಜೀವನಕ್ಕೆ, ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಲಿನ ಪರಿಸರವನ್ನು ನಿರ್ದಯ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಕರತೆಗಳಿಂದ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಎ.ಕೆ.ರಾಮಾನುಜನ್ ಅವರ ‘ಆ ಹಕ್ಕಿ ಬೇಕಾದರೆ’ ಪದ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಮಂಗೋಲಿಯಾದ ರಾಜ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟು ಇಡೀ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ, ಆಗ ಯಾವುದೋ ಹಕ್ಕಿಯ ಹಾಡು ಕೇಳಿ ಆ ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬಯಸಿದ ನಂತರ ಅದರ ಗೂಡು, ಅದು ಇದ್ದ ಮರ, ಆ ಮರದಡಿಯ ಮಣ್ಣು, ನೀರು, ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ, ರಾಜ್ಯ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ. ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಮನೆಗೇ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕವಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.ಅಂದರೆ ನಿಸರ್ಗವನ್ನು ಗೆದ್ದುಬಿಡುತ್ತೇನೆ, ಎಲ್ಲವೂ ನನ್ನದಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಮನುಷ್ಯ ದುರಾಸೆಗೆ, ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ನಿಸರ್ಗ ತಕ್ಕ ಪಾಠ ಕಲಿಸೇ ಕಲಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.ನಿಸರ್ಗದ ಅಗಾಧತೆಯ ಮುಂದೆ ಮನುಷ್ಯ ಅಲ್ಪ ಜೀವಿ ಎಂಬ ಅರಿವು ಇದ್ದು ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ವಿನೀತರಾಗಿ, ಕೃತಜ್ಞತಾ ಭಾವದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.ಕಾಳಜಿ ವಹಿಸಬೇಕು.

ಇಂದು ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿನೀತರಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಆಲೋಚನೆ ಬಹುಪಾಲು ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ.ಔದ್ಯಮಿಕ ಕ್ರಾಂತಿ ನಂತರ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನ, ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳ ವಿವಿಧ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತಾ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಆತ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ, ಸಹಸ್ರಬಾಹುವಾಗಿ ನಿಸರ್ಗವನ್ನು ಬಗ್ಗು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ‘ಜೀವ ಸಮುಚ್ಚಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳು, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಾಮರಸ್ಯ, ವಿವೇಕಿ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಮಾನವ ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಗಂಭೀರವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾನವ ಸಂಕುಲದ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಗತಿರಂಗದ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡುಗಳ ಬಗ್ಗೆ, ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾಹಿತಿ ಮತ್ತು ಯೋಜನೆಯ ಕೊರತೆ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.‘ಕಾಡು ಬೆಳಸಿ ನಾಡು ಉಳಿಸಿ’, ‘ಊರಿಗೊಂದು ವನ’ ಮುಂತಾದ ಅರಣ್ಯೀಕರಣದ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರದ ವತಿಯಿಂದ ಸೌಲಭ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲ.ಭೂಮಿತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಾಡಿ ಮಿಡಿತವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ ರೈತರ ಪಾಡು ಬಹಳ ಹೀನಾಯವಾಗಿದೆ. ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಸಮಾವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವುದು ಕೇವಲ ದಂಧೆಯಾಗಿ, ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ.ಎಲ್ಲ ನದಿಗಳ ನೀರೂ ಮಾರಣಾಂತಿಕವಾಗಿದೆ.ಮನುಷ್ಯನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತಾಂಧತೆ, ಹಣದ ಬಗೆಗಿನ ವ್ಯಾಮೋಹ, ಕಾಳ ದಂಧೆಗಳು, ಹಗಲು ದರೋಡೆ, ಕಳ್ಳ ಸಾಗಾಣಿಕೆ, ಅರಣ್ಯನಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇಡೀ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ದುರಂತಕ್ಕೆ ಒಡ್ಡುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ವಿಷಾದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.ಪರಿಸರವನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆವಾಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ವರ್ಣನೆಯ, ಚೆಲುವಿನ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಾಗಷ್ಟೇ ಕಾಣದೇ ಅದರೊಳಗಿನ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ.ತೇಜಸ್ವಿ ಯುವಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿದ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಪಾರವಾಗಿದೆ.ಅದು ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕಿನ ಸಂಕೀರ್ಣಗಳ ಜೊತೆ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಒಂದಿಷ್ಟು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದು ಶ್ಲಾಘನೀಯ.ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾರಂತರು ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದಿರುವುದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅವರು ಪರಿಸರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಚಳುವಳಿ ಕುರಿತು ಗಮನ ಹರಿಸಬೇಕು.ದಕ್ಷಿಣ

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅಣುಸ್ಥಾಪಕ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ಬದುಕಿನುದ್ದಕ್ಕೂ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದರು.ಇವರು ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಬಾಲ ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರಪಂಚ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದರು.ಈ ಸಂಪುಟಗಳು ಕನ್ನಡ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಿ.ಜಿ.ಎಸ್ ಸ್ವಾಮಿಯವರ 'ಹಸುರು ಹೊನ್ನು' ಕೃತಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.ಸಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆಗಿರುವ ಸ್ವಾಮಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕದಂಬ, ಹಲಸು, ಸಪ್ತವರ್ಣಿ, ಸರ್ಪಗಂಧಿ, ಬೂರುಗ, ಮಾಧವೀಲತೆ, ಗೋರಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ಮೆಣಸು, ಕೇದಗೆ, ಅಡಕೆ, ಜಾಪಾಳ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಗಿಡಮರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.ಇದೊಂದು ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.ಓದುಗರಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ.ಆದರೆ ನಾವೆಂದು ಆ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆಯೇ? ಎಂಬುದೇ ಸಂಶಯವಾಗಿದೆ.ಕಾಡಿನ ನಾಶದಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಔಷಧೀಯ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ರಾಸಾಯನಿಕಗಳಿಂದ ಆಹಾರ ಬೆಳೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿವೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ಕೃತಿಕಾರರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡ ಪರಿಸರ ಕುರಿತಾದ ಚಿಂತನೆಗಳು ಅನೇಕ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.ಶಶಿಧರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಅವರ 'ಪರಿಸರದ ಮರುದಿನಗಳು' ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಕುರಿತಾದ ಲೇಖನಗಳು ಮತ್ತು ಪರಿಸರದ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.ಶಿಕ್ಷಕರು, ಪರಿಸರವಾದಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪತ್ರಕರ್ತರಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಗೇಶ ಹೆಗಡೆಯವರ ಲೇಖನಗಳು ಎಲ್ಲಾ ವಯೋಮಾನದವರಿಗೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅದರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.ಇವರ 'ಇರುವುದೊಂದೇ ಭೂಮಿ' ಕೃತಿಯು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಪರಿಸರ ಇವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅಗತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.ಈ ಭೂಮಿಯ ಪರಿಸರವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರ ದುರಾಸೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿಯ ಬರಹಗಳಿವೆ.ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತೀ ವಸ್ತುವು ಸಮತೋಲನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಜೀವಸಂಕುಲದ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೂ ಪೂರಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಬರಹಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ಇವರ ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿ 'ಪ್ರತಿದಿನ ಪರಿಸರ ದಿನ'ದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಪೀಳಿಗೆಗಳು ಅರಣ್ಯ, ಕಡಲತೀರ, ಕೆರೆತೊರೆಗಳ ಜೀವವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ದಿನ ಪರಿಸರ ದಿನವನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಬದಲು ಪ್ರತಿದಿನ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿ ವಹಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇವರ ಕೃತಿಗಳು, ಲೇಖನಗಳು ದಿನ ಪತ್ರಿಕೆ, ವಾರಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ.

ತೇಜಸ್ವಿ, ನಾಗತಿಹಳ್ಳಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್, ಕಿ.ರಂ. ನಾಗರಾಜ, ನಾಗೇಶ ಹೆಗಡೆ ಮುಂತಾದ ಲೇಖಕರ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕೃತಿ 'ಕಿರಿಯರಿಗಾಗಿ ಪರಿಸರ'.ಇದು ಎಲ್ಲ ವಯೋಮಾನದವರಿಗೆ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಆಳವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ, ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸವಾಲುಗಳು, ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅಗತ್ಯತೆ ಮತ್ತು ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಲೇಖಕರು ಕೌತುಕಮಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.ಇದು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ, ಸರಳ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಅಂತರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಖ್ಯಾತಿಯ ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಕ ಜೋಡಿಯಾಗಿ, ಪರಿಸರ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನ ಬರಹಗಳ ಮೂಲಕ ಓದುಗರನ್ನು ಬೆರಗಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕನ್ನಡದ ಜೋಡಿ ಕೃಪಾಕರ-ಸೇನಾನಿ.ಇವರುಗಳು ಕೆ.ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಜಂಟಿಯಾಗಿ ಬರೆದ ಕೃತಿ 'ಜೀವ ಜಾಲ'.ಜೀವ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಪರಿಸರ ಜ್ಞಾನ ತುಂಬಾ ಮುಖ್ಯ.ಜೀವಿಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆ, ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವವೆಲ್ಲವೂ ಜೀವಜಾಲದ ಒಟ್ಟು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ.ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಜಾಲ ಆಧರಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.ಸಾಲುಮರದ ತಿಮ್ಮಕ್ಕ, ಪರಿಸರವಾದಿ ತುಳಸಿಗೌಡ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮರಗಿಡಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿ, ಮಾದರಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ.ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿಯೊಳಗೊಂಡ ಅನೇಕ ಲೇಖನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಕಂಡ ಪರಿಸರಪರ ಚಿಂತನೆಗಳು, ಕಾಳಜಿಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಿರು ಅವಲೋಕನದ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮಲ್ಲಿನ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸುವಷ್ಟೆ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಈ ಲೇಖನವು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಆಧುನೀಕತೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ನಾವು ಮರಗಿಡಗಳ ನಾಶ, ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ನಾಶ, ಜಲಮೂಲಗಳ ನಿರ್ನಾಮ, ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಗಳ ದುರ್ಬಳಕೆ, ಅತಿಯಾದ ರಾಸಾಯನಿಕಗಳ ಬಳಕೆ, ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಬಳಕೆ, ವಾಯು ಮಾಲಿನ್ಯ ಇಂತಹ ಅನಾಹುತಗಳನ್ನು ಎಸಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.ಪರಿಸರ ನಾಶ ಮುಂದೆ ಮನುಷ್ಯಸಂಕುಲದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮಾನವ ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.ಪ್ರತಿದಿನ ಕನ್ನಡ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪರಿಸರ ತಜ್ಞರು, ಪರಿಸರವಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಲೇಖನದ ಮೂಲಕ ಜನರಲ್ಲಿ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.ಅನೇಕ ವಿಜ್ಞಾನ, ಪರಿಸರದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.

“ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದಿಷ್ಟು ಕಾಲ ಬದುಕಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ಯತ್ನ ಕೈಬಿಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ನಾವೇ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಪಳಗಿಸಬೇಕು, ನೀರು, ಗಾಳಿ, ಮಣ್ಣಿಗೆ ವಿಷ ಉಣಿಸುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು.ಪರಿಸರದೊಂದಿಗೆ ಸಹಬಾಳ್ವೆ ನಡೆಸಬೇಕು”(ಕೃತಿ-ಕಿರಿಯರಿಗಾಗಿ ಪರಿಸರ)

ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ಪರಿಸರ ಸಂಪನ್ಮೂಲವನ್ನು ಹಾಳುಗಡವದೇ ಇನ್ನಷ್ಟು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ತಲುಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ನಮ್ಮ ಮೇಲಿದೆ.

ಪಂಪ ಬನವಾಸಿಯ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮನಸೋತು ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕೋಗಿಲೆಯಾಗಿಯೋ, ಮರಿದುಂಬಿಯಾಗಿಯೋ ಹುಟ್ಟಬೇಕು ಎಂಬ ಆಸೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಹಿರಿಮೆ ಪಡೆದಿರುವ ನಮ್ಮ ನಾಡಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಗತವೈಭವವನ್ನು ಮರಳಿ ನೀಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಹಸುರತ್ತಲ್! ಹಸುರಿತ್ತಲ್! ಹಸುರೆತ್ತಲ್! ಕಡಲಿನಲಿ

ಹಸುರ್ಗಟ್ಟಿತೋ ಕವಿಯಾತ್ಮಂ ಹಸುರ್ನೆತ್ತರ್ ಒಡಲಿನಲಿ

ಎಂಬ ಕುವೆಂಪುರವರ ಸಾಲುಗಳು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಹಸುರಿನ ದಾಹವನ್ನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲೂ ತುಂಬಲಿ. ಇದರಿಂದ ಪರಿಸರ ರಕ್ಷಣೆ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಸಾಧಿತವಾಗಿತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ಈ ಲೇಖನ ಹೊಂದಿದೆ.

ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ತೇಜಸ್ವಿ, ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ, ಹೊಸವಿಚಾರಗಳು, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 2012, ಮೈಸೂರು.
2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಶಶಿಧರ, ಪರಿಸರದ ಮರುದನಿಗಳು, ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪ್ರಕಾಶನ, 2010, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ಸ್ವಾಮಿ, ಬಿ.ಜಿ.ಎಲ್., ಹಸುರು ಹೊನ್ನು, ವಸಂತ ಪ್ರಕಾಶನ, 2011, ಮೈಸೂರು.
4. ಹೆಗಡೆ, ನಾಗೇಶ, ಇರುವುದೊಂದೇ ಭೂಮಿ, ಭೂಮಿ ಬುಕ್ಸ್, 2018, ಬೆಂಗಳೂರು.
5. ಟಿ.ಪಿ.ಅಶೋಕ, ತೇಜಸ್ವಿ ಕಥನ, ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ, 2015, ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯ ವಿಭಿನ್ನ ನೆಲೆಗಳು

ಡಾ.ಬಿ.ಎನ್.ಶಾರದ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು
ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಕನ್ನಡವಿಭಾಗ
ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರಥಮದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು
ವರ್ತೂರು, ಮಧುರಾನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-87

ಮಹಿಳಾ ಚಿಂತನೆಗಳೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಕ್ಕುವ ಬಾಹ್ಯಾನುಭವಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಗ್ರಹಿಸಿ, ಸಂವಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಇದು ಆಕೆಯ ವಿಶೇಷ ಕಸುವು. ಈ ಸಂವೇದನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವಜ್ಞೆ, ಅಜ್ಞಾನ, ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ-ವಿದ್ವತ್ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ದ್ವೀಪದಂತಾಗಿದೆ. ಲೋಕ ಗ್ರಹಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಸಂವೇದನೆಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಂತನೆಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಸಾಹಿತಿ "ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಅವಳ ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ" ಬರೆದಾಗ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಚಿಂತನೆ ಸಾಧ್ಯ. ಉದಾ: ದೇವನೂರು ಮಹಾದೇವ ಅವರ ಸಾಕವ್ವನ ಪಾತ್ರ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಜೊತೆಗೆ ವರ್ಗ, ವರ್ಣ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಧರ್ಮ, ಪ್ರದೇಶ- ಮುಂತಾದ ನೆಲೆಗಳ ಸಂವೇದನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇವು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಭಿನ್ನ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದರೊಳಗಂದು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲದರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ್ರಹಿಕೆ ಅಗತ್ಯ. ಮಹಿಳೆಯರು ಬರೆದಾಗ ಅವರ ಚಿಂತನೆಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಭಾಷಿಕ, ನೈತಿಕ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೂಲ ಸಂವೇದನೆಗೆ ನೈಜತೆಗೆ ಅನುಭವಗಳು ದೂರವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚು. "ಪ್ರಪಂಚ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಅದರೊಡನೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ, ಗ್ರಹಿಸುವ, ಲಯ-ಗತಿ-ತೀವ್ರತೆಗಳು ಗಂಡಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ" ಎಂದು ವಿಜಯದಬ್ಬೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವುದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸ್ತ್ರೀ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ವಿದೇಶಿ ಶಿಕ್ಷಣ, ವಸಾಹತಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮಾನವತಾವಾದದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಸುಧಾರಣೆಯ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನೆಲೆಗಳ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮಾನವೀಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತೊಡಗಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ಆಯಾಮಗಳೆಂದರೆ:

- 1) ಸ್ವ-ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ-ಇದು ಆತ್ಮವೃತ್ತಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಸ್ವಂತ ಸ್ವರೂಪದ ವಿವರಣೆ. ಹಾಗೂ ಆತ್ಮ ಶೋಧ.
- 2) ಸ್ತ್ರೀಪರ ಸಹಾನುಭೂತಿಯ ಮಜಲು.
- 3) ಮಹಿಳೆ ಹಾಗೂ ಜೀವ ವಿರೋಧಿ ನೆಲೆಗಳ ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ.
- 4) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಮಿತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ರಚನೆಗಳು.

ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ವರೂಪ : ಪುರುಷ ನಿರ್ಮಿತ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಯಾಜಮಾನ್ಯಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ, ಸ್ವಂತಿಕೆಯ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿವೆ. ಅವಕಾಶಗಳಿಂದ ವಂಚಿತರಾದ ಮಹಿಳೆಯರು ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ, ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಸಲಾಗಿರುವ, ಭಯಗೊಳಿಸುವ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿ, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಗಳ ಎಳೆಗಳನ್ನು ನೇಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಯ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ, ಹೊಸ ಮಹಿಳೆ, ಹೊಸ ಮನುಷ್ಯ, ಹೊಸ ಚರಿತ್ರೆಯ ರಚನೆ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು, ಅರ್ಥಹೀನ ಮೌಲ್ಯಗಳು ನಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ತಾಯ್ನುಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಮಾನ್ಯತೆಯಿದ್ದು, ಅದರ ಪರಿಧಿಯ ಆಚೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ, ಅವಳು ಎದುರಿಸುವ ಸವಾಲುಗಳ, ಅವಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಭಿನ್ನ ಮಾದರಿಗಳ ಶೋಧ ಆಕೆಯ ಚಿಂತನೆಗಳ ಮೂಲದಲ್ಲಿದೆ. ವಿವಾಹದ ಮೂಲಕ ಹೆಣ್ಣಿನ ಲೈಂಗಿಕತೆಯನ್ನು ಪಾವಿತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ತಳುಕು ಹಾಕಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಲಭ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಬಹುಪತಿತ್ವ, ವಿವಾಹಬಾಹಿರ ಸಂಬಂಧಗಳಂಥ ಸುಲಭ ಪರಿಹಾರಗಳ ಆಚೆ, ಸಮಂಜಸ ದಾರಿಗಳ ಹುಡುಕಾಟ ಮಹಳೆಯರ ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವುದು. ಅದು ಅಗತ್ಯವೂ ಹಾಗೂ ಅನುಸರಣೀಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಶೋಷಣೆಯ ನೆಲೆ ಅಥವಾ ದೈವೀಕರಣದ ವೈಭವೀಕರಣಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ನಮಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ. ಶೋಷಣೆಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಮೇಲಿನ ಹಿಡಿತ ಎಂಬುದರ ಅರಿವಿನ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಡಿ.ಆರ್. ನಾಗರಾಜ್ ಅವರು "ಬಯಲು ಮತ್ತು ಬಿಲ" ಸಂಕೇತಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿಕಾರ, ಕಾನೂನು, ನಿಯಮಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಎಲ್ಲವೂ ಪುರುಷನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತ್ರಗಳು, ಇವು ಬಯಲಿನಂತೆ. ಅದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವಿಕೆ ಬಿಲಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಂತೆ. ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಶಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಪುರುಷ ವಿಧಿಸಿದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿದ್ದವು. ಈಗ ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಬಿಲಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಅಗತ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವೇ ತನ್ನ ಹಕ್ಕು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯಿದೆ. ಅವಳಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಆಚಾರ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಕಲೆ, ಹಬ್ಬ, ಆಟಗಳ ಸಮೃದ್ಧ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದ್ದು, ಸರಳೀಕೃತ ಶೋಷಣೆಯ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಭಗ್ನಗೊಳಿಸಿ ತನ್ನತನದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ತಿರುವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಬರವಣಿಗೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ. ಜಿ.ಎಸ್.ಎಸ್. ಅವರು ಮಹಿಳಾ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ನವೋದಯದಿಂದ ನವ್ಯದವರೆಗೆ ಹೊನ್ನಮ್ಮನ ಮಾದರಿ, ದಲಿತ-ಬಂಡಾಯದ್ದು ಅಕ್ಕನ ಮಾದರಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನವೋದಯದಲ್ಲಿ, ಮಹಿಳೆಯರು ಯಾವುದೇ ಚಳವಳಿಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದೆ, ಅವುಗಳ ಆಶಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಗತಿಶೀಲ ಲೇಖಕಿಯರ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು-ಬಿಳುಪಿನ ಪಾತ್ರಗಳ ರಚನೆಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು, ವರ್ಗ ಹೋರಾಟದ,

ಮಾಕ್ಸವಾದದ ಪ್ರಭಾವಗಳಿಂದ ಅವರು ಹೊರತಾಗಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ನವ್ಯ ಲೇಖಕರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಲೇಖಕಿಯರು ಒಳಗಾದರೂ, ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸದೆ, ಆಧುನಿಕ ಮನೋಧರ್ಮದವರಾಗಿ, ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಹುಡುಕಾಟದಲ್ಲಿರುವ, ಶೋಷಣೆಗೆ ಪ್ರತಿರೋಧ ಒಡ್ಡಬಲ್ಲ ಪಾತ್ರಗಳಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಹೆಣ್ಣು ಅವಮಾನವೂ ಎನಿಸದೆ, ನಿಲಿಂಗಳೀಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಭಕ್ತರು ಸಾಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮರೆಯದೆ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಎಂಬುದು ಜೈವಿಕ ಸತ್ಯವೇ? ಅರಿವಿನ ಸತ್ಯವೋ? ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬೇಕಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಡಾ. ಲಿಂಗಪ್ಪ ಗೋನಾಳರ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥದ ಹುಡುಕಾಟ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಚಿಂತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಡಿ.ಆರ್.ಎನ್. ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗಾರ್ಗಿ ಹಾಗೂ ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿ ಮಾದರಿಗಳ ಗೃಹವಾದಿನಿ, ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯರ ಗುಣಗಳ ಮಿಳಿತವಾದ ಹೆಣ್ಣಿನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಶೋಧ ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಿಳೆಯರ ಬರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಚಿಂತನೆಗಳಿಂದಲೂ ಕನ್ನಡ ಲೇಖಕಿಯರ ಚಿಂತನೆಗಳು ಎರವು ಪಡೆದಿದೆ. ಗಂಡನ್ನು ಸಹಭಾಗಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಆದರೆ ಅವನ ಭರ್ಜಿಯ ತಿವಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ(ಮೇರಿ ವೋಲ್ಸ್‌ಟ್ರಾಫ್), ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಗಂಡಸರೇ ಏಕೆ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು? ಹೆಂಗಸರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವೂ ಪುರುಷನ ಹಿತಕ್ಕೆ ಏಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು? ಅವಲಂಬನೆ ಅಗತ್ಯವೇ? - ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು, ಗಂಡಿನ ಅಧಿಕಾರದ ಕಬಂಧ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಉತ್ತಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆ ಸಾಧ್ಯ- ಎಂಬ ಚಿಂತನೆಗಳು ಮಹಿಳೆಯರು ಮಾನಸಿಕ, ಬೌದ್ಧಿಕ ಅಡಿ-ಆತಂಕಗಳನ್ನು ಮೀರಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ ಮತ್ತು ಮಡಿವಂತಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ (ವರ್ಜೀನಿಯ ವುಲ್ಫ್) ಅಂಶಗಳು ನಮ್ಮ ಬರಹಗಾರ್ತಿಯರನ್ನು ಚಿಂತನೆಗೆ ಹಚ್ಚಿದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗಿರುವ ಆಧುನಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ: ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ನಿರ್ಮಿತ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಾನುಭೂತಿ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಿದ್ದವು.(ವಚನ ಯುಗವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ). ಉದಾ: ಕಾಳಿದಾಸನು ಕಣ್ಣರ ಮೂಲಕ ಶಾಕುಂತಲೆಗೆ, ಪಂಪನು ಶ್ರೀಮತಿಗೆ ಹೇಳುವ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಧರ್ಮ ಮನುಸ್ಮತಿಯ ಮುಂದುವರಿಕೆ. ಅದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಸೀತೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಭವೀಕರಣವಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಅವಳ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕು ಅಧೋಗತಿಯದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಭೋಗದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ, ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪಳಿಯುಳಿಕೆಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಪುರುಷರ ಸಾಧನೆಯ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಗಳ ಮಿಳಿತವನ್ನು ನವೋದಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು, ಚಳವಳಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಅದರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಾದವು. ಉದಾ: ಇಂದಿರಾಬಾಯಿ (ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹದ ಬವಣೆ, ವಿಧವಾ ವಿವಾಹದ ವಿಷಯ), ಇಂದಿರಾ (ಸುಶಿಕ್ಷಿತಳಾಗುವ ಮೂಲಕ ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಕಾಸ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದರೂ, ಇಂದಿರೆಯ ತಳಮಳ, ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು) ಮಾಡಿದ್ದುಣ್ಣೋ ಮಹರಾಯ (ಒಳಿತು-ಕೆಡಕುಗಳ ಸಂಘರ್ಷ), ಬನಶಂಕರಿ (ಶೋಷಕ ಶಕ್ತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವು, ಸಮಾಜವನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮುನ್ನಡೆಸುವಿಕೆ), ನಿಸರ್ಗ (ಲಿಂಗ ತಾರತಮ್ಯ, ಬಂಡೇಳದ ತಾರೆ), ಕಾನೂರು ಹೆಗ್ಗಡತಿ (ಶರೀರ ವ್ಯಾಮೋಹದ ಸುಬ್ಬಮ್ಮ, ಅದನ್ನು ಗೆದ್ದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರೇಮದ ಸೀತೆಯ ವೈರುಧ್ಯಗಳು), ಸರಮ್ಮನ ಸಮಾಧಿ(ವಿಷಮ ದಾಂಪತ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ), ಮುಕ್ತಿ ಒಡಲಾಳ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಗತಿಯು ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಮಾಜದ ಧೋರಣೆಗಳಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿವೆ. ಒಂದು ಪುರುಷ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಒಳಗೆ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸತ್ಯವೆನಿಸುವಂತೆ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾದರೂ, ಕೃತಕವಾಗಿಯಾದರೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಲ್ಲಾ ಬೇಲಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಸಹಜೀವಿತ್ವ ಮಾನವೀಯ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೊಡಗಿನ ಗೌರಮ್ಮನವರ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಜೀವನ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಒತ್ತಡಗಳಿವೆ. ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನಿಲುವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಪಮಾ ನಿರಂಜನಾ ಅವರು ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ನಾಯಕಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಬಂಡಾಯದ ಮನೋಧರ್ಮದ, ತಾಯ್ತನದ ಮೌಲ್ಯ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಆಶಯಗಳಿವೆ. ಮಹಿಳೆಯರ ಹಕ್ಕಿನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ, ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುವ ಬರಹಗಳು ತಿರುಮಲಾಂಬ, ಅವರಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಣ್ಣಗಿನ ದನಿಯ ಚಿತ್ರಣವೇ ಓದುಗರಲ್ಲಿ ಪಾಪಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೂಡಿಸುವಂತೆ ತ್ರಿವೇಣಿ ಅವರ "ಹೂವು-ಹಣ್ಣು" ಬಂದಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮಾನಸಿಕ ತೊಳಲಾಟಗಳು, ಗಂಡಿನ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಆಗಿವೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅದು ಕೇವಲ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಅನುಭವದ ಆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿರಾ ಅವರ "ಫಣಿಯಮ್ಮ" ಹಾಗೂ ಕಾರಂತರ "ಮೂಕಜ್ಜಿಯ ಕನಸುಗಳು" ಒಂದು ಸಮುದಾಯ ತನ್ನ ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಆಧುನೀಕತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಲ್ಲದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಶ್ಯಾಮಲಾದೇವಿ ಅವರಲ್ಲಿ ದುಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಗಟ್ಟಿಗತ್ತಿಯರ, ಹೆತ್ತವರಿಂದಲೇ ವೈಶ್ಯವಾಟಕಿಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನೈತಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ, ಅನಿಷ್ಟ ಪದ್ಧತಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮನೋಭಾವದ, ವೈಚಾರಿಕ ಪಾತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಮೌಲಿಕತೆಗಿಂತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವದ ಕೃತಿಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕುಟುಂಬದ ಮಾನಸಿಕ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ, ದುಡಿಮೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಜಿಗಿದ ಪಾತ್ರಗಳಿವೆ. ಎಚ್.ವಿ.ಸಾವಿತ್ರಮ್ಮ ಅವರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಿಸುವ ಮೂಲಕ, ಹೆಣ್ಣು-ಗಂಡುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಾಂತಾದೇವಿ ಕಣಿವೆ ಅವರು ವಿರಸ ದಾಂಪತ್ಯದ ಚಿತ್ರಣ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಸ್ವತಿದೇವಿ ಗೌಡ ಅವರು ಪ್ರತಿರೋಧ ತೋರುವ ಹೆಣ್ಣು ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅವಳೇ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಮಾನಸಿಕ ಯಾತನೆಯ ವಿವರ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.

ನವ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಬದುಕಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿ, ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ, ಆತ್ಮನಿಷ್ಠ, ಸೃಜನಶೀಲ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ಲೇಖಕಿಯರು ತೊಡಗುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಾಮದ ನಿರ್ಭೀತ, ನಿರಂಕುಶ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ, ಬಿಡುಗಡೆಯ ಮೂಲವನ್ನು ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸು"ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿ" ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಬರಹಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳು ಪುರುಷನ ಅಹಂ ನ, ಸ್ವತಂತ್ರದ ಶೋಧದ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು, ವಾಹಕಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿ ಅವರ "ಮುಕ್ತಿ" ಯ

ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕಾಮಿನಿ ತನ್ನ ಗೊಂದಲದಿಂದ ದುರಂತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರೆ, ಮಾತೃತ್ವದ ಪ್ರತೀಕಳಾದ ಡಾಲಿ ಗೆಲ್ಲುವ ಸರಳ ಗ್ರಹಿಕೆಗಳಿವೆ. ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿಯ ಉಸಿರುಗಟ್ಟಿಸುವ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನೋವು, ಯಾತನೆಗಳ ವಾಹಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಚಿತ್ತಾಲರ "ಮೂರುದಾರಿಗಳು" ನ ನಿರ್ಮಲೆ, ತಂದೆಯ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕತೆ, ವಾಸುದೇವನ ಧ್ಯೇಯದ ಹಿಂದಿರುವ ಅನುಮಾನ, ರಂಗಪ್ಪನ ಲಂಪಟತನಗಳಿಗೆ ರೋಸತ್ತು, ಪುರುಷರ ಬಲವಂತ, ಪ್ರಲೋಬನೆ, ಭದ್ರತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ನೇಮಿಚಂದ್ರರ ಪ್ರಕಾರ, "ಪುರುಷ-ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವಿನ ಅಸಮಾನತೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯದ್ದು, ಪರಸ್ಪರದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ್ದು. "ಗಂಡು ಹೇಳುವ ಅರ್ಧ ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತಿಗಳಿವೆ." ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಎಂಬ ಗ್ರಹಿಕೆಯ ಆಚೆ, ಬದುಕನ್ನು ನೋಡುವ ಭಿನ್ನ ದಾರಿಗಳಾಗಿ ಗಂಡು-ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಇರುವುದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಬೇಕು. ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕುರಿತ ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿತ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮರು ಪರಿಶೀಲನೆ ಅಗತ್ಯ. ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆಯಿಂದ ಸಮಾನ ಬದುಕಿನ ನಿರ್ಮಾಣ ಅಗತ್ಯ. ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಅವರು ಮಹಿಳೆ ವೈವಾಹಿಕ ಚೌಕಟ್ಟಲ್ಲದೆಯೂ ಬದುಕಬಲ್ಲಳು ಎಂದು "ಗಂಡಸರು" ನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅವರು ಬದುಕಿನ ಸಂಕೀರ್ಣತೆ, ಸತ್ಯಶೋಧನೆಗೆ ಒತ್ತು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ನವ್ಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಾದ ಅಂತರ್ಮುಖತೆ, ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆ, ಧ್ವಂದ್ವಗಳ ಅರಿವು, ಸಂಘರ್ಷದ ಮನೋಭಾವ, ಅನಾಥಪ್ರಜ್ಞೆ ಲೇಖಕಿಯರಲ್ಲೂ ಕಾಣಿಸಿದೆ.

ಸಾರಾ ಅಬೂಬಕ್ಕರ್, ಲಲಿತಾ ನಾಯಕ, ಗೀತಾ ನಾಗಭೂಷಣ ಅವರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚಿತ ಬದುಕುಗಳಾದ ಮುಸ್ಲೀಂ, ಲಂಬಾಣಿ, ದಲಿತ ಲೋಕಗಳು ತೆರೆದಿವೆ. ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ, ಜಾತಿ, ಲಿಂಗ, ವರ್ಗ ಆಧಾರಿತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಾಚೆ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಡುವ ಹಸಿವು, ನಿರುದ್ಯೋಗ, ಅನಕ್ಷರತೆ, ಬಡತನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿವೆ. ಪುರುಷನಿಗಿಂತ, ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪಟ್ಟಭದ್ರಹಿತಾಸಕ್ತಿ, ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿಗಳ ಚಿಂತಾವಣೆ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಾತ್ಮಕತೆಯ ಕೊರತೆಯಿದ್ದು, ಭಾಷೆ ವಾಚ್ಯವೆನಿಸಿದರೂ, ದಿಟ್ಟ ನಿಲುವು, ವಾಸ್ತವತೆಗಳು ಗೆದ್ದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದಿಗೆ ರಾಜಿಯಾಗದೆ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಬದಲಾವಣೆ ಬಯಸುತ್ತಾರೆ. ಶೋಷಿತರ ಪರ ಚಿಂತನೆ, ಭ್ರಷ್ಟತೆಯ ಅನಾವರಣ, ಭಿನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂವೇದನೆ, ವರ್ತಮಾನದ ಆಗುಹೋಗುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದನೆ, ಕೆಳವರ್ಗದ ಬದುಕು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕತೆಯ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಪ್ರತಿರೋಧಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಶಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಒತ್ತು ಇದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬದುಕಿನ ನ್ಯೂನತೆ, ತಿರಿಚುವಿಕೆಯನ್ನು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೋಡಿ ಅದರ ಸಮರ್ಪಕ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈದೇಹಿ ಅವರ "ಮಲ್ಲಿನಾಥನ ಧ್ಯಾನ" ದಲ್ಲಿ ತಾಯನದ ಮಿತಿಯೇ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಶಾಕುಂತಲೆ, "ಗುಲಾಬಿ ಮೃದು ಪಾದಗಳು" ನ ನಾಯಕಿಯರು ಗೆದ್ದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಕ, ಹುಚ್ಚಿನಲ್ಲೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಅನುಭವಿಸಿ, ಲೋಕ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಲ್ಲಳು. ಸಾರಾ ಅವರ "ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ" ಯ ನಾದಿರಾಳ ದುರಂತ ರಶೀದನ ದುರಂತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ದಿನನಿತ್ಯದ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವಾಗ ಹೆಣ್ಣು ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಲಿತಾ ನಾಯಕರ "ಗತಿ" ಯ ಸೋನಿಬಾಯಿ ತನ್ನ ದೈಹಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ, ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಉದ್ಧಾರ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಸಿದ್ಧತೆ ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಲುವು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವೀಣಾ ಅವರ "ಶೋಷಣೆ ಬಂಡಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ" ಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ವೈಫಲ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಅವಳಾಗಿರದೆ, ಅವಳು ಬದುಕುವ ಪರಿಸರವಾಗಿರುವುದು ಶೋಚನೀಯ. ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಬದುಕುಳಿಯುವ ರೋಶನ್ ಬೀ ಸಶಕ್ತಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ.

ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿನ ಕೊರತೆಗಳು : ಚಿ.ನ.ಮಂಗಲಾ ಅವರು "ಕನ್ನಡ ಮಹಿಳೆಯರ ಬರಹಗಳ ತೀವ್ರತೆ ನೀರಸ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿ-ಸೃಷ್ಟಿ ಪೇಲವವಾದುದು" ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೂ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ನಿಕಟವಾದುದು. ಹೆಣ್ಣು ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಣಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶಗಳಿಂದ ವಂಚಿತಳಾಗಿದ್ದುದು, ಅನೇಕ ಮೌಢ್ಯ ಆಚರಣೆಗಳ ಬಲಿಪಶುವಾದುದು ಅವಳ ವೈಚಾರಿಕ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮನೋಧರ್ಮದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸತ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಪ್ರಸ್ತುತ ಬರಹಗಳ ವಿವೇಚನೆ ನಡೆಸಿದಾಗ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಖರ ಚಿಂತನೆಯ ಕೊರತೆಗೆ ಕಾರಣಗಳು ಮನವರಿಕೆಯಾಗಬಲ್ಲದು. ಕನ್ನಡದ ಪುರುಷರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಶ್ವ ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಿದ್ಧ ಮಾದರಿಗಳ ಗ್ರಹಿಕೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಮಹಿಳಾ ಚಿಂತನೆಗಳು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಮಹಾಶ್ವೇತಾದೇವಿಯವರ "ಸ್ತನದಾಯಿನಿ", "ರುಡಾಲಿ"ಯಂಥ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಾತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಸತ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲೇಖಕಿಯರಿಗೆ ಇರುವ ಆಂತರಿಕ ಒತ್ತಡದ, ಅನುಭವಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯ ಕೊರತೆ, ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ರಚನೆಗಳು, ಹೊರ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೃತಕವೆನಿಸುವ ಹಂದರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ಭವಸ್ಯಂದಿಗಳಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಫಲರಾಗಿರುವುದು, ಪಾತ್ರಗಳ ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವಂತೆ ಕಂಡರೂ ಪರಭಾವ ಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ಸೋತಿರುವುದು, ಅಪರಿಚಿತ ವಸ್ತು, ಪಾತ್ರ, ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು (ಉದಾ: ದಲಿತ, ಭಿಕ್ಷುಕ, ವೇಶ್ಯೆ ಇತ್ಯಾದಿ) ನಿರ್ವಹಿಸುವಾಗ ಅನುಭವದ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಿ, ಅಸಂಬದ್ಧತೆ, ಗೊಂದಲಗಳು ಮೂಡುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ. ಅವರ ಆಲೋಚನೆಯ ತೆಳು ರಚನೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಗಂಡಿನ ವಿರುದ್ಧದ ಸಂಘರ್ಷದ ಮಾದರಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಗಂಡು ಮಗುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ನಿರ್ಧಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಾಯಿಯೊಬ್ಬಳು ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ "ತನ್ನ ಮಗನಿಂದ ಮುಂದೆ ಇತರರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದು" ಎಂಬುದು ಜೀವ ವಿರೋಧಿ ಚಿಂತನೆ, ಅನೈಸರ್ಗಿಕವಾದುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸದೆ ಪ್ರಗತಿಪರ ಆಲೋಚನೆಯಾಗಿಸಿರುವುದು, ಬಾಲಿಶ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೆನಿಸದಿರದು. ಟಿ.ಪಿ. ಅಶೋಕ ಅವರು "ಮಹಿಳೆಯರ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಅವುಗಳ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಹೊಸದು. ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಗೋಳುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅಷ್ಟೇ" ಎಂದಿರುವುದು ಬರವಣಿಗೆಯ ಮಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಗಿರಡ್ಡಿ ಗೋವಿಂದರಾಜ ಅವರು " ನಮ್ಮ ಲೇಖಕಿಯರು ಗುರುತರವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡರೂ, ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ತಂತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸದೆ ಸೋಲುತ್ತಾರೆ" ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾಲರು "ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಅವಳದೇ ಆದ ಅನುಭವ ಲೋಕವಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸಂವೇದನೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ತಂತ್ರ, ಭಾಷೆ, ಸಂವೇದನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊನಚನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವಿಷ್ಯದ ಆಶಯಗಳು : ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ತೀವ್ರತೆಯ ಕೊರತೆಯಿದ್ದರೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೋವು-ನಲಿವು, ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಮಾತ್ರ ದಟ್ಟವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಅವಳು ಬದುಕುವ ಪರಿಸರವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಲಾತ್ಮಕ ರೂಪ ಕೊಟ್ಟು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗೊಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಯಿಂದ ಹೊರಬರದೆ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಗರ್ಭದಿಂದಲೇ ಹೊಸ ಪರಂಪರೆ ಕಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಗತಿಶೀಲರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನಪ್ರಿಯ ಕಮರ್ಷಿಯಲ್ ಸಿನೆಮಾ ಮಾದರಿಯ ರಚನೆಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಅದು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪುರುಷರೆಲ್ಲರ ಬರವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂದೇಹಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನೋಡುವುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಮಹಿಳಾವಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಓದನ್ನು ರೂಢಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ ವಿಭಿನ್ನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಮೂಲಕ ವಿಭಿನ್ನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಜೂಲಿಯಟ್ ಮಿಷಲ್ ಹಾಗೂ ಆನ್ ಓಕ್ಲೆ ಅವರ ಮಾತು ಸಾಧಿತವಾಗಬೇಕಿದೆ. ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಆದರ್ಶೀಕರಣದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬಾರ್ಬರ್ ಸ್ಕಿತ್ ತೃತೀಯ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಲೈಂಗಿಕ, ಜನಾಂಗ ರಾಜಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮಹಿಳೆಯರ ಬಗ್ಗೆ ಪುರುಷರು ಮೌನ ತಾಳಿರುವ ರಾಜಕಾರಣವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರದ್ದು ಕಿರು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಅಧಿಕೃತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಅಧಿಕೃತಗೊಳಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯ ಕಡೆಗಿನ ಪಯಣ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಹಾಗೂ ಸಂಕ್ರಮಣ ಕಾಲದ್ದು. ತನ್ನ ಅಪಾರ ಶ್ರಮ ಹಾಗೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣು ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ತಾನು ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯ ಪಡೆಯುವ ಜೊತೆಗೆ, ತನ್ನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತತೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹಂಬಲವಿದೆ. ಜಿ.ಎಸ್. ಆಮೂರ ಅವರು ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಒಂದು ಸುಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಸಂಸ್ಕೃತಿಯಂತೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದು ಆಶಾವಾದವೆನಿಸಿದೆ. ಇಂದು ವಿವಾಹ ಬೌದ್ಧಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಆಘಾತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣು-ಗಂಡು ಇಬ್ಬರೂ ಅಂತರಂಗ ಶೋಧ ನಡೆಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಫಲಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಬಿಂಬಿತವಾಗಬೇಕು. ಲೇಖಕಿಯರು ಚರಿತ್ರೆ, ಪರಂಪರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಆಳವಾದ ಅರಿವು ಹೊಂದಿ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನ, ಛಲದ ಬದುಕು-ಬರಹ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬೇಕಿದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾದಂಬರಿ, ಸಣ್ಣಕತೆ, ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಹಿಳೆಯರು ನಾಟಕಗಳ ರಚನೆ, ವೈಚಾರಿಕ ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ದುಡಿಯುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧತೆ ಅಧ್ಯಯನ, ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೊಸ ಒಳನೋಟಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಕೃತಿಗಳು:

- 1) ಸಂಪ್ರತಿ: ಹಾ.ಮಾ. ನಾಯಕ : ಅಂಕಣ ಲೇಖನ: ಪ್ರಜಾವಾಣಿ: 3-5-1987
- 2) ಜೀವನ ದೃಷ್ಟಿ: ವಿಜಯಾ : ಅನುಪಮಾ ಅಭಿನಂದನಾ ಗ್ರಂಥ ; 1988
- 3) ಲೇಖಕಿಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು : ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ : 1986
- 4) ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರಿಕಾರ್ತಿಯರಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆ : ಗಿರಡ್ಡಿ ಗೋವಿಂದರಾಜ : 1979
- 5) ಕನ್ನಡ ಬರಹಗಾರ್ತಿಯರ ಒಲವು-ನಿಲುವುಗಳು : ಚ.ಸರ್ವಮಂಗಳಾ : 1979
- 6) ಆಧುನಿಕ ಮಹಿಳಾ ಕಾವ್ಯ : ಹೇಮಾಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ : ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ: ಬೆಂ.
- 7) ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ : ಡಾ. ಎಚ್.ಎಸ್.ಶ್ರೀಮತಿ : ಹಂಪಿ :2006
- 8) ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ : ವಿಜಯಾದಬ್ಬೆ .

ಕನ್ನಡ ಮಹಿಳಾ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂವೇದನೆಯ ನೆಲೆಗಳು

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಶಿವಕುಮಾರ. ಡಿ. ಸಿ.
ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,
ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ,
ಜೈನ್ ಡೀಮ್ಡ್ ಟು ಬಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.

ಸಂಶೋಧನಾರ್ಥಿ

ಶ್ವೇತಾ ಎಂ.
ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,
ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ
ವಿ.ವಿ.ಎಸ್.ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಘಟಕವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಬರುವ ವಿವರಣೆಗಳು ಅವಳ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅವಳ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಅವಳ ಜೀವನದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಆದರ್ಶವಾಗಿವೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಸಂವೇದನೆ ಮತ್ತು ಅವಳ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವ ಕಥೆಗಳು, ಅವಳ ಜೀವನದ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದು ಆಮಂತ್ರಣ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಮಹಿಳೆಯ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಆಕೆಯ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಆಕೆಯ ಅನುಭವಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ.

ಮಹಿಳಾ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆ ಮತ್ತು ಅವಳ ಅನುಭವಗಳು ಮುಖ್ಯ ಘಟಕಗಳು. ಈ ಕಥೆಗಳು ವಿವಿಧ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವು ಮತ್ತು ಅವು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅದ್ಭುತ ಭಾಗವನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತವೆ. ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತಿಗಳ ಕಥೆಗಳು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮಹಿಳಾ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಮಹಿಳೆಯ ಸಂಕಟಗಳು, ಹೆಚ್ಚುವರಿಗಳ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಗಳು, ಆದರೆ ಆಕೆಯ ಹೋರಾಟಗಳು ಹಾಗೂ ಆಕೆಯ ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಕಥೆಗಳು ಮಹಿಳೆಯ ಸಾಹಸ, ಉತ್ತಮ ನೇತೃತ್ವ, ಹೆಚ್ಚುವರಿಗಳ ಹೋರಾಟ, ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲಾ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಸಂವೇದನೆಯ ಮತ್ತು ಸಾಹಸದ ಅದ್ಭುತ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ಹಲವಾರು ಹಿಡಿತದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಪುರುಷನ ಆಶಯಗಳು ಚಾಲನೆಗೊಂಡು ಹೆಣ್ಣಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಮೂಲೆ ಗುಂಪಾಯಿತು. ಮಹಿಳೆ ತಾಯಿ ತಂದೆಯರ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಗಂಡನ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬದುಕಿನ ಗುರಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಬದುಕನ್ನು ತನಗಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಎರಡನೇಯವರಿಗಾಗಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಮೀಸಲಾಗಿಟ್ಟು ಅವಳ ಸ್ಥಾನವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಮೇಲೆರದಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು ಎನ್ನಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಥೆ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿತ್ತು ಆಮೇಲೆ ಅದು ಚರಿತ್ರೆ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು ಈ ಪಿತೃ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಈ ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಯವಾಯಿತು ಎನ್ನಬಹುದು ಆದರೂ ಇಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತೃ ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕುರುಹುಗಳು ನಿದರ್ಶನವೆಂಬಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಆಕೆ ಅಬಲೆಯಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತಳಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಪ್ರಭುತ್ವ ಮೇಲುಗೈ ಆಗಿರುವುದು.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ನಿಲುವಿನಿಂದ ಅದರ ಪುನರ್ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನದ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ನಾವು ವಸಹಾತುಶಾಯಿ ಆಳ್ವಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳೇ ಕಳೆದಿದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಅದರ ನೆರಳಿನಲ್ಲೇ ಇದ್ದೇವೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಕೂಡಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಸುವಾಗ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನತೆಯ ನೆರಳಿನಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು ಮನವರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಸ್ತ್ರೀ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ಬರತಕ್ಕಂತಹ ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ತಾಕಲಾಟಗಳು ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ತ್ರೀಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾವು ಏಕಕಾಲಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಿಭಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ 1 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೆ. ಕಿಶೋರಿ ನಾಯಕ್. ಹೇಳಿರುವ ಮಾತು ಮಹಿಳಾ ಲೇಖಕಿಯರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಶೋಷಣೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಧ್ವನಿ ಎತ್ತುವಿಕೆಯ ಕುರಿತ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಳಾ ಕಥೆಗಾರ್ತಿಯರು ಭಿನ್ನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳ ಹುಡುಕಾಟದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಹಿಳಾ ಕಥೆಗಾರ್ತಿಯರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಭಾಷೆ, ತಂತ್ರ, ಸಂವೇದನೆ, ಮನೋಧರ್ಮ, ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಿಳಾ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ಸಿಡಿದೆಳೆವ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿವೆ ಪ್ರೇಮಾ, ಮದುವೆ, ಕುಟುಂಬ ಇವೇ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಹೊಯ್ಯಾಟಗಳು, ಭಾವನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿವೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಆತ್ಮ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಜೊತೆಗಿನ ಸ್ವಂತ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಈ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತಿಗಳಾಗಿ ಮಹಿಳೆಯ ಸಾಧನೆ ಕಡಿಮೆ ಎನಿಸಿದರೂ ಇರುವಷ್ಟೇ ಗಮನಿಸುವಂತದ್ದಾಗಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿರುವ ಸೂಚನೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿವೆ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಆರೋಗ್ಯಕಾರಿಯಾಗಿವೆ ಇದರಿಂದಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಾನವೀಯಗೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಸ ತಲೆಮಾರಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಖಕಿಯರು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರವಾದ ಆಶಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿ.

ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಿರುಳನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಜೀವನ ವಿಧಾನದ ಹಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮಹಿಳಾ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಲೇಖಕಿಯರು ಯಾವ ರೀತಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ನೋಡೋಣ.

ಕೊಡಗಿನ ಗೌರಮ್ಮ ಇವರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ತೊಡಕುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ವಾಣಿಯ ಸಮಸ್ಯೆ ಕಥೆ ಒಂದು'. ಈ ಕಥೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಪಾತ್ರ ಇಂದಿರಾ. ಅವಳ ಏಕಾಂಗಿತನ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಪ್ರೀತಿ ವಾಣಿಯೊಡನೆ ಅವಳು ಬೆಳೆಸುವ ಸ್ನೇಹ ವಾಣಿಯ ಗಂಡ ರತ್ನನೊಡನೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಹೊಸ ಬಯಕೆಗಳು ಈ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹೊಸ ನೈತಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಅಂತಹ ನೈತಿಕತೆಗೆ ಆಕೆ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳೋ ಪರಿಹಾರ ಇವೆಲ್ಲ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಗೌರಮ್ಮನವರು. ವಾಣಿ ಸಮಸ್ಯೆ ಕಥೆ ಇಡೀ ಆವರಣ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾದದ್ದು ವಿಧವೆ ಇಂದು ನೆರೆಮನೆಯ ರತ್ನನ ಮೂಲಕ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕಮರಿ ಹೋಗಿದ್ದಂತಹ ಬಯಕೆಗಳನ್ನು ಜಾಗೃತಿ ಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಂತದಲ್ಲಿರುವ ಇಂದು, ಅಂತಹ ಆಸೆಯಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ದುರಂತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇರೊಂದು ಕಡೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಯಾವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದು ವಾಣಿ ರತ್ನನಿಗೆ ಸಾಟಿಯಾಗದ ಸಂಗಾತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಇಂದುವಿನ ಹಾಗೆ ಸದಾ ಚಟುವಟಿಕೆ ಇಂದಿದ್ದರೆ ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಆತ ಇಂದುವನ್ನು ಇಷ್ಟ ಪಡುತ್ತಾನೆ ರತ್ನನಿಗೆ ವಾಣಿ ತಕ್ಕವಳಲ್ಲ ಎಂದು ಯೋಚಿಸುವುದು ಆಗಬಹುದೇ ಎಂಬ ಪರೋಕ್ಷ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಯಾರನ್ನು ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ ಇರಿಸಲಾರವು ಎಂಬ ಅರಿವು ಅವಳಿಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ ಆದರೆ ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಬಯಸುವ ಮನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರ ಅರಿವು ಅವಳಿಗಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗಾಗಿ ಅವಳು ಇಂತಹ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ತನ್ನ ಬದುಕಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಸಮಾಜದ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ತನ್ನ ತವರು ಮನೆಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುವ ಕಥೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅನೈತಿಕ ಸಂಬಂಧದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಅಪವಾದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಹಾಗೂ ಮಹಿಳೆ ಮನೋಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವುದೇ ಅರ್ಹತೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಕಣ್ಣಿಂದ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ. ಸಮಾಜದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳೆ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ ಹೊರತಾಗಿ ತನ್ನ ಮನೋಕಾಮನೆಗಳೆಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಂದು ನಮಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ವೈದೇಹಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಕುಟುಂಬ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಬರವಣಿಗೆ ಮೂಲಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಿಳೆ ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸವಾಲುಗಳು ಹಲವಾರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಬಡತನ ಮತ್ತು ಹಸಿವು ಬದುಕನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿ ಇಡುವ ಪ್ರತೀಕಗಳು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಶಾಪಗಳು ಕೂಡ. ತನ್ನನ್ನೇ ತಾನು ಶಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಡತನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ ಹಸಿವು ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ಜನರ ಮುಂದೆ ದಯನೀಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಲಂಬಿತರು ಎಂಬ ಕತೆಯ ಪುಟ್ಟ ಹುಡುಗಿ ಅಹಲ್ಯ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಪರರ ಹಂಗನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಇವಳನ್ನು ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಅಹಂಕಾರ ಪಡುವ ಘಟಕವು ತನ್ನ ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣ ಭಾರವನ್ನು ಹುಡುಗಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಬಿಟ್ಟು ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಜವಾಗಿ ಅಹಲ್ಯಾಗಿಂತ ಇವರು ಬೇರೊಂದರ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಲಂಬಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೇಳುವ ಅವಲಂಬನೆಯ ಅರ್ಥವು ತಿರುಗು ಮುರುಗಾದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೈದೇಹಿಯವರು ಇವರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಶಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಶೋಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಸುಮತಿ ಉಡುಪ ಇವರು ಹೆಣ್ಣಿನ ಅಂತರಂಗದ ತಾಕಲಟಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ, ಸರಳವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಹೊಸ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೊಸೆಮುದ್ದು ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಹದ್ದುಬಸ್ತಿನಲ್ಲಿಸಿರುವ ಮನಸ್ಥಿತಿಯ ಅತ್ತೆಯರು, ಹೇಳಿದನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ಮೆದುವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವ ಮನಸ್ಸಿನವರು, ತನ್ನ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಸೊಸೆ ಇಬ್ಬರೂ ಹೆಣ್ಣೇ ಆದರೆ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಮಗಳಿಗೆ. ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಧಾನತೆ ಮತ್ತು ಕೌಟುಂಬಿಕವಾಗಿ ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ದೈನಂದಿನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸೊಸೆಯೂ ಮಗಳಂತೆ ಎಂಬ ಭಾವವು ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಸೊಸೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಯುತವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಅವಳಿಗೂ ಒಂದು ಮನಸಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ಕಥೆ ಬೇರೆಯದೆ ಸಂವೇದನೆಗೆ ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಸುನಂದಾ ಪ್ರಕಾಶ ಕಡಮೆ ಇವರು ಕತೆಗಾರ್ತಿ ಮೂಲತಃ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಅಂಕೋಲಾ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಅಲಗೇರಿ ಗ್ರಾಮದವರು. ಸಮಕಾಲೀನ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ನೋಟ ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಸುಭದ್ರಕ್ಕೆ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಯೋವೃದ್ಧರ ತವಕ-ತಲ್ಲಣಗಳು ಸಂಬಂಧಗಳ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಸುಭದ್ರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮಗ, ಸೊಸೆ, ಮೊಮ್ಮಗಳು ಕೂಡಿ ಇರುವಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಅವರ ಸೇವಾ ಮನೋಭಾವ ಮುಜುಗುರ ತರುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವ ಹೊಂದಿದವಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪತಿಯ ಅಗಲುವಿಕೆಯು ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಸುಭದ್ರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮಗನ ಅಧೀನತೆಯಿಂದ ಬರುವ ವಿಚಾರಗಳು, ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರ ಸಂಹಿತೆಯ ತೊಂದರೆಯ ಫಜೀತಿ ಹಾಗೂ ಅವಳಿಗೆ ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೇದಿಯಾದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಅವರೇ ಅಸಹ್ಯ ಪಡುವ ಮನಃಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಬಂಧಗಳ ಆಸ್ಥೆಗೆ ನಾಜೂಕಾಗಿರುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಸಂವೇದನೆಗಳ ನೆಲೆಗಳ ಅನಾವರಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ವಯೋವೃದ್ಧರನ್ನು ವೃದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಮಕ್ಕಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಸುಭದ್ರಕ್ಕೆನಿಗೆ ಬೇಸರವಾಗದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯ ಉತ್ತಮ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಆದರ್ಶವಾದವುಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಲೇಖಕಿಯರು ಅಂದಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು, ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳು ಮತ್ತು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಕಥಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಶೋಷಿತ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಬಂಧಗಳು ಯಾಂತ್ರೀಕರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತ ಜೀವನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು, ಕಾಣುತ್ತವೆ ಈ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಒಬ್ಬಂಟಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಅಸ್ಥಿತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಂತರಂಗದ ಇಂಗಿತಗಳು ಹೊರಬರಲು ತವಕಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅವಿತಿಟ್ಟು ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಹೊರಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ತಾಯಿಯಾಗಿ, ಮಡದಿಯಾಗಿ, ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯಾಗಿ, ವಿಧವೆಯಾಗಿ ಹಲವು ಬಹುಮುಖಗಳ ಪರಿಚಯದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಲೇಖಕಿಯರು ತಮ್ಮ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲೈಂಗಿಕ ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವರು ಸಮಾಜಮುಖಿಯಾಗಿ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಹಿಂದುಳಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಹೀನತೆಯ ಬಹುಮುಖಗಳನ್ನು ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಚಿಂತನೆ ಎಂಬುದು ಕಾಲ, ದೇಶ, ಭಾಷೆ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಳೆಯರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಹುರೂಪದ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಚಿಂತನೆ ಎಂಬುದನ್ನು "ಕುಟುಂಬದ ಒಳಗಾಗಲೀ ಹೊರಗಾಗಲೀ ಸಮಾಜವು ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ಹಾಗೂ ಶೋಷಣೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪೂರಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಚಿಂತನೆ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು" 2 ಎಂದು ನಿರ್ವಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಕೆ. ಕಿಶೋರಿ ನಾಯಕ್. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೀವಾದ : "ತಾತ್ವಿಕತೆ" (ಪು.ಸಂ. 12) ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀ ಬಂಧನದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ತರುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ಅದರ ಬಿಗಿಯೂ ಸಡಿಲಗೊಂಡಿಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅವಳ ಸಂವೇದನೆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ರೂಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಬಹುದು. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ನೆಮ್ಮದಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ಹುಡುಕಾಟ ನಡೆಸುವ ಜನರನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ವಾಸ್ತವದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ, ಸಮಸ್ಯೆ, ಮತ್ತು ಶೋಷಣೆಗಳಿಂದ ಎಂಬಿವುಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಲಾಗದೆ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂತೋಷವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ವರ್ತಿಸುವುದನ್ನು ಲೇಖಕಿಯರು ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕೊನೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿ

1. ಸ್ತ್ರೀವಾದ : ನೆಲೆಗಳು ಹಾಗೂ ನಿಲುವುಗಳು - ಡಾ. ಕೆ. ಕಿಶೋರಿ ನಾಯಕ್. - ಮಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮಂಗಳ ಗಂಗೋತ್ರಿ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಎಚ್.ಎಸ್.ಶ್ರೀಮತಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಪದವಿವರಣ ಕೋಶ ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ 2018 (ಒಂದನೇ ಆವೃತ್ತಿ).
2. ಎಚ್.ಎಸ್.ಶ್ರೀಮತಿ ಸ್ತ್ರೀವಾದ ಮತ್ತು ಲೈಂಗಿಕ ತಾವಾದ, ಅಹರ್ನಿಷಿ ಪ್ರಕಾಶನ 2019 (ಒಂದನೇ ಆವೃತ್ತಿ).
3. ಜೀ.ಶಂ.ಪರಮತಿವಯ್ಯ (ಸಂ), ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನಪದ ಕಥೆಗಳು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, 2020 (2ನೇ ಆವೃತ್ತಿ).
4. ಡಾ. ಕಿಶೋರಿ ನಾಯಕ್, ಮಹಿಳಾ ಅಧ್ಯಯನ :ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸವಾಲುಗಳು, ಮಹಿಳಾ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರ, ಮಂಗಳೂರು ವಿವಿ, 2007.
5. ಡಾ. ಆರ್. ನಾಗರಾಜ್, ಶಕ್ತಿಶಾರದೆಯ ಮೇಳ, ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ, 2015, (6ನೇ ಆವೃತ್ತಿ).
6. ಸಿಮೋನ್ ದಿ ಬೋವಾ, ದ ಸೆಕೆಂಡ್ಸ್, ಕನ್ನಡ ಓದುಡಾ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಮತಿ, ಬರಹ ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಹೌಸ್ 2011, (ಪರಿಷ್ಕೃತ ಮೊದಲ ಆವೃತ್ತಿ).
7. ವಸುಮತಿ ಉಡುಪ, ಅಂತರಂಗದ ಪಿಸುನುಡಿ, ಅಂಕಿತ ಪುಸ್ತಕ, 2021, 2ನೇ ಮುದ್ರಣ.
8. ಸುನಂದಾ ಪ್ರಕಾಶ ಕಡಮೆ, ಕಂಬಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ, ಅಂಕಿತ ಪುಸ್ತಕ, 2013, 1ನೇ ಮುದ್ರಣ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಶಿವಕುಮಾರ. ಡಿ. ಸಿ.
ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ,
ಜೈನ್ ಡೀವ್ಡ್ ಟು ಬಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.

ಸಂಶೋಧನಾರ್ಥಿ

ಶಶಿಕಲಾ.ಯು.
ಜೈನ್ ಡೀವ್ಡ್ ಟು.ಬಿ.ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಬೆಂಗಳೂರು.

ಪೀಠಿಕೆ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಸರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಕಾರಣ ನಾವು ಓದುವ ಹಲವಾರು ಕವಿತೆಗಳು, ಕಥೆಗಳು ಪರಿಸರದ ಮೇಲಿನ ಕೃತಿರಚಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ಕೇಳುವ ಹಲವಾರು ಕಥೆಗಳು, ಕವಿತೆಗಳು ಪರಿಸರವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ಆದಿ ಕವಿ ಪಂಪನು ತನ್ನ ನಾಡಿನ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ. “ಮರಿದುಂಬಿಯಾಗಿಯೋ ಮರಿ ಕೋಗಿಲೆಯಾಗಿಯೋ ನೆನೆಯುವುದೆನ್ನ ಮನಂ ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೋಳ್” ಎನ್ನುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬನವಾಸಿ ನಾಡಿನ ಪರಿಸರ ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇದು ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರ ನಾಡಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ನಮ್ಮ ರಗಳೆ ಕವಿ ಎಂದು ಹೆಸರುಪಡೆದ ಹರಿಹರನ ಪುಷ್ಪಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಹೂವು ಪತ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆ, ಜಾಜಿ, ಕೇದಗೆ, ಉತ್ತರಾಣಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯತಳಿಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಶಿವನ ಪೂಜೆಗೆ ನಿನ್ನ ಗಿಡದಿಂದ ಹೂಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಹೊಸಗನ್ನಡ ಕವಿಗಳಾದ ದ.ರಾ.ಬೇಂದ್ರೆ, ಕುವೆಂಪು, ಡಾ.ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಡಾ. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಥೆ, ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಿಂತ ನೀರಲ್ಲ, ಅಲ್ಲದೆ ಇಂದಿನದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಪರಿಸರ ಜೀವಿ ಅವನಿಗೆ ಬದುಕಲು ಪರಿಸರ ಅತೀ ಅವಶ್ಯವಿದೆ. ಆ ಪರಿಸರವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವನ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಅಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು ಅತೀ ಅವಶ್ಯಕ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದರೆ ಪರಿಸರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುರಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶಗಳು

- ಪರಿಸರದ ಮೇಲಿನ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು.
- ಪರಿಸರದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿಯುವುದು.
- ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಓದುಗರ ಗಮನವನ್ನು ಪರಿಸರ ರಕ್ಷಣೆಯತ್ತ ಸೆಳೆಯುವುದು.
- ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುವುದು.
- ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಪರಿಸರದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಿಯೂ ಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.
- ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧದ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು.

ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಓದುಗರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿ ಜೀವಿಯ ಬದುಕು, ಅದರ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ರೀತಿ, ಅದು ನಮಗೆ ನೀಡುವ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೀಗೆ ಈ ಭೂಮಿ ಕೇವಲ ಮಾನವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಕೋಟಿಗಳಿಗೂ ಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು.

ಈ ಜೀವ ಗೋಳದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ನಾವು ಕಾಣುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಜೀವಿಯೂ, ವಸ್ತುವೂ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಜೈವಿಕ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಅಜೈವಿಕ ಪರಿಸರ ಎಂದು ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದನ್ನು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೆ ಬೇಗನೆ ಹಲವಾರು ಜನರನ್ನು ತಲುಪುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ರೀತಿ ವಿಭಜಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಹೆಚ್ಚು ಅರಿವನ್ನು ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯ.

1. ಹಳಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ

2. ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ
3. ನಡುಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ
4. ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ

ರತ್ನಾಕರ ವರ್ಣಿಯ ಭರತೇಶ ವೈಭವದಲ್ಲಿ
“ಉದಯಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮೆರೆವ ಭಾನುವಿಗೆ
ಮತ್ತಿದಿರಾದ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯನಂತೆ”

ಈ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನಜಾವದ ಉದಯಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಜನನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಹರಿಹರನ ರಗಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಮೇಲಿನ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವರ ಪುಷ್ಪಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ಹೂವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದೊಂದೂ ಎಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತೋರುವ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹರಿಹರ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವ್ವ ಸಂಪಿಗೆಯೇ, ಜಾಜಿಯೇ ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೇಡುವ ಪರಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಪರಿಸರಕ್ಕೂ ಇರುವ ನಂಟನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಜನಪದರು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಗರತಿ ತನ್ನ ತವರೂರಿನ ದಾರಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

“ಎಡಕ್ಕೆ ಬಾಳೆಯ ಬೀಡು
ಬಲಕ್ಕೆ ಸೀಬೆಯ ಬೀಡು
ನಟ್ಟನಡುವೇನೆ ನೀ ಹೋಗು ಬಳೆಗಾರ
ಅಲ್ಲಿಹುದೆನ್ನ ತವರೂರು”

ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾಗಿ ಪರಿಸರವನ್ನು ನೆನೆಯುವ ಪರಿ ಹೀಗಿದೆ.

“ ಬೆಳಗಾಗಿ ನಾನೆದ್ದು ಯಾರ್ಯಾರ ನೆನೆಯಲಿ
ಎಳ್ಳು ಜೀರಿಗೆ ಬೆಳವಂತ ಬೂಮಿತಾಯ
ಎದ್ದೊಂದು ಗಳಿಗೆ ನೆನದೇನ”

ಹೀಗೆ ಪರಿಸರದೊಂದಿಗಿನ ಒಡನಾಟವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಇನ್ನು ವಚನಕಾಲದಲ್ಲಿನ ಅಕ್ಕನ ವಚನವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅಂದಿನದಿನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

‘ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ

ಮೃಗಗಳಿಗಂಜಿದಡೆಂತಯ್ಯಾ?

ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ,

ನೊರೆತೆರೆಗಳಿಗಂಜಿದೊಡೆಂತಯ್ಯಾ?’

ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟ, ಸಮುದ್ರ, ಮೃಗಗಳು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜೀವಿಗಳು, ವಸ್ತುಗಳು ಹೇಗೆ ಮಾನವರೊಂದಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಬಾಳುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಾಳುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಪರಿಸರದ ವಸ್ತುಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಯ ಆಧಾರಗಳು.

ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಿದೇವರು ತಮ್ಮ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಜೀವಿಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ಗುಣವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ವಾಯುವಿನ ಗುಣವ ಸರ್ಪಬಲ್ಲದು
ಮಧುರದ ಗುಣವ ಇರುವೆ ಬಲ್ಲದು
ಗೋತ್ರದ ಗುಣವ ಕಾಗೆ ಬಲ್ಲದು
ವೇಳೆಯ ಗುಣವ ಕೋಳಿ ಬಲ್ಲದು

ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಿಗಳ ಗುಣವನ್ನು, ಅವುಗಳ ನಡೆ ನುಡಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಅವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ನಾವು ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತ ಕೀಳು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ವಚನಕಾರರು ತಮ್ಮ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಜೀವಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೊಗಳುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಶಿವಯೋಗಿ ಸಿದ್ದರಾಮೇಶ್ವರರು ಈ ಧರೆಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಧರೆ ಇಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯ ಬಲ್ಲುದೇ ಧಾನ್ಯವೆ?
ಮಳೆ ಇಲ್ಲದೆ ನೋಡಬಹುದೇ ಬೆಳೆಗಳ
ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗಾದಡು ದ್ವಂದ್ವವೆ ಬೇಕು
ನಮ್ಮ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲನ ನೋಡುವಡೆ
ಲಿಂಗಪೂಜೆ ಜಂಗಮದಾಸೋಹವೆ ಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ನಮಗೆ ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ಮಳೆ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಾವು ಬದುಕಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ನಮ್ಮ ಆಹಾರ ಬೆಳೆಯಲು ಭೂಮಿಯೇ ಬೇಕು ಎನ್ನುವುದರೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಪರಿಸರವನ್ನು ಅದರ ಅವಲಂಬನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರದ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಮ್ಮ ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಇನ್ನೋ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಕವಿ ಕವೆಂಪುರವರು ಅವರ ಜಲಗಾರ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಸವನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಶಿವ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಕಾಣುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವನನ್ನು ಕಾಣುವಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರೇಮವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮಸುಗತ್ತಲು, ಅಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಮಂಜಿನ ಹನಿಗಳು, ಸೂರ್ಯ ರಷ್ಮಿ ಎಲ್ಲಾ ಸುಂದರವಾದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವೂ ಶಿವ ಸ್ವರೂಪಿ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಸದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಕಾಣುವ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಜಲಗಾರನ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಡಾ. ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ಬೆಟ್ಟದ ಜೀವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಲೆನಾಡಿನ ಆ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು ಅಲ್ಲಿನ ಜೀವಿಗಳು, ಸುಮಾರು ದೂರದವರೆಗೆ ಕಾಡಿನ ನಡುವೆ ನಡೆದೇ ಹೋಗುವ ದುರ್ಗಮ ದಾರಿ. ಸಂಜೆಯಾದರೆ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಟ. ಮನೆಯ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಹಸುಗಳನ್ನು ಕರುಗಳನ್ನು ಕದ್ದುತಿನ್ನುವ ಹುಲಿ, ಕಿರುಬಗಳು ಹೀಗೆ ಆ ದುರ್ಗಮ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಜನ ಕಾಡಿನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ಕಾದಂಬರಿ ಮಲೆನಾಡಿನ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುವ ಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಪರಿಸರವನ್ನು ಜೀವವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿರುವುದರೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅವುಗಳ ಉಪಯೋಗ. ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾನವನ ಒಡನಾಟ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಸರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ತೇಜಸ್ವಿಯವರ ನಿಗೂಢ ಮನುಷ್ಯರು ಕಿರುಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವ ತನ್ನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ರಸ್ತೆ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಕಾಡಿನ ನಡುವೆ ಜಗನ್ನಾಥನ ಕಾರು ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು, ಮುನ್ನಡೆಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಆ ಪ್ರಪಾತದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಬಹುದೆಂಬ ಭಯ, ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಆಗತಾನೆ ಬೆಟ್ಟಕೊರೆದು ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆ. ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಧರೆಗುರುಳಿರುವ ಮರಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಿಗಳು ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಕರಾಳವಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ವಿಚಾರಗಳು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದರೆ ಪರಿಸರದ ಮೇಲಿನ ಕಾಳಜಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಗೂಢಮನುಷ್ಯರು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಗೋಪಾಲಯ್ಯನಂತವರು, ಅವನ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದಿಷ್ಟು ಪರಿವಾರ. ಅದೇ ಅವರ ಪ್ರಪಂಚ. ಅಲ್ಲಿಯ ಜನ ಜೀವನ ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂದರೆ ಮಳೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ಮನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಬೆಂಕಿ ಕಡ್ಡಿಯು ಸಹ ತುಂಬಾ ಅನಿವಾರ್ಯ, ಅದನ್ನೂ ಸಹ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಾರಣ ಮಳೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ರಸ್ತೆಗಳು ಸಹ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಮವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ಗುಡ್ಡಕುಸಿತ, ಮರಗಳು ಧರೆಗುರುಳಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ. ಗುಡ್ಡ ಕಡಿದು ತೋಟಮಾಡಿದುದರ ಪರಿಣಾಮ ಗುಡ್ಡ ಕುಸಿದು ಏಲಕ್ಕಿತೋಟವನ್ನೆ ನುಂಗಿರುವುದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಹಾನಿಮಾಡಿದರೆ ಪರಿಸರ ಹೇಗೆ ಮುನಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ವಿಚಾರಗಳು ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರಿ ಮಲಗಿದಾಗ ಗುಡ್ಡ ಮತ್ತೆ ಕುಸಿಯುವ ಸೂಚನೆಗಳು ಕಂಡು ಬಂದವು. ಮತ್ತೆ ಒಂದು ಡೊಡ್ಡದಾದ ಶಬ್ದ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಡ್ಡ ಕುಸಿದಿರುವುದನ್ನು, ಅಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವರು ಜೀವಂತ ಸಮಾದಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಎಣ್ಣೆ ಹೊಳೆಯ ನೀರು ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಗಣಿಗಾರಿಕೆಯ ಪರಿಣಾಮ. ಹೀಗೆ ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಪರಿಸರಕ್ಕಾಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಅಲ್ಲದೆ ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ಕಾರ್ವಾಲು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ಓತಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿಹೋಗುವುದರೊಂದಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯ ಅವರೂಪದ ಜೀವಿಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಮಾನೀಟರ್ ಒಂದು ಜೀವಿ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕೀಟಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಬದುಕುವ ಇದು ಹಿಡಿದರೆ ಬಿಡದ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೂಲಿಕೆ ಬಳ್ಳಿಯ ಸುತ್ತ, ಪರಿಸರ ಕಥೆ ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿ ಸಸ್ಯವೂ ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ನಮಗಾಗುವ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಸರದ ಅವಿವಿಧತೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಮತ್ತೆ ನಾಗೇಶ ಹೆಗಡೆಯವರ ಅಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾದರೆ ಸಿಂಗಳಿಕ, ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿರುವ ಕಾಳಿಂಗ ಸರ್ಪ. ಸಿಂಹಬಾಲದ ಕೋತಿಗಳು ಅಳಿವಿನಂಚಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಎತ್ತಿನಹೊಳೆಯಂತಹ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ

ಈ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 325ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಜೀವಸಂಕುಲಗಳಿವೆ. ಇದರ ಉಳಿವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತನೆ ನಡೆಸಬೇಕಾಗಿದೆ ಇದನ್ನು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಜನರನ್ನು ತಲುಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿ.ಜಿ.ಎಲ್ ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ತುಂಬೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಕಕ್ಕೆ, ಮದುಗುಣಕೆ, ತೇಗ ಮುಂತಾದ ಗಿಡಗಳ ಔಷಧೀಯ ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿರುವ ಗಿಡಗಳು ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಹತ್ವ ತುಂಬಾ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕೇದಗೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಮುಳ್ಳು ಬಳಿಗೆ ಕಂಪು ಎಂಬಂತೆ ಗಮಗಮಿಸಿವ ಈ ಹೂವಿನ ಸುವಾಸನೆಗೆ ಹಾವುಗಳು ಅಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೊಂದು ಅಪರೂಪದ ಗಿಡ. ಎಕ್ಕೆ ಇದು ಹಾಲು ಸೂರುವ ಗಿಡ, ಮತ್ತೆ ಇವರ ಹಸಿರುಹೊನ್ನು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗಿಡಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅವುಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಗಿಡ ಇದು ಹಿಮಾಲಯ, ಕಾಶ್ಮೀರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು 80-90 ಅಡಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗಿಡ. ತೇಗ ಒಂದು ಉತ್ತಮ, ಸುಂದರ, ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದ ಮರ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೀಠೋಪಕರಣಗಳಲ್ಲಿ. ಮನೆ ಮುಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮಲೆನಾಡಿನ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು ನಮ್ಮ ಬಳಕೆ ಅದಿಕವಾದಂತೆ ಇದು ವಿನಾಶದತ್ತ ಸಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಬಿದುರು ಸಹ ಒಂದು ಬಹುಉಪಯೋಗಿ ಗಿಡ, ಇದು ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ ಈಗ ಇದನ್ನು ಕಾಗದ ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಇದರಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ, ಮರ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಈಗ ಮಾನವನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಳಿಸುವುದೇ ಎಲ್ಲರ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಈ ಸಸ್ಯಗಳ ಗುಣ ಬಳಕೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಜನರಿಗೆ ಇದರ ಲಾಭದ ಅರಿವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಬಳಕೆ ನಮಗೆ ಬೇಕೇ ಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ ಬದುಕುವ ನಮಗೆ ಇದು ಸುಂದರವಾಗಿರುವುದು ಸಹ ಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ, ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವ ಪ್ರತಿ ಜೀವಿಯ ಉಪಯೋಗ ತಿಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ಅಂತಹ ಅರಿವನ್ನು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ನೀಡಿದರೆ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ತಲುಪುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಬೆಟ್ಟದ ಜೀವ - ಡಾ. ಶಿವರಾಮಕಾರಂತ ಮರು ಮುದ್ರಣ---2019
2. ಅಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳು-- ನಾಗೇಶ ಹೆಗಡೆ ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣ 2017
3. ನಿಗೂಢ ಮನುಷ್ಯರು-- ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣ
4. ಪರಿಸರದ ಕಥೆ --ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಮುದ್ರಣ-- 2010
5. ಜಲಗಾರ- ಕುವೆಂಪು. ಹನ್ನೆರಡನೇ ಮುದ್ರಣ--2015
6. ಹಸಿರು ಹೊನ್ನು- ಬಿ.ಜಿ.ಎಲ್ ಸ್ವಾಮಿ. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥ

1. ವಚನ ವಾಣಿ-ಶ್ರೀ ಚಿನ್ನೂಲಾದ್ರಿ ಗ್ರಂಥ ಮಾಲೆ
2. ಹರಿಹರನ ಪುಷ್ಪರಗಳೆ
3. ಬಸವಪತ ಸಂಪಾದಕರು ಶ್ರೀ. ಶಿವರುದ್ರ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳು

ತಂದೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಹಾಗೂ ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮಿ ಪೂಜಂತೇ - ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಡಾ. ಜಗದೀಶ್‌ಬಾಬು ಬಿ.ವಿ

ಹಿರಿಯ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು - ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ

ಸಂತ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಪದವಿ ಕಾಲೇಜು, ಕೋರಮಂಗಲ, ಬೆಂಗಳೂರು-34

ಮನುಜಮತ - ವಿಶ್ವಪಥ - ಸರ್ವೋದಯ - ಸಮನ್ವಯ - ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ ಈ ಪಂಚಮಂತ್ರಗಳ ರಸಯುಕ್ತ ಕಾಡಿನಕವಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕವಿ ಕುವೆಂಪುರವರ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮಗ ಪೂಜಂತೇ ಎಂಬುದು ವರ್ತಮಾನದ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆದರ್ಶ. ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹರಿದುಬರುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನ ಪೂಜಂತೇ. ಆನಂದಮಯ ಈ ಜಗದ್ವಿದ್ಯಾ, ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಿ, ಶರತ್ಕಾಲದ ಸೂರ್ಯೋದಯದಲಿ, ಹಸುರು, ಬಾ ಫಾಲ್ಗುಣ ರವಿವರ್ಷನಕೆ, ದೇವರು ರುಜು ಮಾಡಿದನು, ಪಕ್ಷಿ, ಮುಂಗಾರು, ವರ್ಷಭೈರವ, ಗಗನಗುರು, ಕವಿತೈಲದಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯೆ, ಸುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಿದೆ, ಹೋಗುವೆನು ನಾ, ನೇಗಿಲಯೋಗಿ, ಗೊಬ್ಬರ, ತೆರೆದಿದೆ ಮನೆ ಓ ಬಾ ಅತಿಥಿ! - ಕುವೆಂಪುರವರ ಈ ಪ್ರಮುಖ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದುವಾಗಿರುವ ಪರಿಸರಪ್ರೇಮ ಮಗ ಪೂಜಂತೇಯವರಿಗೆ ತಂದೆಯಿಂದ ರಕ್ತಗತವಾಗಿ ಹರಿದುಬಂದಿರುವ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಪ್ರಬಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ. “ಸತ್ಯ ತಿಳಿಯುವ ಹಂಬಲ, ಹಕ್ಕು ಜೀವನ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ, ಹಕ್ಕು ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಮೀಸಲಾಗಿಲ್ಲ, ಕೇವಲ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಅದು ಮೀಸಲಲ್ಲ; ಬಾಳಲು ಬಯಸುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹಕ್ಕು ಅದು. ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವ ಇಲ್ಲವೆ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವ ವಿಚಾರ - ಅನ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ, ಅದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಂತಲ್ಲ; ಅನ್ಯರು ಉಂಡುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಹಸಿವು ಹೋಗದು. ಅವರವರ ಜೀವನದ ತಿಳಿವು ಅವರಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಪರರ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ತಕ್ಕವೆಂದಲ್ಲ; ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು, ತುಲನೆಗೆ ತಕ್ಕವು” ಎಂಬ ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ‘ಬಾಳ್ವೆಯೇ ಬೆಳಕು’ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದ ‘ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಅಧಿಕಾರ’ ಎಂಬ ಉಪಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವೈಚಾರಿಕ ಮತ್ತು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವರು ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇ. ‘ನಮಗೆ ಬದುಕಿನಿಂದ ಉಪಯೋಗವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಜ್ಞಾನ ದೊರೆಯಬೇಕಾದರೆ, ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಆದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ವಿಶಾಲವಾಗಬೇಕು. ನಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯವರನ್ನೂ, ಸಮಾಜದವರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ, ಅದು ಮನುಷ್ಯ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ, ಜೀವ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ, ಯಾವತ್ತೂ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ವಿಶಾಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು’ ಎಂಬ ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ಸಂದೇಶದಂತೆ (ವಿಶಾಲ ಜೀವನ-(ಲೇಖಕ) ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ, ಬಾಳ್ವೆಯೇ ಬೆಳಕು, ಪುಟ-53) ಬದುಕನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದವರು ಪೂಜಂತೇ.

ವರ್ತಮಾನದ ಈ ಆಧುನಿಕತೆಯ ಒತ್ತಡಗಳ ಗಡಿಬಡಿಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮಗಳನ್ನು ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪೂಜಂತೇಯವರ ಹೆಸರು ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು. ಪರಿಸರವಾದಿ, ಶಿಕಾರಿಕಾರ, ಕೃಷಿಕ, ಚಿಂತಕ, ಕವಿ, ಅನ್ವೇಷಕ, ಕಥೆಗಾರ, ಕಾದಂಬರಿಕಾರ, ನಾಟಕಕಾರ, ಲೇಖಕ, ಪ್ರಕಾಶಕ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗ್ರಾಹಕ, ನಡೆದಾಡುವ ಫಿಶಿಂಗ್ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂಗೀತಗಾರ, ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದ, ಪ್ರಾಣಿ/ಪಕ್ಷಿ ತಂತ್ರ ಸಂಶೋಧಿಸಿದ ಸಂಶೋಧಕ, ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ, ಪಕ್ಷಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಮಾದವಾದಿಚಿಂತಕ, ಮೆಕಾನಿಕ್..... ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಬಹು ಪ್ರತಿಭೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇ ವಿರಳರಲ್ಲಿ ವಿರಳರಲ್ಲವೆ? ಇವರ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಎಂತಹ ಆದರ್ಶವಲ್ಲವೆ? ಪದವೀಧರರಾಗಿದ್ದ ಪೂಜಂತೇ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಸರ್ಕಾರಿ ನೌಕರಿಯೊಂದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಅವಕಾಶಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಯೋಚನೇ ಕೂಡ ಮಾಡದೆ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಜಮೀನಿಗೆ ವಿದಾಯ ಹೇಳಿ “ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹಳ್ಳಿಯ ಹುಡುಗರನ್ನು ಅವರು ಹುಟ್ಟಿದ ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಪರಕೀಯರನ್ನಾಗಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯಾವಂತರಾಗಿಯೂ ನಗರಕ್ಕೆ ಬೆನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಂತು ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ (ಮೂಡಿಗರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಡು ಕೊಂಡು ಕಾಫಿ ತೋಟ ಮಾಡಿದ್ದು) ಅಪರೂಪದ ವ್ಯಕ್ತಿ ತೇಜಸ್ವಿರವರು ಎಂಬುದು ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ. “ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಕೀಳಲ್ಲ ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವುದೂ ಮೇಲಲ್ಲ” ಎಂಬ ಸಂದೇಶ ನೀಡಿದ ನಿಜವಾದ ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮಿ, ಕಾಯಕ ಯೋಗಿ, ದೊಡ್ಡ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಪೂಜಂತೇ. ಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿತಾಯಿಯನ್ನು ನಂಬಿ ಉಳುವ-ಬಿತ್ತುವ ಕಳೆ ಕೀಳುವ-ಫಸಲನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ - ಹದ ಮಾಡುವ-ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ನೀಡುವ ಶ್ರಮದಾಯಕವಾದ ಈ ಕಾಯಕದಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಯಕ ಬೇರಾವುದಿದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಂತೇರವರ ಬದುಕಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುವೆಂಪುರವರ ‘ನೇಗಿಲಯೋಗಿ’ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ?

ನೇಗಿಲ ಹಿಡಿದಾ ಹೊಲದೊಳು ಹಾಡುತ

ಉಳುವ ಯೋಗಿಯ ನೋಡಲ್ಲಿ.

ಫಲವನು ಬಯಸದೆ ಸೇವೆಯ ಪೂಜೆಯು

ಕರ್ಮವೆ ಇಹಪರ ಸಾಧನವು.

ಕಷ್ಟದೊಳನ್ನವ ದುಡಿವನೆ ತ್ಯಾಗಿ

ಸೃಷ್ಟಿ ನಿಯಮದೊಳಗವನೇ ಭೋಗಿ.

ಲೋಕದೊಳೇನೆ ನಡೆಯುತಲಿರಲಿ

ತನ್ನೇ ಕಾರ್ಯವ ಬಿಡನೆಂದೂ;

ರಾಜ್ಯಗಳುದಿಸಲಿ ರಾಜ್ಯಗಳಳಿಯಲಿ,

ಹಾರಲಿ ಗದ್ದುಗೆ ಮಕುಟಗಳು,

ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲಿ ಸೈನಿಕರಲ್ಲ,

ಬಿತ್ತುಳುವುದನವ ಬಿಡುವುದೆ ಇಲ್ಲ.

ಬಾಳಿತು ನಮ್ಮ ನಾಗರಿಕತೆ ಸಿರಿ

ಮಣ್ಣಣಿ ನೇಗಿಲಿಗಾಶ್ರಯದಿ;

ನೇಗಿಲಾ ಹಿಡಿದಾ ಕೈಯಾಧಾರದಿ

ದೊರೆಗಳು ದರ್ಪದೊಳಾಳಿದರು.

ನೇಗಿಲ ಬಲದೊಳು ವೀರರು ಮೆರೆದರು,

ಶಿಲ್ಪಿಗಳೆಸೆದರು, ಕವಿಗಳು ಬರೆದರು.

ಆರೂ ಅರಿಯದ ನೇಗಿಲ ಯೋಗಿಯೆ

ಲೋಕಕೆ ಅನ್ನವನೀಯುವನು.

ಹೆಸರನು ಬಯಸದೆ ಅತಿಸುಖಿಕಳಸದೆ

ದುಡಿವನು ಗೌರವಕಾಶಿಸದೆ.

ನೇಗಿಲ ಕುಳದೊಳಡಗಿದೆ ಕರ್ಮ;

ನೇಗಿಲ ಮೇಲೆಯ ನಿಂತಿದೆ ಧರ್ಮ.

ಸಾಫ್ಟ್‌ವೇರ್ ಯಾಂತ್ರಿಕ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಬೇಸತ್ತು ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾವಂತ ಯುವಕ ಯುವತಿಯರು ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಿರುವ ಇವತ್ತಿನ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇಯವರು ರಾಷ್ಟ್ರಕವಿಯ, ಜ್ಞಾನಪೀಠ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವಿಜೇತ ಸಾಹಿತಿಯ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಯ ಮಗನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತಂದೆಯ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳದೇ ನಾಗರಿಕ ಯಾಂತ್ರಿಕ ಬದುಕಿಗೆ ಬೇಸತ್ತು ಆದರ್ಶ ಸಾವಯವ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅಂದೇ ತಮ್ಮ ಬಾಳಭವಿಷ್ಯದ ಹೆಗ್ಗುರಿಯಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು ಇಡೀ ಮಾನವ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜ ಮಾರ್ಗವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವವಿದಿತವಾದುದು. “ಸ್ವಂತಿಕೆ ಮತ್ತು ಸರಳತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಹಿತಿಯಾಗಿದ್ದ ತಂದೆಯನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವರು ಪೂಜಂತೇಯವರು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಗ್ರಹಿಕೆ”. ತಂದೆಯವರು ಬರೆದಿದ್ದ ‘ನೇಗಿಲಯೋಗಿ’ ಪದ್ಯದ ನೈಜ ನೇಗಿಲಯೋಗಿಯಾಗಿ ಹೆಸರಿಗೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ – ಅತಿಯಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಆಸೆ ಪಡೆದ “ಸರಳ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತವಾದ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದವರು ಆದರ್ಶರಾದವರು ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇ” ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ‘ಗೊಬ್ಬರ’ ಪದ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಾಗ ಮೂಗು ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆಯನ್ನು ಶೂದ್ರನೊಬ್ಬನು ಕಸಿದುಕೊಂಡು ಗೊಬ್ಬರದ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಗುದ್ದಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, “ಗೊಬ್ಬರದ ಮೇಲೆ ಕಬ್ಬವಪ್ಪೊಡೆ ಗಂಡು ಗಬ್ಬವಾದಂತಲ್ಲೆ? ಅಬ್ಬಬ್ಬ

ಕಲಿಕಾಲಕೇನಾದರಾಗುತ್ತದೆ?” ಎಂದು ಪಂಡಿತ ವರ್ಗ ತಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಕುವೆಂಪುರವರು “ಕವಿ ಪ್ರತಿಭೆ ಯಾವನೊಬ್ಬನ ಯಾವ ಒಂದು ಪಂಡಿತ ವರ್ಗದ ಸ್ವತ್ತು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಜಾತಿ, ಮತ, ಬೇಧಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಸೃಜನಶೀಲತೆ, ಭಾವದೀಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲತೆ ಕೌಶಲ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸರ್ವರ ಸ್ವತ್ತು” ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಸಾಧಿಸಿ ತಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದವರಿಂದಲೇ ಸೈ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ ದೈತ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ ಗೊಬ್ಬರ ಪದ್ಯದ ಈ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಸಾಲುಗಳು.

ನಲ್ಲಂಪುವೆತ್ತು ತಂಗಾಳಿಗೊಲೆಯುವ ಹೂವೆ?

ಬೇರುಗಳಿಲ್ಲದಿರೆ ಗೊಬ್ಬರಂ, ಹೇಳೆನಗೆ,

ವೃಕ್ಷಕೆಲ್ಲಿಯದು ಹೂವಿನ ಹಬ್ಬ? ಗೊಬ್ಬರದ

ಜೀವವನೆ ಹೀರಿ ಕೊಬ್ಬಿಹ ಹೂವೆ, ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ

ನೀಂ ಮಾತ್ರ ವಸ್ತುವೇಂ? ನಿನ್ನಂತೆ ಗೊಬ್ಬರಂ

ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಾಮಗ್ರಿಯಾಗಬಾರದೆ ಹೇಳು?

ಹಳಿಯದಿರೋ; ಇಂದೂ ನಾಳೆಯೂ ನೀನು ಕೆಳಗುರುಳಿ

ಗೊಬ್ಬರದೊಳೊಂದಾಗುವಾ ಮುಂದೆ ಕಾದಿಹುದು!

“ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಿರೋ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಿ ಪರಿಮಳಗಳಂ

ಗಂಧ ಅತ್ತರು ಪುನುಗು ಕಸ್ತೂರಿ ಇತ್ಯಾದಿ

ತರತರದ ಭೋಗಮಂ! ಇನ್ನೇಸು ದಿನತಾನೆ

ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿರದನು ನಾ ಕಣ್ಣಿನಲಿ ಕಾಂಬೆ!

ನಾಮ ಮುದ್ರೆ ವಿಭೂತಿಗಳ ಬಳಿದುಕೊಂಬವರು

ಕತ್ತೆಯಂದದಿ ಗದ್ದೆಯಲಿ ಗೇಯ್ದು ಮೈಬೆವರು

ಸುರಿಸಿ ಗೊಬ್ಬರ ಮಣ್ಣು ಬಳಿದುಕೊಂಬರಿಗಿಂತ

ಮೇಲೆಂಬ ಭಾವ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ.

ಗೊಬ್ಬರಂ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೇರಿದಾ ದಿನಂ

ತನ್ನ ಹೊಗಳಿದ ಕಬ್ಬಿಲನ ಕಬ್ಬಿಗನ ಮಾಡಿ

ಮೆರೆಯುವುದು! ಅಂದು ಗೊಬ್ಬರದ ಕಂಪೆಲ್ಲರ್ಗೆ

ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ತಾನಾದಪುದು! ಏತಕೆನೆ,

ಸಿರಿವೆರಸು ಶಕ್ತಿಯಿರೆ ಗೊಬ್ಬರವೆ ಪರಿಮಳಂ;

ಇಲ್ಲದಿರೆ ಪುನುಗು ತಾನಾದೊಡಂ ಗೊಬ್ಬರಂ!

‘ತಾಯಂತೆ ಮಗಳು ನೂಲಿನಂತೆ ಸೀರೆ ಅಪ್ಪನಂತೆ ಮಗ’ ಎನ್ನುವ ನಾಣ್ಣುಡಿ ಯಂತೆ ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇ ಪರಿಸರ - ಗೊಬ್ಬರ - ಸಾವಯವಕೃಷಿಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಾನವನಿಗೂ ಬಾಳದೀಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದವರು. ಗುರು ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ನಗರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದರೂ ಎಲ್ಲರಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಆದರ್ಶವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದವರು. ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಎದುರಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ತಮ್ಮ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಮಹಾನ್ ಚಿಂತಕ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪರಿಸರದ ಬಗೆಗಿನ ಕುತೂಹಲಕ್ಕೆ

ಕಾರಣರಾದವರು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯವರೇ ಎಂದು ಪೂಜಂತೇರವರು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಸರದ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಓದು ಬರಹ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು ಎನ್ನುವ ತೇಜಸ್ವಿ ನಾನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಫಸ್ಟ್ ಕ್ಲಾಸ್‌ಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ರ್ಯಾಂಕ್‌ಗಳನ್ನಾಗಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ವರ್ತಮಾನದ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಫಲಿತಾಂಶಗಳು ಪ್ರಕಟವಾದಾಗ ಕಂಡುಬರುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪರಿಹಾರವೆಂಬುದನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು - ಪೋಷಕರು - ಶಿಕ್ಷಕರು - ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆದರ್ಶವಾದವುಗಳು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪೂಜಂತೇ ಮಲೆನಾಡಿನ ಮೂಡಿಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಫಿ ತೋಟ ಮಾಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದು ಯಾರ ಹಂಗು ಭಯ ಬೈಗುಳ ಬಂಧನಗಳ ಕಾಟವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಡು ಮೇಡು ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ವಿವಿಧ ಜೀವಸಂಕುಲಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕೂತೂಹಲಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಲೆಯಬಹುದು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ನಿರುಮ್ಮಳವಾದ ಜೀವನ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇದೇ ತೇಜಸ್ವಿರವರಿಗೆ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಆಸೆ ಮೂಡಿ ಪರಿಸರವಾದಿಯಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಯಿತು. “ಒಟ್ಟಾರೆ ಪೂಜಂತೇರವರ ಜೀವನವೇ ಒಂದು ವಿಸ್ಮಯ. ಅಗದಷ್ಟೂ ಆಳ ತಿಳಿದಷ್ಟೂ ವಿಸ್ತಾರ ಅವರ ಬದುಕು”. ತುಂಟಾಟದ ತೇಜಸ್ವಿ - ಓದಿನ ಗೀಳಿನ ತೇಜಸ್ವಿ - ನಾಯಿ ಸಾಕುವ ತೇಜಸ್ವಿ - ಮುಗ್ಧ ಕೂತೂಹಲದ ತೇಜಸ್ವಿ, ಬೈಗುಳ ಹೊಡೆತ ತಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿ - ಮೀನುಪ್ರಿಯ ತೇಜಸ್ವಿ - ಸಂಗೀತಪ್ರಿಯ ತೇಜಸ್ವಿ - ಕಲಾಯಿಕಾರ ತೇಜಸ್ವಿ - ಮೆಕಾನಿಕ್ ತೇಜಸ್ವಿ - ಫೋಟೋಗ್ರಾಫರ್ ತೇಜಸ್ವಿ - ಕ್ರಿಯಾಶೀಲ ತೇಜಸ್ವಿ - ಸಂಶೋಧಕ ತೇಜಸ್ವಿ.....ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಎರಡೇ ಪೂಜಂತೇ ರವರ ಪ್ರತಿಭೆಗಳು? ಭಕ್ತನೊಬ್ಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದೈವವನ್ನು ತನ್ನ ಕಣ್ಣಾರೆ ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಅವನ ನಯನಗಳು ಹೇಗೆ ತಣಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನ ನಾಲಿಗೆ ಭಗವಂತನ ನಾಮಸ್ಮರಣೆ ಎಷ್ಟು ಪಠಿಸಿದರೂ ಹೇಗೆ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನ ಕೈ ಘಂಟಾನಾದವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಬಾರಿಸಿದರೂ ದಣಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಪೂಜಂತೇರವರ ಅಮೋಘ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಅವರು “ನಡೆದಾಡುವ ವಿಶ್ವಕೋಶದಂತೆ” ಬಾಳಿ ಬದುಕಿ ಇಡೀ ಮಾನವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯ ಪರಿಸರವಾದಿಯಾಗಿದ್ದವರು ಎನ್ನುವುದು ನನ್ನ ಪ್ರಬಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬದುಕುವ ಹಕ್ಕಿರುವುದು ಬರಿಯ ಮಾನವ ಪ್ರಾಣಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಕಲೋಂಭ ಮತ್ತು ಜೀವಕೋಟಿಗೂ ಈ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬದುಕುವ ಹಕ್ಕಿದೆ. ವಾಕ್‌ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿರುವ ಮಾನವ ಅರಿವಿನಲ್ಲಿ ಬದುಕಬೇಕಾದವನು ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಮಾರಕವಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವುದು ದೊಡ್ಡ ದುರಂತ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾವು ಕುವೆಂಪು-ಶಿವರಾಮಕಾರಂತ - ಪೂಜಂತೇ - ಸಾಲುಮರದ ತಿಮ್ಮಕ್ಕನವರಂತಹ ಮಹಾನ್ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ನಗರಗಳನ್ನು, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದಲ್ಲ. ಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಾಡು ನಾಶವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನೆಲ್ಲಾ ಅನಾಹುತಗಳು, ದುರಂತಗಳು, ಸಮಸ್ಯೆಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತು ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಾಳಬೇಕೆಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನಾವು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಜರೂರಿಂದೆ. ಅಭಿಮಾನಿಯೊಬ್ಬರ ಕರೆಗೆ ಹೋಗೋಟ್ಟು ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಪೂಜಂತೇರವರು ಸಂಜೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮುಗಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮೂಡಿಗೆರೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕಾರಿನಲ್ಲೇ ಹೊರಟು ನಿಂತಾಗ ಆಹ್ವಾನ ನೀಡಿದ್ದ ಅವರ ಅಭಿಮಾನಿ ಪೂಜಂತೇರವರನ್ನು ಸರ್ ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಔತಣವನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದ್ದೀವಿ ನೀವು ದಯಮಾಡಿ ಇಂದು ರಾತ್ರಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಉಳಿಯಬೇಕು, ನಮ್ಮ ವಿಶೇಷ ಔತಣವನ್ನು ಸವಿಯಬೇಕು ಎಂದು ವಿನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ, ಪೂಜಂತೇರವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಸತ್ತು ಅಯ್ಯೋ ಮಾರಾಯ ಬೆಳಿಗ್ಗೆಯಿಂದ ಸಂಜೆಯ ಇಲ್ಲಿನವರೆಗೆ ನನಗೆ ಉಸಿರುಗಟ್ಟಿದಂತಾಗಿದೆ, ಯಾರೋ ಕೊರಳಿಗೆ ನೇಣು ಬಿಗಿದಂತಿದೆ, ಈ ಮರುಭೂಮಿಯಂತಹ ಜಂಗಲ್ ಆಫ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ಬಿಲ್ಡಿಂಗ್‌ಗಳು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ರಾಜುವ ಟಾರ್ ರೋಡ್‌ಗಳು, ಶಬ್ದ ಮಾಲಿನ್ಯ, ವಾಯು ಮಾಲಿನ್ಯ, ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯ, ಟ್ರಾಫಿಕ್ ಜಾಮ್‌ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನೀವುಗಳು ಹೇಗೆ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತೀರಾ? ಎಂದು ಬೇಸತ್ತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾ ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಹೊರಡಲು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅದೇ ನನಗೆ ಮಹದುಪಕಾರ ಎಂದು ಕೈ ಮುಗಿದು ತಮ್ಮ ಕಾರು ಸ್ಪಾರ್ಟ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಭಿಮಾನಿಗಳ ಕಡೆ ಕೈಬೀಸುತ್ತಾ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟರಂತೆ. (ವಿದ್ವಾಂಸರೊಬ್ಬರಿಂದ ನಾನು ಕೇಳಿರುವ ಮಾಹಿತಿ). ಇದು ಪೂಜಂತೇ ರವರ ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎರಡೂ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿಯಂತಹ ಜೀವನ ಪೂಜಂತೇರವರದು. ಹಾಗಾಗಿ “ಪರಿಸರ ಎಂದರೆ ಪೂಜಂತೇ, ಪೂಜಂತೇ ಎಂದರೆ ಪರಿಸರ” ಎಂಬಂತಿತ್ತು ಅವರ ಬದುಕು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕ ಕೇವಲ ಲೇಖಕನಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದು ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟ ಅನ್ನುವುದನ್ನು ಪೂಜಂತೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಪ್ರಶಾಂತ ಮನೋಸ್ಥಿತಿಯ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವರು ಮೂಡಿಗೆರೆಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು ಅನ್ನುವುದು ಅವರ ಮಾತು ಕೇಳಿದವರಿಗೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಂಥ ಮಹಾನಗರ ಬದಲಾವಣೆ ಇಲ್ಲದ ಊರು, ಎಂದೂ ಅರಳದ ಊರು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಅವರು ಅದೇ ದಾರಿ, ಅದೇ ರಸ್ತೆ, ಅದೇ ಟ್ರಾಫಿಕ್‌ನಲ್ಲಿ ಕೂತು ಯಾರಾದರೂ ಏನಾದರೂ ಬರೆಯೋದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾ? ಮನಸ್ಸು ಮುದುಡಿ ಹೋಗೋದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗಂಟೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಕು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಿರುವ ರೈತರನ್ನು ಅಂತೇ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಒಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ತೇಜಸ್ವಿಯವರು ನಮಗೀಗ ಬೇಕಾಗಿರುವುದು ರಾಸಾಯನಿಕ ಕೃಷಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಬಡತನದಿಂದ ಅಪಾಯದತ್ತ ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಮಾಡುವಂಥ ಕೃಷಿಯ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲ ಪೀಡನೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ

ಬದುಕಬೇಕೆಂದುಕೊಂಡಿರುವ ರೈತರ ಬಿಡುಗಡೆ ರೈತರ ಕೈಯಲ್ಲೇ ಇದೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ಮನಗಂಡಿದ್ದರು. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆದು ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭ ಮಾಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನುವ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿ, ಸಹಜ ಕೃಷಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚೇ ಬೆಳೆಯೋಣ. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಉತ್ಪನ್ನ ಎಂದೂ ನಿಮ್ಮ ಅಳತೆಗೋಲಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ ನೀವು ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮರಸ್ಯ ಮತ್ತು ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಫಲ ಅದು. “ನಿಮ್ಮ ನೆಮ್ಮದಿಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀವು ಮತ್ಯಾವುದೇ ಮೌಲ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಳತೆಗೋಲನ್ನಾಗಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊರಟರೋ ಮತ್ತೂ ನೆಮ್ಮದಿಗೇಡಿನ ವಿಷವರ್ತುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ಪರ್ಯಂತ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ” ಎಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಉಳಿದ ರೈತಬಾಂಧವರಿಗೂ ಸಂದೇಶವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃಷಿತಜ್ಞ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಕೃಷಿವಿಜ್ಞಾನಿಯೇ ಆಗಿದ್ದರು ನಮ್ಮ ಪೂಜಾರ್ತೇ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅನಿಸಿಕೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ-

- 1) ಸಾವಯವ ಕೃಷಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ರೈತರ ಕೊಡಿಸುವಲ್ಲಿನ ಹೋರಾಟ.
- 2) ದೇಶದ ಬೆನ್ನಲುಬಾದ ರೈತರ ಪರವಾದ ಹೋರಾಟ.
- 3) ಏಲಕ್ಕಿ ಬೆಳೆಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ರೈತರ ಹೊದಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹೋರಾಟ.
- 4) ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಗೆ ಸರಿಯಾದ ಬೆಲೆ ಕೊಡಿಸುವಲ್ಲಿನ ಹೋರಾಟ.
- 5) ಹಾರುವ ಓತಿ ಜೀವಸಂಕುಲವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹೋರಾಟ.....ಇತ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ವಿರವರು ಮಾಡಿದ ಈ ಹೋರಾಟಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಸರ ಕಾಳಜಿ, ರೈತಬಾಂಧವರ ಹಿತ, ಇತರ ಜೀವಸಂಕುಲಗಳ ಉಳಿವು, ಭೂಮಿತಾಯಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಗುಣವನ್ನು ಜತನವಾಗಿ ಕಾಪಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಹೆಬ್ಬಯಕೆಯಿಂದಲೇ ಎಂಬುದು ಎಷ್ಟು ಆದರ್ಶ ಹಾಗೂ ಪೂಜ್ಯನೀಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂಬುದು ಭೌತಿಕವಾಗಿ ಅವರಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಅವರಿದ್ದಾಗ ಮಾಡಿರುವ ಘನ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿಸಿದೆ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಭಿಮತ.

ತೇಜಸ್ವಿ ಹೇಗಿದ್ದರು ಅನ್ನುವುದನ್ನು ಹತ್ತಿರದಿಂದ ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕ ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋದವರ ಅನಿಸಿಕೆಗಳು ಸುಳ್ಳಾಗುವಂತೆ ಬದುಕಿದವರು ಅವರು. ತಮಗೆ ಏನು ಬೇಕು ಮತ್ತು ಏನು ಬೇಡ ಅನ್ನುವುದು ಅವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಅವರು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಓದುತ್ತಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲ. ತೀರಾ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದರೆ ತಮಗೆ ಆಪ್ತರಾದವರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹಿಂದೆ ಕೂತು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ವೇದಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದುದಂತೂ ತೀರಾ ಕಡಿಮೆ. ಸಂದರ್ಶನ ಕೇಳಿದವರಿಗೆ, ಅಭಿನಂದನಾಗ್ರಂಥ ತರುತ್ತೇವೆಂದು ಕೇಳಿದವರಿಗಲ್ಲಾ ಬೈದು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೇಜಸ್ವಿ ತಂದೆಯ ಹಾಗೆ “ಕೀರ್ತಿ ಶನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಳಿ ಸೋಕಲು ಬಿಡದೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದವರು”. ಅಂಥ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಅವರು ಬಯಸಿದವರಲ್ಲ. ಕೂತು ಓದುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯವರ ಜೊತೆ ಸುತ್ತಾಡುವುದರಲ್ಲಿ, ಹರಟುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿತ್ತು. ಮೂಡಿಗೆರೆಯ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತಾ, ಯಾರ್ಯಾರೋ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯಗಳ ಮೂಲ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ತಮ್ಮ ತೋಟಕ್ಕೆ ಬರುವ ಹೊಸ ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾ, ಯಾವ ಹೊಂಡಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯಾವ ಮೀನುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಊಹಿಸುತ್ತಾ, ಸದಾ ಕುತೂಹಲವೇ ತಮ್ಮ ಉಸಿರೆಂಬಂತೆ ಬಾಳಬದುಕಿದವರು ನಮ್ಮನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ತೇಜಸ್ವಿ. ಕ್ಯಾಮೆರ, ಕೋವಿ, ಗಾಳ, ಕುಂಚಗಳೊಂದಿಗಿನ ಸಹವಾಸ, ಜೀವನಾನುಭವ ಅವರ ಪರಿಸರ ಕೇಂದ್ರಿತ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ರೂಪ ಪಡೆದವು. ಕೀಟಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ನದಿ, ಕೊಳ್ಳಗಳು, ಕಾಡುಗಳು, ಬೇಟೆಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದ ಅವರ ಬರಹಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿವೆ. “ಸಮಷ್ಟಿ ಜೀವಜಗತ್ತಿನ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲೇಖಕರವರು”. ಅವರ “ಕರ್ವಾಲೋ” ಜನಪ್ರಿಯ ಕಾದಂಬರಿ. ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ, ಜುಗಾರಿಕ್ರಾಸ್, ಮಾಯಾಲೋಕ ಅವರ ಇನ್ನಿತರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದವು. ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರ ಜೀವನ, ಚಿಂತನೆಗಳು ಮತ್ತು ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಹಾಗೂ ಅಮೋಘ. ತೇಜಸ್ವಿರವರ ಧರ ಬದುಕುವುದು ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕನ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯೂ ಹೌದೇನೋ. ಒಂದು ರಾಶಿ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಂದು ಒಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯಾವುದನ್ನು ಓದಲಾಗದೆ, ಓದಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಕೊಡುವ ಸಿಟ್ಟನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಸಹನೆಯನ್ನು ಕಳಕೊಳ್ಳುವುದು ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕೋ ಮಾರಾಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜಾರ್ತೇ, ಬಹುಶಃ ಯಾರೊಬ್ಬರ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೂ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಪುಸ್ತಕ ಕಳಿಸೋದು ಕಳಿಸಿ, ಓದು ಅಂತ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಡಿ ಅಂತ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಅವರು, “ಲೇಖಕ ನಿಜಕ್ಕೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ, ಅದು ತನ್ನ ಪರಿಸರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಬರೆದವರು.” ಕೊಟ್ಟಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬಂದೊಡನೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಜುಗಾರಿ ಕ್ರಾಸ್ ಅವರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ನಿರ್ಜನ ಏಕಾಂತದ ಊರಿಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಯಾಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಗುಮಾನಿ ಮೂಡುತ್ತಿತ್ತು ನೋಡಿದವರಿಗೆ. ಪ್ರಾಣಿಕ್ಕು ಬಂದದ್ದೇ ತಡ ಮೇದರಹಳ್ಳಿಯಂತ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮುದಾಯವೂ ನಾಶವಾದ ಚಿತ್ರ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಂದ ಸುಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪೂಜಾರ್ತೇರವರ ವಿಶೇಷ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಾವು ನೋಡುವುದಾದರೆ:-

1. ಭಾಷಣ ಮಾಡೋಲ್ಲ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

2. ತುಂಬ ಓದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.
3. ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದ್ದರು.
4. ವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನು ನೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ.
5. ಸಂದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.
6. ಬರಹಕ್ಕಿಂತ ಬದುಕುವುದು ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.
7. ತನ್ನಗಿಷ್ಟವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.
8. ಮುನ್ನುಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಬರೆಯೋಲ್ಲ ಹೋಗೋ ಅಂತ ರೇಗುತ್ತಿದ್ದರು.
9. ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಸರ, ತೋಟ, ಆರೋಗ್ಯ, ಅಡುಗೆ, ವೈಚಾರಿಕತೆ ಮತ್ತು ವೈಜ್ಞಾನಿಕತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.
10. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಜೊತೆ ಬಂಧಿಯಾಗುವ ಬದಲು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ - ಮೀನು ಶಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ತೇಜಸ್ವಿರವರಂತೆ ತರುಣ ಓದುಗರನ್ನು ಸೆಳೆದವರು, ಓದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪರಿಸರದ ಕತೆ, ಕರ್ವಾಲೋ ಮತ್ತಿತರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅವರು ಬರೆದದ್ದು ಕಂತು ಕಂತಾಗಿಯೇ, ವಾರ ವಾರ ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬರೆದದ್ದನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ತಿದ್ದುವ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಅಚ್ಚಿನ ದೋಷ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಎಚ್ಚರ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಅವರ ಕಾಯಕ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ. ಅವರೊಳಗೆ ಕತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು, ನದಿಯಂತೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕಾಫಿ ಬೆಲೆ, ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಮಳೆ, ಹಾರುವ ಓತಿ, ಮನೆ ಹಿಂದಿನ ಕೆರೆ, ಕಿವಿ ಎಂಬ ನಾಯಿ, ಮಾರ-ಪ್ಯಾರ ಎಂಬ ಕೆಲಸದ ಆಳುಗಳು, ಸಾಬಿ ಅಂಗಡಿಯ ಬಿರಿಯಾನಿ, ಪೋಸ್ಟ್‌ಮ್ಯಾನ್‌ನ ಸೈಕಲ್ಲು, ಹಾವುಗೊಲ್ಲರ ತರಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡುತ್ತಾ, ಗಾಳ ಹೆಗಲಿಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನದಿದಡಕ್ಕೆ ನಡೆದುಹೋಗಿ ಮೌನಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗುತ್ತಾ, ಹಸುರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾ, ಕಂಪ್ಯೂಟರಿನೊಳಗೆ ತಲೆಹಾಕಿ ಕೂತು ಬೆರಗಾಗುತ್ತಾ, ಜಗತ್ತಿನ ಅಸಂಖ್ಯ ಪ್ರತಿಯೋಗಶೀಲತೆಗೆ ಅಚ್ಚರಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ತಾನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಒಡ್ಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಇದ್ದ ತೇಜಸ್ವಿ ನಮ್ಮೊಳಗಿರುವುದು ಕೇವಲ ಲೇಖಕಿರಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಅವರು ಕೂಡ ಕಾಡಿನಂತೆ, ಚಿಟ್ಟೆಯಂತೆ, ಫಳಕ್ಕನೆ ಮಿಂಚಿ ಮಾಯವಾಗುವ ಮಿಂಚುಹುಳದಂತೆ, ಚಾರ್ಮಾದಿಯ ಅನೂಹ್ಯ ತಿರುವಿನಂತೆ, ಕಣಿವೆಯಂತೆ, ಮಂಜಿನಂತೆ, ವಿಶಾಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಕುಣಿಯುವ ನವಿಲಿನ ನರ್ತನದಂತೆ ಹಾಗೂ ವಸಂತಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಚಿಗುರನ್ನು ತಿಂದು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡುವ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಮತ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಆಯ್ದ ಕುವೆಂಪು ಕವನಗಳು - (ಒಲವಿನ ಗೀತಗಳ ಸಂಗ್ರಹ), (ಸಂ) ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ. ಚೇತನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ರಸ್ತೆ,
- 2) ಮೈಸೂರು-24. ಮುದ್ರಣ-1996.
- 3) ಬಾಳ್ವೆಯೇ ಬೆಳಕು, (ಲೇ) ಡಾ.ಕೆ.ಶಿವರಾಮಕಾರಂತ, ಎಸ್.ಬಿ.ಎಸ್ ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್/ಡಿಸ್ಟ್ರಿಬ್ಯೂಟರ್ಸ್, ರೈಲ್ವೆ ಪ್ಯಾಲೆಸ್ ರಸ್ತೆ, ಕುಮಾರ ಪಾರ್ಕ್ ಈಸ್ಟ್,ಬೆಂಗಳೂರು-01.,ಮುದ್ರಣ-2001.
- 4) ಪಕ್ಷಿ - ಪರಸರ ಪ್ರೇಮಿ, (ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ),(ಲೇ) ಡಾ.ಕೂಡ್ಲೂರು ವೆಂಕಟಪ್ಪ, ಕನ್ನಡ ಜನಶಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರ, (ರಿ), ಗಿರಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-85. ಮುದ್ರಣ-2015.
- 5) ಪರಿಸರದ ಕತೆ, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09, ಮುದ್ರಣ-2023.
- 6) ಕಾಡು ಮತ್ತು ಕೌರ್ಯ, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023.
- 7) ವಿಸ್ಮಯ (1) ಮತ್ತು ವಿಸ್ಮಯ (2) (ಪರಿಸರದ ವಿಶ್ವರೂಪ), (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ , ಪ್ರದೀಪ ಕಂಪೆನಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2022.
- 8) ವಿರೋಧೋ ಚಿಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಕತೆಗಳು, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023.
- 9) ಅಣ್ಣನ ನೆನಪು, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023.
- 10) ನಾ ಕಂಡಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿ-ಶಾಮಣ್ಣ, (ಲೇ) ಕಡಿದಾಳ ಪ್ರಕಾಶ್, ಅಭಿರುಚಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ನಂ.386, 14ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ ,3ನೇ ಕ್ರಾಸ್, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09, ಮುದ್ರಣ-2023.
- 11) ತೇಜಸ್ವಿ ಸಿಕ್ಕರು... ಮಾಯಕಾರನ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು....(ಲೇ) ಕೆ.ಎಸ್.ಪರಮೇಶ್ವರ್, ಪ್ರಕಟಣೆ : ಬಹುರೂಪಿ, ನಂ.1, ನಾಕುತಂತಿ,ಬಸವ್ವ ಬಡಾವಣೆ, ಆರ್.ಎಂ.ವಿ 2ನೇ ಘಟ್ಟ, ಸಂಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-94.ಮುದ್ರಣ-2022.
- 12) ಜುಗಾರಿ ಕ್ರಾಸ್, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023

- 13) ಕರ್ವಾಲೋ , (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023
- 14) ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ , (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023
- 15) ಜುಗಾರಿ ಕ್ರಾಸ್, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023
- 16) ಮಾಯಾಲೋಕ, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023
- 17) ಕಿರಗೂರಿನ ಗಯ್ಯಾಳಿಗಳು, (ಲೇ) ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನ, 91, 9ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-09. ಮುದ್ರಣ-2023

ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ: 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಚಿಂತನೆಯ ಬದಲಾವಣೆಯ ನೆಲೆಗಳು

ಡಾ.ರವಿಕುಮಾರ ಪಿ.ಜಿ.

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ
ಲೋಯೋಲ ಪದವಿ ಕಾಲೇಜು
ಬನ್ನೇರುಘಟ್ಟ ರಸ್ತೆ ಬೆಂಗಳೂರು-560076

'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬುದು ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾನವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅದು ಸಮುದಾಯ ಜೀವನದ ಮತ್ತು ಸಮೂಹ ಜೀವನದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವು ಹೇಗೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಜ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಈ ಮೂರು ಒಂದುಕ್ಕೊಂದು ಆಂತರಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗುವುದು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅರ್ಥ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಂದರೇನು? ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮಾನವನ ನಡತೆ, ದರ್ಶನ, ನೈತಿಕತೆ, ರೂಢಿ-ಸಂಪ್ರದಾಯ ನಂಬಿಕೆ ಆಚರಣೆ, ಮೌಲ್ಯದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮಾನವನು ಆಧರಿಸುವ ಧಾರ್ಮಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮುಂತಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ಒಟ್ಟು ಮೌಲ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡಿದೆ ಎಂದು ಚ.ನ.ಶಂಕರ್‌ರಾವ್ ಅವರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೀಗಿದೆ; "ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ನಡತೆಯ ಮಾಪಕವಲ್ಲ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕೇವಲ 'ಸಂಸ್ಕಾರ' ಮಾತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಳಕೆಯ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಇಲ್ಲಿ ಅಪಸ್ತುತ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮಾನವನ "ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಾಧನೆಗಳ" ಪ್ರತೀಕವೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಮಾಜ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನೀಡುವ ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥದಂತೆ ಅದು ಮಾನವನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿದ್ದಂತೆ"1 ಎಂದು ಅವರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಜನಸಮುದಾಯ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಏಕರೂಪಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೊಂದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೆ, ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಬಹುಜನರ ಬದುಕು ಬಹುರೂಪಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ'ಗೆ ಏಕರೂಪಿಯಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುರೂಪಿಯಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ.

'ಸಂಸ್ಕೃತಿ'ಗೆ ಬಹುರೂಪಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆಯವರು ತಮ್ಮ 'ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ತಳೆದ ರೂಪ ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮಗಳ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇಸ್ಲಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಜೈನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂತಲೂ; ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದಿಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಫ್ರಿಕನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಭಾಷಾ ವಾಚಕವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಮರಾಠಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ನಾಡು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾರು ಪರಿಭಾಷೆಯ ಬಂಗಾಳಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ; ನಗರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕೃಷಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಉಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪರ್ಯಾಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪಲ್ಲಟ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಈ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಒಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯಾಗಿಯೂ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಹಲವು ವಿಭಿನ್ನ ಬಗೆಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಮತ್ತು ನೋಟ ಕ್ರಮಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶುರುವಾದವು. ನವೋದಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಕುರಿತ ಚಿಂತನೆಗಳು ಆರಂಭವಾದವು. ನವ್ಯಪಂಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಹುತೇಕ ಚಿಂತಕರು 'ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಮರ್ಶೆ'ಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕುರಿತಾದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಆರಂಭಗೊಂಡವು, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಪಠ್ಯಗಳ ಮರು ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯೀಕರಣ ಶುರುವಾದವು. ಆಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಸಲಾಯಿತು. ಆ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಯಿತು. ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾನವಿಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಶುರುಮಾಡಿದವು.

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಪರಿಭಾವಿಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೇ ಬೇರೆ. ಸಾಹಿತ್ಯವು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೇ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಅಲ್ಲದೆ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾನವಿಕಗಳು ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ನಡೆದದ್ದನ್ನು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಇದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡದ ಸಾಹಿತಿಗಳು 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ'ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಗೆ ಏನೆಂದು ಅರಿಯುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಲೇಖಕರು ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಮೇಲೆ ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಮಂಡಿಸಿದ ವಿಧಾನ ಅಥವಾ ಕ್ರಮ ಯಾವುದೆಂದು ಅರಿಯಬೇಕಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಬಗೆಗೆ ಒಂದೊಂದೆ ಶತಮಾನದಷ್ಟು ಪರಂಪರೆ ಇದೆ. ಈ ಪರಂಪರೆಯ ಹಾದಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದನೆಯದ್ದು ಕನ್ನಡದ ಮೊದಲ ಘಟ್ಟದ ಸಂಶೋಧಕರು ಆರಂಭಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ವರೂಪ. ಎರಡನೆಯದ್ದು ನವ್ಯದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಈ ಹಾದಿಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆಯ ಕಾಲಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕಾಲಘಟ್ಟ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ

ಮೂರನೆಯ ದಶಕದಲ್ಲಿ ಈ ಶೋಧ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಚಿಂತನೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಕಾರರ ಪ್ರೇರಣೆಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಶೋಧದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶುರುವಾದ ಚರ್ಚೆ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಚಿಂತನೆಚಿಂತನೆಗೆ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದ್ದು ಕನ್ನಡದ ವಿಶೇಷತೆಯಾಗಿದೆ.

ನವೋದಯ ಪೂರ್ವ ಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ನವೋದಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಶೋಧ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಿತು. ಮಾಸ್ತಿ, ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಶಂಭಾ, ದೇವುಡು ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕುರಿತ ಕೃತಿಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದವು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಪರಂಪರೆಯೊಂದು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಯಾವುದು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೊದಲು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆರಂಭದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಶೋಧದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಎದುರಬದುರು ಅವಲೋಕಿಸುವುದು, ಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಬೇಡವಾದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿತ್ತು. ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು ಮಾತ್ರವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು.

ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಅವರು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಬಹುತೇಕ ಈ ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತಕರು ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಮೇಲೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. 1848ರ ಕಮ್ಯೂನಿಸ್ಟ್ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕತೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಚಿಂತಕರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಅನುಸರಣೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೈಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡೇ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೊಂಡಿದೆ. ಆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಉನ್ನತವಾದದ್ದು, ಮೌಲ್ಯಯುತವಾದದ್ದು, ಘನತೆಯುತವಾದದ್ದು, ಮಹತ್ತರವಾದದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಚಿಂತಕರು ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ನವೋದಯ ನಂತರದ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬದಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

ಯು.ಆರ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, ಜಿ.ಎಚ್.ನಾಯಕ, ಕೀರ್ತಿನಾಥ ಕುರ್ತಕೋಟಿ, ಕೆ.ವಿ.ಸುಬ್ಬಣ್ಣ, ಎಚ್.ಎಸ್.ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್, ಕೆ.ವಿ.ನಾರಾಯಣ, ಬಸವರಾಜ ಕಲ್ಲುಡಿ, ಮೊದಲಾದವರು ನವ್ಯದಿಂದ ಹೊರಳಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತಕರೆನಿಸಿಕೊಂಡವರು. ಬರಗೂರು ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ಪ, ರಹಮತ್ ತರೀಕರೆ, ರಾಜಾರಾಮ ಹೆಗಡೆ, ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೆನ್ನಿ, ಡಿ.ಆರ್.ನಾಗರಾಜ್ ಮೊದಲಾದವರು ಎಡಪಂಥೀಯ ಚಿಂತನೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಎನ್.ಗಾಯತ್ರಿ, ಎಂ.ಎಸ್.ಆಶಾದೇವಿ, ಎಚ್.ಎಸ್.ಅನುಪಮ, ತೇಜಸ್ವಿ ನಿರಂಜನ, ಉಷಾ.ಎಂ, ವಿಜಯಾ ದಬ್ಬೆ, ವೀಣಾ ಶಾಂತೇಶ್ವರ, ಶಾಂತ ಇಮ್ಮಾಪುರ, ಶ್ರೀಮತಿ.ಎಚ್.ಎಸ್. ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕೊಂಡು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಎದುರು ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊಗ್ಗಿ ಗಣೇಶ್, ಬಿ.ಎಂ.ಪುಟ್ಟಯ್ಯ ಅರವಿಂದ ಮಾಲಗಿತ್ತಿ, ಮೆ.ನ.ಜವರಯ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು 'ದಲಿತ ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ನೆಲೆಯ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಬರಗೂರು ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ಪ ಅವರು 'ಉಪಸಂಸ್ಕೃತಿ', ರಹಮತ್ ತರೀಕರೆ ಅವರು 'ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತಿ', ಹರಿಹರಪ್ರಿಯ ಅವರು 'ಪರ್ಯಾಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕುರಿತ ಉಪಕ್ರಮಗಳು ಚರ್ಚೆಯ ಮುನ್ನೆಲೆಗೆ ಬಂದವು.

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆಯು ನವೋದಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಯಿತು. ಈ ಭಿನ್ನತೆಗೆ ಈ ಮೇಲೆ ಹೆಸರಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತಕರು ಕಾರಣರಾದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮಾಜ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿಷ್ಕರಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಬರೆಯತೊಡಗಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, 1920ರ ನಂತರ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದವು 'ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತುಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದುದು' ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದು. ಈ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದವು ಸಾಮಾಜಿಕತೆ, ಚಾರಿತ್ರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿತು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನವೋದಯದ ಚಿಂತಕರು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಕೆಲವರು ಮತ್ತು ಇಡಿಇಡಿಯಾಗಿ ಕೆಲವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕತೆಯ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಏಕಕೇಂದ್ರೀತ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಪರಿಪಾಠವನ್ನು ನವೋದಯದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಹುತ್ವ ಆಯಾಮವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದವು ಹೇಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ 'ಆಂತರಂಗ' ಮತ್ತು 'ಬಹಿರಂಗ'ವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡಿತೋ ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದವು ಅನುಸರಿಸಿತು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಡಪಂಥೀಯ ಚಿಂತನಕಾರರು ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು 'ಒಟ್ಟು ಜೀವನದ ಮೊತ್ತ'ವೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಜೀವನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ರೂಢಿಗತ ಆಚರಣೆಗಳು, ನಂಬಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಗುಣ ನಡತೆಗಳು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಭಾರತದಂತಹ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಏಕರೂಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲ್ಲದೆ, ಅದು ಅನೇಕ ಸಮಾನಾಂತರ ಬಹುಸಂಸ್ಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಉಪಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಖಂಡವಾದ ಹೇಳಿಕೆಯೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಹುಸಿ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿಯೇ ಕನ್ನಡದ ಅನೇಕ ಚಿಂತಕರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನು ಡಿ.ಆರ್. ನಾಗರಾಜ್ ಅವರು "ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆತ್ಮರತಿ, ಭೂತದ ಜೊತೆಗೆನಿ ವಿಚಾರಗಳ ಬಂಡಾಯ ನಡೆದಿದೆ. ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಜನರ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಕಲ್ಪ ಹೊಸದನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ"² ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಬಹುಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯವು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. "ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗು ಮಾಡುವವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಿಡಿದು ನಾಶ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ಈಗ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು. ರಾಜಕೀಯ ಸಂಕಲ್ಪ ಬರುವ ಆಶಯ ಹೊಸ ಸಮಾಜದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಲಕ್ಷಣ"³ ಎಂದು ಡಿ.ಆರ್.ನಾಗರಾಜ್ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಶ ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟು ಎರಡು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಆಲ್ಲದೆ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ನೆಲೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿ, ಉಪ, ಜನಪದ, ಶಿಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವ ವಿನ್ಯಾಸಗಳೂ ಇವೆ. ಪ್ರಧಾನವಾದುದರ ವಿರುದ್ಧದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೆಂದು ಇವುಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನೋಡುವುದು ವೈರುಧ್ಯವೂ ಹೌದು.

ಈ ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಲೇಖಕರಲ್ಲರೂ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಅಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ಸಮುದಾಯ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ವಸ್ತು, ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮುನ್ನೆಲೆಗೆ ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅದುವರೆಗೆ ಅಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಶಿಷ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇದು ಮರುಚಿಂತನೆ, ಮರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಮರುನಿರೂಪಣೆಗೆ ಒಳಪಡುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಧರ್ಮ, ಕಲೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ರಾಜವಂಶಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಹೀಗೆ ಮೇಲುಸ್ತರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದವರೆಗೆ ನೋಡಲಾಯಿತು. ಧರ್ಮದ ಆಚೆಗಿನ, ಕಲೆಯ ಆಚೆಗಿನ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಚೆಗಿನ, ರಾಜವಂಶದ ಆಚೆಗಿನ, 'ಮತ್ತೊಂದೆ'ನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂದು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದು ಈ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ; 'ಮತ್ತೊಂದೆ' ಎಂಬ ಅರಿವು ಬಂದುದು ನವ್ಯದ ನಂತರದಲ್ಲಿ.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯು.ಆರ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿ ಅವರು 'ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ನವ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿಷ್ಪಾದ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕಡೆ ವಾಲಿದರು. ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ, ಭಾರತೀಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ದ್ವಿವಿಧ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡವು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಭಾಷೆ, ವರ್ಗ, ವರ್ಣ, ಜಾತಿ ಕೇಂದ್ರೀತ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಂತನೆಗಳು ಶುರುವಾದವು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪಲ್ಲಟಗೊಳ್ಳಲು ಶುರುವಾಯಿತು. ಯು.ಆರ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿಯವರ 'ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಲೇಖಕ' ಎಂಬ ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿಯವರು 'ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ' ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ನೀಡಿದರು. ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರು "ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂದರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂದರೆ ಇನ್ನೇನೂ ಆಗಿರದೆ, ಇಡೀ ಶುದ್ಧ ಸಮುದಾಯದ ಮೂಕ ಅನುಭವಗಳು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞಾಗಮ್ಯವಾಗುತ್ತ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದುದರ ಚರಿತ್ರೆ"⁴ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆಯ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಶುದ್ಧವಾದಿ ನೆಲೆಯ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೈವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅನಂತಮೂರ್ತಿಯವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನೆಲೆ, ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರು ಶುದ್ಧವಾದಿ ನೆಲೆಯಿಂದ ಚಿಂತಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರ ಅಥವಾ ದಲಿತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿಂತನೆಯ ಹಾಜರಿ ಎಷ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಗೈರಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿಂತನೆಯ ನೆಲೆಯು ಮುಂದಿನ ಹಾದಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಧಾನಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಅಧೀನಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಲಿಖಿತ-ಮೌಖಿಕ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಉಪಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಏಕಮುಖೀ-ಬಹುಮುಖೀ ಹೀಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕೆ.ವಿ.ನಾರಾಯಣ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. "1) ಶತ್ಯತ್ವದ ಸಂಬಂಧ ಅಧೀನವಾದದ್ದು, ಪ್ರಧಾನವಾದುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ತನ್ನ ಮೇಲುಗೈಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ನಡೆಸುವ ಯತ್ನ ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. 2) ಸಹಚರ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಧಾನ ಮತ್ತು ಅಧೀನಗಳ ನಡುವೆ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶತ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಇರುವ ಒಪ್ಪಂದದ ಸ್ಥಿತಿ. 3) ಅನುವರ್ತಿ ಸಂಬಂಧ - ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದರ ಯಜಮಾನ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಧೀನವಾದದ್ದು ತನ್ನ ಅಧೀನತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಸದಾ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು. ನಾವು ಸಂಬಂಧದ ನೆಲೆಗಳು ಕೂಡ ಒಟ್ಟಾರೆ ಪ್ರಧಾನ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತದೆ"⁵. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಗತಿಯಾಗಿ ನೋಡಬೇಕೇ ವಿನಃ ಮೌಲ್ಯದ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅವರದ್ದಾಗಿದೆ.

ಬರಗೂರು ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ಪನವರು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮತ್ತೊಂದು ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನ ಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು. "ಮನುಷ್ಯ ಸಮಾಜವು ಇರುವೆಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬ ಬಡವನೂ, ಶ್ರೀಮಂತನೂ, ಮೇಲುಜಾತಿಯೂ, ಕೆಳಜಾತಿಯೂ, ಯಾವುದು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನಿದ್ದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಇರುತ್ತದೆ. 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ಮೇಲು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕೀಳುಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆನಂದ ಕಡೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಇರುವ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಒಂದೇ ತೆರವಾದುದಲ್ಲ, ಒಂದೇ ವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲ, ಒಂದೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ"⁶ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಏಕರೂಪಿಯಲ್ಲ ಮತ್ತು ಯಾವುದೋ ಒಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವರ್ಗ ತರತಮವನ್ನು ಮೀರಿದ್ದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ರಚನೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ರಹಮತ್ ತರೀಕೆ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಬಹುತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿವೆ, ಅನೇಕ ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಂತಗಳು, ಹಲವು ಜಾತಿ ಧರ್ಮಗಳಿರುವ ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆ ಉಡುಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳು ಇವೆ. ಹಲವಾರು ಜಾತಿ, ಉಪಜಾತಿ, ಪಂಗಡ, ಬುಡಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಮುದಾಯಗಳು, ಐದಾರು ಸಾವಿರ ಕಿ.ಮೀ. ಉದ್ದಗಲ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಏಕರೂಪಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ದೇಶಕ್ಕೊಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ ಇರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಅದರೊಳಗೆ ಅನೇಕ ಧಾರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ತರತಮಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ತರತಮಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅಥವಾ ಒಪ್ಪದೆ ಪ್ರತಿರೋಧ ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದು. ಈ ಸಂಘರ್ಷ-ಸಹಮತಗಳ ಸಮೇತ ಬದುಕಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬಹುತ್ವ, ಅಥವಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬಹುತ್ವ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ."⁷

"ಅನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಿ ಒಡೆದು, ಇವುಗಳ ಒಳಗಿನ ಸುಳ್ಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು (ಜಜಟಥಿಣ್ಣಿಠರಠರಠಿಠಿಠಿ); ತಮಗೆ ಕೇಡು ಬಯಸುವ ಆಳುವವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಆಳಾಗಿದ್ದ ವರ್ಗಗಳು

ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಅದರ ನಾಶ ಸಾಧಿಸುವುದು. ನಾಶವೇಕೆಂದರೆ ಅದು ಅವೈಚಾರಿಕವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಅಮಾನವೀಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಶವೊಂದೇ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಕೆಟ್ಟದ್ದರ ನಾಶದ ನಂತರ ಒಳ್ಳೆಯದೊಂದನ್ನು ಬದಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೊಣೆಯು ಇರಲೇಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಕೆಡುಕುವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕನಸಿಲ್ಲದಾಗ ಬೆಲೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮತ್ತೆ ಕಟ್ಟುವ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತಿ. ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಕೇಡುವುದು ವರ್ತಮಾನದ ಕ್ರಿಯೆಯಾದರೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬದುಕುವ ಕನಸುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದು ಮುಂದಿನ ಕ್ರಿಯೆ. ಹೀಗೆ ಪಾವಿತ್ರ ರೈ ನಾಶವೂ ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿತಿಯೂ ಜೋಡಿಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ”⁸ ಎಂದು ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಮತ್ತು ಮರುಸೃಷ್ಟಿಯ ನೆಲೆ ಎರಡೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ರಹಮತ್ ಅವರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಇರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕೆಲವರಿಗೆ ತಂದೊಡ್ಡಿರುವ ಆಪಾಯವನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ.

“ಜನಾಂಗವಾದಿ ಬಿಳಿಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಜನ ಅನಾಗರಿಕರು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು, ದುಡಿತಕ್ಕೂ ಒದತಕ್ಕೂ ಮಾತ್ರ ಲಾಯಕ್ಕಾದವರು. ಅವರು ದಡ್ಡರು ಹಾಗೂ ಕೂರೂಪಿಗಳೂ ಎಂಬ ‘ನಿಗ್ರೋಮಿತ್’ ಇದೆ. ಹುಟ್ಟನ್ನು ನೆಚ್ಚಿರುವ ಇಂಡಿಯಾದ ಜಾತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರು, ದೈಹಿಕ ಶ್ರಮ, ದನದ ಮಾಂಸಹಾರ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ, ದೇಶೀಭಾಷೆಗಳು, ಕತ್ತೆ-ಹಂದಿ-ನಾಯಿಯಂಥ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಮುತ್ತುಗ ಮೊದಲಾದ ಹೂಗಳು, ಈಚಲು-ಜಾಲಿ-ಬೂರುಗದಂಥ ಮರಗಳು, ಕಾಗೆ-ಗೂಜಿಗಳಂಥ ಹಕ್ಕಿಗಳು, ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ, ಆಂಗಾಂಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲು, ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಡಬಾಗ, ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಹೀಗೆ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಾವಿನ ತನಕ, ಮಾಡೋ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಉಣ್ಣೋ ಊಟದ ತನಕ ಮೇಲು-ಕೀಳುಗಳೆಂಬುದು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ‘ಮಿತ್’ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ದುಡಿಯುವ ಕೆಲಸಗಳ ಬದುಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಗುರುತುಗಳೆಲ್ಲ ಕೆಡುಕಿನ, ಕುರೂಪದ, ಅಸಹ್ಯದ ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿವೆ. ವಿರೋಧಭಾಸವೇನೆಂದರೆ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವತಃ ದುಡಿವ ಕೆಲಸಗಳ ಜಗತ್ತು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಈಗ ಕೆಡುವುದು ಎಂದರೆ, ಇಚ್ಛೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಲೋಚನಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ದುಡಿವ ವರ್ಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಠತೊಟ್ಟು ಮೌಲ್ಯೀಕರಿಸುವುದು, ಅಪಮಾನಿತವಾಗಿ ದೀನವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಘನತೆಗೊಳಿಸುವುದು. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸೂ ಮುರಿಯದ ಯಾರ ಬದುಕೂ ಬಾಡದ, ಜನಪರವಾದ ಹೊಸ ಸಮಾಜವಾದಿ ಮಿತ್ ಒಂದನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂದರೆ ಈ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾಗಿದೆ”⁹ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಯಾವ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ದೂರ ಇಟ್ಟು ಅವರ ಮೇಲೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಡೆಗಳನ್ನು ಹೇರಲಾಗುತ್ತೋ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ನೆಲೆಯು ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಹಮತ್ ತರೀಕೆ ಅವರು ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬಿ.ಎಂ.ಪುಟ್ಟಯ್ಯ ಅವರು ಅನಂತಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ವಿ ಅವರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. “1. ಅವರೆಡೂ ರಾಜಕೀಯ ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ವಿಮುಖವಾಗಿದೆ. 2. ಅವರೆಡೂ ವರ್ಣ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲೇ ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿವೆ. 3. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣದ ಹಿತಾಸಕ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರ ವರ್ಣದ ಹಿತಾಸಕ್ತಿ ಇದೆ”¹⁰. ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಶೋಷಿತ ಮಹಿಳೆಯರ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶೋಷಿತ ದಲಿತರ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಂತಹ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವೆರಡೂ ಕೂಡ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಅವಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಬೇಡ. ಹಾಗಾಗಿ ಶೋಷಿತ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಅವು ಒಂದರ ವಿರುದ್ಧ ಒಂದು ಇವೆ ಎಂದು ಅನಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಬದಲಾಗಿ ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇವೆ ಎಂದೇ ಅನಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ನವೋತ್ತರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕುರಿತ ಚಿಂತನೆಗಳು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅರ್ಥವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡವು. ನವೋದಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿಂತನೆ ಮೊನಚಾಗಿತ್ತು. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ, ಧರ್ಮಪ್ರೇರಿತ ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕಂಬಗಳು ಉರುಳಿ, ಕರುಳ ಸಂಬಂಧಿ, ನೆಲಮೂಲ ಮತ್ತು ಜನಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅನುಭವದ ಕೊರಳುಗಳು ದನಿಯೆತ್ತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದರೆ ‘ಇದು ಸಹ’ ಎಂಬ ಲೋಕವೆದುರು ತೆರೆದಿಟ್ಟಿತು. ‘ಸಂಸ್ಕೃತಿ’ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಿರ್ವಚಿಸಿರುವವರ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನೆಲೆಯಿಂದ ನೋಡುವ ಮಾದರಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ, ಸಮಕಾಲೀನ ಇತ್ಯಾದಿ ನೆಲೆಗಳಿಂದ ನೋಡುವ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆದಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾದ ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಷಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಬದಲಾವಣೆಯ ನೆಲೆಗಳು ಸಹಜ. ಈ ಬದಲಾವಣೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಿಬಂದಿದೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ಚ.ನ.ಶಂಕರ್‌ರಾವ್, ‘ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲ ತತ್ವಗಳ ಪರಿಚಯ’ ಪು. 149
2. ಡಿ.ಆರ್.ನಾಗರಾಜ, ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಗಂಗಾಧರ ಮೊದಲಿಯಾರ ಅವರು ‘ಬಂಡಾಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ನೆಲೆ-ಬೆಲೆ’, ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪು.29

3. ಡಿ.ಆರ್.ನಾಗರಾಜ, 'ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮೀಮಾಂಸೆ', 'ಬಂಡಾಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ನೆಲೆ ಬೆಲೆ' ಪು.26
4. ಕೆ.ಪಿ.ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ತೇಜಸ್ವಿ, 1974, 'ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ' ಸಂಕ್ರಮಣ, ಜೂನ್, ಪು.74.
5. ಕೆ.ವಿ.ನಾರಾಯಣ ಆಶಯ ಲೇಖನ, 'ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಮತ್ತು ಅಧೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ', ಪು.3
6. ಬರಗೂರು ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ಪ, 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ: ಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಸೃಜನಶೀಲತೆ' ಪು.177
7. ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, 'ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಪು.120
8. ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, 'ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪು.1
9. ಅದೇ, ಪು.2
10. ಬಿ.ಎಂ.ಪುಟ್ಟಯ್ಯ, 'ಬರೀ ನಿದ್ಧೆಯಲ್ಲವೋ ಅಣ್ಣಾ', ಪು.38

ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕತೆ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಹೇಮಲತ ಬಿ.ಎಸ್

ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ,
ಜೈನ್ ಡೀಮ್ಡ್ ಟು ಬಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.

ಸಿ.ಎಮ್ ಎಸ್ ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸಂಶೋಧನಾರ್ಥಿ

ಬಾಲರಾಜು ಬಿವಿ

ಕ್ರೈಸ್ಟ್ ಅಕಾಡಮಿ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಫಾರ್ ಅಡ್ವಾನ್ಸ್ ಸ್ಟಡೀಸ್

ಹುಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಬೇಗೂರ್ -ಕೊಪ್ಪ ರೋಡ್

ಸಕಲವಾರ ಪೋಸ್ಟ್ ಬೆಂಗಳೂರು.

ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕದ ಚರಿತ್ರೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳದು. ಆದರೆ ಕಾದಂಬರಿ, ಸಣ್ಣಕಥೆಗಳಿಗೆ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಂಪರೆ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಲಭ್ಯವಿತ್ತು. ನಾಟಕದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅಂಶವಿದೆ. ನಾವು ನಾಟಕ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದದ್ದು. ನಾಟಕಕಾರ ಬರೆಯುವ ರಚನೆ ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗ. (ರಂಗಭೂಮಿಯ ಯೋಜನೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಮಿಲ್ಟನ್ ಸ್ಯಾಮ್ಸ್ ಅಗನಿಸ್ಟಿಸ್ ಬರೆದರು. ಕುವೆಂಪು ಬೆರಳು -ಗೆ - ಕೊರಳು ಬರೆದರು. ಇಂತಹ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ) ಈ ರಚನೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು ರಂಗಮಂದಿರದಲ್ಲಿ. ಇದರಿಂದ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರದ ಅಭ್ಯಾಸದ ತೊಡಕಿನದಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟಕವನ್ನು ಓದುವುದು, ಅದರ ಅಭ್ಯಾಸ ರೀತಿಯಲ್ಲ: ಕಾವ್ಯ; ಕಾದಂಬರಿ ಇತರ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕವೇ ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ನಾಟಕ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಟಕವನ್ನು ಓದುವಾಗಲೂ ಅದರ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ನಾಟಕವನ್ನು ನಾಟಕ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗಲೂ , ಒಳ್ಳೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕ -ನಟನವರ್ಗ ಮೂರನೆ ದರ್ಜೆಯ ನಾಟಕವನ್ನೂ ಉತ್ತಮ ನಾಟಕದಂತೆ ಕಾಣಿಸಬಹುದು.

ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಗಳು, ಭಾಷಾಂತರಗಳು, ರೂಪಾಂತರಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ಬಹು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವು. ಕಲಾಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಮಾಹಾರಾಜ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಅನುವಾದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಯವರ ಕೊಡುಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕವಿ ರನ್ನನ ಸಾಹಸಭೀಮ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ನಾಟಕವನ್ನು ಶ್ರೀಯವರು ಗದಾಯುದ್ಧ ನಾಟಕ ಹೊರತಂದರು.

ನಾಟಕದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹಲವಾರು ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕಾರರು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪೌರಾಣಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಐತಿಹಾಸಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ. ಪೌರಾಣಿಕ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಸ್ತುವಿನತ್ತ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇಶದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಸಮಕಾಲೀನ ವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ವಾಸ್ತವ ನಾಟಕಗಳು ಆಧುನಿಕ ಯುಗದ ಫಲವಾಗಿದ್ದು, ಕನ್ನಡ ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸವು ಇದಕ್ಕೆ ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಚಯದಿಂದಾಗಿ ಮೂಲಭೂತ ಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಒಳಗಾದ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು. ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಜನಜೀವನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಯಿಸಬಹುದು. ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದ ಈ ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಜನ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಭವಿಷ್ಯದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದವರು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಮೇಲ್ಮಂತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಅಶೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ಭಾರತದ ನವೋದಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ವರ್ಗದಿಂದಲೇ. ನಮ್ಮ ಬಹುಪಾಲು ಆಧುನಿಕ ಲೇಖಕರು ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದದ್ದು ಪ್ರಗತಿಪರವಾದ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಧೋರಣೆ. ಈ ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಧೀಮಂತರ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದು ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯವು ತನ್ನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಈ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಿತು.

ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ನಾಟಕಗಳು 19ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರು ಅಂದಿನ ವೃತ್ತಿರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ನಾಟಕಗಳೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆವರಿಸಿದವು ಈಗೊಮ್ಮೆ ಆಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಹಸನಗಳು ಕೇವಲ ನಗೆಯ ಈ ನಾಟಕಗಳ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದು ವೈಚಾರಿಕವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಅವುಗಳಿಗಿರಲಿಲ್ಲ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆಯ ಅನುವಾದ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಕೈಲಾಸಂ ರವರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳು ಗಣನೀಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಇಗ್ಗಪ್ಪ ಹೆಗಡೆಯ ವಿವಾಹ ಪ್ರಹಸನ', ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಾಟಕ ಅಂದು ಪ್ರದರ್ಶನಗೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ದಾಖಲೆಗಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಭದ್ರಬುನಾದಿ ಹಾಕಿದ ಕೀರ್ತಿ ಕೈಲಾಸಂ ರವರಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ ಹೊಸ ಸಂಪ್ರದಾಯವೊಂದರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿ ಬೆಳಗಿದ ಟಿ.ಪಿ ಕೈಲಾಸಂ ರವರೆ 'ಕನ್ನಡ ಸಾಮಾಜಿಕ

ನಾಟಕಗಳ ಆದ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಕ' ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಕಾಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಗಂಭೀರ ಚರ್ಚೆಗೆ ಮತ್ತು ಆಳವಾದ ಪರಿಶೋಧನೆಗೆ ನಾಟಕವನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನಾಗಿಸಿದ ಕೈಲಾಸಂ, ವಾಸ್ತವ ಮಾರ್ಗದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆಗೆ ಮೊದಲಿಗರು. ಕೈಲಾಸಂ ರವರ ಮೊದಲ ನಾಟಕವಾದ ಟೊಳ್ಳುಗಟ್ಟಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ರಂಗಭೂಮಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿ ಅಂತಿದೆ. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ನಾಟಕಕಾರರ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಶೆ ವಿಡಂಬನೆಯ ಗುರಿಯನಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕೈಲಾಸಂ ತಮ್ಮನ್ನು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹಸನ ಪಿತಾಮಹ ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಕಾಲಿನ ಸಮಾಜದ ಅಂಕು ಡೊಂಕುಗಳನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಿದ ಮೊದಲ ಸಾಹಿತಿ ಎಂದು ಕೈಲಾಸಂ ರವರನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಅವರ ಉತ್ತಮ ನಾಟಕಗಳ ಗುರಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹಾಸ್ಯವನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಮು ಕ್ಲಬ್ಬು. ಅನುಕೂಲಕೊಬ್ಬಣ್ಣ .ಸತ್ತವನ ಸಂತಾಪದಂತಹ ನಾಟಕಗಳು. ವಿಡಂಬನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಹಸನಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಕಂಪನಿ. ಬಂಡವಾಳ ಇಲ್ಲದ ಬಡಾಯಿ, ವೈದ್ಯನ ವ್ಯಾಧಿ, ಅಂತ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿದ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಹಾಸ್ಯದ ಹೊರ ಹೊದಿಕೆ ಇದ್ದು, ತಿರುಳಿನಲ್ಲಿ ಬದುಕಿನ ಗಂಭೀರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಇದೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ತಾಳಿ ಕಟ್ಟೋಕೂಲಿನೇ ಸೂಳೆ, ಪೋಲಿ ಕಿಟ್ಟಿ ಅಂತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷಾದವೇ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ.

ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗುವ ಕಣ್ಣೀರಿನ ಕಡಲನ್ನು ಹಾಸ್ಯದ ಹರಿಗೋಲಿನಿಂದ ದಾಟಬೇಕೆಂಬುದು ಕೈಲಾಸಂ ರವರ ಆದರ್ಶವಾಗಿದ್ದು, ಆದರೆ ಈ ಆದರ್ಶ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪಲಾಯನ ವಾದವಾಗುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಸುಳ್ಳು ಆದರ್ಶದ ಮೂರ್ತ ರೂಪಗಳಂತಿದ್ದು, ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಈ ಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಕೈಲಾಸಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮೌಲ್ಯ, ಸದೃಢ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಂಶ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾಳಿಕಟ್ಟೋಕ್ಕೇ ಕೂಲಿನೇ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆ, ಹೆಣ್ಣು ಹೆತ್ತವರ ಸಂಕಟ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಪಡುವ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಕೈಲಾಸಂ ತಮ್ಮ ಹಲವು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಆಕ್ರೋಶ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ನಾಟಕದ ಮೊದಲೆರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಯ್ಯನ ಮಗಳ ಮದುವೆಯ ಪ್ರಯತ್ನದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದ ಯೋಧ್ಯವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ ಈ ಮುಕ್ತಾ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಲೋಚಿತವಾಗಿದೆ

ಕೈಲಾಸಂ ನಾಟಕಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಸ್ವರೂಪ ಸಮಕಾಲಿನವಾಗಿದ್ದು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಹ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರಣಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಪಾರವಾದ ಗ್ರೀಕ್ ಮಾದರಿಯ ದುರಂತ ಚಿತ್ರ ಒಂದನ್ನು ಇವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವುದು ಅಸಂಭವವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಬಹಿಷ್ಕಾರ, ಸೂಳೆ ಎಂತಹ ನಾಟಕಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಷ್ಠುರತೆಯ ಘೋರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕರುಣಾಮಯವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿದರು ದುರಂತ ನಾಟಕದ ಉಜ್ವಲತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೈಲಾಸಂ ಮೂಲತಃ ಒಬ್ಬ ಕನಸುಗಾರ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸುಖ ಅಂತರಂಗದ ನೆಮ್ಮದಿಯಲ್ಲಿದೆ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಸಾಧನ, ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಸುಖೋಪಕರಣಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆ ಮನೆ, ಅವರ ಗುರು ತಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಅವರ ಎಷ್ಟೋ ಕನಸುಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತವದ ಸ್ಪರ್ಶವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗಂಡು - ಹೆಣ್ಣು ಹಿಂದಿನ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಕೈಲಾಸಂ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರ ಕ್ಷೇತ್ರ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದೆಂದು. ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅವರ ನಂಬಿಕೆ. ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವನತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರ ಕಪಟಗಳನ್ನು ಬಯಲು ಬೆಳೆಯುವ ಕೈಲಾಸಂ ಬಂಡುಕೊರರಲ್ಲ. ಅವರು ಮಾನವತಾವಾದಿಯಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಉನ್ನತ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡವರಾಗಿದ್ದರು.

ಕೈಲಾಸಂ ರವರ ಬಹುಪಾಲು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳ ನಾಯಕರಲ್ಲ ನಿಷ್ಠಿಯತೆಯಿಂದಾಗಿ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವರು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸದೆ ಪ್ರತಿಭಟಿಸದೆ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂಕ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಈ ನತದೃಷ್ಟದ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವನತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಅವರ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಅಪರೂಪ.

ಕೈಲಾಸಂರವರ ನಂತರ, ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೀರಂಗರು. ಕನ್ನಡ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಕೆಲವೇ ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ನಾಟಕಕಾರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೈಲಾಸಂ ಬಿಟ್ಟರೆ ಶ್ರೀರಂಗರೇ ಪ್ರಮುಖರು. ಶ್ರೀರಂಗರು ವಾಸ್ತವವಾದಿ ನಾಟಕಕಾರರಾಗಿದ್ದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಸಮಕಾಲಿನ ವಸ್ತು, ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ. ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಪರಿಸರವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಅವರು, ಮನುಷ್ಯನ ಅನುಭವದ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಾಹಿತಿಗಳು ಗಮನಿಸದ ಹಲವಾರು ಹೊಸ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದರು. ಮಾನವನ ಲೈಂಗಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಪ್ರೇಮಾ ವಿವಾಹ, ಗೌಪ್ಯ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಶ್ರೀರಂಗರ ಹರಿತವಾದ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಂಗರು ತಮ್ಮ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಸಮಸ್ಯೆ, ವರ್ಗ ಸಮಸ್ಯೆ, ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಯಲುಗಳಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಶ್ರೀರಂಗರು, ಬರಿ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ಸಮಾಧಾನ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಒಲವಿದೆ. ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆ, ಸಮಾಜದ ಉದ್ಧಾರ ಇವುಗಳತ್ತ ಹರಿವ ಒಂದು ವಿಚಾರಧಾರೆ ಇದೆ.

ಹರಿಜನ್ವಾರ ಶ್ರೀರಂಗರ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಸಂಕೀರ್ಣ ಮಾದರಿಯ ನಾಟಕವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಧ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬ ಒಂದರ ಮೂಲಕ ಈ ನಾಟಕ ಚರ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ

ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಧರ್ಮದ ಅವನತಿಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ನಾಟಕ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಒಳಗಿನ ಕತ್ತಲ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಶ್ಯಪನಂತಹ ಶಿಲ್ಪಾಚಾರ್ಯದಿಂದ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಂದರ ಮೂಲ ಮೂರ್ತಿ ಎಂದು, ಅನಾಥ

ಬಂಧುವಿನ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಕಲ್ಪನೆ ಧರ್ಮದ ಅಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ. ವಾಸ್ತವ ಮಾದರಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕವಾಗಿ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಪುರಾಣ ಕಾಲದ ಕಾಶಪ್ಪ ಋಷಿಯ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ದಂತ ಕಥೆಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ವಸ್ತು ರಚನೆ ಸಮಕಾಲೀನ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಹೊಂದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೆನಿಸಿದರು, ಪ್ರತಿಮಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನಾಟಕಕಾರರು ಸೂಚಿಸಬೇಕೇ ತಟ್ಟಸ್ಥನಾಗಿ ವಸ್ತು ಸ್ಥಿತಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಬೇಕೆ, ಇದು ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿ. ಬೇಂದ್ರೆ ಅವರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವರ ದಾರಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ. ನಾಟಕಾಧಿ ಕಲೆಗಳು ಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಿಯ ವಾಗುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು ನಿಜವಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷ ಕಟ್ಟಿ ಹೋರಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಅಂತ ಕರ್ಣ ವಿವೇಕಗಳು ಜಾಗೃತ ವಾಗುವಂತೆ ಪಕ್ಷ ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದು ಒಳಿತು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಬೇಂದ್ರೆಯವರು ಕೆಲವು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಚಿಂತಿಸಲು ದುರಂತ ನಾಟಕವು ಸಮರ್ಥ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಬಹುದೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳಾ ಸಬಲೀಕರಣ

ಡಾ. ಉಮೇಶ್‌ಅಂಗಡಿ

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಡಿ ವಿ ಎಸ್ ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಕಾಲೇಜು ಶಿವಮೊಗ್ಗ

ಹೆಣ್ಣು ಒಬ್ಬಳು ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯಳಾಗಿ, ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ರೀತಿಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿವೆ. 'ವಾಯುಭೂತಿಯು ತನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆಯಾದ ಸೋಮದತ್ತೆಯು ಮೈದುನನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಬೈದು, ಕಾಲಿಂದ ಆಕೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡ ಸೋಮದತ್ತೆಯು 'ಮಹಾತ್ಮಾ ಎನ್ನನೊಡೆದ ನಿನ್ನ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಂ ನಾಯುಂ ನರಿಯು ಮಾಗಿ ಯಪೊಡಂ ಕೊಂದು ಮಕ್ಕಳರಸು ತಿಂಬಿಕೈಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. (ಸುಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಕತೆ.ಪು.22) ಮರುಭವದಲ್ಲಿ ವಾಯುಭೂತಿಯು ಸುಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದಾಗ ಸೋಮದತ್ತೆಯು ನಾಯಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸುಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ ದೃಶ್ಯವು 'ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ'ಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. (ಅದೇ ಪು. 63-64) ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಯ ಧೋರಣೆಯು ನೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾಸಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಜೈನಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ 'ಅಹಿಂಸೆ' (ಹೆರವರಿಗೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ)ಯ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೇಡನ್ನು ಮೈದುನನ ಮೇಲೆ ತೀರಿಸುವ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣವು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭವೊಂದರ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯಾಗಿದೆ.

ಗಂಡನು ಲಂಪಟನಾದಾಗ ಹೆಣ್ಣು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಚಿತ್ರಣವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ, ಜನಮತಿಯೆಂಬ ಗೌಡತಿಯನ್ನು ಅರಸನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವನ ಅರಸಿಯು, 'ಎನ್ನಂ ಬಿಸುಟ್ಟರಸಂ ಪೋದೊನೆಂದು' ಆತನ ವಿವಾಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿರುತ್ತಾಳೆ. (10 ಪು.224) ಇದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರಾಜನು ತನ್ನ ಕಿರಿಯ ಮಗಳಾದ ಕೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿ, ಮದುವೆಯಾಗಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ತಾಯಿಯಾದ ವೀರಮತಿ ಮಹಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ವ್ಯಸನಗೊಂಡ. ವೀರಮತಿ ಮಹಾದೇವಿಯು ತಪವಾಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಕಾರ್ತಿಕ ಪುಷಿಯ ಕತೆ ಪು: 231-233).

ಪೊನ್ನನ 'ಶಾಂತಿಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಶ್ರೀ ಎಂಬವಳನ್ನು ವಜ್ರಾಂಗನೆಂಬವನು ಅಪಹರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ, ವಜ್ರಾಂಗನ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಿ ವಜ್ರಮಾಳಿನಿಯು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ವಜ್ರಾಂಗನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿಬರುತ್ತಾಳೆ. ಇದರಿಂದ ಗಗನತಳದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಜ್ರಾಂಗನು ಅನಂತಶ್ರೀಯ ಕೈಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. (4-93, 98)

ಅಭಯಘೋಷ ಅರಸನು ಕನಕಲತೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ಪತ್ನಿಯಿದ್ದಾಗಲೂ, ಪೃಥ್ವಿಷೇಣಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ವ್ಯಥೆಗೊಂಡ ಕನಕಲತೆಯು ಗಂಡನನ್ನು ಒಲಿಸಲು ಮಂತ್ರವಾದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಪೃಥ್ವಿಷೇಣಿಯು ತಪವಾಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (9-50 ವ, 52) 'ಚಾವುಂಡರಾಯ ಪುರಾಣ' ದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಶೃ ಕುಲಸಂಭವ ತನ್ನಳಿಯನು ಗ್ರಾಮ ಮೈಗರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಮಗಳ ಕಾಲ್ಗಳೊಳೆ ಪೊರಳ್ಳು ತಿಳಿವಂತೆ ಮಾಡೆ ಮತ್ತಂ ಪೂರ್ವ ಸ್ವರೂಪದೊಳಿದರ್ಪನಂ ಕಂಡು' ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. (ಆದಿಪುರಾಣ ಪು.86) ಇದು ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಅಂಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ನಯಸೇನನ 'ಧರ್ಮಾಮೃತ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂತಮತಿಯನ್ನು ಕುಂಡಲಮಂಡಿ ತನು ಅಪಹರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಾಗ ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸುಕೇಶಿನಿಯು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕುಂಡಲಮಂಡಿತನು ಅನಂತಮತಿಯನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. (3-46 ವ, 47ವ).

ಹರಿಹರನ 'ತಿರುನೀಲಕಂಠ ದೇವರ ರಗಳೆ'ಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಡನು ವಿಳಾಸಿನಿಯೊಬ್ಬಳ ಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಸಂಶಯದಿಂದ ಶಿವನಾಣಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಹೆಂಡತಿಯ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. (ಆಶ್ವಾಸ 1)

ಸವತಿ ಮಾತ್ಸರೈದಿಂದ ಕಂಗಡುವ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳಿಗೆ ಆಕೆಯ ತಾಯಿಯು ಸವತಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ, ಅವಳ ಮಗಳೇ ಕೊಲೆಯಾದಾಗ ಆಕೆಯು ಅರಸನಲ್ಲಿ ದೂರಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಎಂದು 'ಸಮ್ಮಕ್ಕ ಕೌಮುದಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. (5-26, 33).

ಸೆಳೆದು ತಂದ ಕನ್ಯೆಯರು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸದೇ ಇದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವಂತಹ ಮನೋಭಾವದ ಪಾತ್ರವು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ.

ಕರ್ಣಪಾರ್ಯನ 'ನೇಮಿನಾಥ ಪುರಾಣ' ದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬಗೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕಂಸನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಜೀವಂಜನೆಯು ಕೃಷ್ಣನು ಕಂಸನನ್ನು ಕೊಂದಾಗ, ಕೊಂದವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೊಡಧಮೆಯೆ ನಾನೆಂದು ಮುಕ್ತ ಕೇಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವು ಬರುತ್ತದೆ. (7.2) ಇಲ್ಲಿ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೋಧರ್ಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಡಿಮೆ.

ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ವಿವಾಹೇತರ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲೈಂಗಿಕ ಹತಾಶೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಘಟನೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಣಪಾರ್ಯನ 'ನೇಮಿನಾಥ ಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಮಂಗಿಯೆಂಬವಳು ಶೂರಸೇನನನ್ನು ಸೇರಲು

ತನ್ನ ಗಂಡ ಚಂಡನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಯತ್ನ ನಡೆಸುವ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. (6-30, 31, 32) ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವಿಲಾಸನ 'ಧರ್ಮಪರೀಕ್ಷೆ'ಯಲ್ಲಿ ಕುರಂಗಿಯು ತನ್ನ ಮಿಂಡನನ್ನು ಸೇರಲು ಗಂಡನನ್ನು ನೂಕಿ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. (2-46, 47, 50)

ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಒಪ್ಪದಿದ್ದ ರಾಮನಾಥನನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಲು ರತ್ನಾಜಿಯು ಹೇಗೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾಳೆ:
'ತಳುವದೆ ರಾಮನ ತಲೆಯ ಹೊಯ್ಯುವನೆಂದಾ
ನಳಿನವದನೆ

ಮತ್ತು ತನ್ನ ಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. (9-33 ಸಂಧಿ. 87, 153) 'ಯಶೋಧರ ಚರಿತ್ರೆ' ಯ ಅಮೃತಮತಿಯ ಪಾತ್ರ ಈ ಬಗೆಯದು (2-28, 3-33) ನೇಮಿಚಂದ್ರನ 'ಲೀಲಾವತಿ ಪ್ರಬಂಧ'ದ ಮದನಮಂಜರಿಯ ಪಾತ್ರವೂ ಇದನ್ನೇ ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ.(14-117) ಈ ರೀತಿಯ ಸೇಡಿನ ಮನೋಭಾವವು ಲೈಂಗಿಕ ಹತಾಶೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ:

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗೆ ಎರಡು ಆಯಾಮಗಳಿವೆ:

1. ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಟನೆಯಾಗಿ ಬರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು.
2. ಇಡೀ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರತಿಭಟನೆ.

ಕರ್ಣಪಾರ್ಶ್ವನ 'ನೇಮಿನಾಥ ಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಶಾಲಾಲಿಲದತ್ತೆಯೆಂಬವಳು ಅವಳನ್ನು ವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ವರರೆಲ್ಲರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಿಗೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷದ್ವೇಷಿಣಿ' ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ.(3-19ವ) ತಂದೆಯು ಹೇಳಿದ ವರನನ್ನೇ ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ವರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷ ದ್ವೇಷಿಣಿ' ಯೆಂಬ ಬಿರುದು ಬರುವುದು ಸಹಜ.

ರಾಘವಾಂಕನ 'ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಾವ್ಯ'ದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹೊಲತಿಯರು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಳೊಡೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. (7-5, 26) ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವ ನಿಲುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೌಶಿಕ ಮಹಾರಾಜನು ಮಾತನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯು ಗಂಡನನ್ನು ತೊರೆದು ಹೋಗುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದನ್ನು ಜಾಮರಸನು 'ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲೆ'ಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. (10-29) ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯ ಜೀವನದ ವಿವರವೇ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

'ನಿಜಲಿಂಗ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯನ ಸಾಂಗತ್ಯ'ದಲ್ಲಿ ಅನಾಥೆಯೂ, ವೃದ್ಧೆಯೂ ಆದ ಒಬ್ಬಾಕೆಯು ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. (1-83).

ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯು ಸಾಮಾಜಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಸಮೂಹ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ವಚನ ಚಳುವಳಿಯು ಈ ಬಗೆಯದು.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಚನಕಾರರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ವಚನಕಾರ್ತಿಯರೂ ಸಿಗುತ್ತಾರೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಚನಕಾರ್ತಿಯರು ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಕಮ್ಮನ ವಚನದಲ್ಲಿ 'ಸತಿ' ಸಂಬಂಧದ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಧ್ವನಿಯಿದೆ.(ಹಿರೇಮಠ. ಆರ್.ಸಿ.(ಸಂ) 1968 ಪು. 582, ಪು.77 ಪು.84) ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುದೇವ ಕೂಡಾ ಕುಟುಂಬದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಹಿರೇಮಠ, ಆರ್.ಸಿ ಮತ್ತು ಸುಂಕಾಪುರ.ಎಂ.ಎಸ್ (ಸಂ) 1976.ಪು.71 ಪು.259, ಪು.261, ಪು.492) ನೀಲಮ್ಮ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.(ಹಿರೇಮಠ ಆರ್.ಸಿ.(ಸಂ) 1971, ಪು.21, ಪು.27, ಪು.33, ಪು.38) ಲಿಂಗಮ್ಮನೂ ದಾಂಪತ್ಯದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಅದೇ ಪು.50, ಪು.55, ಪು.61) ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅನುಭವದ ಬಗೆಗೆ ಗಾಢವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯಿದೆ. ಲೌಕಿಕದ ಗಂಡನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಚಿನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ನೆಲೆಯ ಆಕೆಯ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. (ಹಿರೇಮಠ, ಆರ್.ಸಿ (ಸಂ) 1973, ಪು 123) ಅಕ್ಕ ನಾಗಮ್ಮನೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.(ಹಿರೇಮಠ, ಆರ್.ಸಿ (ಸಂ) 1968.ಪು.77) ಕದಿರವೆಮ್ಮವ್ವೆಯೂ ಗಂಡನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾಳೆ. (ಅದೇ ಪು.91) ಕಾಲಕಣ್ಣಿಯ ಕಾವಮ್ಮನು 'ನಿಭಿತಿ ನಿಜಲಿಂಗದಲ್ಲಿ' ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದೊಡನೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಅದೇ ಪು.105) ವ್ರತಹೀನನ್ನು ಬೆರೆಯಲಾಗದು ಎಂದು ಕೇತಲದೇವಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. (ಅದೇ ಪು.107) ಕಾಳವ್ವೆಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.(ಅದೇ.ಪು.109) ವ್ರತಹೀನರ ಬಗೆಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂದ ಗುಡ್ಡವೆಯೂ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾಳೆ. (ಅದೇ ಪು.112) ಈ ರೀತಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಸೂಳೆ ಸಂಕವ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಬಲದ್ವಯ್ಯಗಳ ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ ಕಾಳವ್ವೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.(ಅದೇ ಪು.116, ಪು.117).

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ವಚನ ಕಾರ್ತಿಯರು ತಮ್ಮ ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಬಂಡಾಯ ಸ್ವರೂಪವು ಎರಡು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲಿನ ವಚನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿವೇಚಿಸಬಹುದು.

1. ವಚನಕಾರ್ತಿಯರು ಮಾತನಾಡುವಂತೆ (ಸಾಹಿತ್ಯರಚಿಸುವಂತೆ) ಆಗಿರುವುದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾದ ಬಂಡಾಯವಾಗಿದೆ.

2. ಈ ವಚನಕಾರ್ತಿಯರು ಕುಟುಂಬದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ನೀತಿ ನಿಯಮಾವಳಿಯ ಕುರಿತು ಅವರು ನಿರಾಕರಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಹೆಣ್ಣಿನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಬಹುದು.

ಪಂಪಭಾರತದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ:

ಕಂ: ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದೆರೆದವನಂ

ಮುಡಿಯಿಸಿ ಮತ್ತವನ ಕರುಳ ಪಿಣಲಿಂದೆನ್ನಂ:

ಮುಡಿಯಿಸುವಿನೆಗಂ ಮುಡಿಯಂ

ಮುಡಿಯೆಂ ಗಡ ಕೇಳಿಮೀಗಳಾನೆ ನುಡಿ ನುಡಿವೆಂ:

ಅನಂತರ ದ್ರೌಪದಿಯು ಬಂಧಿತರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾ, 'ಎಮ್ಮಂ ಪಿಡಿದೇ ವಂದಿನ ನಿಮ್ಮ ದಟುಗಳೇಗಳೆತ್ತವೋದವೋ' ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ.(7-39) ಕೀಚಕನ ವಧೆಯ ಸಂದರ್ಭವೂ ಆಕೆಯ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.(8-58ವ, 79ವ).

ತನಗೆ ಅಪಮಾನವಾದುದಕ್ಕೆ ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನೋಭಾವ ದ್ರೌಪದಿಯದು. ಜಿ. ಎಸ್.ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಅವರು ಗುರುತಿಸುವಂತೆ, ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಒದಗಿದ ಪರಾಭವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಈಕೆ ಶಾಕರ್ಷಣಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಗಮನವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೆಳೆದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವಳಿಗೊದಗಿದ ಪರಾಭವದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾದ ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣ ಪ್ರಸಂಗ, ಅನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯವಾದಂತೆ, ಆ ವಿಷಯವನ್ನೆತ್ತಿಕೊಂಡ ಕವಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲೂ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ.(ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಜಿ. ಎಸ್. 1972. ಪು.174).

ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದಂತೆ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಆದ ಅಪಮಾನವು ಸಾಧಾರಣ ತರವಾದುದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಪಂಪಭಾರತ'ದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಆದ ಅಪಮಾನದ ಕುರಿತಂತೆ ಕೇಂದ್ರಿತ ದೃಷ್ಟಿಯಿದೆ.ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಜ್ವಲಂತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ರೌಪದಿಯ ಪಾತ್ರವು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಆಯಾಮವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪಂಪನು ಭೀಮನ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಸುವ ಮಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ:

"ಇದೊಳ್ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಸ್ಥಗಿತ ದಶದಿಶಾಮಂಡಲಂ ರಾಜಚಕ್ರಂ

ಪುದಿದ ಒಡ್ಡಿತಡಂಗಿತ್ತಿದ ಒಳ ಕುರು ರಾಜಾಸ್ವಯಂಮತ್ತತಾಪ:

ಕ್ರಿದೆಂದಂ ನೋಡಗುರ್ವಿದುದಿವೆ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಾದಿಯಾಯ್ತು

ಬೃದ್ಧಳಾಕ್ಷೀ ಪೇರಿಸಾಮಾನ್ಯಮೆ ಬಗೆಯೆ ಭವತೇಶಪಾಶ ಪ್ರಪಂಚಂ.

(12-156)

ಒಟ್ಟು ಕೃತಿಯ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಈ ಮಾತು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.ಆದುದರಿಂದ 'ಪಂಪಭಾರತ'ವು ಹೆಣ್ಣಿನ ಸೇಡಿನ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಸಶಕ್ತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕೃತಿ.ರನ್ನನ 'ಗದಾಯುದ್ಧ'ದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಆಸಕ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. (1-67)

ನೇಮಿಚಂದ್ರ 'ಲೀಲಾವತಿ ಪ್ರಬಂಧ'ದ 'ಮದನ ಮಂಜರಿ'ಯ ವರ್ತನೆ (14-117), ರಾಮನಾಥ ಚರಿತ ಕೃತಿಯ ರತ್ನಾಜಿಯ ವರ್ತನೆ (9-33, 187) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೇಡಿನ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೂ, ಹೆಣ್ಣಿನ ಲೈಂಗಿಕ ಅತ್ಯಪ್ತಿಯ ಸೂಚಕಗಳೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಲೈಂಗಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ರೈವಿಲ್ಲದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜನ್ನನ 'ಯಶೋಧರ ಚರಿತೆ'ಯ ಅಮೃತಮತಿ (2-28, 3-33) ಕೇಡಿನ ಮೂಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳು ಹೆಣ್ಣಿನ ಲೈಂಗಿಕ ಅಭಿಪ್ರಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು 'ಎಕಪುರುಷನಿಷ್ಠ' ಸಮಾಜಸ್ಥಿತಿ (ಒಬ್ಬರೇ ಗಂಡನೆಂಬ ಸಮಾಜ ಸ್ಥಿತಿ)ಗೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೋಧರ್ಮದ ಕುರಿತಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಗುರುತಿಸಬಹುದು:

ಕುಟುಂಬದೊಳಗೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಮನೋಧರ್ಮವು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.ಈ ರೀತಿಯ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಗಂಡನ, ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬದ ಇತರ ಸದಸ್ಯರ ಮೇಲೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಕಾರಣಗಳ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ - ಲೈಂಗಿಕ ಅಭಿಪ್ರಯ ಹತಾಶತೆ.ಈ ಹತಾಶೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡನ ವಿರುದ್ಧ ತನ್ನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಶಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನ ವಿರುದ್ಧ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ನಿಯಮಬದ್ಧ ಮತ್ತು ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧ ಕುಟುಂಬದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯು ತೀರಾ ಸಹಜವೆನ್ನುವಂತೆ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಇದರ ಬಗೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಸಹನೆ ಇಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಪಾತ್ರಗಳ ಚಿತ್ರಣಗಳು ನಡೆದಿವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಈ ರೀತಿಯ ಪಾತ್ರಗಳ ಚಿತ್ರಣವು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂದರ್ಭದ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮವೂ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮವುಳ್ಳ ಬಂಡಾಯ ಮನೋಧರ್ಮವು ವಚನ ಚಳುವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು,

ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬಂಡಾಯದ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ, ಹೊರಟ ಮೂಲನೆಲೆ ಮಾತ್ರ ಕುಟುಂಬ ರೂಪದ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ಆಗಿದೆ.

ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿಯೇ ಪರುಷ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಪಾತ್ರಗಳ ಚಿತ್ರಣವು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.ಗಂಡಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ತಪವಾಚರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಚಿತ್ರಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆ.ಇದರ ಬಗೆಗೆ ಕವಿಗಳ ಸಮ್ಮತಿಯೂ ಇದೆ.

ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಿತಿಮೀಳಗೇ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬಂಡೇಳುವುದರ ಚಿತ್ರಣವೂ ಇವೆ: ಉದಾ: ತಾನು ಪತಿವ್ರತೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷರು ಇವರಿಗೆ ಶರಣಾಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಣವಿದ್ದರೂ, ಇದರ ಬಗೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಒಲವಿದೆ.ಯಾಕೆಂದರೆ ಇದು ಸಾತ್ವಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು.

ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ಸಾತ್ವಿಕ ರೂಪದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ, ಪುರುಷ ಸಮಾಜವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಪಾತ್ರಗಳು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪಂಪನ 'ಆದಿಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀಮತಿಯ ಪಾತ್ರವು ಈ ಬಗೆಯದು. (3-13, 3-15 ರಿಂದ 5-28) ಪುರುಷನಿಷ್ಟ ಸಮಾಜವು ಹೇರಿದ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು (ಇಲ್ಲಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ) ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಗಂಡನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ಹರಿಹರನ 'ಮಹಾದೇವಿಯುಕ್ತನ ರಗಳೆ' ಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಹಾದೇವಿ ಯುಕ್ತನ ಪಾತ್ರವು ಈ ರೀತಿಯದು. ಆಕೆಯು ಗಂಡನನ್ನು ತೊರೆದು ಹೋಗುವುದು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಅಂಶವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ.

'ಕಾರಿಕಾಲಮೈಯ ರಗಳೆ'ಯ ಕಾರಿಕಾಲಮೈಯನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದು.

ಪೌಂಡರಾಯನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭ: ರಾಜಕುಮಾರನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕನ್ಯೆ ಗೊತ್ತಾಗಿ ಇನ್ನು ಮೂರು ದಿನದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕಿರುವಾಗ ವರ ಹೃದಯಾಘಾತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕನ್ಯೆಯ ಬಳಗದವರು ಕನ್ಯೆಯೊಂದಿಗೆ ಮರಳುವರು. ರಾಜ ದುಃಖಪಟ್ಟು 'ಕುಮಾರನ ಶಪಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣಿನತ್ತವರಿಗೆ ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಕೊಡುವೆ' ಎಂದು ಡಂಗೂರ ಸಾರಿದನು. ಬಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬ ಎಳು ಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರಲು ಮಗಳನ್ನು ಅರಸನ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಪಡೆದನು.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಶಯವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧಿ ನಂಬಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತತ್ಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದ ಪರಿಣಾಮವೂ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಮತೋಲನವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ಹೆಣ್ಣು ತನಗೆ ಅಪಮಾನವಾದಾಗ ಗಂಡಿನ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಪಂಪಭಾರತ'ದಲ್ಲಿ ಅಂಬೆಯು ಭೀಷ್ಮನಲ್ಲಿ 'ನಿನಗೆ ವದಾರ್ಥವಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವೆನಕ್ಕೆಂದು' ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. (1-80ವ)

ಈ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ.(ರಾಮೇಶ್ವರಾವಧಾನಿ (ಸಂ) 1972. ಸಂ:1 ಪು.698)

ಇಲ್ಲಿ ಅಂಬೆಯು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿವೆ:

ಅಂಬೆಯು ಪ್ರತಿಭಟನೆಯು ತನಗಿಷ್ಟ ಬಂದವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಭೀಷ್ಮನು ಕರೆದು ತಂದುದರಿಂದ ಮದುವೆಯಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ತಾನು ಕಳೆದುಕೊಂಡೆ ಎಂದು ಅಂಬೆಯು ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ತನ್ನ ಯೌವನವು ಹಾಳಾಯಿತು ಎನ್ನುವುದು ಅಂಬೆಯ ಮುಖ್ಯ ತಾರ್ಕಿಕ ನಿಲುವು. 'ಜವ್ವನಮುದುಡವಿಯೊಳಗೆ ಪೂತ ಪೂವಿನಂತೆ ಕಿಕಲೀಯ ದಾತನನ್ನಂ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂ ಗೆಯ್ಯಂತು ಮಾಡು' ಎಂದು ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (1-76ವ)

ಅಂಬೆಯ ಬಯಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶವಿದೆ. ಒಂದು: ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವನು ಎನ್ನುವ ಕಾರಣವಿದೆ. ಎರಡು: ಸಾಲ್ವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. ಸಾಲ್ವ ಆಕೆ ಇಷ್ಟಪಟ್ಟ ವರ.ಈ ಎರಡೂ ಉದ್ದೇಶಗಳು ಹಾಳಾದಾಗ ಅಂಬೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಅಂಶವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಮೇಲೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯು ಗಂಡಿನ ಲಂಪಟ ತನದಿಂದ ಉಂಟಾದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನ ಲಂಪಟತನವನ್ನು ಹೆಂಡತಿಯು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ನಯಸೇನನ 'ಧರ್ಮಾಮೃತ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಸ್ಸನ ಹೆಂಡತಿ ಘಂಟಿಯು ತನ್ನ ಗಂಡ ಮೈಸೇನನು ಮೀನು ತಂದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಗಂಡನನ್ನು ಬಡಿದು ಹೊರಹಾಕುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. (10-263, 271) ಇದು ಕುಟುಂಬದ ಒಳಗೆ ನಡೆಯುವ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ತನ್ನ ಮಗನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾಗ, ಜ್ವಾಲೆಯು ತನ್ನ ಗಂಡನು (ನೀಲದ್ವಜ) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶರಣಾದಾಗ.

"ತೇಜಮಿಲ್ಲದೆ ಮನೆಯೊಳಂ ಪಣ್ಣಡಲೆಳ್ಳನು:

ವೀ ಜೀವಮೇತಕೆನಗೆನುತೆ ನಿವಲ್ಲಭವ

ರಾಜಗೃಹಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೋದಳಾ..."

ಎಂದು 'ಕನ್ನಡ ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತ' ದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.ಅನಂತರ ಆಕೆಯು ತನ್ನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಮ್ಮನೆಡೆಗೆ, ಮತ್ತೆ ಗಂಗೆಯೆಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ.ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ನೆರವೇರದೇ ಇದ್ದಾಗ ಗಂಗಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಸಾಯುತ್ತಾಳೆ.ಅನಂತರ ಬಭ್ರುವಾಹನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಣವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. (9-20, 34) ಇದು ತನ್ನ ಮಗನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳು ವೈರಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಡನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತಿಗೆ ವಿರೋಧ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಚಂಡಿಯ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. 'ಗಂಡನ ಹೇಳುವ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಲಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಅವಳ ನಿಲುವು ಆಗಿದೆ'.(10-24) ಈ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯು ಗಂಡನ ವಿರುದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಷ್ಟೇ ಆಗಿದೆ.

ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕುಟುಂಬದೊಳಗೆ ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣಿನ ಆತ್ಮೀಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಮರಣದ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಹೆಣ್ಣಿಗೂ ಕುಟುಂಬ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆಲವು ನಂಬಿಕೆಗಳು ರೂಪುತಳಿಯುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಕುಟುಂಬದ ರೂಪವನ್ನೇ ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಂಪನ 'ಆದಿಪುರಾಣ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಡನು (ವಾಸವ) ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಹೆಂಡತಿಯು (ಪ್ರಭಾವತಿ) ಆತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (3-56) ಗಂಡನೊಂದಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯೂ ವ್ರತ ಅಥವಾ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.ಈ ನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷನೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಆಶಯವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇದು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧಗಳ ನಂಬಿಕೆಯೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತಿಯ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಬಂದಿದೆ: ಹೆಣ್ಣು ಮನೆಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾಳೆ. ನಂದನರನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ ವಂಶ ವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾಳೆ.ಗಂಡನು 'ಎನು ಹೇಳಿದರೂ ಆಕೆಯು ಎದುರು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಬಂದಿದೆ'. (4-55, 56) ಹೆಣ್ಣು ಸಂಪತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪಳು, ಭೂಮಿಯಂತೆ ಕ್ಷಮಾಗುಣ ಉಳ್ಳವಳು, ಸಹನಶೀಲಳು ಎನ್ನುವ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲಿಯ ನಂಬಿಕೆಯ ಮೂಲ ತಾತ್ವಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ.

ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಗಂಡನು ಸಿಕ್ಕುವುದು ಆಕೆಯ ವ್ರತದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ.(ಆದಿಪುರಾಣ. 6-86) ದಾಂಪತ್ರ ಜೀವನದ ಬಗೆಗಿನ ನಂಬಿಕೆಯಿದು.

ಮಂಗಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಚೆನ್ನದ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿ ಮುತ್ತಿನ ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. (ಪಂಪಭಾರತ 4-34) ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿವರಣೆಯು ಬಂದಿದೆ. ಗಂಡನಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಂಗಲ ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯರು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ಪರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮೋಹಿಸಬಾರದು ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯು 'ಶಾಂತಿಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.(7-98) ಈ ನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣಿನ ಪಾವಿತ್ರ ರೈದ ಕುರಿತ ಸೂಚನೆಯಿದೆ.ಇದು ಕುಟುಂಬ ರೂಪಿತ ಮೌಲ್ಯಗಳ ನಂಬಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಗಂಡನನ್ನು ಒಲಿಸಲು ಮಂತ್ರವಾದದ ಮೊರೆಯನ್ನು ಹೋಗುವ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. (9-51, 51, 52) ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ವಿವಾಹೇತರ ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧ ಗಂಡಿಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಮೋರೆ ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ವಿಧವೆಯು ಅವಲಕ್ಷಣ ಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ನಾಗವರ್ಮನ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಕಾದಂಬರಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. (4-74) ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನು ವೈಭವೀಕರಿಸುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ನಂಬಿಕೆಯು ರೂಪು ತಳೆದಿರಬೇಕು.

ರನ್ನನ 'ಅಜಿತ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪುರಾಣ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತಾಯ್ತನವು ಪಾವನವಾದುದು ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. (6-4) ಅವನ 'ಗದಾಯುದ್ಧ'ದಲ್ಲಿಯೂ ವೀರ ಜನನಿಯಾಗುವುದು ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ.(4-56) ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನದ ವೀರಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ರೀತಿಯ ಆಶಯವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

ದುರ್ಗಸಿಂಹನ 'ಪಂಚತಂತ್ರ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ವಶವಾಯಿತೆಂದು ಮೈಮರೆಯಲಾಗದು ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. (ಭೀದಪ್ರಕರಣ - 86) ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ನಂಬಬಾರದು ವೈರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತು ನಯಸೇನನ 'ಧರ್ಮಾಮೃತ'ದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. (6-96) ಇವುಗಳು ಪುರುಷಪರ ನಿಲುವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಗರ್ಭಿಣಿಯರ ಬಯಕೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಗಳಿವೆ: ಕರ್ಣಪಾರ್ಯನ 'ನೇಮಿನಾಥಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗಂಡನ ಎದೆಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಬಯಕೆಯು ಜೀವಂಜನೆ ಎಂಬಾಕೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಬಯಕೆಯು ಅವಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಬಂದಿದೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. (5-108)

ವೃತ್ತಿವಿಲಾಸನ 'ಧರ್ಮಪರೀಕ್ಷೆ'ಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಸಪ್ತಮಾಸವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗೌಂಟಿಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವಿಚಾರವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (1- ಪು.15) ಇದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಗರ್ಭಧರಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ ಚತುರ್ಥ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ತರುವಾಯ 'ಫಲಿತ ಪನಸ ವೈಕ್ಲವನ್ನು ಆಲಂಗಿಸುವ ಕ್ರಮದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಆಲಂಗಿಸಿದರೆ, ಗರ್ಭ ಧರಿಸುವರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದಿರಬೇಕು. (ಅದೇ. 7)

'ಚೆನ್ನ ಬಸವ ಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯು ಋತುಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ನಡೆಸಿದರೆ ಕುಲಕೇಡಿಯಾದ ಮಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ. ಎರಡನೆಯ ದಿನವಾದರೆ ಪಾಪಿ, ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕಪಟಿ, ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧವಂತ, ಏಳಕ್ಕೆ ದಯಾಗುಣ, ಎಂಟಕ್ಕೆ ದರಿದ್ರ, ಒಂಭತ್ತಕ್ಕೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಕಾಮಾಂಧ, ಹನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ವೈರಾಗ್ಯಶಾಲಿ, ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಕೋಪಿಷ್ಠ, ಹದಿಮೂರಕ್ಕೆ ಪಂಡಿತ, ಹದಿನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವ, ಹದಿನೈದಕ್ಕೆ ರಾಜ, ಹದಿನಾರಕ್ಕೆ ಶಿವಯೋಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. (58-10, 11) ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗಿಸುವಾಗ ಕೊರಳಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವನ್ನು ತೆಗೆಯಕೂಡದು ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. (59-39, 581) ಇವುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೈಂಗಿಕತೆ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕತೆಗಳ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಕುಟುಂಬ ಕೇಂದ್ರಿತ ನಂಬಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಪಂಪನ : ಪಂಪಭಾರತ
2. ರನ್ನನ : ಗದಾಯುದ್ಧ
3. ದುರ್ಗಸಿಂಹನ : ಪಂಚತಂತ್ರ
4. ಚೆನ್ನ ಬಸವ ಪುರಾಣ
5. ರನ್ನನ : ಅಜಿತ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪುರಾಣ'